

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II

Adalete Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Gülriiz Uygur
Nadire Özdemir

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II

Adalette Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Prof. Dr. Gülriz Uygur
Dr. Nadire Özdemir

CEİD YAYINLARI:

Adalete Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Haritalama ve İzleme Çalışması

ISBN: 978-625-7666-15-2

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

CEİD ADRES

Yıldızevler Mahallesi 721. Sokak, No: 4/9 Çankaya/Ankara – Türkiye

Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr

www.ceidizler.ceid.org.tr

1. Basım:

Temmuz 2021

Kapak/İç Tasarım/Baskı: Elma Teknik Basım Matbaacılık Tic. Ltd. Şti.

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi

1516/1 Sokak No:35

Yenimahalle/Ankara

Tel: +90.312 • 229 92 65

“Bu yayın Avrupa Birliği’nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’nin (CEİD) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir. Hukuk felsefesi ve sosyolojisi, hukuk ve etik, meslek etiği, insan hakları, toplumsal cinsiyet ve hukuk ve hukuk klinikleri alanlarında çok sayıda yayını ve araştırması mevcuttur. Çeşitli kurumlarda yine bu konulara ilişkin dersler vermektedir. Uygur’un (yazar veya editör olarak) güncel kitap yayınları arasında *Hukuk, Etik ve İlkeler* (Siyasal Kitabevi, 2006), *Hukukta Adaletsizliği Görmek* (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2013) *Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet* (Savaş Kitabevi, 2014), *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (Seçkin Yayıncılık, 2018, 2019), *Üniversitelerde Cinsel Taciz ve Saldırıyla Mücadele: CTS Çalışmaları*, (Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, 2018) sayılabilir. Uygur akademik araştırmalarını Atina Hukuk Fakültesi, Amsterdam Hukuk Fakültesi, Cambridge Hukuk Fakültesi ve Edinburgh Hukuk Fakültesi’nde misafir öğretim üyesi olarak sürdürmüştür. 2011 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Cinsel Tacize ve Cinsel Saldırıya Karşı Destek Birimi’nin koordinatörlüğünü üstlenmiştir. Uygur’un ayrıca hukuk felsefesi, insan hakları, etik ve toplumsal cinsiyete ilişkin çok sayıda ulusal ve uluslararası kuruluşta üyeliği bulunmakta olup bunların başında da IVR Dünya Hukuk Felsefesi ve Sosyal Teori Derneği’nin başkan yardımcılığı ve yönetim kurulu üyeliği gelmektedir.

DR. NADİRE ÖZDEMİR: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim elemanıdır. Hukuk felsefesi ve sosyolojisi, hukuk ve etik, meslek etiği, toplumsal cinsiyet ve hukuk alanında araştırmalar yürütmektedir. Yazar veya editör olarak *Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet* (Savaş Kitabevi, 2014), *İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey* (Turhan, 2016) *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (Seçkin Yayıncılık, 2018, 2019) kitaplarına katkı sunmuştur. Oxford Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Johannes Gutenberg Universität Mainz’da akademik misafir araştırmacı olarak bulunmuştur.

TEŞEKKÜR

Bu raporun yazımında titizlikle süpervizörlük desteği sağlayan ve ayrıntılı değerlendirmeler yapan Prof. Dr. Sibel İnceoğlu’na ve Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi yürütücülerinden Prof. Dr. Funda Cantek’e ve özellikle göstergelerin hazırlanmasıyla ilgili katkılarından dolayı Prof. Dr. Gülay Toksöz ve Doç. Dr. İlknur Yüksel Kaptanoğlu’na çok teşekkür ederiz.

ÖNSÖZ

Bu rapor, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi (CEİDizler) kapsamında hazırlanan tematik haritalama ve toplumsal cinsiyet eşitliğini (TCE) izleme göstergeleri geliştirme çalışmasının bir ürünüdür. Proje ilk olarak 2017 yılında başlamış ve 2019 yılında tamamlanmıştır. Halen, Proje’nin 2020-2022 yılları arasında sürececek olan ikinci aşaması yürütülmektedir. Proje’nin yazım sürecinde, Türkiye’de TCE alanında çalışan çok sayıda kurum ve kişi ile toplantılar yapılmış, bu toplantılar sonucunda Türkiye’de TCE politikalarının geldiği noktada, bağımsız izleme ve değerlendirme mekanizmaları geliştirilmesinin hayati önemde olduğu kanısına varılmıştı. Bunun için yapılacak en önemli işlerden birisi, o tarihe kadar TCE’yi hayata geçirmeye yönelik olarak geliştirilmiş ulusal mevzuat ve eylem planları uygulamasının etkinliğini ölçebilecek ve değerlendirebilecek bağımsız bir izleme mekanizmasının kurulmasıydı. Bunun yanında, TCE’yi gerçekleştirmeye ilişkin uygulamaların sistematik biçimde tarafsız ve bağımsız olarak izlenebilmesini kolaylaştıracak, bilimsel ve teknik gereklere uygun araçlar geliştirilmesinin önemi de ortaya çıkmıştı. Bu çabaların sürdürülebilir olması için kurumsallaşmak gerekliydi. Proje yazılırken ulaşılmaması gereken hedeflerinden biri de, bu kurumsallaşmayı sağlamak oldu.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi’nin 1. Faz’ı bu hedefler doğrultusunda biçimlendi. Mart 2017’de uygulanmaya başlayan Proje, temel olarak, TCE için geliştirilmiş uluslararası norm ve standartların Türkiye’deki mevzuat, uygulama ve izleme politikalarına içerilmesini desteklemeyi; TCE ile ilgili sorun alanlarını haritalama çalışmaları ile raporlamayı; bu alanlara özgü izleme göstergeleri geliştirerek bağımsız, bilimsel ve ana-akımlaştırılmış bir izleme stratejisinin Türkiye’de kurumsallaşmasına katkıda bulunmayı; TCE’yi izleme alanında kamu-sivil işbirliğini ve gösterge temelli izleme kapasitesini geliştirmeyi hedefledi.

Projenin ilk fazında, bu amaçlar doğrultusunda 10 tematik alanda haritalama raporları ve izleme göstergeleri hazırlandı. Bu alanlar: eğitim, sağlık, istihdam, siyasal kararlara katılım, kentl haklar/hizmetler, medya, spor ve din hizmetlerine erişimde TCE ve kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddet idi. Projenin çok önemli ve değerli çıktıları, ilgili alanlardaki sayısız veri ve kaynağı konuyla ilgilenen her kesimin erişimine sunabilmek için Cinsiyet Eşitliği İzleme Merkezi kurularak, dokümanların yükleneceği bir e-kütüphane oluşturuldu.

Projenin ilk fazının yarattığı olumlu izlenim ve kazanımların etkisiyle, 2020-2022 tarihleri arasında Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi (CEİDizler) başlığıyla, ikinci faz hayata geçirilmiştir. Avrupa Birliği (AB) tarafından finanse edilen projenin temel hedefi, ilk fazda olduğu gibi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygın olarak gerçekleşmesi ve katılımcı demokrasinin güçlendirilmesidir. Bunun için hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, kamu yararına çalışan örgütlerin, akademinin ve sendikaların hak temelli izleme kapasitelerini artırmak, ilgili paydaşlar arasındaki işbirliğini güçlendirmek ve hak temelli izlemenin bilimsel temelde yapılması için bilgi üretmek amaçlanmıştır. Bir başka hedef de, göstergelere dayalı cinsiyet eşitliği izlemesi ile ilgili mevcut bilgiler ve kaynakların

geliştirilmesi, bu kaynaklara erişimin yaygınlaştırılmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda, 6 yeni başlıkta tematik alan raporu hazırlanmıştır. CEİDizler Projesi kapsamında hazırlanan 6 yeni tematik alan raporu şunlardır: **Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik Disiplinlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (STEM)**; Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; **Gelir, Yoksulluk ve Sosyal Adalet Alanında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**; Kadın Mülteciler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; **Erkekler, Erkeklikler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması**; Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.

Bu raporlarda da önceki fazda hazırlanan raporlar gibi, ilgili alanda izleme göstergeleri hazırlanmıştır. Göstergeler verisi olan ve yıllar içinde izlenebilen göstergeler ile henüz verisi olmayan ancak olması gerektiği için önerilen göstergeler olarak ayrıştırılmıştır. Yeni 6 tematik alan raporunun tam metinleri, basılı hale getirilmelerinin yanında, ana metinleri, Türkçe ve İngilizce geniş özetleri CEİM e-kütüphane aracılığıyla konuyla ilgili geniş kitleye ulaştırılmıştır. İlk 10 tematik alan raporuyla birlikte bu 6 rapor da, online eğitim materyaline dönüştürülmüş ve bunlar da CEİM e-portala yüklenmiştir.

Proje çıktılarının uzun vadede kalıcı olabilmesi, TCE duyarlı izleme çalışmalarında kullanılabilmesi geniş toplum kesimlerinin katkısı ile mümkün olmaktadır. Projenin çeşitli aşamalarında farklı kişi ve kurumlardan bu yönde destek aldık. Başta, uzun ve zorlu bir yolu birlikte yürüyen proje ekibi olmak üzere, haritalama raporlarını ve göstergeleri titiz ve yoğun emek gerektiren bir çalışmayla tamamlayan uzmanların katkılarını minnetle anıyoruz. Bu projenin ve tematik alan raporlarının, Türkiye’de katılımcı demokrasinin güçlendirilmesine katkıda bulunmasını diliyoruz.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği

Yönetim Kurulu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
KISALTMALAR TABLOSU.....	13
TABLolar LİSTESİ	14
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	15
I. GİRİŞ	23
II. ADALETE ERİŞİM KAVRAMI, TARİHÇESİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	27
A. ADALETE ERİŞİM KAVRAMI	27
1. Adalet ve Hakkaniyet	27
2. Adalet Erişimin Anlamı	29
3. Adalet Erişim, İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet.....	32
B. KISA TARİHÇE	34
1. Adalet Erişim Kavramının Ortaya Çıkışı.....	34
2. Adalet Erişimle İlgili Temel Uluslararası Anlaşmalar	38
C. ADALETE ERİŞİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	40
III. NOrMLARIN VE STANDARTLARIN BELİRLENMESİ	45
A. TEMATİK ALANLA İLGİLİ İNSAN HAKLARI BELGELERİNİN LİSTELENMESİ	45
B. NOrMLARIN BELİRLENMESİ	47
1. Adalet ve Hakkaniyet.....	48
2. Adil Bir Şekilde Dinlenilme Hakkı (Hakkaniyete Uygun Dinlenilme)	48
3. Adil Yargılanma Hakkı.....	49
4. Adli Yardım.....	50
5. Ayrımcılık Yasağı.....	52
6. Erişebilirlik	53
7. Eşitlik	54
8. Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı	56
9. İkincil Mağduriyete Uğratmama.....	57
10. Kabul Edilebilirlik ve Yeterlik	57
11. Kadın Beyanı Esastır	58
12. Kadına Yönelik Şiddet	59
13. Kesişimsellik	60
14. Onurlu ve Yeterli Yaşam	61
15. Özen Gösterme.....	61
16. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	62
17. Yapısal Adaletsizlik.....	63

C. STANDARTLARIN, ÖLÇÜTLERİN ve İYİ ÖRNEKLERİN BELİRLENMESİ	64
1. Standartlar ve Ölçütler	64
1.1. BM Standartları	65
1.1.1. CEDAW Komitesi Standartları	65
1.1.2. Pekin Eylem Planı	66
1.1.3. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	68
- BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.....	68
- BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2015-2030 Ölçütleri	68
1.2. Avrupa Konseyi Standartları.....	68
1.2.1. Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Strateji Belgesi Standartları ..	69
1.2.2. GREVIO Standartları	74
1.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Standartları	76
1.3.1. Koruyucu Etkili Önlemler Standartları.....	77
1.3.2. Adalete Erişim Yolları: Mahkemelere Erişebilirlik Standartı-Mahkemeye Erişim Hakkı.....	78
1.3.3. Ayrımcılık Yapmamak	78
1.3.4. Başvuranın Kişisel Bütünlüğüne Saygı	78
1.3.5. Özenli (Dikkatli) ve Etkili Soruşturma	80
1.3.6. Adli Pasifliğin Olmaması	80
2. İyi uygulama Örnekleri	81
2.1. Farklı Ülkelerdeki İyi Uygulama Örnekleri.....	82
- Almanya	82
- Avusturya	83
- Belçika	84
- Ermenistan.....	84
- Hollanda.....	85
- İsveç.....	85
- Norveç.....	85
- Portekiz.....	86
2.2. Türkiye’deki İyi Uygulama Örnekleri	86
2.2.1 Haklar Hakkında Bilgilendirme	87
- Hukuk ve Adalet Dersi.....	87
- Hukuk Okuryazarlığı Projesi.....	87
- HELP-ONLINE Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet Eğitimi	88
- Hukuk Klinikleri	88

2.2.2. Hukuk Uygulayıcılarına Yönelik Çalışmalar.....	89
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Eğitimleri	89
- İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi	91
- Uygulayıcılara Yönelik Eğitim	92
2.2.3. Uzman Birimler	92
- TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu	92
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	93
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü-ŞÖNİM-Kadın Konukevleri- İlk Kabul Birimleri	94
-Kamu Denetçiliği Kurumu-Ombudsman	95
- Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Büro Amirlikleri	95
- Aile İçi Şiddet Suçları Soruşturma Bürosu.....	96
- Ayrımcılık ve Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Suçlar Soruşturma Bürosu.....	96
- Ankara Barosu Gelincik Merkezi	96
- Ankara Barosu LGBTİ+ Hakları Merkezi	97
- Üniversitelerarası Cinsel Tacizle Mücadelede Dayanışma Ağı ve Üniversitelerin CTS Birimleri	97
2.2.4. Şiddete Uğrayanların Başvuracakları Telefon Hatları	97
- KADES Uygulaması.....	97
- Ankara Barosu Gelincik Merkezi	97
- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu	98
- ALO 183	98
2.2.5. Erişebilirlik	98
- Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü	98
- Adli Görüşme Odaları	99
- e-Adalet Vatandaş Uygulaması	99
-Erişebilirlik Değerlendirme Modülü.....	99
2.2.6. Ulusal Eylem Planları	100
2.2.7. Hukuk Uygulamasını Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Yönde Geliştirmeye Yönelik Mahkeme Kararları ve Hak Savunuluculukları.....	103
- AİHM kararları.....	103
- Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları	104
- Dava İzleme ve Raporlama	106
- Stratejik Davalama	107

IV. TÜRKİYE BAĞLAMININ MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF-POLİTİK YAPI	111
A. YEREL MEVZUATIN HARİTALAMASI: MEVZUATIN İLGİLİ İNSAN HAKLARI BELGELERİYLE UYUMUNUN TESPİTİ (YAPISAL İZLEME).....	111
1. Anayasa.....	112
2. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Kanun’un Uygulanması Yönetmeliği	114
3. Ceza Muhakemesi Kanunu	118
4. Çocuk Koruma Kanunu	118
5. Engelliler Hakkında Kanun	119
6. Hukuk Muhakemeleri Kanunu.....	119
7. İş Kanunu	120
8. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu	121
9. Türk Ceza Kanunu	122
10. Türk Medeni Kanunu	125
11. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Yönetmeliği	125
12. Vatandaşlık Kanunu	126
13. Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	126
14. Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği	127
15. Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemeleri Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik.....	127
16. Kadın Konuklarının Açılması ve İşletilmesi Yönetmeliği.....	128
17. ŞÖNİM Yönetmeliği	128
18. İlgili Genelgeler	129
18.1. 2006/17 Başbakanlık Genelgesi	129
18.2. Adalet Bakanlığı İlgili Genelgeleri	130
18.3.İçişleri Bakanlığı İlgili Genelgeleri	133
19.Arabuluculuk Mevzuatı (Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Yönetmeliği)	136
20.Türkiye Barolar Birliği ve Baroların Adli Yardımla İlgili Mevzuatı.....	137
21.Yargıya (HSK ve Yargıtay) İlişkin Etik İlke Metinleri	138
B. İLGİLİ POLİTİKALARIN HARİTALAMASI: POLİTİKA BELGELERİNİN İNSAN HAKLARI BELGELERİYLE UYUMUNUN TESPİTİ (YAPISAL İZLEME).....	141
1. Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejileri.....	141
- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009	141
- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015	142
- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019	143
- 2010/2015-2015/2019- 2019/2023 Adalet Bakanlığı Stratejik Planı ...	144
- Adalet Bakanlığı Mültecilerin Adalet Erişiminin Kolaylaştırılması Projesi	146

2. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Ulusal Eylem Planları.....	146
3. Avrupa Konseyi Adalet Erişim Projelerinin Raporları	149
4. UNDP Adalet Erişim/Adli Yardım Projeleri Raporları	149
5. UNICEF Türkiye Raporu	150
6. Üniversitelerin Adalet Erişim Projeleri Raporları	150
7. Sivil Toplum Kuruluşlarının Hazırladığı Raporlar.....	151
- Ayrımcılık İzleme Platformu	151
- Engelli Kadın Derneği	152
- Eşit Hakları İzleme Derneği.....	152
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu	153
- Kadın Dayanışma Vakfı	154
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı	155
- Pembe Hayat-KAOS-GL.....	155
- Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği ..	156
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)	157
8. Türkiye İstatistik Kurumu Verileri	158
C. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN VE DİĞER KAMUSAL AKTÖRLERİN KAPASİTELERİNİN HARİTALAMASI	159
1. İlgili Kamusal Aktörler	159
- Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve Barolar.....	159
2. İlgili Uluslararası Örgütler.....	161
- Uluslararası Af Örgütü	161
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP).....	161
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF)..	161
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi (UN Women)	162
- Uluslararası Göç Örgütü (UNFPA).....	162
- Uluslararası Mülteci Örgütü Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)	162
3. İlgili Ulusal Sivil Toplum Örgütleri.....	162
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği	162
- Engelli Kadın Derneği	163
- Eşit Hakları İzleme Derneği.....	163
- Eşitlik İçin Kadın Platformu	163
- Hayata Destek Derneği	163
- İnsan Hakları Ortak Platformu.....	164

- İstanbul Sözleşmesi Türkiye İzleme Platformu.....	164
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu	164
- Kadın Dayanışma Vakfı	165
- Kadınlara Hukuki Destek Merkez Derneği (KAHDEM)	165
- Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği.....	165
- Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL)	165
- Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği	166
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı	166
- Pembe Hayat	166
- Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği	166
- Türk Ceza Kanunu 103 Çocuk Cinsel İstismarı Affına Karşı Kadın Platformu	167
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)	167
- Türk Kadınlar Birliği.....	167
- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu	167
- Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD).....	167
- Uçan Süpürge.....	167
V. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET BAKIMINDAN ADALETE ERİŞİM GÖSTERGE VE VERİ KAYNAKLARI.....	169
VI. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ HARİTALAMASI.....	181
A. MEVCUT DURUM.....	181
1. Haklar Bakımından.....	182
- Mevzuat Bakımından Durum ve Eksiklikler.....	182
- Uygulama Bakımından Durum ve Eksiklikler.....	190
2. Adli Yardım.....	195
3. Hukuka İlişkin Farkındalık.....	199
4. Yargılama Bakımından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği	201
5. Yargıya Güven	202
6. Yargı Kurumlarına Erişebilirlik.....	202
VII. PROJE İLLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYETLE İLGİLİ ADALETE ERİŞİM ÇERÇEVESİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	205
VIII. İLGİLİ TEMATİK ALAN İÇİN KAVRAMLAR VE TEKNİK TERİMLER LİSTESİ	209
EK 1: Türkiye’de Mevcut Göstergeler - 2019	212
EK 2 : Toplumsal Cinsiyet Temelinde Adalete Erişimle İlgili Ulusal Bazı Veri Kaynaklarının Listesi	216
KAYNAKÇA.....	217

KISALTMALAR TABLOSU

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefleri
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CEİD	Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği
CEPEJ	European Commission for the Efficiency of Justice
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
CTS	Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Destek Birimleri
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed(s)	Editör/ler
GREVIO	Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence
Haz.	Hazırlayan
HMK	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HSK	Hakim ve Savcılar Kurulu
IASC	Inter-Agency Standing Committee
İHOP	İnsan Hakları Ortak Platformu
IOM	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
İSTANBUL SÖZLEŞMESİ	Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi
KADEM	Kadın ve Demokrasi Derneği
KADES	Kadın Acil Destek
KAGİDER	Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KAHDEM	Kadınlara Hukuki Destek Merkez Derneği
Kaos GL	Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği
KASAUM	Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi
KEFEK	Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

LGBTİ +	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseksüel +
MÜDEM	Mülteci Destek Merkezi
OHCHR	United Nations Human Rights Office of the High Commissioner
OXFAM	Oxford Committee for Famine Relief
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Aralığı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TCK	Türk Ceza Kanunu
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TMK	Türk Medeni Kanunu
TÜBAKKOM	Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi
WFP	(UN) World Food Programme (Dünya Gıda Programı)
WHO	The World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Adalet Erişime İlişkin Mevcut Göstergeler

Tablo 2: Adalet Erişime İlişkin Önerilen Göstergeler

Tablo 3: Adalet Erişime İlişkin Göstergelerin Elde Edilmesine Yönelik Araştırma Konusu Önerileri

Tablo 4: Adalet Erişimle İlgili Türkiye’deki Mevcut Gösterge Verileri- 2019

Tablo 5: Toplumsal Cinsiyet Temelinde Adalet Erişimle İlgili Ulusal Bazı Veri Kaynaklarının Listesi

Yönetici Özeti

1. Adalet erişim Türkiye’de en başta Anayasa olmak üzere, uluslararası sözleşmeler, kanunlar ve ilgili mevzuat çerçevesinde eşitlik temelinde güvence altına alınmış görünmektedir. Ancak bu güvence altına alınma toplumsal cinsiyet bakımından oldukça yetersiz ve eşitsizdir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu anlamda adalet erişimin başlıca engelidir. Hukuki mevzuatın bu eşitsizliği gidermede yeterli olmadığı ve özellikle uygulamada söz konusu eşitsizliklerin pekiştirildiği görülmektedir. Bu rapor, adalet erişimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nasıl etkili olduğunu, bu eşitsizliği gidermeye yönelik neler yapıldığını ve mevcut durumu ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Rapor, uluslararası normlara dayanan adalet erişim bakımından, Türkiye’de mevcut kanunların, yönetmeliklerin, politika ve programların veriye dayalı göstergelerle izleme yapılmasına yönelik bilgi ve araçlar sunulmaktadır. Adalet erişim bir yandan insan haklarını korumada etkili bir hak olması bakımından bir yandan da kendi başına hak olması bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan hakların korunması için önemlidir. Adalet erişim bütün hakların korunması için önem taşır ve adalet erişimin başlıca gereği adil yargılanma hakkıdır. Bu nedenle rapor kapsamında adil yargılanma hakkına yönelik temel uluslararası ve ulusal belgelere yer verilmektedir.
2. Raporun ilk bölümünde adalet erişimin anlamı, adalet kavramıyla ilişkisi ve kısa bir tarihçesi sunulmuş, bu alana ilişkin uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan normlara ve standartlara yer verilmiştir. Bu çalışmanın başlıca konusunu toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından adalet erişimi değerlendirmek oluşturduğundan, adalet erişimle ilgili benimsenecek tanımın toplumsal cinsiyet bakımından engellerin farkında olan veya bu probleme işaret eden bir tanım olması gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi adalet erişimin önemli engellerinden biri toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Bu nedenle, sadece adalet erişimden söz etmek de yeterli olmamakta, etkili bir adalet erişim terimini kullanmak gerekmektedir. Bu terim de salt insan haklarıyla bağlantılı olarak tanımlanamaz. Zira bu tür bir tanım, toplumsal cinsiyet eşitsizliği problemlerini yansıtmaya bakımından elverişli olmaz.
3. Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Komitesinin 33 sayılı tavsiye kararında kadınların adalet erişimiyle ilgili aşağıdaki ifadeye yer verilmektedir:

Kadınlar için adalet erişim hakkı, CEDAW altında korunan tüm hakların hayata geçirilmesi bakımından hayati önem taşımaktadır. Kadınların adalet erişimleri, hukukun üstünlüğünün ve iyi yönetişimin, yargı sisteminin bağımsızlığı, tarafsızlığı bütünlüğü ve güvenilirliğinin, cezasız kalmaya ve yolsuzluğa karşı ortaya konulan mücadelenin, yargı sistemine ve diğer yasa uygulama mekanizmalarına kadınların eşit katılımının temel bir elementidir. Adalet erişim, adalet sistemlerinin sorgulanabilirliği, mevcudiyeti, erişilebilirliği, kalitesi ve güvenilirliğini ve mağdurlar için kanun yollarını içinde barındırır.¹

1 CEDAW/C/GC/33 <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1597>

4. Bu bağlamda adalete erişimle ilgili kadınlar, Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseksüel + (LGBTI+) bireyler gibi farklı grupların deneyimlerine yer veren bir tanım zorunludur. Bu tanımları yapabilmek için çalışmada, toplumsal cinsiyet konusunda CEDAW Komitesi yanında Avrupa Komisyonu, Birleşmiş Milletler gibi kurumların geliştirdiği kriterlerden ve göstergelerden hareket edilmiştir. Örneğin Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, adalete erişim bakımından haklı gösterilebilir, elde edilebilir, erişebilir, iyi nitelikte olma, hesap verebilir olma ve zarar görenin zararını giderme olmak üzere altı öge getirmiştir. Bu öğelerde de örneğin kadınların sadece hukuk sistemi bakımından değil, hukuk sistemi dışında da adalete erişimini engelleyen unsurların göz önünde tutularak adalete erişimin gereklerinin belirtilmesi şart koşulmaktadır.² Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise kadınların yoksulluk ve dezavantajlılık gibi diğer durumlarının göz önünde tutulması gerektiğini belirtmekte; uyumsuzlukların çözümü ve hakların korunması için adil, etkili, hesap verebilir ve ulaşılabilir bir adalet erişimi olması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu çerçevede adalete erişim, sadece kadınların adalet kurumlarına erişebilmesini değil, aynı zamanda kadınların, kuralların oluşturulma sürecinde etkili olmasını da gerektirmektedir.³ Bu kapsamda adalete erişimi, toplumun bütün kesimlerinin erişebilirliği çerçevesinde etkili adalete erişim olarak anlamak gerekir. Bu tür bir anlayış sadece etkili bir adli yardımı değil, yargılamaya başvuranların ihtiyaçlarının anlaşıldığı ve karşılandığı etkili bir sistemi gerektirir.⁴

Bu çalışma çerçevesinde ele alınan adalete etkili erişim kavramı, yargıyla ilgili kurumlara erişim öncesinden başlayan, yargılama sürecini ve kararını kapsayan, toplumsal cinsiyet bakımından bu süreçler boyunca patriarkanın yarattığı yapısal adaletsizlikten kaynaklanan tanınma, katılma ve kaynakların dağıtılması bakımından ortaya çıkan engelleri göz önünde tutmaktadır. Çalışma kapsamında sadece kişilerin kendi hakları konusunda bilgilen edinmesinden başlanarak sürece yoğunlaşmamış, sürecin belirlenmesinden yola çıkarak sonuca yoğunlaşan adalete erişim üzerinde durulmuş, toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde adalete erişimin standartları açıklanmış ve yeni standartlar geliştirilmeye çalışılmıştır.

5. Uluslararası insan hakları belgeleri arasında sırasıyla başta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi olmak üzere toplumsal cinsiyet temelinde ayrımcılıkla etkili mücadele için 1979’da yılında BM tarafından kabul edilen ve 1985 yılında Türkiye’nin de imzaladığı CEDAW’a ve Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetle Mücadele Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ne (İstanbul Sözleşmesi) yer verilmiştir.
6. Toplumsal cinsiyetle ilişkisinde adalete eşit erişim hakkının kapsamlı tanımı ilk olarak CEDAW ve Pekin Eylem Planında yer almıştır:

2 Shazia Choudhry, *Women’s Access to Justice: A Guide for Legal Practitioners*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1652>

3 UNDP, *Toolkit: Women’s Access to Justice*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1263>

4 Asher Flynn, Jacqueline Hodgson, “Access to Justice and Legal Aid: A Mismatch Concepts in the Contemporary Australian and British Legal Landscapes”, *Access to Justice and Legal Aid: Comparative Perspectives on Unmet Legal Need* içinde, ss. 1-22, Eds. Asher Flynn, Jacqueline Hodgson, Oxford: Hart Publishing, 2017, s. 6.

“Aşırı karmaşık idari işlemler, yargılama sürecindeki bilinç eksikliği ve bütün kadınların insan hakları ihlallerinin yeterince izlenmemesi, kadınların adalet sisteminde yeterince temsil edilmemesi, varolan haklara ilişkin yetersiz bilgisi, ısrarlı tutum ve uygulamalarla birleşerek, kadınların halihazırdaki eşitsizliğini sürekli hale getirmektedir. Kadınların insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam olarak kullanmalarını güvence altına alması amaçlanan aile hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, iş ve ticaret hukuku veya yasalarının, idari kurallar ve yönetmeliklerin yürürlüğe konmasındaki eksiklikler, mevcut eşitsizliği sürekli hale getiren bir diğer unsurdur.” diyerek kadınların adalet erişiminin önündeki engellere işaret etmiştir.⁵ Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu Türkiye’nin aralarında olduğu 189 ülke tarafından kabul edilmiştir.

7. Raporun ikinci bölümünde uluslararası belgelerde yer verilen, adalet erişimi izleme- de gerekli uluslararası normlar ve bu normlara dayalı oluşturulan standartlar sunulmuş- tur. Çalışma kapsamında, başta Türkiye tarafından 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Kurumları tarafından hazırlanan sözleşmeler, direktifler ve tavsiye kararlarında yer alan normlar ve standart- lar değerlendirilmiştir.
8. Raporun ikinci bölümünde adalet erişimiyle ilgili temel normların başında gelen eşitlik ve ayrımcılık yapmamak irdelenmektedir. **Eşitliğin** şekli, maddi ve dönüştürücü olmak üzere farklı anlamları bulunmaktadır. Anayasa gereği öncelikle, herkesin kanun önün- de eşit olması söz konusudur, ancak bu eşitliğin hayata geçmesinin sağlanması maddi eşitlikle ilgilidir. Eşitliğin yeni gelişen dönüştürücü anlamı ise yapıların, zihniyetlerin ve tutumların insanları sosyal gerçeklikte eşit kılabilmek için değişimini hedeflemektedir. Öte yandan dönüştürücü eşitlik maddi ve şekli anlamda eşitliklerin bir yana bırakılma- sını gerektirmemekte, aksine özellikle maddi anlamda eşitliğin dönüştürücü eşitlikle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda dönüştürücü eşitlik dönüştürücü adaletin de bir gereğidir. Dönüştürücü adalet, yerel ve global düzeyde dışlamaya yol açan, eşit olmayan güç ilişkilerini dönüştürmeyi ve sürecin kendisine yo- ğunlaşmayı gerektirir. Bu bağlamda örneğin adalet erişimiyle ilgili sadece hukuki değil, sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkiler üzerinde durulması gerekmektedir. Dönüştürücü adaletin adalet erişim bakımından toplumsal cinsiyete ilişkin gerekleri CEDAW ve CEDAW Komitesinin başta 33 sayılı kararı olmak üzere ilgili kararlarında ve İstanbul Sözleşmesi’nde söz konusudur.
9. Dönüştürücü adalet, adalet erişim konusunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gider- mek için devletlerin özel önlemler almasını gerektirmektedir. Esasen bu husus eşitlik ilkesinin hayata geçirilmemesi ve bireylerin kanun önünde eşitliğinin sağlanmasıyla il- gilidir. Mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliğini göz önüne almayan düzenlemeler ve uy- gulamalar, adalet erişiminin eşit bir şekilde gerçekleşmesinin başlıca engelidir. Bu bağ- lamda yapısal adaletsizliğin adalet erişim bakımından etkilerini ortaya koymak önem

5 BM, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, paragraf 219. Tam metin için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/733> (Erişim Tarihi: 18.1.2021).

taşımaktadır. Bu etkiler temel insan hakları arasında olan adil yargılanma hakkından başlayarak etkili bir adalete erişimin gerçekleşmesinin engelleri olarak serimlenmelidir.

10. Yapısal adaletsizlik kendini dezavantajlı ve avantajlı ayrımıyla göstermekte ve bu ayrım çerçevesinde dezavantajlı sayılanlar devletlerin politikalarına göre belirlenmektedir. Adalete erişim bakımından toplumsal cinsiyetle ilgili problemin belirlenmesinde de uluslararası ve ulusal alanda daha çok kadınlar çerçevesinde ve kadınlarla ilgili olarak ise şiddete uğrayan kadınlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu tür yaklaşım, LGTBI+’ları ve erkeklikleri dışladığı gibi, kadınların hukukla ilgili diğer adalete erişim problemlerini görmemesi bakımından yapısal adaletsizliğin yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Ulusal düzeyde eşitlik ilkesinin mevzuatta ve uygulamada cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğini içerecek şekilde ortaya konmaması, başta nefret söylemi şeklinde tezahür ederek LGTBI+ bireylerin haklarının normlar ve uygulama düzeyinde korunmamasına yol açmaktadır. Hukuk normları ve uygulaması bu anlamda tarafsızlıktan uzaktır.
11. Dönüştürücü adalet ise bütün bu hususların saptanarak, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yasağı normlarının hayata geçirilmesini ve devletlerin adalete erişim programlarının tüm hak sahipleri için adalet ve hakkaniyete uygun olarak Adil Bir Şekilde Dinlenilme Hakkı (Hakkaniyete Uygun Dinlenilme), Adil Yargılanma Hakkı, Adli Yardım, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Kabul Edilebilirlik ve Yeterlik, Kadının Beyanı Esastır, Kesişimsellik, Onurlu ve Yeterli Yaşam ve Özen Gösterme ilkelerini karşılayacak şekilde oluşturulmasını gerektirir.
12. Adalete erişim insan haklarının teminatıdır. Bu anlamda etkili bir adalete erişim insan haklarının hayata geçmesinin başlıca güvencesidir. Toplumsal cinsiyet temelinde insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için etkili bir adalete erişim hakkının sağlanması zorunludur. Bu konuda geliştirilen standartlar önem taşımaktadır. Bunlar arasında yer alan **Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Strateji Belgesi 2018-2023** aşağıdaki hususları belirtmektedir:
  - CEDAW’ın kadınların adalete erişimi hakkındaki 33 sayılı genel tavsiye kararını (2015) dikkate almak;
  - “Kadınların adalete eşit erişimini garanti etmeye ilişkin” Bern Konferansı (2016) tavsiyelerinin uygulanmasını sağlamak;
  - Üye devletlerin iyi uygulama örneklerini yaymak;
  - Cinsiyete göre ayrıştırılmış araştırmaları ve standartlaştırılmış veri toplanmasını teşvik etmek;
  - Avrupa Konseyinin 2016-2021 Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı Eylem Planı (Eylem 2.4) uyarınca toplumsal cinsiyet klişelerinin adli karar verme üzerindeki zararlı etkilerini önlemek;

- Yargı ve kolluk kuvvetleri mensuplarına toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların insan hakları konusunda eğitim verilmesini sağlamak;
- Kadınların adalete erişimiyle ilgili konularda yargı mensuplarında farkındalık oluşturmak için mahkeme kararlarını izlemek;
- Ulusal eşitlik kurumlarının bu konudaki çalışmalarını teşvik etmek;
- Kadınları adalete erişim sürecinde güçlendirme araçlarını ve iyi uygulamaları tanımlamak ve yaymak;
- Özellikle kırılğan durumdaki kadınların adalete erişimini teşvik etmek için Avrupa Konseyi araçları hakkında bilgilendirmek gereklidir.

Ancak getirilen bu stratejilerin yetersiz olduğuna ve sadece kadınlar üzerinde durduğuna ilişkin eleştiriler söz konusudur. Öte yandan adalete erişim bakımından sosyal ve ekonomik engellerin nasıl giderileceği konusunda yeterli standartlar getirilmemektedir. Bu konuda üzerinde en fazla durulan husus adli yardımdır. Adli yardım adalete erişim bakımından temel gereklerden biridir ve bir ülkede adli yardımın olmayışı insan haklarına aykırılık olarak değerlendirilmektedir. Ceza Adalet Sistemlerinde Adli Yardıma Erişim Hakkında Birleşmiş Milletler İlke ve Esasları (*United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*) adli yardımın “*hukukun üstünlüğüne dayanan adil, insancıl ve etkili bir ceza adalet sisteminin temel bir unsuru olduğunu*” vurgulamaktadır⁶. Söz konusu metin uyarınca adli yardım gözaltına alınan, tutuklanan veya hapsedilen, şüpheli veya bir suçla itham edilen kişiler ve ceza adaleti sürecindeki mağdur ve tanıklardan yeterli imkanı olmayanlara ücretsiz olarak sağlanan hukuki danışmanlık, yardım ve temsili içermektedir (paragraf 8). Kadınlar ve çocuklar gibi kimi grupların ceza adaleti sistemi karşısında daha kırılğan olduğunu belirten metin (paragraf 12) kadınların ve çocukların adli yardım hususunu ayrıca düzenlemiştir (paragraf 9-10). Adli yardımın, adil yargılanma hakkı da dahil olmak üzere diğer haklardan yararlanma için temel olduğu belirtilmiş ve adli yardımın gözaltı ve tutuklu kalma sürelerini kısaltma, hapisane nüfusunu azaltma, suçun tekrarını önleme, mağdur haklarını koruma ve hukuk bilincini artırarak suç işlenmesini önleme gibi hususlara yardımcı olacağına altı çizilmiştir (paragraf 3).

13. Ülkemiz bakımından adli yardımın ceza davalarında söz konusu olması önemli olmakla beraber, mevcut adli yardım sistemindeki problemler, adli yardımdan yeterince yararlanmayı engellemektedir. Öte yandan hukuk davaları için bu tür bir düzenleme olmadığı için mahkemelere erişim bakımından ekonomik engel varlığını sürdürmektedir. Adli yardımı iyileştirme projeleri bu açıdan önem taşımaktadır. Türkiye’de adalete erişim adına toplumsal cinsiyetle ilgili iyileştirme çalışmaları söz konusu olup, şiddete uğrayan kadınlara yönelik düzenleme yapılmaya çalışılmaktadır. Esasen şiddete uğrayan kadınların İstanbul Sözleşmesi gereğince adli yardımdan yararlanması ve mahkeme

6 *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1662> paragraf 1.

giderlerinden muaf tutulması gerekmekte ve 6284 Sayılı Kanun’da da bu yönde hüküm bulunmaktadır.

14. Ancak adalete erişim sadece adli yardımdan ibaret değildir. Ayrıca toplumsal cinsiyet bakımından da adli yardımın sadece şiddete uğrayan kadınlar üzerinde yoğunlaşmaması gerekmektedir. Oysa gerek ulusal ve gerekse de uluslararası alanda daha çok şiddete uğrayan kadınlar üzerinde durulduğu ve iyi uygulama örneklerinin de bu çerçevede değerlendirildiği görülmektedir. Ülkemizde de bu anlamda ilgili mevzuat, kurumsal düzenlemeler ve yapılar söz konusu olup, ulusal eylem planları ve iller düzeyinde il eylem planları yapılmakta, uzman kolluk birimleri ve yargı organları oluşturulmaktadır. Baroların da sınırlı olan adli yardım hizmetlerini daha çok şiddete uğrayan kadınlara ayırdığı görülmektedir. Adalet erişimiyle ilgili diğer kadın gruplarına, LGTBİ+ bireylere ve engellilere yönelik araştırmaların sivil toplum düzeyinde, hak savunuculuğu şeklinde yapılması söz konusudur.
15. Raporun üçüncü bölümünde Türkiye’de adalete erişime ilişkin mevcut durumu değerlendirilmektedir. Türkiye’de toplumsal cinsiyetle ilişkili adalete erişime dair hukuki mevzuat öncelikle Anayasa olmak üzere, kanunlar, yönetmelikler ve genelgeler bakımından değerlendirilmiştir. Ardından ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve ilgili politika belgeleri toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden incelenmiş ve ayrıca sivil toplum örgütlerinin ve diğer kamusal aktörlerin adalete erişimle ilgili toplumsal cinsiyet eşitliğine dair faaliyetleri ortaya konmuştur.
16. Raporun dördüncü bölümü Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin haritalanmasına ayrılmıştır. Bu bölümdeki mevcut durum, adalete erişimle ilgili konulan kriterlerden ve geniş anlamda adalete erişimden hareket edilerek ortaya konmuştur. Bu şekilde adalete erişimi belirleyen başlıca kriterler öncelikle hukuki mevzuatta hakların tanınması bakımından ve uygulaması bakımından mevcut durumu ortaya koymakla ilgilidir. Bu çerçevede, Türkiye’de hukuki mevzuatın özellikle kadına yönelik şiddeti önlemekle ilgili oldukça gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Anayasa’daki eşitlik ilkesine uygun olarak kadın ve erkek eşitliğine dair şekli anlamda eşitliği sağlayan hükümler büyük oranda var olmasına rağmen, eşitliğe aykırı hükümler de mevcuttur. Öte yandan hukuki mevzuat bakımından maddi anlamda eşitliği sağlayıcı ulusal düzenlemelerin daha çok şiddete uğrayan kadınlara odaklandığı görülmektedir. Bunun dışında LGTBİ+ bireyler ve intersekslere yönelik haklar bakımından düzenlemelere ihtiyaç vardır. Eşitlik ilkesinin ayrıca cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğini içerecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Engelli bireyler yönünden de eşitliğe aykırı düzenlemelerin giderilmesi ve ihtiyaçlarını giderici hükümler eklenmesi gerekmektedir. Bunun dışında İstanbul Sözleşmesi’ne uygun olarak Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Kanunu’nda bazı düzenlemelerin yapılması zorunludur.
17. Haklar bakımından mevzuatta eksiklik olduğu gibi, uygulama bakımından da eksiklik söz konusudur. Kurumların yetersizliği, uzman personelin azlığı ve uzmanlarda toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımın olmayışı veya eksikliği başlıca eksikliklerdir. Bu bağlamda

CEDAW Komitesi Tavsiye Kararları, Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) Raporu ve Avrupa Komisyonu 2020 Türkiye raporu mevcut duruma işaret etmekte, ulusal düzeyde sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmalar da özellikle uygulamanın cinsiyetçi boyutunu ortaya koymaktadır.

18. Mevcut durum bakımından saptanması gereken önemli bir kurum adli yardım olup, bu kurumun genelde toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımının olmayışı ve kurumun işlemeyle ilgili ciddi problemlerin olması, adalete erişimde en büyük engeli teşkil etmektedir. Adli yardımın bu bağlamda şiddete uğrayan kadınlar bakımından daha etkili olduğunu ülkemiz açısından söylemek mümkündür. Öte yandan genellikle barolarda kadın hakları merkezi veya komisyonları ile çocuk hakları merkezi veya komisyonları bulunmakta, bazı barolarda da LGTBİ, Engelli ve Mülteci hakları gibi merkezler kurulduğu görülmektedir. Bu tür merkezlerin ve komisyonların özellikle adli yardım bakımından etkili olması ve faaliyetlerini kesişimsellik ilkesine uygun şekilde sürdürmeleri toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından önemlidir. Raporun üçüncü bölümünde ayrıca hukuki farkındalık, mahkemelere erişim, yargıya güven gibi temel konulara yer verilmiştir.
19. Dördüncü bölüm, proje illerinde mevcut durumla ilgili bilgi verilerek, gösterge ve veri tabanlarının ortaya konup, önerilerin sunulmasıyla tamamlanmıştır. Türkiye bakımından göstergeler hazırlanırken adalete erişimle ilgili haklar ve kapasite gibi konu başlıklarına yer verilmiştir. Bunların sınıflandırılmasında, adalete erişimle ilgili uluslararası alanda kabul edilen göstergelerden yararlanılmıştır. Haklar bakımından eksik hukuk normları, kurumsal kapasite, adli istatistiklerin cinsiyet, uyruk ve yaşa göre dağılımı ve 6284 Sayılı Kanun’a göre verilen tedbir kararlarının sayısı gibi göstergeler ortaya konmuştur. Bu doğrultuda göstergeler bakımından 2019 yılı çerçevesinde Türkiye’deki mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır.
20. Dördüncü bölümde ayrıca mevcut erişilebilir ve önerilen göstergelerin hesaplanmasında kullanılabilecek istatistiklerin veri kaynakları açıklanmış ve veri toplama sıklığı belirtilmiştir.
21. Raporda Türkiye için hazırlanan gösterge setleri kullanılarak 2019 yılının durumunu ortaya koyan tablolar hazırlanmıştır. Ancak adalete erişime ilişkin mevcut veriler ve veri oluşturmaya yönelik araştırmalar yeterli değildir. Bu nedenle raporda öneriler kısmında araştırma önerilerine yer verildiği gibi, gösterge önerileri de oluşturulmuştur.

I. GİRİŞ

Kanun önünde eşitlik ilkesi evrensel nitelikte olup Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. maddesinde kendine yer bulmaktadır:

X. Kanun önünde eşitlik

Madde 10 - Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Anayasa’da kanun önünde eşitlik ilkesinin yer almasının önemi yadsınamaz. Ancak ilkenin yer alması kadar bu ilkenin hayata geçirilmesi de önemlidir. Zira sadece ilke düzeyinde kalıp uygulamada karşılığını bulamayan bir ilkenin anlamı yoktur. Bu nedenle aynı maddenin ikinci fıkrası şu hükmü içermektedir:

(2004) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. (2010) Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Bu bağlamda ikinci fıkra kadın ve erkek arasındaki eşitliğin hayata geçirilmesi ödevini devlete yüklemektedir. Aynı maddenin son fıkrası da devletin eşitliğe uygun davranma yükümlülüğünün altını çizmektedir:

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (...) kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar

Anayasa’nın 10. maddesi bu bağlamda şekli ve maddi eşitlik olarak adlandırılan eşitlik anlayışlarını yansıtmaktadır. Raporda bu kavramlar daha sonra açıklanacaktır ancak kısaca değinmek gerekirse şekli eşitlik aynı şekilde davranmak ve aynı şekilde haklara sahip olmak anlamını içerirken, maddi anlamda eşitlik bu hakları kullanma olanaklarına sahip olmakla, yani eşitliğin hayata geçirilmesiyle ilgilidir. Anayasada mevcut olan bu hükümlerin ise hayata geçirildiğinden söz etmek bugün için hayli güçtür.

Eşitlik ilkesinin hayata geçirilmediği kurumların başında hukuk ve adalete erişim gelmektedir. Adalete erişim konusunda eşitsizliğin söz konusu olmasının başlıca nedenlerinden biri toplumsal cinsiyetle ilgilidir. Diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, adalete erişimi de zorlaştırmakta veya imkansızlaştırmaktadır. Ülkemizde de adalete erişimle ilgili başlıca engel, toplumsal cinsiyet rollerinin sürekli yeniden üretilmesinin yer aldığı mevcut sisteme dair yapısal eşitsizliktir. Bu rapor da adalete erişim bakımından mevcut olan eşitsiz yapıyı ortaya koymayı, ardından çözüme ilişkin ortak bir anlayış oluşmasına hizmet edecek kriterler getirmeyi amaçlamaktadır.

Rapor çerçevesinde, mevzuat, kurumlar ve uygulama olmak üzere başlıca üç alanda toplumsal cinsiyet açısından adalete erişimle ilgili problemler saptanacaktır. Bu saptamalar doğrultusunda ulusal düzeyde haritalama çalışması yapılması ve eşitsizliği gidermekle ilgili göstergeler oluşturularak adalete erişim konusunda ortak anlayışın gelişmesine hizmet edecek başlıca

standartlar geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ulusal düzeyde adalet erişim bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin bu tür göstergelere ve standartlara mutlaka ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde kadına yönelik şiddet dışında, adalet erişimin toplumsal cinsiyet eşitliğini tüm boyutlarıyla kapsayacak standartların bulunduğundan söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla yapılacak bu çalışma, ilgili kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri nezdinde ortak bir anlayış oluşturma bakımından son derece önem taşımaktadır. Bu ortak anlayış, özellikle toplumsal cinsiyet temelli çalışan örgütlerin adalet erişimi karşısındaki mevcut engellerin kaldırılmasına ve dönüşümün eşitlik çerçevesinde sağlanmasına hizmet edecektir. Geliştirilecek kriterler ise, adalet erişimin toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde anaakımlaştırılmasını sağlayan politikalar yapılması konusunda yol gösterici olacaktır.

Esasen adalet erişimle ilgili toplumsal cinsiyet konusunda durumun saptanmasına ilişkin bilgi eksikliği söz konusudur. Bu anlamda hazırlanacak rapor, bilgi eksikliğini giderip değişime yönelik ulusal ve uluslararası çalışmalar hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayacaktır. Ülkemizde, adalet erişimle ilgili, en fazla gelişmenin kadına yönelik şiddet konusunda olmasına rağmen, bu alanda geri gitme eğilimleri de söz konusudur. Örneğin İstanbul Sözleşmesi aleyhinde yapılan karşı propagandalar bu geri gitme eğilimini besler niteliktedir. Rapor bu tür eğilimleri önlemeyi hedefleyici çalışmalar yapılması konusunda yol gösterici olacaktır.

Çalışmada öncelikle adalet erişim kavramının tanımı ele alınacak, bu kavramın toplumsal cinsiyete duyarlı anlamı ortaya konacaktır. Toplumsal cinsiyete duyarlı anlam çerçevesinde bu kavramın gerekleri mantıksal incelemeyle ortaya konduktan sonra, ilgili mevzuat ve kurum ve kuruluşlar belirtilecek, konuyla ilgili yapılmış çalışmalar aktarılacak ve göstergelerin geliştirilmesinin ardından yapılacak mevcut durum saptamasıyla rapor tamamlanacaktır.

Adalet erişim tanımından hareketle haritalama çalışmasında toplumsal cinsiyet perspektifinden bakılacak alanlar ve hukukla ilgisi çerçevesinde yapılacaklar şu şekilde sıralanabilir: Öncelikle adalet erişim kavramının anlamı ve toplumsal cinsiyetle ilişkisi belirtilecektir. Ardından toplumsal cinsiyet bakımından adalet erişimle ilgili normlar saptanacaktır. Daha sonra adalet erişim konusunda toplumsal cinsiyetle ilgili uluslararası ve ulusal iyi uygulama örnekleri belirtilecektir. Sonra mevzuat taraması ve incelemesi yapılacaktır. Bu inceleme yapılırken toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden adalet erişimle ilgili kriterler esas alınacaktır. İncelenecek kurallar toplumsal cinsiyet bakımından önyargılı bir yaklaşımı mı yansıtıyor, toplumsal cinsiyet bakımından nötr bir şekilde hareket edilmiş mi ya da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya mı yönelik, gibi temel sorulardan hareket edilecektir. Örneğin toplumsal cinsiyet kimliğine ilişkin hukuk normunun olmaması veya Medeni Kanun’da yer alan soyadıyla ilgili hukuk normu toplumsal cinsiyet bakımından önyargılı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. İncelenecek olan hukuki mevzuat uluslararası ve ulusal mevzuat olmak üzere iki ayrı başlık altında toplanacaktır. Bu iki başlığın birincisi, adalet erişim bakımından uluslararası mevzuat genel hükümler olarak belirtilecek ve toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısıyla değerlendirilecektir. İkincisiyse, adalet erişim bakımından ulusal mevzuat toplumsal cinsiyetle ilgisi konusunda olacak ve toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımla değerlendirilecektir.

Bunlara ek olarak kamu kurumları düzeyinde inceleme yapılacaktır. Başta bakanlıklar olmak üzere ilgili kurumların düzenlemeleri ve ilgili belgeleri incelenecektir. Örneğin kadına yönelik şiddeti önlemeye ilişkin ulusal eylem planında adaletle erişimle ilgili belirtilenlerin incelenmesi yapılacak ve ilgili kuruluşların yine toplumsal cinsiyetle ilgisinde adaletle erişimle ilişkin raporlarına yer verilecektir. Mevzuat dahilinde yer alan ilgili kamu kurumlarının kurumsal analizi (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü-KSGM, Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu-TİHEK, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu-KEFEK gibi) yapılacaktır.

Ardından sivil toplum kuruluşları düzeyinde bir inceleme gerçekleştirilecektir. Öncelikle Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve barolar düzeyinde inceleme yapılacaktır. Örneğin TBB’nin adaletle erişimle ilgili çalışmaları toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımla değerlendirilecektir. Daha sonra toplumsal cinsiyet bakımından adaletle erişimle ilgili çalışma yapan ilgili sivil toplum örgütleri, Kadın Dayanışma Vakfı veya Mor Çatı gibi dernekler düzeyinde inceleme yapılacaktır.

Toplumsal cinsiyet bakımından başta kadınlar olmak üzere ilgili grupların adaletle erişimleri konusunda göstergeler oluşturulacaktır. Son olarak adaletle erişim bakımından toplumsal cinsiyetle ilgili Türkiye’ye dair mevcut durum saptaması ilgili normlar, proje raporları ve diğer ilgili kuruluşların raporları çerçevesinde ortaya konacaktır.

Raporda adaletle erişimle ilgili toplumsal cinsiyet eşitsizliği haritalanırken öncelikli olarak kadınların adaletle erişimiyle ilgili kılavuz ilkelerin ve politikaların inceleneceği vurgusu yapılacaktır. İncelemenin kesişimsellik ilkesine uygun olarak yapılacağı belirtilecektir. LGBTİ+ bireylerin adaletle erişimiyle ilgili çalışmalardan hareketle bu hususa da yer verilecektir.

Rapor esas itibarıyla toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından adaletle erişimle ilgili mevzuat ve uygulamadaki problemleri saptamak ve bunları gidermekle ilgili çözüm önerileri getirmeyi amaçladığından, buna uygun bir metodolojinin izlenmesi gerekmektedir. Bu metodolojinin en belirgin özelliği de toplumsal cinsiyete duyarlı olmasıdır. Bu yaklaşımda, sorun disiplinlerarası olarak ele alınacağından, kesişimsellik ilkesi çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal cinsiyet ayırt edilmiş bir kavram olarak değil, aksine ırk, yoksulluk, etnik köken, engellilik, yaş gibi ayrımcılık doğuran diğer nedenlerle ilişkisi dahilinde ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu konuda genellikle heteronormatif bir yaklaşım yani, kadın ve erkek arasındaki ikiliğe dayalı olarak problemin ele alınması söz konusudur. Bu da toplumsal cinsiyet farklılıklarını görmemek demektir. Çalışmamızda benimsenen yaklaşım ise bu farklılıklara dayalı olarak problemi tanımlamaya ilişkindir.

Çalışmada yer alan adaletle erişim ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları dinamik kavramlardır ve zaman içinde anlamları farklılaşabilmektedir. Anlam belirlemesi konusunda bu kavramların birden fazla anlamının olduğu ve bu anlamların egemen anlayışa göre belirlendiği söylenebilir. Bu nedenle konuyla ilgili çalışmalara daha çok diskur (söylem) yaklaşımıyla politika incelemesi yapmak gerekmektedir. Politika incelemesinde dilin belirsiz yapısından hareket edilip onun toplumsal olarak inşa edilmesi üzerinde durulur. Bu bağlamda kavramların anlamlarının özellikle ideolojik olarak şekillendiğini eleştirmek ve nötr görünen anlamların toplumsal olarak inşasında ideolojinin aslında nasıl rol oynadığını ortaya koymak önem taşır. Diskurun toplumsal

inşasından ve kavramların politik anlamlarından hareket ederek toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili mevcut durum saptanabilir. Diskur politikası, kısaca siyasi aktörlerin kavramların anlamlarını bilinçli veya bilinçsiz olarak nasıl belirlediklerini ve bunun sonuçlarını ortaya koyar. Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi kavramların çoklu anlamları ve bunların üzerinden hareket edilmesiyle ulaşılan sonuçlar gibi. Bu doğrultuda kadınların bir yandan zayıf ve korunmaya muhtaç olarak, diğer yandansa özerk olarak değerlendirilmeleri örnek olarak sayılabilir⁷.

Çalışmada feminist bir yaklaşımla alternatif bir diskur çerçevesinde adalete erişim ve toplumsal cinsiyet kavramları ele alınmaya çalışılacaktır. Bu yaklaşım çerçevesinde, raporun amaçlarına ve yorumu karşılamaya hizmet edebilecek eleştirel ağ (*frame*) analiz metoduyla hareket edilecektir. Bu metotla ilgili olarak yorumlayıcı unsurları ortaya koymak önem taşımaktadır. Bu doğrultuda raporda teorik çerçeve ortaya konarak, adalet ve adalete erişimin farklı anlamları betimlenecektir. Bu anlamlar betimlenirken siyaset ve hukuk felsefesi, hukuki mevzuat ve ilgili kuruluşların belirledikleri anlamlardan hareket edilecektir. Rapor çerçevesinde çoklu yaklaşım benimsenerek problem sadece hukuki değil, sosyal, siyasal ve ekonomik boyutlar çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Öncelikle raporun dayanacağı temel kavram olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin 20. yüzyıldaki anlamı ile 21. yüzyıldaki anlamının sadece yüzyıllara göre değil, aradaki yıllara göre de farklılık gösterdiğini belirtmek önem taşımaktadır. Örneğin kavramın 2000’li yılların başındaki anlamı ile 2020 yılındaki anlamı arasında fark vardır. Bu anlam değişikliği sadece teorik tartışmalarda değil, uygulanan politikalarda ve kabul edilen hukuk kurallarında da kendini göstermektedir. Esasen anlam değişikliğini toplumsal cinsiyetle ilgili güç ilişkileriyle ve feminist harekette meydana gelen değişimle birlikte düşünmek gerekmektedir. Kuşkusuz anlam değişikliğinde, toplumsal cinsiyet ve eşitlik kavramlarının dönüşümünü birlikte değerlendirilmelidir⁸. Rapor çerçevesinde yapılacak eleştirel ağ analiziyle, adalete erişim ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının belirlenmiş anlamları hukuki mevzuat çerçevesinde ortaya konacaktır. Raporda kullanılacak olan ağlardan başlıcasını da hukuki ağ oluşturmaktadır. Bu ağ çerçevesinde, uluslararası ve ulusal alandaki mevzuat, adalete erişimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama kriterleri bakımından ele alınacaktır. Mevzuat incelemesi mevzuatta mevcut olanı ve eksiklikleri saptamak bakımından önem taşımakla birlikte tek başına yeterli değildir. Amartya Sen’in olanaklar (*capabilities*) yaklaşımının gerektirdiği gibi, bireylerin gerçekte sahip oldukları olanaklara bakmak, nelerle ihtiyaç duyulduğunu belirlemek için en önemli adımı oluşturmaktadır⁹. Bu nedenle çalışmada konuyla ilgili yapılmış olan empirik araştırmalardan yararlanılacaktır. Bununla ilgili başta sivil toplum örgütleri olmak üzere ilgili kuruluşların yaptığı çalışmalara yer verilecektir.

7 Emanuela Lombardo, Petra Meier, Mieke Verloo, “Stretching and Bending Gender Equality”, *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policy Making*, Ed. Emanuela Lombardo, Petra Meier, Mieke Verloo, New York: Routledge, 2009, ss. 1-2.

8 Lombardo et. al., ss. 1-2.

9 Liz Curran, Mary Anne Noone, “Access to Justice: a New Approach using Human Rights Standards”, *International Journal of the Legal Profession*, Vol. 15, No. 3 (November 2008), s. 198.

II. ADALETE ERİŞİM KAVRAMI, TARİHÇESİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

A. ADALETE ERİŞİM KAVRAMI

1. Adalet ve Hakkaniyet

Günümüzde adalet, insan haklarının gereklerinin karşılanması olarak anlaşılmakta ve bu bağlamda insan onuru, insan hakları, eşitlik, hakkaniyet gibi temel kavramlarla ilişkisi içinde ele alınmaktadır. Adaletle ilişkin yaklaşımlar farklılık göstermekte, buna karşılık söz konusu yaklaşımlar hakların eşit bir şekilde tanınmasının yanında, kullanım olanaklarının sağlanması aşamasında da sosyal adalet taleplerini içerecek şekilde ortaya konmaktadır. Örneğin 20. yüzyılda ortaya çıkan ve etkisini günümüzde de sürdüren John Rawls’un adalet anlayışı, sadece eşit temel hak ve özgürlüklerin sağlanmasını değil, getirdiği farklılık ilkesinin ve özgürlüğün değerinin sağlanması kavramlarıyla sosyal adaletin gereklerinin karşılanmasını gerektirmektedir. Rawls, toplumun temel kurumlarına yönelik adalet ilkelerini getirmekle toplum yapısının önemini gösteren yolu da açmıştır¹⁰. Ancak Rawls’un ilkeleri, temel yapıdaki adaletsizliği karşılamada veya bu adaletsizliği göstermede yeterli değildir. Bu problemi ortaya koyan Iris Marion Young olmuştur. Young, getirdiği yapısal adaletsizlik kavramıyla, toplumdaki temel kurumların ve bu kurumlarda yer alan söylem ve yapıp etmelerin adaletsizliği sürekli ürettiğini belirtmiştir¹¹. Yapıda eşit olmayan hegemonik güç ilişkilerinin varlığı, adaletsizliğin de sürekli üretilmesine neden olmaktadır. Bu tür yapıdaki eşitsiz ilişkileri, örneğin toplumsal cinsiyet gibi, dikkate almaksızın bu ilişkiler eşitmiş gibi davranmak sonuçta eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Bu nedenle adaletin gereklerini yapısal adaletsizlik çerçevesinde düşünmek gerekmektedir. Bu bağlamda bir yaklaşımı Nancy Fraser’in görüşlerinde bulmak mümkündür. Fraser’a göre adaletle ilgili olarak sosyal ve ekonomik eşitsizliklere ilişkin dağıtım sorunları, tanınma sorunları (toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, sosyal veya kültürel marjinalleştirme ve itibarsızlaştırma gibi) ve karar alma süreçlerine katılma sorunları (marjinalleştirme veya dışlanma gibi vasıtalarla siyasi süreçte yer almayı engellemeye ilişkin) olmak üzere üç boyutta çalışma yapmak gerekmektedir¹².

Bu rapor çerçevesinde ele alınacak adaletle erişimde, özellikle tanınma ve karar alma boyutları üzerinde durulacaktır. Zira bunlar yapının eşitsizliğini besleyen başlıca faktörler olup, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesini sağlar. Bu faktörleri değerlendirmeden, sadece soyut bir şekilde adaletle eşit erişim hakkından söz edilemez. Diğer bir ifadeyle adalet, adaletle erişimi de

10 John Rawls’la ilgili bakınız: Gülriz Uygur, “John Rawls”, *Siyaset Felsefesi Tarihi* içinde, Ed. A.Tunçel-K.Gülenç, Ankara: *Doğu Batı*, 2013.

11 Iris M. Young’ın yapısal adaletsizlik kavramına ilişkin bir çalışma için bkz. Nadire Özdemir, “Iris Marion Young Teorisine Genel Bir Bakış: Yapısal Adaletsizlik ve Adaletsizlikten Sorumluluğa İlişkin Sosyal Bağlantı Modeli”, *TBB Dergisi* 146 (2020), ss. 247-267.

12 Marjorie Mayo, Gerald Koessler, Matthew Scott, Imogen Slater, “Concepts of Justice and Access to Justice.” *Access to Justice for Disadvantaged Communities* içinde, ss. 19-34. Bristol: Bristol University Press, 2014. doi:10.2307/j.ctt9qgzg3.7, (Erişim Tarihi: 8.7.2020).

yapısal eşitsizliklerle birlikte değerlendirmeyi gerektirir. Esasen adalet erişimin ortaya çıkışı, aşağıda belirtileceği gibi, sosyal adalet talepleriyle birlikte olmuştur. Diğer yandan bu çalışma sonucunda yapılacak öneriler yapısal eşitsizlikle ilgili diğer iki adalet kavramı olan geçişli adalet (*transitional*) ve dönüştürücü (*transformative*) adalet çerçevesinde yapılacaktır.

Geçişli adalet veya geçiş dönemi adaleti (*transitional justice*), yapısal eşitsizliğin öğeleri ve etkileri üzerinde geçiş dönemini eleştirel bir şekilde incelemeyi gerektirmektedir. Geçişli adalet kısaca insan hakları ihlallerinin ardından daha barışçıl bir geleceğin inşası üzerinde durur¹³. Toplumsal cinsiyetle ilgili eşitsizliklerin ardından bu eşitsizlikleri gidermeye yönelik süreç üzerinde durmak, geçişli adaletin gereğidir. Yukarıda belirtilen diskur politikası çerçevesinde adalet erişimle ilgili toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermeye yönelik süreç bu yaklaşım çerçevesinde ortaya konacaktır. Dönüştürücü adalet ise temel sorunun açıklanması ve mevcut eşitsizliklere karşı mücadele edenleri güçlendiren çerçevenin sunulmasıyla ilgilidir¹⁴. Dönüştürücü adalet, yerel ve global düzeyde dışlamaya yol açan eşit olmayan güç ilişkilerini dönüştürmeyi ve sürecin kendisine yoğunlaşmayı gerektirir. Bu bağlamda örneğin adalet erişimle ilgili sadece hukuki değil, sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkiler üzerinde durulmalıdır. Toplumsal cinsiyetle ilişkisinde de dönüştürücü toplumsal cinsiyet adaletinin, patriarka üzerinde durması önem taşır¹⁵. Bu bağlamda patriarka, yukarıda belirtilen toplumsal cinsiyetle ilişkisinde adalet erişim sürecinde özellikle LGBTİ+ bireylerin tanınmasının ve karar alma süreçlerine katılmalarının başlıca engelleyicisidir.

Adalet erişimden söz ederken, sıklıkla karşımıza çıkan diğer bir kavram prosedürel adalettir. Prosedürel anlamda adalet, karar almaya ilişkin prosedürün adilane olmasıyla ilgili olup, karardan çok prosedürün kendisi üzerinde yoğunlaşır. Prosedür, insanlara kararın sonucunu etkileme fırsatı verdiği için önem taşır¹⁶. Bu bağlamda prosedürel adalet insanların seslerini duyuracak şekilde prosedürlerin ortaya konmasını gerektirir. Esasen prosedürel adaletin gerekleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 6. maddesinde ifadesini bulmaktadır. Öte yandan prosedürel adalet yanında etkileşim adaleti (*interactional*) üzerinde de durulmaktadır. Bu tür adalet, insanların onur sahibi varlıklar olduğunu gözetecek şekilde prosedür ve sonucun gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. İnsanlara prosedür ve karar hakkında bilgi verilmesi kendilerine hakkaniyete uygun davranıldığı duygusunu verebilmektedir¹⁷.

Prosedürel adalette de sosyal adaletin gereklerinin göz önünde tutulması gerekir. Örneğin kanun önünde eşitlik ilkesi gereği adalet erişimin eşitlik temelinde sağlanması önem taşır. Bu anlamda adalet erişim, prosedürel anlamda adalet gereğidir. Ancak eşit bir şekilde hakkın tanınması yeterli değildir. Çünkü sosyal ve ekonomik eşitsizlikler bazı grupların adalet erişimini engellemektedir. Bu engeli ortadan kaldırmakla ilgili talepler de

13 Susanne Buckley-Zistel, Magdelana Zolkos, “Introduction: Gender in Transitional Justice”, *Gender in Transitional Justice* içinde, ss. 1-33, Ed. S. Buckley-Zistel, R. Stanley, Hampshire: Macmillan, 2012, s.1.

14 Bu konuda bir çalışma için bkz. Matthew Evans, *Transitional and Transformative Justice: Critical and International Perspectives*, New York: Routledge, 2019.

15 Fionnuala Ni Aolain, “Transformative Gender Justice”, *From Transitional to Transformative Justice* içinde, ss. 150-171, Ed. Paul Gready-Simon Robins, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s. 150.

16 Laura Klaming, Ivo Giesen, “Access to Justice: The Quality of the Procedure”, Makaleye şu adresten erişilebilir: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1091105, (Erişim Tarihi: 07.05.2020).

17 Klaming/Giesen, s. 8.

sosyal adaletin gereğidir¹⁸. Bu çerçevede prosedürel adalet aslında sosyal adaletin gerekleriyle bağlantılıdır.

Adalet erişimle ilgili karşımıza çıkan diğer bir kavram hakkaniyettir. Hakkaniyetle ilgili farklı tanımlar söz konusudur. Hakkaniyetle ilgili adil bir sonuca ulaşmak için hâkimin kararının hakkaniyete uygun olması gerekliliği vurgulandığında, hukuk literatüründe yaygın olan hakkaniyetin karar alıcıya yönelik anlamı kastedilmektedir. Bu anlamda hakkaniyet de iki anlama sahiptir. İlk anlamı, benzer durumlarda benzer karar almaya ilişkin olup, karar alıcıların bireysel özelliklere bağlı olmadan, daha çok vatandaşlara genel ve soyut hukuk normları hakkında bilgilendirme faaliyetinde bulunmalarına yöneliktir. İkinci anlamında ise hakkaniyet, karar alıcıların spesifik durumlara yoğunlaşmış tek durumun özelliklerini göz önüne alarak hukuki uyumsuzluğu çözmelerini gerektirmektedir¹⁹.

Hakkaniyetin AİHS 6. madde çerçevesinde belirtilen ve bu çalışmada üzerinde durulacak olan diğer anlamı ise yargılama sürecinin daha çok prosedürel formuna yöneliktir. Bu noktada öne çıkan yargılamadaki uyumsuzluk taraflarının eşit fırsatlara sahip olmasıdır²⁰. Örneğin ceza yargılamasındaki silahların eşitliği ilkesi bu anlamdaki hakkaniyetle ilgilidir. Adil yargılama hakkı çerçevesinde hakkaniyet ilkesinde, hakkaniyetin maddi ve prosedürel boyutu belirtilmektedir. Maddi boyutunda yararların ve zararların eşit ve adil dağıtılmasını, birey ve grupların adil olmayan önyargıya, ayrımcılığa ve damgalanmaya maruz kalmamasını sağlamak yer alır. Prosedürel boyutunda ise yargılama sürecinde alınan kararlara rıza gösterme veya onlara karşı isteme söz konusudur. Bunun için de kararların hesap verilebilir ve açıklanabilir şekilde olması gerekir²¹.

2. Adalet Erişimin Anlamı

Adalet erişim, genel olarak sadece yargılamaya veya mahkemelere erişim olarak anlaşılmalıdır. Daha geniş anlamda ise yargılamada sesin duyurulmasını sağlamaya ilişkin koşullardan başlayıp, hakkaniyetin ve adaletin diğer gereklerinin karşılanması olarak tanımlanmaktadır. Adalet erişimin daha dar anlamda adli yardıma erişimle ilgili olarak kullanıldığı belirtilmektedir²². Avrupa Komisyonu çerçevesinde CEPEJ adalet erişimi, yargısal hizmetlere erişim ve bu hizmetlerin etkililiğini belirleyen bütün hukuki ve kurumsal kaynakları (adli yardım, mahkeme ücreti, bilgilendirme gibi) içerecek şekilde tanımlamaktadır. Siber adalet bağlamında bu kaynaklara online ulaşım imkanları (haklara ilişkin bilgilendirme, mahkeme süreci ve içtihatlar yer verilmesi gibi) bakımından ele alınmaktadır²³. Bunun dışında adalet erişimin Avrupa Birliği Hukuku ve Avrupa Konseyi düzeyinde iki bileşeni olduğu ve bunların, aşağıda belirtilecek olan

18 Deborah L. Rhode, *Access to Justice*, New York: Oxford University Press, 2004, ss. 5-6.

19 Cass R. Sunstein, "Two Conceptions of Procedural Fairness", *Social Research*, Fairness: Its Role in Our Lives, Vol. 73, No. 2, (Summer 2006), s. 619.

20 Sarah J Summers, *Fair Trials: The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*, Portland: Hart Publishing, 2007.

21 European Commission, *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*, 2019, ss.12-13. Metne şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1653>

22 Francesco Francioni, "The Rights of Access to Justice under Customary International Law", *Access to Justice as a Human Right* içinde, ss. 1-56, Ed. Francesco Francioni, Oxford: Oxford University Press, 2007, ss. 64-65.

23 European Commission. (2020). *European Commission for the Efficiency of Justice* (CEPEJ 2020, Rev1, s. 5. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1654>

AİHS kapsamında adil yargılanma hakkı ve etkili başvuru hakkı oldukları belirtilmektedir²⁴.

Ülkemizde adalete erişim daha çok yargılamaya erişim olarak anlaşılmaktadır. Bununla ilgili yaklaşımı Adalet Bakanlığı Strateji Belgelerinde görmek mümkündür. Örneğin Adalet Bakanlığı 2019 tarihli Yargı Reformu Stratejisi’nde adalete erişimle ilgili şu ifadeler yer verilmektedir:

“Dünya genelinde yargı sistemleri için en önemli kavramlardan biri “adalete erişimin kolaylaştırılması” olmuştur. Bunun bir parçasını da adliyelerde yararlanıcıların işlerinin kolaylaştırılması ve yargısal süreçlerde örselenmelerini önleyen uygulamaların geliştirilmesi oluşturmaktadır. Danışma masaları ve ön büro gibi uygulamalar, hizmetlerden memnuniyeti artırmaktadır. Bununla birlikte hizmeti sunanlarla yararlanıcıların kurumsal ve bireysel düzeyde iletişim sorunlarının olduğu ifade edilmektedir. Bu iletişim sorunlarının giderilmesi ancak “insan odaklı” yaklaşımların benimsenmesi ve buna uygun araçların geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Adalete erişimin kolaylaştırılması ayrıca mevzuatın sadeleştirilmesini, adli yardım sisteminin güçlendirilmesini, kırılgan grupların ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşımın benimsenmesini ve savunma hakkının güçlendirilmesini de gerektirmektedir.”²⁵

İlgili belgede yargı reformunun 6. amacı, adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet hizmetlerinden memnuniyetin artırılması başlığını taşımakta ve kavramın “hizmetlerin erişilebilirliği ve etkinliğini”²⁶ kapsadığı ifade edilmektedir. İlgili amaç gereğince yapılacaklar şu şekilde belirtilmektedir:

1. Adli ve idari yargıda adalete erişimin kolaylaştırılması için başvuru süreleri yeniden düzenlenecek ve süreçlerdeki belirsizlikler ortadan kaldırılacaktır.
2. Adalete etkili başvuru hakkı için adli yardım sistemi güçlendirilecektir.
3. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nde ve Engelli Hakları Kanunu’nda yer alan ilkeler doğrultusunda engelli dostu uygulamalar geliştirilecektir.
4. Adalet sisteminde kadın haklarına ilişkin uygulamalar geliştirilecektir.
5. Yaşlıların adalete erişimini kolaylaştıracak önlemler alınacaktır.
6. Yabancıların adalete erişimi güçlendirilecektir.
7. Yargı hizmetlerinden memnuniyeti etkileyen unsurların tespiti için çalışmalar yapılacaktır.
8. Adalete erişim imkânlarının artırılması hedefi doğrultusunda hukuki himaye sigortasının geliştirilmesi sağlanacaktır.
9. Yargıda medya ve halkla ilişkiler kurumsallaştırılacak ve vatandaşların işlerini kolaylaştıracak uygulamalar geliştirilecektir.
10. Adalet sistemi konusunda kamuoyunu bilgilendirme mekanizmaları güçlendirilecektir.²⁷

24 European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, *Handbook on European Law relating to Access to Justice*, s. 20, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1655>

25 Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, *2019 Yargı Reformu Stratejisi*, s. 3. Metne şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1657>

26 *2019 Yargı Reformu Stratejisi*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1657> s. 15.

27 *2019 Yargı Reformu Stratejisi*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1657> ss. 15-16.

Adalet Bakanlığının etkililik çerçevesinde hareket edip yargılamaya erişim olarak adalete erişimi anladığı görülmektedir. Ancak geniş anlamda adalete erişime ilişkin hususlar söz konusudur. Örneğin dezavantajlı grupları göz önünde tutması bu anlayışın bir gereğidir. Bunların plana dahil edilmesinin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Geniş anlamda adalete erişim, sadece yargı kurumları veya idari kurumlara erişimle sınırlandırılmamaktadır. Kavram, bir kişinin davasını mahkeme önüne getirme olasılığını içerecek şekilde başlayacak, adil bir yargılama süreci ve adil karara erişmesini sağlayacak genişlikte tanımlanmaktadır. Yargı Reformu Stratejisi adil süreç, adil karar ve hakkaniyete uygunluk gibi hususları ele almaması bakımından önemli eksiklikler içermektedir. Öte yandan stratejide bahsi nadiren geçen toplumun dezavantajlı ve marjinalleştiren grupları için adalete erişim önem taşımaktadır. Toplumdaki mevcut egemen grupların adalete erişimle ilgili ciddi sorunları olmamakta ve kendi güç ilişkileri çerçevesinde yargıyla ilgili uyumsuzlukları çözme olanaklarına sahip bulunmaktadırlar. Dezavantajlı grupların durumu da genellikle “adalete erişimde boşluk” olarak adlandırılmaktadır. Özellikle sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin derin olduğu ülkelerde adalete erişimde yaşanan boşluk da derinleşmektedir. Bu durumda dezavantajlı grupların haklarını aramanın başlıca vasıtası olan hakkın kendisinin kaybı söz konusu olabilmektedir²⁸.

Adalete erişim, bireylerin yargısal korunması ve bağımsız ve tarafsız mahkemelerce yargılanması anlamıyla sınırlandırılarak sadece hukuk devleti ve onun gereği olan kuvvetler ayrılığı çerçevesinde de tartışılmaktadır²⁹. Hiç kuşkusuz, hukuk devleti ve adalete erişim arasında bir ilişki vardır. Bu ilişkideki en temel bileşen adil yargılanma hakkıdır. Bu hakkın ve yargılanma sürecinin adil olmasının gereklerinden biri tarafsız ve bağımsız mahkemelerdir. Bu hususta karşımıza çıkan hukuk devletiyle ilgili doğal adalet ilkeleri (bağımsız ve tarafsız mahkemeler, doğal hakim, silahların eşitliği gibi ilkeler) sürecin adil olmasıyla ilgilidir. Buna ek olarak adalete erişimde sadece mahkemeler değil, idari ve yasama organları da söz sahibidir. Bu anlamda hukuk devleti, yetkililerin hukuka uygun davranmasını sağlayarak çıkabilecek olumsuzlukları önleyici vasıtaları gerektirir. Ancak, yukarıda belirtilenlerden de anlaşılacağı gibi, konuyu sadece hukuk devleti çerçevesinde tartışmak yeterli değildir. Yargılama sürecinin adil olmasını sadece bu ilkeler sağlamaya yetmemekte, geniş anlamda adalete erişim, konuyu farklı boyutta tartışmayı gerektirmektedir. Esasen bu çalışma çerçevesinde ön plana çıkan konunun sosyal adalet boyutu, konuyu sadece hukuk devleti çerçevesinde tartışmanın yeterli olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmada geniş anlamda adalete erişim üzerinde durulup toplumsal cinsiyetle ilişkisinde insan hakları standartlarını karşılayacak şekilde kavramın anlaşılması vurgulanacaktır. Bu anlamdaki adalete erişim, aslında günümüzde söz konusu olan güçlendirilmiş ve etkili adalete erişim kavramının da bir gereğidir. Adalet Bakanlığı, 2019-2023 Stratejik Planında bu tür bir yaklaşımı, “yeni dönemin stratejik kavramlarını; hak ve özgürlüklerin korunup geliştirilmesi, adalete erişim imkanlarının güçlendirilmesi, etkinliğin sağlanması, makul sürede yargılama hakkının korunması, basitleştirilmiş ve sadeleştirilmiş süreçlerin oluşturulması olarak belirledik”³⁰ ifadeyle göstermektedir.

28 Vera Shikhelman, “Access to Justice in the United Nations Human Rights Committee”, *Michigan Journal of International Law* 39 (2017), s. 7.

29 Francioni, s. 67.

30 Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. 2019-2023 Stratejik Planı, s. 5 <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1656>

Öte yandan bu çalışmanın başlıca konusunu toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından adalete erişimi değerlendirmek oluşturduğundan, benimsenecek tanımın toplumsal cinsiyet eşitliğinin önündeki engellerin farkında olan veya bu probleme işaret eden bir tanım olması gerekmektedir. Bilindiği gibi adalete erişimin önemli engellerinden biri toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Bu nedenle, sadece adalete erişim demek yeterli olmamakta, etkili bir adalete erişim terimini kullanmak gerekmektedir. Bu terimi de sadece insan haklarıyla bağlantılı olarak tanımlamak yeterli değildir. Zira bu tür bir tanım toplumsal cinsiyet eşitsizliği problemlerini yansıtmaya bakımından elverişli değildir. Örneğin kadınlar, LGBTİ+ bireyler gibi farklı grupların deneyimlerine yer veren bir tanım zorunludur. Bu tanıma yapabilmek için de çalışmada toplumsal cinsiyet bakımından Avrupa Komisyonu, Birleşmiş Milletler gibi kurumların geliştirdiği kriterlerden ve göstergelerden hareket edilecektir. Örneğin Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, adalete erişim bakımından haklı gösterilebilir, elde edilebilir, erişebilir, iyi nitelikte olma, hesap verilebilirlik ve zarar görenin zararını giderme olmak üzere altı öge getirmiştir. Bu ögeler, sadece hukuk sistemi dahilinde değil, hukuk sistemi dışında da kadınların adalete erişimini engelleyen unsurların göz önünde tutularak adalete erişimin gereklerinin belirtilmesini şart koşturmaktadır³¹. UNDP ise kadınların yoksulluğunun ve dezavantajlı diğer durumlarının göz önünde tutularak uyuşmazlıkların çözümü ve hakların korunması için adil, etkili, hesap verebilir ve ulaşılabilir bir adalete erişim tanımı önermektedir. Bu tanım çerçevesinde adalete erişim sadece adalet kurumlarına erişimle ilgili değildir, aynı zamanda kadınların kuralların oluşturulma sürecinde etkili olmasını da gerektirir³².

Bu kapsamda adalete erişimi, toplumun bütün kesimlerinin erişebilirliği çerçevesinde etkili adalete erişim olarak anlamak gerekmektedir. Bu tür bir anlayış da sadece etkili bir adli yardım değil, yargılamaya başvuranların ihtiyaçlarının anlaşıldığı ve karşılandığı etkili bir sistem gerektirmektedir³³.

Çalışma çerçevesinde ele alınan adalete etkili erişim kavramı, yargıyla ilgili kurumlara erişim öncesinden başlayan ve yargılama sürecini ve yargı kararını kapsayan ve bu süreçler boyunca patriarkanın yarattığı yapısal adaletsizlik çerçevesinde toplumsal cinsiyet bakımından kaynakların dağıtılması ile tanınma ve katılma bakımından ortaya çıkan engelleri göz önünde tutan bir kavramdır. Çalışma kapsamında kişilerin sadece kendi hakları konusunda bilgilenmesinden başlayıp sürece yoğunlaşma üzerinde değil, sürecin kendisini belirlemeden başlayıp sonuca da yoğunlaşan adalete erişim üzerinde durulacak ve toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde adalete erişimin standartları ortaya konacaktır.

3. Adalete Erişim, İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet

Adalete erişim insan hakları, hukuk teorileri ve siyaset teorileri gibi farklı, ancak birbirleriyle ilişkili alanlarda temel bir anayasal hak ve hukuk devletinin bir gereği olarak ve sosyal adaletle ilişkisinde tartışılmaktadır. İnsan hakları terimiyle ilgili farklı şekillerde tanımlamalar söz konusudur.

31 Shazia Choudhry, *Women’s Access to Justice: A Guide for Legal Practitioners*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1652>

32 UNDP, *Toolkit: Women’s Access to Justice*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1263>

33 Asher Flynn, Jacqueline Hodgson, “Access to Justice and Legal Aid: A Mismatch Concepts in the Contemporary Australian and British Legal Landscapes”, *Access to Justice and Legal Aid: Comparative Perspectives on Unmet Legal Need* içinde, ss. 1-22, Eds. Asher Flynn, Jacqueline Hodgson, Oxford: Hart Publishing, 2017, s. 6.

Örneğin hukuki anlamda insan hakları, uluslararası sözleşmelerden başlayarak hukuki mevzuatta tanınan temel özgürlükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Etik bakımdan insan hakları ise insan onuru ve/veya insanın özerkliği ve özgürlüğü çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu şekilde bir tanıma örnek olarak İoanna Kuçuradi’nin insan onuruna dayalı insan hakları anlayışı verilebilir. İnsanın yapısal olanakları çerçevesinde insan onurunu açıklayan Kuçuradi, bu yapısal olanakları geliştirmeye ilgili istemleri insan hakları olarak adlandırmaktadır. Bu istemlerden bazısı doğrudan olanaklarla ilgiliyken (örneğin özgürlük hakkı), bazısı da olanakları geliştirmekle (sağlık, eğitim, çalışma gibi) ilgilidir³⁴.

Kuçuradi düşüncesinde adalet de insan haklarının korunması yönündeki taleplerden biridir. Bu anlamda adalet, toplumsal-siyasal ilişkilerin insan haklarına dayalı olarak kurulmasını gerektirmektedir³⁵. Bu çerçevede adalete erişim hakkı da insan haklarının korunmasıyla ilgili karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle adalete erişimin bir hak olarak tanınması insan haklarının uygulanmasıyla ilişkisinde söz konusudur. Literatürde bu ilişki çerçevesinde adalete erişimin bir hak olarak diğer haklardan farklılığına dikkat çekilmekte ve diğer haklara bağımlı şekilde anlaşılması gerektiği belirtilmektedir. Bu anlamda adalete erişim, insan haklarının etkili bir yargı sistemiyle güvence altına alınabileceği düşüncesiyle ilgilidir³⁶.

Bu bağlamda adalete erişim temel insan hakları ve diğer haklarla ilişkisi çerçevesinde diğer hakların temel güvencesi olarak ortaya çıkmakta ve bu haklar ihlal edildiğinde veya tehlikeye düşürüldüğünde, insan haklarının korunmasının başlıca vasıtası olmaktadır. Aynı doğrultuda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nda (UNDP) adalete erişim tanımı, insan hakları standartlarına uygun olarak adalet kurumlarına insanların resmi veya resmi olmayan şekilde ulaşmaları olarak belirtilmektedir³⁷. Bunun dışında gerek Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi³⁸ ve gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi³⁹ de bu belgelerde yer alan hakların güvencesi olarak etkili başvuru hakkına yer vermektedir. Dolayısıyla adalete erişim hakkını belgeler çerçevesinde düşünmek gerekmektedir. Ancak bu durum, örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer almayan sosyal ve ekonomik haklar gibi haklar bakımından problemlili olabilmektedir.

Buraya kadar belirtilenler adalete erişimin insan haklarını korumakla ilgili anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu yaklaşımın hukuki koruma anlamında adalete erişimin kendi başına önemini ortadan kaldırdığı da söylenemez. Örneğin yargılama sürecinde kişilerin uğradığı zararlar bu çerçevede düşünülebilir⁴⁰. Bu doğrultuda adalet erişim hakkının, kanun önünde eşitlik ilkesinin yaşama geçirilmesini sağlamada sosyal devletle ilgili eğitim, çalışma hakkı gibi haklara benzer bir hak olduğundan söz edilmektedir⁴¹.

34 İoanna Kuçuradi, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2011, ss. 2-4.

35 İoanna Kuçuradi, 2011, ss. 34-35.

36 Francioni, s. 64.

37 UNDP, *Toolkit: Women’s Access to Justice*, 2018. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1263>

38 Tam metin için bkz. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/612>

39 Tam metin için bkz. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/614>

40 Francioni, s. 105.

41 Marjorie Mayo et al., ss. 22-23.

Adalet erişimin insan haklarıyla ilişkisinde toplumsal cinsiyet bakımından engellerin de ortaya konması zorunludur. Soyut bir şekilde anlaşılan insan haklarının, toplumsal cinsiyet bakımından problemleri görmezden gelip, bu problemlere ilişkin kör bir yaklaşım ortaya koyduğu durumlar tarih boyunca ortaya çıkmıştır. Bu anlamda CEDAW’ın⁴² kadınların insan hakları belgesi olarak adlandırılması, söz konusu yaklaşımın yetersizliğini gidermekle ilgilidir. Bu durumda yapılacak olan uluslararası insan hakları belgelerini de toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirmekle ilgilidir. Aşağıda belirtilecek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ayrımcılık yapılmaması ilkesini CEDAW’la birlikte yorumlaması, bu tür yaklaşımın başlıca örneğini oluşturmaktadır.

B. KISA TARİHÇE

Bu bölümde adalet erişimin tarihçesi ele alınacak ve ardından tarihsel olarak konuyla ilgili ortaya çıkan uluslararası anlaşmalardan söz edilecektir.

1. Adalet Erişim Kavramının Ortaya Çıkışı

Adalet erişimin tarihsel olarak ortaya çıkışını, bu ad altında değil ama adil yargılanma hakkıyla başlatmak mümkündür. Adil yargılanma hakkı, siyasi iktidarların vatandaşlara yönelik keyfi müdahalesini usuli normlarla sınırlandırmak düşüncesiyle ilişkilendirildiğinde, buna yönelik ilgili hukuki belgelerin tarihçesi 1215 tarihli Magna Carta Libertatum’a kadar götürülebilir⁴³. Bunun dışında adil yargılanma hakkını hukuk devleti kavramıyla ilişkisi dahilinde düşündüğümüzde, bunun bir gereğini 19. yüzyılın başlarından itibaren görmek söz konusudur. Eşit haklar yaklaşımının, yani herkesin, dil, din, cinsiyet gibi nedenlere dayanmadan aynı haklara sahip olduğu yaklaşımının ve kanun önünde eşitlik ilkesinin yaygınlaşmasıyla birlikte, yargılama sürecine vatandaşların erişmesiyle ilgili hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Ancak daha sonra yapılan hukuki reformların yeterli olmadığı ve bunların daha çok orta ve üst sınıfa hitap ettiği tartışmaları ortaya çıkmıştır⁴⁴.

Yapılan hukuki reformların ekonomik bakımdan yoksullukla ilişkisinde yetersizliği sıklıkla tartışılmış, 1960’lı yılların başında yoksul grupların yargılama sürecine katılmaları üzerinde durularak “adalet erişim” kavramı kullanılmaya başlamıştır. Yoksul grupların yargılama sürecinde temsil edilmelerini sağlamak için, örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD), adli yardım mekanizmalarının kurulduğu görülmektedir. Bu mekanizmalarla, devletin vatandaşların hukuki süreçte temsil edilmesini sağlama ödevine sahip olduğu vurgulanmıştır⁴⁵. Bu noktada adalet erişimin, sadece hukuk devletiyle değil, sosyal devletle de ilişkili olduğu açıkça görülmektedir.

Dünyada adli yardım mekanizmaları farklı tarihlerde ortaya çıkmıştır. İngiltere ve Almanya, bu alanda düzenleme yapan ilk ülkelerdir ve adli yardım mekanizmaları 1919 ve 1949 yıllarında devreye girmiştir. Söz konusu mekanizmaların ABD’de 1965 yılında ve İsveç’teyse 1979 yılında

42 Tam metin için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/611>

43 Ola Johan Settem, Applications of the ‘Fair Hearing’ Norm in ECHR Article 6(1) to Civil Proceedings, Cham: Springer 2016, ss. 8-9.

44 Sutatip Yuthayotin, Access to Justice in Transnational B2C E-Commerce, Cham: Springer, 2015, ss. 39-40.

45 Yuthayotin, s. 40.

kurulduğu görülmektedir⁴⁶. Sadece yoksullar bağlamında değil, diğer unutulmuş gruplarla ilgili adalet erişiminin tartışılması ise 1965’ten sonra başlamıştır.

Türkiye’de adli yardımın tarihçesini ise Osmanlı Devleti’ne kadar götürmek mümkündür:

Osmanlı hukuk sisteminde adli yardım konusunda ilk düzenlemenin avukatlık ücretlerinden muaf tutulma ile başladığını görüyoruz. Meslek olarak avukatlığın yani dava vekilliğinin Osmanlı hukukunda yer alması ile birlikte fakir olan dava sahibine ücretsiz olarak avukat tayin etme usulü de 13 Ocak 1876 (16 Zi'l-hicce 1292) tarihli Dava Vekilleri Nizamnamesi ile uygulanmaya başlamıştır.[10] Nizamnamenin 37. ve 38. maddesinde Dava Vekilleri Cemiyeti’nin yani Baronun görevleri arasında yardıma muhtaç olan dava sahiplerine yardım edeceği belirtilmektedir. Fakir olan dava sahiplerinin cemiyete müracaatları halinde ücretsiz olarak davalarının görüleceği ve kanuni işlemlerde de yol gösterileceği nizamname hükümleri arasında yer almaktadır. Bu durumda olan dava sahiplerinin işleri Dava Vekilleri Cemiyeti’ne kayıtlı dava vekillerinden oluşan özel bir heyet tarafından yürütülmektedir.⁴⁷

Cumhuriyet dönemindeki adli yardımla ilgili gelişme ise şu şekilde belirtilmektedir:

Cumhuriyet döneminin ilk Avukatlık Kanunu olan 1924 tarihli Muhamat Kanunu ve bu kanunu tadil eden 1926 tarihli Kanunda adli yardım konusu ele alınmamıştır.[5] Ancak 1927 yılında yürürlüğe giren Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun 465-472 maddeleri arasında adli yardıma yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Cumhuriyet’in ilk Avukatlık Kanunu’nda adli yardım konusu ele alınmazken teamül gereği ki -Osmanlı’dan devr alınan bir teamül olduğunu belirtmek gerekir- İstanbul Barosu’nun 1925 tarihli dahili nizamnamesinin 44. maddesinde adli yardıma yer verilmiştir. Bu süreç içerisinde adli yardımın kurumsal olarak düzenlenmesi ise 1939 tarihinde yürürlüğe giren Avukatlık Kanunu ile gerçekleşmiştir. İstanbul’da ilk adli yardım bürosu da 1939 yılında çalışmalarına başlamıştır⁴⁸.

1969 tarihli Avukatlık Kanunu da adli yardıma yer vermektedir. Kanundaki ilgili madde şu şekildedir:

Madde 176 - (Değişik : 2/5/2001 - 4667/84 md.) Adli yardım, avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanlara bu Kanunda yazılı avukatlık hizmetlerinin sağlanmasıdır.

Türkiye’deki bütün baroları kapsayıcı şekilde adli yardımla ilgili düzenleme ise Türkiye Barolar Birliği tarafından çıkarılan 2004 tarihli Adli Yardım Yönetmeliği’yle sağlanmıştır. Yönetmeliğin 1. maddesinde adli yardımın amacı şu şekilde belirtilmektedir:

46 Yuthayotin, s. 41.

47 Fatmagül Demirel, “Osmanlı Hukuk Sisteminde Adli Yardım Kurumu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 29/ Bahar 2011, s. 85.

48 Demirel, ss. 84-85.

Adli yardımın amacı, bireylerin hak arama özgürlüklerinin önündeki engelleri aşmak ve hak arama özgürlüğünün kullanımında eşitliği sağlamak üzere, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlanmalarınıdır.

Bu genel düzenlemenin dışında, her baronun kendine özgü adli yardım yönergeleri bulunmaktadır.

Adalet erişim terimi, hukuki belgelerde genellikle 2000’lerden itibaren kullanılmıştır. Bundan önce 20. yüzyılda söz konusu olan Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerde adalet erişim terimine yer verilmemiş, ancak onunla ilişkili olan adil yargılanma hakkı ve etkili başvuru hakkı gibi haklar yer almıştır.

Türkiye’de anayasa düzeyinde hak arama hürriyetine yer verilmektedir. 1982 Anayasası’nın 36. maddesi hak arama hürriyeti başlığı altında adil yargılanma hakkı terimini içerecek şekilde şu hükme yer vermektedir:

Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.

Anayasa’nın 38. maddesinde ceza yargılamasıyla ilgili adil yargılanma hakkının gerekleri yer almaktadır:

Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkumiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

(2001) Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(2001) Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez. Ceza sorumluluğu şahsidir

(2001) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

(2004) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

(2004) İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.

Anayasa’nın 125. maddesi “*idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*” hükmüne yer vererek idare karşısında bireylerin adalete erişim hakkını güvence altına almaktadır. Anayasa’nın 9. maddesi adil yargılanma hakkının başlıca gereklerinden olan mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığını belirtmekte ve 138. maddesi ise aşağıdaki hükme yer vererek mahkemelerin bağımsızlığını ayrıntılı şekilde düzenlemektedir :

Madde 138 - Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanı kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

Anayasa’nın 139. maddesi mahkemelerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını güvence altına almak için hâkimlik ve savcılık teminatına yer vermiştir:

Madde 139 - Hakimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

Anayasa’nın 140. maddesi de yine hâkim ve savcılara dışarıdan gelebilecek her türlü müdahaleyi önlemek ve bağımsızlığı güvence altına almak amacıyla onların niteliklerinden ve atanmalarından başlayarak meslek sırasında karşılaşılabilecekleri soruşturmalara kadar çeşitli hususların bağımsızlık ve hakimlik teminatına göre düzenleneceğini belirtmiştir.

Anayasa’nın 141. maddesi adil yargılanma hakkının diğer gerekleri olan aleniyet, sürat, ucuzluk ve gerekçeli karar hususlarına yer vermektedir. Bu maddenin başlığı *duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması* şeklindedir:

Madde 141 - Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır.

Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

Bu maddeler dışında yine Anayasa’da adalet erişimiyle ilgili olarak hukuk devleti, sosyal devlet, eşitlik ilkesi ve kanuni hakim ilkesi gibi ilkeler yer almaktadır.

2. Adalet Erişimi İlgili Temel Uluslararası Anlaşmalar

Uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde adalet erişim hakkı, bireysel hakları korumak üzere bireylerin mahkemeye erişimlerini güvence altına almak anlamında kullanılmaktadır. Bu çerçevede, uluslararası belgelerde adil yargılanma hakkının ön planda olduğu görülmektedir. Adil yargılanma hakkı, yargılama sürecinde söz konusudur ve bu hak güvence altına alınmadığı takdirde adalet erişiminin gerçekleşmesi mümkün değildir. Adil yargılanma hakkı, yargılama sürecinde adil bir karara ulaşmayı sağlayan unsurları belirtmektedir⁴⁹. Adil yargılanma hakkı hukuk devletinin ve insan haklarının korunmasının başlıca güvencesidir ve bir insan hakkı olarak uluslararası belgelerde yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi 8. ve 10. maddelerinde, herkesin, hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde ve kendisine herhangi bir suç isnâdında bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından tam bir eşitlikle, adil ve alenî olarak yargılanma hakkına sahip olduğunu temel bir prensip olarak tanımaktadır. Adalet erişiminin genişletilmiş haliyle ilgili 6. ve 13. maddelerin birlikte ele alınması gerektiği belirtilmektedir⁵⁰. Genel olarak Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi de adalet erişimi, adil yargılanma hakkı ve etkili bir erişim hakkı olmak üzere iki bileşen çerçevesinde değerlendirmektedir⁵¹. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında 6. madde adil yargılanma hakkıyla ilgili olarak ele alınmaktadır. Bu madde, herkesin davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş , bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, *hakkaniyete uygun* ve kamuya açık olarak makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahip olmasına yer vermektedir. Madde metni şu şekildedir:

1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, hakkaniyete uygun ve kamuya açık olarak makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

49 Sibel Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 4*, s. 1, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1708>

50 European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, *Handbook on European law relating to access to justice*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1655> s. 17.

51 *Handbook on European law relating to access to justice*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1655>

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek; d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek; e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.

Etkili başvuru hakkıyla ilgili olarak da sözleşmenin 13. maddesinden hareket edilmektedir:

Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.

Benzer şekilde Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi de, herkesin mahkemeler önünde eşit olduğuna ve hakkındaki bir suç isnâdının veya hak ve yükümlülüklerle ilgili bir hukuki uyuşmazlığın karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak, sebepsiz gecikme olmaksızın yargılanma hakkına sahip olduğunu garanti altına almaktadır.

Adil yargılanma hakkının bu şekilde uluslararası belgelerde yer alması, adalete erişimin insan haklarını gerçekleştirme bakımından rolünü ortaya koymakta, adeta adalete erişim olmadığı takdirde insan haklarının gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını göstermektedir. Ancak bunun anlamı hiç kuşkusuz, adalete erişimin insan haklarının tek güvencesi olduğu değildir.

Adil yargılanma hakkı yanında ve onunla birlikte kanun önünde eşitlik ilkesi de adalete erişimin temelinde yer alır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14. maddesinde hukukun temelinde yatan haklardan yararlanmak bakımından ayrımcılık yasağı şu şekilde belirtilmektedir:

Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözeltilemez. ⁵²

Birleşmiş Milletler düzeyinde adalete erişim terimi 1998 yılında yapılan *Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters* [Aarhus Çevre Meselelerinde Bilgiye Erişim, Halkın Karar Alımına Katılımı ve Yargıya Erişim Konvansiyonu] başlıklı sözleşmede yer almıştır. Yine Birleşmiş Milletler

52 Bu ilke adalete erişimin hiçbir ayrımcılık yapılmadan gerçekleştirilmesini sağladığı için prosedürel adaletin temel koşulunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada eşitlik ilkesi sadece prosedürel anlamda değil, maddi anlamda da ele alınacak olup, sonuçların değerlendirilmesi ilgili eşitlik anlayışı kapsamında yapılacaktır.

düzeyinde 2006 yılında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin⁵³ 13. maddesi “adalete erişim” başlığını taşımaktadır:

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamalıdır. Bunun için usule ve yaşa uygun düzenlemeler yapılmalı ve soruşturma ve diğer hazırlık aşamaları ve tanıklık dahil tüm hukuki işlemlere doğrudan ve dolaylı katılımları kolaylaştırılmalıdır.

2. Taraf Devletler engellilerin adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamak için polis ve cezaevi personeli dahil adalet sistemi çalışanlarının gerekli eğitimi almalarını sağlamalıdır.

BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin⁵⁴ adil yargılanma hakkından söz eden 14. maddesinde mahkemeler önünde herkesin eşit olmasından bahsedilir.

Adalete erişimin temel güvencelerinden biri olan adli yardım, dezavantajlı grupların adalet erişiminde temel bir rol oynamaktadır. Adli yardımla ilgili uluslararası belgelerin, özellikle Birleşmiş Milletler çerçevesinde çıkarıldığı ve adalete erişimin bu bağlamda ele alındığı görülmektedir. Avrupa Komisyonu çerçevesinde adalete erişimin etkililiğine ilişkin CEPEJ, 1981 yılından itibaren *Recommendation Rec(81)7 on measures facilitating access to justice [Adalet erişimi kolaylaştırıcı önlemlere dair tavsiye Rec (81)]* gibi bu konuda ve ilgili diğer adalet erişim konularında tavsiye kararları çıkarmaktadır.

C. ADALETE ERİŞİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Adalet erişim bakımından özellikle toplumdaki dezavantajlı grupların önemli olduğu yukarıda vurgulanmıştı. Mevcut yapısal adaletsizlik, bu grupların eşitsizliklerini derinleştirmekte ve bazılarının adaletle hiç erişememesine yol açmaktadır. Bu bağlamda kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulamada bu gruplar bakımından çok az karşılık bulduğu veya hiç karşılık bulmadığı söylenebilir. Yapısal adaletsizliğe yol açan faktörlerin başında toplumsal cinsiyetle ilgili problemler gelmektedir. Şekli anlamda bir eşitlik ilkesi, yani herkesin eşit haklara sahip olduğu anlayışı bu problemleri önlemeye yeterli olmamaktadır. Avrupa Konseyi’nin 2018-2023 yıllarına yönelik *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Strateji Belgesi*’nde kadınların ve erkeklerin gerçeklikte eşitlikten uzak olduğu, toplumsal cinsiyet boşlukları ve yapısal engeller bulunduğu belirtilmektedir. Bu yapısal engellerin, kadınları ve erkekleri geleneksel rollerine hapsederek haklarını kullanmalarını önlediğine dikkat çekilmektedir. Kadınların siyasi katılımının, adalet erişiminin, zararlı klişelerin (örneğin kadınların zayıf olduğu, bakım veren oldukları, babalarına veya kocalarına ait oldukları veya cinsel suçlara ilişkin olarak kadınların giyimleri veya davranışlarıyla kışkırtıcı oldukları gibi) ve cinsiyetçiliğin ortadan kaldırılmasına ilişkin gelişmelerin çok yavaş olduğunun altı çizilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği karşısındaki en büyük engelin ise kadınlara yönelik şiddet olduğu vurgulanmaktadır⁵⁵.

53 Tam metin için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/637>

54 Tam metin için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/637>

55 Council of Europe, *Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023*, 2018, s. 5, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1023>

Zararlı klişeler ve önyargılar insan haklarının önündeki en büyük engelerindendir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin bu hususta çalışmaları bulunmaktadır. *Gender Stereotyping as a Human Rights Violation* başlıklı raporda, henüz bu tür klişelerin insan haklarının engelleyicisi olduğunun farkında olunmadığının altı çizilmektedir. Raporda toplumsal cinsiyet klişesi, kadınların veya erkeklerin sahip oldukları veya olmaları gereken özelliklere veya onlar tarafından sürdürülen veya sürdürülmesi gereken rollere dair genelleştirilmiş yargılar olarak tanımlanmaktadır⁵⁶. Rapor, bu yargıların uygulanmasıyla ilgili toplumsal cinsiyet klişeleştirilmesi (*stereotyping*) terimine yer vermektedir. Bu terimin anlamı ise kadın veya erkek grubuna mensup olduğu için bir kadın veya bir erkeğe belirli özellikler, nitelikler veya roller yüklenmesiyle ilgilidir⁵⁷. Bu tür klişeler kadınların veya erkeklerin cinsiyetine veya aile-iş yaşamına dair olabileceği gibi, farklı konularda da olabilir. Cinsiyete dair olan klişeler en yaygın bilinen klişelerdir. Örneğin kadınların zayıf olduğu, erkeklerin agresif olduğu, kadınları pasif oldukları, erkeklerin rekabetçi oldukları gibi. Bu tür klişeler yargı kararlarında etkili olarak adil yargılanma hakkının ihlaline neden olabilmektedir. Örneğin raporda belirtildiği gibi, CEDAW Komitesi *Karen Tayag Vertido v. The Philippines* kararında ilgili hâkimlerin klişelerden hareket ettiğini belirtmiştir⁵⁸. Bunun dışında klişelerin şiddete yol açması ve adalet erişimi engellemesi söz konusudur. Engelli kadınların durumu buna örnek olmakta, engelli kadınlar daha fazla şiddete uğrama riski taşımaktadır. Engelli kadınlar dışlanmakta, aşağılanmakta yalnız bırakılmakta, cinsel ve diğer şiddet türlerine uğramaktadırlar. Polisle iletişimleri sorunlu olmakta, tanıklıkları güvenilir bulunmamaktadır. Zihinsel engelliler mahkemede kendilerini kontrol edemeyen kişiler olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada zararlı toplumsal cinsiyet klişeleri ve yanlış toplumsal cinsiyet klişeleriyle mücadele etmek devletlerin sorumluluğuna düşmektedir. Rapora göre zararlı toplumsal cinsiyet klişeleri, kadın ve erkeklerin kendi yeteneklerini geliştirmeyi, kariyerlerini sürdürmeyi, yaşamları ve planları hakkında seçim yapmayı engelleyen, onlara yüklenen roller veya özelliklere dair genelleştirilen yargılardır. Yanlış toplumsal cinsiyet klişelendirilmesi ise insan hakları veya temel özgürlüklerin ihlaliyle sonuçlanan bir kadın veya erkeğin sadece kadın veya erkek sınıfına mensup olmaları nedeniyle ona yüklenen rol veya özellikleriyle ilgilidir⁵⁹. Aşağıda da belirtileceği üzere başta CEDAW olmak üzere ilgili sözleşmeler bu tür klişelerle mücadele etmeyi devletlere ödev olarak yüklemektedir.

Eşitlik ilkesi, yukarıda belirtildiği gibi, uluslararası sözleşmelerde de yer almaktadır. Dolayısıyla bu sözleşmeler çerçevesinde adalet erişiminin eşitlik ilkesine uygun olması, örneğin cinsiyet eşitliğine uygun olması gerektiği açıktır. Ancak bu sözleşmelerde nötr bir eşitlik söz konusudur. Bununla birlikte sözleşmelerdeki eşitlik anlayışının toplumsal cinsiyet ışığında anlaşılmasına doğru bir gelişim de söz konusudur. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde nötr bir eşitlik normu söz konusuysa, AİHM’in kararlarıyla 14. maddede sayılan cinsiyete dayalı ayrımcılık nedenlerinin genişletildiği görülmektedir. Bu konuda bilinen en önemli karar Opuz davası kararı olup, mahkeme bu kararında cinsiyete dayalı ayrımcılık nedenleri arasında kadına yönelik şiddetin olduğunu belirtmiştir. Kararda 185 no’lu paragrafta “AİHM bu bağlamda, kadınlara

56 OHCHR, *Gender Stereotyping as a Human Rights Violation*, 2014, s. 8
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1658>

57 *Gender Stereotyping*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1658> s. 9.

58 *Gender Stereotyping*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1658> s. 12 ; *Karen Tayag Vertido v. The Philippines*, UN Doc. CE-DAW/C/46/D/18/2008 (22 September 2010).

59 *Gender Stereotyping*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1658> s. 17-19.

karşı yapılan ayrımcılığın tanımını ve kapsamını göz önüne alırken, ayrımcılığın içtihadında belirlenen genel anlamına ek olarak, kadınlara yönelik şiddet hususunda daha spesifik olan kanuni belge hükümlerini ve uluslararası hukuki kurumların kararlarını göz önünde bulundurmalıdır” ifadesine yer vermiş ve bununla ilgili başta CEDAW olmak üzere ilgili uluslararası hükümlere dayanarak 191 no’lu paragrafta “devletin kadınları aile içi şiddete karşı korumamasının, kanun önünde eşitlik haklarının ihlaline neden olduğu”nu açıkça belirtmiştir⁶⁰.

Adalet erişimle ilgili nötr bir eşitlik anlayışından uzaklaşılmasını ve kavramın toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak ele alınmasını CEDAW’la başlatmak mümkündür. Sözleşmenin bazı maddelerinde yer alan eşit hukuki mekanizmalar adalet erişimle ilgilidir. Örneğin madde 2/c’de “kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla herhangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak”tan bahsedilmektedir. Ayrıca kanun önünde eşitlik hakkını düzenleyen 15. madde adalet erişimle ilgilidir ve madde kapsamında hukuki ehliyete ilişkin önemli vurgulara yer verilmektedir. CEDAW Komitesinin “Access to Justice – Concept Note for Half Day General Discussion” notunda belirttiği üzere, Sözleşmenin 2. ve 15. maddeleri kadınların adalet erişim hakkı bakımından temeldir⁶¹. Daha da önemlisi, komitenin özel olarak kadınların adalet erişimini konu alan genel tavsiyesinde, adalet erişiminin, CEDAW’da düzenlenen bütün hakların hayata geçirilmesinin temeli olduğu belirtilmektedir⁶². Ayrıca tavsiye kararında “kadınlar” şeklinde zikredilmiş tüm maddelerin kız çocuklarını da kapsadığının altı çizilmektedir. CEDAW raporları ve tavsiye kararları (örneğin 35 no’lu kararı) kadınların adalet erişim engellerini görmek ve bunlara ilişkin çözüm önerileri bulmak bakımından önem taşımaktadır.

Avrupa Sosyal Şartı 1996 yılında revize edilerek cinsiyet yönünden ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır. Avrupa Konseyi İnsan Ticareti Sözleşmesi de 1. maddesinde açık bir şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alarak bu ticaretle mücadele edileceğini, mağdurların haklarının korunacağını ve yargılama sürecinin sağlanacağını belirtmektedir. Bu bağlamda sözleşme, toplumsal cinsiyeti adalet erişimle ilgili anaakımlaştırması bakımından önem taşımaktadır.

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)⁶³ şiddete ilişkin olarak kadınların/kız çocuklarının ve mülteci kadınların/kız çocuklarının adalet erişimi bakımından temel bir sözleşme niteliğinde olup şiddeti toplumsal cinsiyetle ilişkisinde ele almaktadır. Sözleşme çerçevesinde adeta şiddet önlemeyle ilgili bir toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma şeması getirilmiştir. Bu sözleşme gereğince devletin dört temel ödevi, yani politikalar oluşturma, önleme, şiddete uğrayanı koruma-güçlendirme ve şiddet uygulayanı kovuşturma ödevleri, kadınların adalet erişiminin başlıca temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu anlamda kadınların adalet erişimi bu konuda politika oluşturulmasından başlayan yargılama süreci ve sonrasına kadar uygulanacak bir dizi tedbir

60 Opuz-Türkiye, Başvuru no. 33401/02, 9 Haziran 2009. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1659>

61 CEDAW Commission, Access to Justice – Concept Note for Half Day General Discussion, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1660>

62 CEDAW Commission, General Recommendation No: 33, On Women’s Access to Justice, 23 July 2015, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1661>.

63 Tam metin için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1169>

gerektirmektedir. Bu açıdan İstanbul Sözleşmesi geniş anlamda adalet erişiminin başlıca örneğini oluşturmaktadır. Haklarla ilgili bilgilendirmeden başlayıp şiddet mağduru kadınların şiddet sonrası iyileşmesini sağlayacak hizmetlere erişimini kolaylaştırmak üzere hukuki tedbirlerin alınacağına işaret etmektedir. Bu çalışmada geliştirilecek göstergelerde, İstanbul Sözleşmesi temelinde hareket edilecektir. Sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili olarak kurulan GREVIO ve raporları, şiddete uğrayan kadınların adalet erişimi bakımından mevcut engellerin ortaya konması açısından önem taşımaktadır.

Adalet erişimde önemli bir uluslararası belge de *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*’tır⁶⁴ [Ceza Adalet Sistemlerinde Adli Yardıma Erişim Hakkında Birleşmiş Milletler İlke ve Esasları]. Söz konusu belgenin 6. ilkesinde toplumsal cinsiyet vurgusu yapılmıştır. Devletlerin, adli yardımda toplumsal cinsiyet dahil hiçbir statü temelinde ayrımcılık yapamayacağına altı çizilmiştir. Ayrıca 10. ilke kapsamında toplumsal cinsiyet hassasiyeti gösterilecek gruplar arasında kadınlar özellikle sayılmış ve bu grupların adli yardımlarına ilişkin özel önlemler alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Ayrıca aynı belgenin 9 no’lu yönergesi kadınların adli yardıma erişiminin sağlanmasına yönelik hususları düzenlemiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tavsiye kararlarında da adalet erişim bağlamında toplumsal cinsiyet vurgusu söz konusudur. Komite, cinsiyet ayrımcılığına karşı hukuki koruma üzerine verdiği tavsiye kararında cinsiyet ayrımcılığına ilişkin davaların olabildiğince çabuk, masrafsız ve gerekirse ücretsiz hukuki yardımla çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir⁶⁵. Yine, şiddet mağduru kadınlara yönelik bir başka tavsiye kararında da hukuk sisteminin kadına yönelik şiddetle mücadeleye ilişkin elverişli araçlar geliştirmesine yönelik hususları vurgulamıştır⁶⁶.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun aşırı yoksulluk ve insan haklarına ilişkin raporunda⁶⁷ kadınların adalet erişim hakkına ilişkin vurgular görülmektedir. Söz konusu raporda kadınların yapısal ayrımcılıktan etkilenen gruplardan biri olarak sosyal yaptırımlardan çekindikleri için, örneğin ev içi şiddet veya cinsel şiddet mağduru olmalarına rağmen hukuka başvuramadıklarına, erkek bir tanıdıkları olmadan tek başlarına hareket etmekten korktuklarına ve bu bakımdan adalet erişim mekanizmalarından faydalanamadıklarına dikkat çekilmiştir⁶⁸. Rapor, ayrıca kadınların adalet erişimde yaşadıkları türlü zorlukları belirtmesi bakımından önemlidir.

Engelli kadınlarla ilgili olarak Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin 6. maddesinde genel bir düzenleme vardır:

1. Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır.

64 United Nations Office on Drugs and Crime, *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*, 2013, <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1662>

65 Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (85) 2, *On Legal Protection Against Sex Discrimination*, <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1663>

66 Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. (2002)5, *On the Protection of Women Against Violence*, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2612, (Erişim Tarihi: 18.3.2020).

67 UN General Assembly, *Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*, 9 Ağustos 2012, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/A-67-278.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.3.2020).

68 *Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*, s. 7 paragraf 21-22-23.

2. Taraf Devletler kadınların tam gelişimini, ilerlemesini ve güçlenmesini ve bu Sözleşmede belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.

Mültecilerle ilgili olarak uluslararası alanda toplumsal cinsiyet bakımında düzenleme yapılması 1990’lardan itibaren başlamıştır. Bu konuda uluslararası sözleşme olarak İstanbul Sözleşmesi’nde hükümler mevcuttur. İstanbul Sözleşmesi 60. ve 61. maddeler şiddete uğrayan kadın mültecilere yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı adalete erişimin sağlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede şiddete uğrayan veya uğrama riski olan kadınların hayatının risk altında olabileceği veya işkenceye veya insanlık dışı muameleye veya cezalandırılmaya maruz kalabilecekleri hiçbir ülkeye hiçbir durumda iade edilmeyecekleri güvence altına alınmaktadır.

Buraya kadar belirtilen hukuki belgeler toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından adalete erişimin, kadınlarla ilgili ele alındığını göstermektedir. Bu konuda aynı yaklaşımı Avrupa Konseyi belgelerinde de görmek mümkündür. Konsey, 2018-2023 yıllarına yönelik *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Strateji Belgesi*’nde, toplumsal cinsiyet eşitliğini tanımlarken kapsamı kadınlar, erkekler, kız çocukları ve oğlan çocukları olarak belirtmiştir⁶⁹. Belge cinsiyet kimliği veya cinsel yönelim ifadelerine yer vermesine rağmen, bunları da kadınlarla ilgisi doğrultusunda ele almaktadır. Belge kesşimsellik ilkesi üzerinde durarak, kadınların çoklu ayrımcılığa uğradığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yaş, engellilik, cinsiyet kimliği veya cinsel yönelime ilişkin kesşimsel ayrımcılıklardan en fazla kadınların etkilendiği belirtilmektedir⁷⁰. Diğer bir ifadeyle belge, diğer grupları kadınlar üzerinden ele almaktadır. Avrupa Konseyi’nin adalete erişimle ilgili, bu çalışmada ele alınacak belgeleri de genelde kadınların adalete erişimiyle ilgilidir.

Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında hukuksal düzeydeki metinler bakımından LGBTİ+ bireylerle ilgili problem kendini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda adalete erişimle ilgili olarak, LGBTİ+ bireylerin dışlandığı ve etkili adalete erişim kapsamında yapılan iyileştirmelerde onlara yer verilmediği görülmektedir. Bu husus da toplumsal cinsiyet bakımından yapısal problemlerin devam ettiğinin açık bir göstergesidir.

69 Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1023> s. 5.

70 Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1023> s. 11.

III. NORMLARIN VE STANDARTLARIN BELİRLENMESİ

A. TEMATİK ALANLA İLGİLİ İNSAN HAKLARI BELGELERİNİN LİSTELENMESİ

Bu raporda incelenen belgeler şunlardır:

- *Küresel Belgeler*

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

CEDAW ve CEDAW Komitesi Tavsiye Kararları

Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme

CEDAW Komitesi Tavsiye Kararları

BM İnsan Hakları Yüksek Komitesi Kararları

Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri ve Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri Hakkında Şerh

- *Bölgesel Belgeler:*

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

İstanbul Sözleşmesi ve GREVIO Raporları

Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Konseyi İnsan Ticareti Sözleşmesi

Bu bölümde yararlanılacak olan toplumsal cinsiyet bağlamında adaletle erişimle ilgili Avrupa Konseyi çalışmaları

- Compilation of Case Law of the European Court of Human Rights on Gender Equality Issues (August 2019)*
- Women’s Access to Justice: A Guide for Legal Practitioners (October 2018)*
- Training Manual for Judges and Prosecutors on Ensuring Women’s Access to Justice (2017)*
- Country Studies on Barriers, Remedies and Good Practices for Women’s Access to Justice: Armenia, Azarbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine (2017)*
- Council of Europe Plan of Action on Strengthening Judicial Independence and Impartiality*

(2016)

- f) *Factsheet on Guaranteeing Equal Access of Women to Justice (2016)*
- g) *Abridged Report of the Conference “Towards Guaranteeing Equal Access of Women to Justice” October 2015, Bern*
- h) *Factsheet of the European Court of Human Rights on case-law related to gender equality*
- i) *Equal access to justice in the case-law on violence against women before the European Court of Human Rights (October 2015)*
- j) *Compilation of Contributions from Member States on Key Challenges and Good Practices on Access to Justice for Women Victims of Violence at National Level (2014)*
- k) *(Gender Equality Commission) Feasibility Study on Equal Access of Women to Justice*
- l) *Report on cases brought before the European Court of Human Rights by women (April 2010)*
- m) *Access to Justice for Migrants and Asylum-Seekers in Europe*
- n) *Access to justice in Europe- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)*
- o) *Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (93) 1*
- p) *Parliamentary Assembly Resolution 2054 (2015) 1 - Equality and non-discrimination in the access to justice*

Diğer Kaynaklar

- a) *Guidance Note- Framework for measuring Access to justice including specific challenges facing women - UN Women, Council of Europe, 2016*
- b) *UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women General recommendation on women’s access to justice (2015)*
- c) *Eliminating Judicial Stereotyping- Equal Access to justice for women in gender-based violence cases (S. Cusak, 2014), paper commissioned by the Office of the UN High Commissioner for Human Rights*
- d) *Progress of the World’s Women: In Pursuit of Justice, UN Women (2011-2012)*
- e) *Ten proven approaches to make justice systems work for women in the pursuit of justice- UN Women (2011-2012)*
- f) *Human rights, rights of women- Female applicants to the European Court of Human Rights (Article by F. Tulkens, former judge and Vice-Resident at the European Court of Human Rights 2007)*
- g) *Inter-Agency Standing Committee (IASC) Accountability Framework for the IASC Policy on Gender Equality and the Empowerment of Women and Girls in Humanitarian Action 2018-2022*
- h) *UNHCR Action against Sexual and Gender-Based Violence: An Updated Strategy 2011*
- i) *UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls, UNHCR, First edition, January 2008*

Bu bölümde tartışılacak hususlar şunları içermektedir:

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin toplumsal cinsiyete ilişkin yargı içtihatları
- Yargı mensuplarının kadınların adalete erişimi hususunda eğitilmesi ve adalete erişim bağlamında yargı bağımsızlığının, tarafsızlığının ve yargı etiğinin güçlendirilmesi
- Yargısal davranış ilkesi olarak eşitlik ilkesinin güçlendirilmesi
- Kadınların adalete erişimindeki zorluklar, engeller ve bunların aşılmasına ilişkin hususlar
- Kadınların adalet arayışına ilişkin yaklaşımlar
- Yargıda cinsiyetçi tutumlar ve bunların giderilmesi
- Adalete erişim bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin genel normların belirlenmesi
- Kadınların ve kız çocuklarının haklarını bilmeleriyle ilgili hususlar
- Kadınların ve kız çocuklarının adli yardımdan yararlanmaları
- Kadınların ve kız çocuklarının yargılama sürecinde kadın beyanı esastır ilkesine özen göstermeye ve ikincil mağduriyete uğramamalarına ilişkin normlar
- Mülteci kadınların ve kız çocuklarının yukarıda belirtenlere ek olarak, durumlarının özelliğini göz önünde tutan (tercüman bulundurma gibi) normlar
- Engelli kadınlar ve kız çocukları, LGBTİ+ bireyler ve erkeklik çalışmaları bağlamında ayrımcılık yaratacak muameleyle karşılaşmamalarına ilişkin hususlar
- Yargısal davranış ilkesi olarak eşitlik ilkesinin güçlendirilmesi

B. NORMLARIN BELİRLENMESİ

Bu bölümde adalete erişimle ilgili insan hakları belgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle dahil edilen normlar tarihsel bir sıralama gözetilerek sunulacaktır. Bu sıralama yapılıken incelenecek başlıklardan bazıları (harf sırasına göre) şunlardır:

- Adalet ve Hakkaniyet
- Adil Bir Şekilde Dinlenilme Hakkı (Hakkaniyete Uygun ve Aleni Surette Dinlenilme Hakkı)
- Adil Yargılanma Hakkı
- Adli Pasiflik
- Adli Yardım
- Ayrımcılık Yasağı
- Erişilebilirlik
- Eşitlik
- Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı
- Hesap Verilebilirlik
- İkinci Mağduriyete Uğratmama
- Kabul Edilebilirlik ve Yeterlilik

- Kadın Beyanı Esastır
- Kadına Yönelik Şiddet
- Kesişimsellik
- Onurlu ve Yeterli Yaşam
- Özen Gösterme
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
- Yapısal Adaletsizlik

1. Adalet ve Hakkaniyet

Adalet ve hakkaniyet kavramları ve bunların görünüşleri, çeşitli uluslararası düzenlemelerde sıklıkla zikredilmektedir. Adalet ve hakkaniyet, adalete erişime ilişkin pek çok normun ortak paydasında yer almaktadır.

CEDAW, bu ortak paydayı başlangıç hükümlerinde, “*hakkaniyet ve adalet esaslarına dayanan yeni uluslararası ekonomik düzenin, erkekler ile kadınlar arasında eşitliğin sağlanmasına doğru önemli ölçüde katkıda bulunacağına inanarak*” taraf devletlerin sözleşmeye konu olan hususlar üzerinde anlaşacağını belirterek vurgulamıştır.

2. Adil Bir Şekilde Dinlenilme Hakkı (Hakkaniyete Uygun Dinlenilme)

“Hakkaniyete uygun ve aleni surette dinlenilme” veya “adil bir şekilde dinlenilme” hakkı (*fair hearing*), adil yargılanmanın ve dolayısıyla adalete erişimin çekirdek haklarından bir diğeridir.

AİHS m. 6/1’in İngilizce metninde geçen “*fair...hearing*” ibaresinin Türkçe çevirilerin bazılarında yer almadığı görülmektedir⁷¹. İnceoğlu, “hakkaniyete uygun dinlenilme olarak ifade edilen bu hak, maddenin geri kalan kısımlarında zikredilen masumiyet karinesi, suç isnat edilmiş kişinin asgari haklarıyla ve fakat bunlarla sınırlı olmayacak şekilde yargılamaya etkili katılım, duruşma- da hazır bulunma hakkı gibi başka birtakım haklarla birlikte düşünülmelidir,” demektedir⁷².

Yine İnceoğlu’nun belirttiği üzere Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda hakkaniyete uygun yargılamanın “zımnî güvencelerinin” yansımalarını bulmak mümkündür. Bu kapsamda Anayasa madde 38/5’te belirtilen susma ve kendisini suçlayıcı delil sunmama hakkı; madde 141/3’te belirtilen mahkeme kararlarının gerekçeli olması gerektiği; madde 39’da düzenlenen ispat hakkı sayılabilir⁷³.

Söz konusu hak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 10. maddesinde düzenlenmiştir:

“Herkesin, hak ve yükümlülükleri ile kendisine isnad edilen bir suç karara bağlanırken davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakkaniyete uygun ve aleni olarak tam bir eşitlik içinde görülmesini istemeye hakkı vardır.”

71 Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, Ankara: Seçkin, 2019, ss. 32-33.

72 Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 4*, 2018, ss. 110-111, <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1708>

73 İnceoğlu, ss. 112-113.

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin adil yargılanmayı düzenleyen 14. maddesinde de söz konusu hak şu şekilde belirtilmiştir:

“Herkes mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşittir. Herkes, hakkındaki bir suç isnadının veya hak ve yükümlülükleri ilgili bir hukuki uyuşmazlığın karara başlanmasında, hukuken kurulmuş, yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir.”

Gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne gerekse BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’ne atıfta bulunan Ceza Adalet Sistemlerinde Adli Yardıma Erişim Hakkında Birleşmiş Milletler İlke ve Esasları, söz konusu hakkı bu metinler kapsamında vurgulamaktadır.

3. Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, adalete erişimde temel bir değerdir. BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin 8,10 ve 11. maddelerinde adil yargılanmaya ilişkin yargı yolunun açık olması, keyfi yargı yasağı kapsamında tarafsız ve bağımsız mahkemeler ve masumiyet karinesi vurgulanmıştır. AİHS’de de adil yargılanmaya ilişkin 6. madde söz konusudur. Adil yargılanma hakkı başlığını taşıyan 6. maddeye göre:

1. *Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.*
2. *Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.*
3. *Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:*
  - a) *Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anlattığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;*
  - b) *Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;*
  - c) *Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;*
  - d) *İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;*

e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.

Görüldüğü üzere söz konusu madde (bağımsız ve tarafsız) mahkeme hakkı, masumiyet karnesi, adil bir şekilde dinlenme hakkı veya adli yardım hakkı gibi adil yargılanmanın pek çok bileşenine göndermede bulunmaktadır. Aynı sözleşmenin 13. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkı da adalete erişimi desteklemektedir.

CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi çerçevesinde adil yargılanma hakkının gereklerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini göz önünde tutmak gerekmektedir. CEDAW 2/c maddesinde kadın ve erkeklerin eşit korunacağı hukuki mekanizmalar vurgulanmış ve 15. maddede adil yargılanmaya ilişkin eşitlik dile getirilmiştir. Buna göre:

1. Taraf Devletler kadınların erkeklerle hukuk önünde eşitliğini kabul eder.

2. Taraf Devletler hukuki meselelerde kadınların erkeklerle aynı hukuki ehliyete sahip olmalarını ve bu ehliyeti kullanmaları için aynı imkanlara sahip olmalarını kabul eder. Taraf Devletler özellikle, Sözleşme yapma ve malların idaresi konusunda kadınlara eşit haklar tanır ve, mahkeme ve yargı yerleri önündeki davaların her aşamasında eşit muamele görmelerini sağlar.

3. Taraf Devletler, kadının hukuki ehliyetini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran bütün Sözleşmelerin ve her türlü özel belgenin hükümsüz sayılacağını kabul eder.

İstanbul Sözleşmesi’nin 4/3 maddesi gereğince taraf devletler “özellikle mağdurların haklarını korumaya yönelik önlemler olmak üzere, işbu Sözleşmenin hükümlerinin cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka görüşlere sahip olma, ulusal veya sosyal menşee, bir ulusal azınlıkla bağ, mülkiyet, doğum, cinsel yönelim, cinsel kimlik, yaş, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci olma durumu veya başka statüler temelinde herhangi bir ayrımcılık olmaksızın” uygulanmasını güvence altına almaktadır. Yine İstanbul Sözleşmesi “hukuk davaları ve başvuru yolları” başlıklı 29. maddesinde mağdurlara, faillelere karşı yeterli yasal başvuru yolu sağlamak üzere gerekli tedbirlerin alınacağını güvence altına almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 36. maddesinde adil yargılanmaya ilişkin hak arama hürriyeti “Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.” şeklinde düzenlenmiştir.

4. Adli Yardım

Adli yardım, adalete erişimin sosyal adaletle de ilgisi bakımından önemli bir bileşenidir. Maddi durumu iyi olmayan bireyler için adli yardım, hak arama özgürlüğü ve adalete erişim bakımından elzemdir. Dezavantajlı grupların çoğu zaman ekonomik bakımdan da dezavantajlı bir konumda olduğu düşünüldüğünde adli yardım mekanizmasının dezavantajlıların adalete erişimi bakımından önemi tartışmasızdır.

CEPEJ’e göre adli yardım, devletin mahkeme önünde kendisini savunmak veya mahkeme işlemlerini başlatmak için yeterli mali imkana sahip olmayan kişilere sağlanan yardım olarak tanımlanmaktadır⁷⁴.

Ceza Adalet Sistemlerinde Adli Yardıma Erişim Hakkında Birleşmiş Milletler İlke ve Esasları adli yardımın “*hukukun üstünlüğüne dayanan adil, insancıl ve etkili bir ceza adalet sisteminin temel bir unsuru olduğunu*” vurgulamaktadır⁷⁵. Söz konusu metin uyarınca adli yardım gözümlüne alınan, tutuklanan veya hapsedilen, şüpheli veya bir suçla itham edilen kişiler ve ceza adaleti sürecindeki mağdur ve tanıklardan yeterli imkanı olmayanlara ücretsiz olarak sağlanan hukuki danışmanlık, yardım ve temsili içermektedir (paragraf 8). Kadınlar ve çocuklar gibi kimi grupların ceza adaleti sistemi karşısında daha kırılgan olduğunu belirten metin (paragraf 12) kadınların ve çocukların adli yardım hususunu ayrıca düzenlemiştir (guidelines 9-10). Adli yardımın, adil yargılanma hakkı da dahil olmak üzere diğer haklardan yararlanma için temel olduğu belirtilmiş ve adli yardımın gözümlü ve tutuklu kalma sürelerini kısaltma, hapisane nüfusunu azaltma, suçun tekrarını önleme, mağdur haklarını koruma ve hukuk bilincini artırarak suç işlenmesini önleme gibi hususlara yardımcı olacağına altı çizilmiştir (paragraf 3).

Adli yardım diğer uluslararası normlarla da düzenlenmiştir. Örneğin AIHS’nin adil yargılama hakkını düzenleyen 6. maddesi suç isnat edilen kişilere yönelik “*eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak*” yararlanabileceği zikredilmektedir. İstanbul Sözleşmesi 57. maddesi uyarınca da *taraflar iç hukukta öngörülen koşullar altında mağdurların ücretsiz adli yardım ve destek alma haklarını sağlar*. CEDAW Komitesi 33 no’lu tavsiye kararı, adli yardıma ilişkin devletlerin dikkat etmesi gereken hususları şu şekilde sıralamıştır:⁷⁶

- (a) *Erişilebilir, sürdürülebilir ve kadınların ihtiyaçlarına cevap veren adli yardım ve kamu avukatı (public defense) sistemlerini kurumsallaştırmak; ve bu hizmetlerin alternatif uyumsuzluk çözüm mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçleri de dahil olmak üzere yargı veya yargı benzeri süreçlerin tüm aşamalarında zamanında, sürekli ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlamak. Tanık ifadeleri de dahil olmak üzere tüm ilgili belgelere ve diğer bilgilere adli yardım ve kamu avukatı sağlayıcılarına engelsiz erişimin sağlanması;*
- (b) *Adli yardım ve kamu avukatı sağlayıcılarının yetkin, toplumsal cinsiyete duyarlı, gizliliğe saygı gösteren ve müvekkillerini savunmak için yeterli zamanı tanınmasını sağlamak;*
- (c) *Kadınlara adli yardımların ve kamu avukatlarının varlığı ve bunların elde edilme koşulları hakkında bilgi ve bilinçlendirme programları düzenlemek. Bilgi ve iletişim teknolojisi bu tür programları kolaylaştırmak için etkin bir şekilde kullanılmalıdır;*
- (d) *Yetkili hükümet dışı adli yardım sağlayıcılarıyla ortaklıklar geliştirmek ve/veya kadınlara yargı ve yargı benzeri süreçleri ve geleneksel adalet sistemleri konusunda bilgi ve yardım sağlamak için hukuk destek elemanlarını (paralegals) eğitmek; ve*

74 CEPEJ, *European judicial systems: Efficiency and quality of justice*, CEPEJ Studies No. 23, Edition 2016 (2014 Data), s. 12, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1664>

75 *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems* <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1662> paragraf 1.

76 CEDAW/C/GC/33, paragraf 37 (a, b, c, d, e).

- (e) *Aile içi çatışmalarda veya kadının aile gelirine eşit erişimi olmadığı durumlarda, adli yardım ve kamu avukatı için uygunluğun test edilmesi, kadının gerçek gelirine veya harcayabilir gelirlerine dayanmalıdır.”*

5. Ayrımcılık Yasağı

Eşitlik normu gibi ayrımcılık yasağı da adil yargılanmaya ilişkin temel değerlerden birini oluşturmaktadır. BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin 2. maddesine göre “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.” Benzer bir yasak Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nde de belirtilmiştir (26. madde).

CEDAW 1. maddesinde kadınlara karşı ayrımcılık kavramının açıklamasına yer vermiştir. Buna göre “Sözleşmenin amacı bakımından kadınlara karşı ayrımcılık terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama” anlamına gelmektedir. CEDAW ve çeşitli tavsiye kararları, kadınlara yönelik sosyal, hukuki, siyasi, ekonomik ve kültürel temelli ayrımcılıkla mücadele için maddi ve dönüştürücü eşitlik bağlamında gerekli önlemlerin alınmasını taraf devletlere bir yükümlülük olarak atfetmiştir.

AİHS’nin ayrımcılığı düzenleyen 14. maddesine ilişkin ayrımcılık tanımı AİHM içtihatlarıyla “nesnel ve makul neden”e dayanmaksızın yapılan muameleleri kapsar şekilde çizilmiş, ancak eşitliğe ilişkin herhangi bir tanım ortaya konmamıştır⁷⁷. Eşitlik ilkesinin güvencesi olan ayrımcılık yasağı, Anayasa Mahkemesi kararlarında da AİHM kararlarıyla görece benzer doğrultuda yorumlanmıştır⁷⁸. AİHS’nin 12 No’lu ek protokolünde ise hukuken tanınmış herhangi bir hakkın cinsiyet de dahil hiçbir statü temelinde ayrımcılık gözeterek uygulanmasını açıkça yasaklamaktadır.⁷⁹ Ayrıca Opuz v. Turkey davasıyla birlikte mahkeme kadına yönelik şiddeti de cinsiyete ilişkin ayrımcılık esaslarından birisi olarak yorumlamaya başlamıştır.⁸⁰

Yine Birleşmiş Milletler’in adalete erişim bakımından önemli bir metni olan *Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*’ın [Ceza Adalet Sistemlerinde Adli Yardıma Erişim Hakkında İlke ve Esaslar] ayrımcılık yapmamaya (*non-discrimination*) ilişkin 6. ilkesi şu şekildedir⁸¹:

77 Ulaş Karan, “Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik”, 2015, s. 238. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1665>

78 Karan, s. 237, 239. Bununla birlikte Karan’a göre Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru içtihatlarında hangi durumda eşitliğin hangi durumda ayrımcılık yasağı kavramının kullanılacağına ilişkin bir kafa karışıklığı söz konusudur (Karan, ss. 239-240).

79 Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

80 4 November 2000.

81 Council of Europe, *Equal access to justice in the case law on violence against women before the European Court*, 2015, s. 20, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1022>

81 *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1662> s. 10.

Devletler yaş, ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken veya mülkiyet, vatandaşlık veya ikamet, doğum, eğitim veya sosyal statüden ve diğer statülerden bağımsız olarak tüm kişilere adli yardım sağlanmasını sağlamalıdır.

Ayrımcılık yasağı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin “Ayrımcılık Yapılmaması ve Eşitlik” başlıklı 5. maddesinde de vurgulanmıştır. Buna göre:

1. *Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.*
2. *Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.*
3. *Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.*
4. *Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez.*

6. Erişebilirlik

CEDAW Komitesi kadınların adalete erişimine ilişkin 33 no’lu tavsiye kararında belirttiği üzere erişebilirlik ilkesi, kadınların adalete erişiminde önemli bir unsurdur. Tavsiye kararında erişebilirlik şu şekilde tanımlanmıştır:⁸²

Erişebilirlik, hem resmi hem de yargı benzeri (quasi-judicial) tüm adalet sistemlerinin güvenli, uygun fiyatlı ve fiziksel olarak kadınlar tarafından erişilebilir olmasını ve kişisel veya bileşen ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kalanlar da dahil olmak üzere kadınların ihtiyaçlarına uyarlanmış ve uygun olmasını gerektirir.

Aynı tavsiye kararı, erişebilirlik ilkesinin hayata geçirilebilmesi için devletlere detaylı bir reçete sunmaktadır. Buna göre yedi kalemde oluşan tavsiyeler şu şekildedir:

- a) *Adli yardım sağlayarak ve düşük gelirli kadınlar için belge verme ve dosyalama ücretlerinin yanı sıra mahkeme masraflarının düşürülmesini ve yoksulluk içinde yaşayan kadınlar için bunlardan feragat edilmesini sağlayarak adaletin önündeki ekonomik engelleri kaldırmak;*
- (b) *Gerektiğinde bağımsız ve profesyonel çeviri ve tercüme hizmetleri sağlayarak dil engellerini ortadan kaldırmak; okuma yazma bilmeyen kadınlara, yargı veya yargı benzeri süreçleri tam olarak anlamalarını sağlamak adına bireyselleştirilmiş yardım sağlamak;*
- (c) *Hedeflenen sosyal yardım faaliyetlerini geliştirmek ve mevcut adalet mekanizmaları, prosedürleri ve kanun yolları hakkında çeşitli formatlarda ve ayrıca kadınlar için belirli birimler veya masalar gibi topluluk dillerinde bilgi dağıtmak. Bu tür faaliyetler ve bilgiler*

82 CEDAW/C/GC/33, 14/c.

toplumdaki tüm etnik ve azınlık gruplar için uygun olmalı ve bu gruplardan kadınlarla, özellikle de kadın ve diğer ilgili kuruluşlarıyla yakın işbirliği içinde tasarlanmalıdır;

- (d) Kadınların adalet sistemlerine her düzeyde erişimini artırmak için internete ve diğer bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimin sağlanmalıdır. Duruşmaların yapılmasını kolaylaştırmak ve veri ve bilgilerin paydaşlar arasında paylaşılmasını, toplanmasını ve desteklenmesini sağlamak için video konferans dahil olmak üzere internet altyapısının gelişimi göz önünde bulundurulmalıdır;
- (e) Yargı ve yargı benzeri kurumların ve diğer hizmetlerin fiziksel ortamının ve konumunun tüm kadınlar için samimi, güvenli ve erişilebilir olmasını sağlamak. Adalet kurumlarının bileşenleri olarak toplumsal cinsiyet birimlerinin oluşturulması göz önünde tutulmalıdır. Yeterli aracı bulunmayan kadınlara yönelik yargı ve yargı benzeri kurumlara ve diğer hizmetlere ulaşım masraflarının karşılanmasına özellikle dikkat edilmelidir;
- (f) Bir kadının adalet erişimi için izlenmesi gereken adımları azaltmak amacıyla, bir dizi yasal ve sosyal hizmet içeren “tek elden merkezler” gibi adalet erişim merkezleri kurulmalıdır. Bu tür merkezler, kadınlara yönelik şiddet, ailevi konular, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam, mülkiyet ve göçmenlik gibi alanlarda yasal danışmanlık ve yardım sağlayabilir, yasal işlemlere başlayabilir ve kadınlar için destek hizmetlerini koordine edebilir. Söz konusu merkezler yoksulluk içinde ve/veya kırsal ve uzak bölgelerde yaşayanlar dahil tüm kadınlar için erişilebilir olmalıdır; ve
- (g) Engelli kadınların adalet sistemlerine erişimine özellikle dikkat edilmelidir.

Son hususa ilişkin olarak, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin 9. maddesi “erişebilirlik” ilkesini gerek fiziki çevre kapsamında, gerekse de bilgi ve teknolojiye erişim kapsamında tanımladığını belirtebiliriz.

7. Eşitlik

Eşitlik, insan hakları belgelerinde yer bulan ilk değerlerden birisidir. Eşitlik normu, adil yargılama hakkına ilişkin de büyük önem arz eder. Birçok uluslararası belgede eşitlik ilkesi temel bir norm olarak belirtilmiştir. Ancak ebette, tarihsel gelişim içerisinde eşitliğin farklı anlamları tezahür etmiştir. Biçimsel eşitlik olarak nitelendirilen ilk anlamı, aynılığı veya uygulamada benzerliği belirtmek üzere “simetrik” muameleyi esas almaktadır⁸³. Örneğin Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin 1. maddesi “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar” diyerek şekli anlamda eşitliği yansıtmaktadır.

Ancak özellikle eşit koşullara sahip olmayan dezavantajlı bireyler açısından benzer muameleye odaklanan bir anlayış her zaman için doğru bir karşılaştırma ve sonuç ortaya koyamamaktadır⁸⁴. Bu doğrultuda, günümüzde daha elverişli bir karşılaştırma sunan maddi anlamda eşitlik, koşulları farklı olan bireyleri eşit kılabilmek adına farklı muameleye odaklanan ve bu anlamda eşitliğin içeriksel anlamını esas alan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır⁸⁵. Örneğin Engellilerin

83 Kadriye Bakırcı, *Uluslararası Hukuk, AB ve ABD Hukuku İle Karşılaştırmalı Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği Arayışı: Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2012, ss. 42-43.

84 Bakırcı, s. 44.

85 Bakırcı, ss. 45-46.

Haklarına ilişkin Sözleşme’nin 5/4 hükmünde “Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez” denerek maddi anlamda eşitliğe göndermede bulunmaktadır.

Sandra Fredman, maddi anlamda eşitliğin birbiriyle örtüşen dört farklı boyutla ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Birincisi maddi anlamda eşitlik, grup veya statüye bağlı dezavantajlılık çemberinin kırılması gerektirir. İkinci olarak grup kimliğine binaen karşılaşılan aşağılamayı ortadan kaldırıp onur ve değere saygının geliştirilmesi önem arz eder. Üçüncü olarak aynılık anlamında eşitlik bir kenara bırakılarak farklılıklara yer açıp yapısal değişiklik hedeflenmelidir. Bu husus eşitliğin dönüştürücü boyutuna işaret etmektedir. Ve son olarak eşitlik, sosyal ve siyasal anlamda topluma tam katılımın sağlanmasını gerektirmektedir⁸⁶. Bu anlamda yazar “dönüştürücü eşitlik” anlayışına ışık tutmaktadır. Eşitliğin bu yeni gelişen dönüştürücü boyutu yapıların, zihniyetlerin ve tutumların insanları sosyal gerçeklikte eşit kılabilmek adına değişimini hedeflemektedir. Öte yandan dönüştürücü eşitlik maddi ve şekli anlamda eşitliklerin bir yana bırakılmasını gerektirmemekte, aksine özellikle maddi anlamda eşitliğin dönüştürücü eşitlikle birlikte ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır⁸⁷. Dönüştürücü eşitlik bu anlamda yapısal adaletsizliği gidermenin önemli bir adımı olarak görülebilir.

Dönüştürücü eşitliğin izlerini, CEDAW’ın toplumsal cinsiyete ilişkin fırsat ve muamelelerin tedbir olarak alınmasını ve cinsiyetçi tutumların değiştirilmesini öngören 4. ve 5. maddesinde ve yapılarda değişime ilişkin CEDAW komitesinin 25 no’lu tavsiye kararında daha net görmek mümkündür⁸⁸. CEDAW’ın 5. maddesi önyargıların ve geleneklerin tasfiye edilmesi başlığını taşımakta olup şu şekilde düzenleme getirmektedir:

a) Her iki cinsten birinin aşağı veya üstün olduğu veya erkekler ile kadınların basmakalıp rollere sahip oldukları düşüncesine dayanan bütün önyargılar ve gelenekler ile her türlü uygulamayı tasfiye etmek amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış tarzlarını değiştirmek;

b) Ailede verilen eğitimin, toplumsal bir işlev olarak anneliğin gerektiği şekilde anlaşılmasını ve çocuğun büyütülmesinde ve yetiştirilmesinde erkeklerin ve kadınların ortak sorumluluğunun kabul edilmesini, yani çocuğun menfaatlerinin her durumda öncelik taşıdığını de içermesini sağlamak.

Benzer hükümleri İstanbul Sözleşmesi’nde de bulmak mümkündür. Özellikle sözleşmenin 12. maddesi, kadına yönelik şiddeti önleme bağlamında dönüştürücü anlamda eşitliğin gerekleri-ne yer vermektedir:

86 Sandra Fredman, *Discrimination Law*, New York: Oxford University Press, 2011, s. 25.

87 Gülriz Uygur, “Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2016, Cilt 19, sayı 49, s. 221.

88 Uygur, 2016, s. 221 vd.; Ramona Biholar, “Challenging the Barriers to Real Equality: Transformative Equality”, 2014, s. 1, ss. 4-5. Şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1666> ; General recommendation No. 25, on article 4, paragraph 1, of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, on Temporary Special Measures.

Taraf Devletler aşağıdaki konularda gerekli tedbirleri alırlar:

Madde 12 - Genel yükümlülükler

- 1. Taraflar kadınların daha aşağı düzeyde olduğu düşüncesine veya kadınların ve erkeklerin toplumsal olarak klişeleşmiş rollerine dayalı önyargıların, törelerin, geleneklerin ve diğer uygulamaların kökünün kazınması amacıyla kadınların ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarının değiştirilmesine yardımcı olacak tedbirleri alacaklardır.*
- 2. Taraflar herhangi bir gerçek veya hükmi şahsiyetin bu Sözleşmenin kapsamında kalan her türlü şiddet eylemini önleyecek gerekli yasal ve diğer tedbirleri alacaklardır.*
- 3. Bu bölüm uyarınca alınan tüm tedbirlerle, belirli şartlar nedeniyle hassas konuma gelmiş insanların ihtiyaçları göz önüne alınacak ve karşılanmaya çalışılacak ve tüm tedbirlerin merkezinde mağdurların insan hakları yer alacaktır.*
- 4. Taraflar özellikle gençler ve erkekler olmak üzere, toplumun tüm bireylerinin bu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddet olayının önlenmesine aktif bir biçimde katkıda bulunmasını teşvik etmeye yönelik gerekli tedbirleri alacaktır.*
- 5. Taraflar kültür, töre, din, gelenek veya sözde “namus” gibi kavramların bu Sözleşme kapsamındaki herhangi bir şiddet eylemine gerekçe olarak kullanılmamasını temin edeceklerdir.*
- 6. Taraflar kadınların güçlendirilmesine yönelik program ve faaliyetlerin yaygınlaştırılması için gerekli tedbirleri alacaklardır.*

Adil yargılanma hakkı bakımından yargı mensuplarının eylem ve tutumları da eşitliği sağlamak açısından önem arz etmektedir. Eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesinde yargıcın görev ve sorumluluklarına vurgu yapan Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, *“Mahkemeler önünde herkese eşit muamele gösterilmesi, hâkimlik görevinin gereğince yerine getirilmesi için elzem bir unsurdur”* diyerek eşitlik değerini vurgulamıştır.

8. Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı

Etkililik, adalete erişim mekanizmalarında görevli olan tüm kişi, kurum ve kuruluşların hukuka uygun, zamanında, adalete ve hakkaniyete uygun, hesap verebilir şekilde davranmasını gerektirmektedir⁸⁹. CEPEJ, 2014-2016 değerlendirme döngüsünde mahkemelerin etkililiğini ölçmede açılan ve karara bağlanan dava sayısı oranı (*clearance rate*) ve aynı dönemdeki derdest davaların, karara bağlanmış davalara oranının gün açısından hesaplanmasını (*disposition time*) gözetmektedir.⁹⁰

AİHS’nin 13. maddesi etkili başvuru hakkını düzenlemektedir. Buna göre *“Bu Sözleşme’de tanınmış olan özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.”*

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 2. maddesi de taraf devletlerin *“Bu Sözleşmede tanınan hakları ve özgürlükleri ihlal edilenlere, ihlal fiili resmi sıfatlarıyla hareket eden kimseler*

⁸⁹ European judicial systems: Efficiency and quality of justice, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1664> s. 47.

⁹⁰ European judicial systems: Efficiency and quality of justice, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1664> s. 47.

tarafından işlense dahi, etkili bir hukuki yola başvurma hakkı sağlamak”la yükümlü olduğunu belirterek etkililiğe vurgu yapmıştır.

9. İkincil Mağduriyete Uğratmama

Özen gösterme ilkesinin bir gereği olan ikincil mağduriyete uğratmama ilkesi adalete erişimin temel belirleyicisidir. Bu ilkeyle mağdurların adalete erişimde ve özellikle adli süreçte tekrar mağdur edilmeleri önlenmek istenmektedir. Özellikle taciz ve tecavüz mağdurlarının yargılanma esnasında karşılaştıkları travmatik deneyimler, onları ikinci kez mağduriyete uğrama riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Örneğin soruşturma esnasında uzman kişinin aşağılayıcı veya rencide edici eylem ve tutumları veya adalete erişimin herhangi bir aşamasında hak kaybına yol açıcı muamele mağdur bireylerin yargı süreci içerisinde ikincil mağduriyeti deneyimlemelerine sebep olabilmektedir.

Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan “Mağdura Yaklaşım Klavuzu”nda “ikincil mağduriyet”, “suçtan doğan mağduriyetten sonra, kurumların ve bireylerin mağdura karşı davranışlarından dolayı oluşan mağduriyet”⁹¹ olarak tanımlanmıştır.

İkincil mağduriyete uğratmama ilkesine ilişkin olarak İstanbul Sözleşmesi uzmanların eğitimi başlıklı 15. maddesinde “*tarafklar, işbu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddet eyleminin failleri ve mağdurlarıyla ilgilenen uzmanlara bu tür şiddetin önlenmesi ve ortaya çıkarılması, kadın erkek eşitliği, mağdurun ihtiyaç ve haklarının yanı sıra ikinci kez mağdur olmasının nasıl engelleneceğine ilişkin uygun eğitimi sağlar veya bu eğitimi takviye eder*” demektedir. Yine 18/3. maddedeki genel hükümlerde ikinci bir mağduriyeti önlemeye ilişkin vurgu yapmaktadır.

10. Kabul Edilebilirlik ve Yeterlik

CEDAW’ın kadınların adalete erişime ilişkin 33 no’lu genel tavsiye kararı adalet sistemlerinin hesap verilebilirliğini; haklı gösterilebilirlik, uygunluk, erişilebilirlik, kararların iyi nitelikte olması ve zararın giderilmesi ilkelerini garanti altına alan işlevlerinin gözetimiyle sağlanacağını belirtmektedir⁹². Tavsiye kararı hesap verebilirliğin aynı zamanda, adalet sistemi profesyonellerinin eylemlerinin ve hukuku ihlal ettikleri durumlarda yasal sorumluluklarının izlenmesini de kapsadığını belirtilmektedir⁹³. 33 no’lu tavsiye kararı, ayrıca devletlere hesap verilebilirlik ilkesine ilişkin ayrıntılı bir liste de sunmaktadır:

(a) Adalet sistemlerinin haklı gösterilebilirlik (justicibility), erişilebilirlik, kaliteli ve etkili hukuk yolları ilkelerine uygun olmasını sağlamak için kadınların adalete erişimini gözlemlemek ve izlemek için etkili ve bağımsız mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu husus, kadın haklarını etkileyen kararlar alan yargı, yargı benzeri ve idari organların özerkliğinin, etkinliğinin ve şeffaflığının periyodik olarak denetlenmesini/gözden geçirilmesini kapsamaktadır;

91 Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, *Mağdura Yaklaşım Klavuzu*, 2016, s. 2, http://www.magdur.adalet.gov.tr/images/magdura_yaklasim_klavuzu.pdf, (Erişim Tarihi: 24.4.2020).

92 CEDAW/C/GC/33, paragraf 14 (f).

93 CEDAW/C/GC/33, paragraf 14 (f).

(b) Adalet profesyonellerinin ayrımcı uygulama ve eylemlerinin, disiplin ve diğer tedbirlerle etkili bir şekilde ele alınmasını sağlamak;

(c) Sosyal, refah ve sağlık çalışanları ile teknik uzmanlar da dahil olmak üzere adalet sistemine katkı sunan tüm personel hakkında şikayet, dilekçe ve öneriler almak için belirli bir kuruluş oluşturmak;

(d) Veriler aşağıdakileri içermeli, ancak bunlarla sınırlı olmamalıdır:

- (1) Yargı ve yargı benzeri organların sayısı ve coğrafi dağılımı;
- (2) Her düzeyde adli kolluk (law enforcement bodies) ile yargı ve yargı benzeri kurumlardaki kadın ve erkek sayısı;
- (3) Adli yardım avukatları da dahil olmak üzere kadın ve erkek avukatların sayısı ve coğrafi dağılımı;
- (4) Yargı, yargı benzeri ve idari organlara yapılan dava ve şikayetlerin niteliği ve sayısı, bu veriler şikayetçinin cinsiyeti ile ayrıştırılmalıdır;
- (5) Resmi ve gayri resmi adalet sistemleri tarafından ele alınan davaların niteliği ve sayısı, bu veriler şikayet sahibinin cinsiyeti ile ayrıştırılmalıdır;
- (6) Adli yardım ve kamu avukatının (public defense) gerekli olduğu, kabul edildiği ve gerçekten sağlandığı davaların niteliği ve sayısı, bu verilerin şikayetçinin cinsiyeti ile ayrıştırılması gerekir;
- (7) Süreçlerin uzunluğu ve sonuçları, bu veriler şikayetçinin cinsiyeti ile ayrıştırılmalıdır;

(e) kadınların adalete tam erişimini teşvik eden veya sınırlayan uygulamalara, prosedürlere ve içtihadı dikkat çekmek amacıyla sivil toplum kuruluşları ve adalet sistemlerinin tüm akademik kurumları ile işbirliği içinde inceleme; ve

(f) Adalet sisteminin tüm bileşenlerinin cinsiyete duyarlı, kullanıcı dostu ve hesap verilebilir olmasını sağlamak için öncelikler, politikalar, mevzuat ve prosedürler geliştirmek amacıyla bu analizin bulgularını sistematik olarak uygulanmalıdır.⁹⁴

UN Women’in *Ten proven approaches to make justice systems work for women* [Yargı sistemlerinin kadınlar için işlerlik kazanmasını sağlayacak kanıtlanmış on yaklaşım] başlıklı metninde toplumsal cinsiyete karşı duyarlı hukuk reformlarının hesap verilebilirlik mekanizmasına sahip olması gerektiği ve yargı aktörlerinin bu kapsamda denetlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁵

11. Kadın Beyanı Esastır

Özellikle cinsel dokunulmazlığa karşı suçların mahiyeti itibarıyla delil ve tanık yetersizliğine sahip olması ve bu suçlar kapsamında adalete erişim süreçlerinde cinsiyetçi tutumların varlığı, yargı içtihatlarında kadının beyanının esas alınmasına ilişkin bir ilkenin tartışılmasına vücut

94 CEDAW/C/GC/33, paragraf 20 (a, b, c, d, e, f).

95 Ten proven approaches to make justice systems work for women, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1667>

vermiştir⁹⁶. Ancak elbette bunun anlamı kadının beyanının esas alınıp suçlamaların olduğu gibi kabul edileceği değildir⁹⁷. Kadının beyanının esas alınmasına ilişkin talepler cinsiyetçi önyargıların sebep olduğu eşitsiz yargılamalara dikkat çekmek açısından önemlidir. Zira kadının beyanı esas alınsa bile (giydiği kıyafet veya hal ve tutumuna göndermede bulunarak) “provokatif” olarak nitelendirilen ve bu anlamda cinsel ilişkiden “sorumlu” tutulan öncelikli olarak kadınlar olmaktadır⁹⁸. Bu doğrultuda yargıdaki cinsiyetçi tutumlara bir başkaldırı olarak kadının beyanının esas alınması talebi adalete erişimdeki eşitsizlikleri gidermek ve adalete erişimi hızlandırmak adına savunulmuştur.

Söz konusu ilkenin yansımalarını özellikle İstanbul Sözleşmesi’ni temel alan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’da ve söz konusu kanuna ilişkin uygulama yönetmeliğinde görmek mümkündür. Bu düzenlemelerde şiddete yönelik alınan tedbirlere kimi zaman “delil veya belge aranmaksızın” karar verileceği belirtilmektedir.

12. Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddetin uluslararası arenada bir insan hakkı ihlali olarak tanımlanması oldukça geç bir dönemde olmuştur. Bunun bir sebebi kamusal alan-özel alan ayırımına dayanarak özellikle ev içinde yoğun yaşanan kadına yönelik bedensel, cinsel, ekonomik ve psikolojik şiddetin bir aile meselesi olarak görülüp “aile mahremiyetine” müdahaleden kaçınılmasıdır⁹⁹. Ancak zamanla uluslararası alanda kadına yönelik şiddet 1990’a kadar önce ayrımcılık ve kalkınma konuları arasında sayılmış, ardından bir suç olarak tanımlanmış, 1993 yılında ise kadın haklarının İnsan Hakları Viyana Konferansı’yla kadına yönelik şiddetin bir insan hakkı ihlali olduğu vurgulanmıştır¹⁰⁰. Bunu izleyen 1993 “Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri”, 2000 Pekin+5 BM Genel Kurul Özel Oturumu, 2000 New York Binyıl Kalkınma Zirvesi ve 2005 Pekin+10 Özel Oturum kadına yönelik şiddetin insan hakları kapsamında tartışılmasında önemli adımlardır¹⁰¹. Bu adımların en esaslısı ise İstanbul Sözleşmesi’yle gerçekleşmiştir.

İstanbul Sözleşmesi kadına yönelik şiddeti açıkça tanımlamaktadır. Buna göre sözleşmenin 3. maddesi uyarınca kadına yönelik şiddet, “bir insan hakları ihlali ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak anlaşılmalıdır ve ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” anlamına gelmektedir. Sözleşme, kadına yönelik şiddeti toplumsal cinsiyet meselesi olarak da görmekte ve bu hususa ilişkin yine aynı maddede “kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadına kadın olmasından dolayı uygulanan ve kadınları oran-tısız biçimde etkileyen şiddet” anlamına geldiğini belirtmektedir.

96 Seher Kırbaş Canikoğlu, “Kadının Beyanı Esastır”: Çok Bilinmeyenli Bir Denklem, *Ankara Barosu Dergisi*, 2015/4, s. 232.

97 Kırbaş Canikoğlu, s. 233.

98 Martha Chamallas, *Introduction to Feminist Legal Theory*, New York: Wolters Kluwer, 2013, s. 301.

99 Gülriz Uygur, İrem Çağlar Gürgey, “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet”, *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet* içinde, (Ed.) F. Kaya- N. Özdemir- G. Uygur, Ankara: Savaş Yayınevi, 2014, ss. 43-44.

100 Uygur/Çağlar Gürgey, s. 46.

101 Uygur/Çağlar Gürgey, s. 47.

AİHM, kadına yönelik şiddet davalarında koruyucu önlemler alınmasına ilişkin bir içtihat geliştirmiştir. Bu kapsamda, örneğin aile içi şiddet vakaları ilgili makamlara bildirildiğinde, bu bildirim doğrultusunda daha fazla zararı engellemek için uygun koruyucu tedbirler alma zorunluluğu doğmaktadır¹⁰².

13. Kesişimsellik

Kesişimsellik, eşitlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık gibi pek çok değere ilişkin bakış açısını netleştirmede anahtar bir kavramdır. Söz konusu kavramın ilk defa 1989’da Kimberlé Crenshaw’ın siyah kadınların hem ırkçılık hem de cinsiyetçilikle karşı karşıya olduğuna dikkat çektiği *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics* isimli çalışmasında zikrettiği belirtilmektedir¹⁰³. Crenshaw bu çalışmasında kesişim deneyiminin ırkçılık ve cinsiyetçiliğin toplamından daha ağır olduğunu ve kesişimselliği göz ardı eden değerlendirmelerin, siyah kadınların deneyimlediği tahakkümü yeterince açıklamadığını ileri sürmektedir¹⁰⁴. İlk kez Crenshaw’un açıkça zikrettiği bu kavram daha sonradan literatürde engellilik durumu, mülteci statüsü veya queer gibi¹⁰⁵ farklı kimlik politikalarını da kapsayacak şekilde geliştirilerek ele alınmıştır.

Kesişimselliğe ilişkin bir tanımı Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) de vermektedir. Enstitüye göre, kesişimsellik “cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin diğer kişisel özelliklerle veya kimliklerle kesişme biçimlerini ve bu kesişimlerin nasıl kendine has ayrımcılık deneyimlerine yol açtığını” inceleyip buna ilişkin çözüm geliştirmek için kullanılan “analitik bir araç” olarak tanımlanmaktadır¹⁰⁶. Yine bununla ilgili olarak enstitü, kesişimsel ayrımcılığı “birbirine aynı anda çalışan ve birbirinden ayıramayacak şekilde etkileşim kuran çeşitli kişisel sebepler veya özellikler/kimlikler temelinde gerçekleşen ayrımcılık” olarak tanımlamaktadır¹⁰⁷.

Kesişimsellik kavramı özellikle çoklu ayrımcılıkları anlamak bakımından önem arz etmektedir. Örneğin engelli kadın bireylerin uğradığı ayrımcılık veya engelli lezbiyen bireylerin uğradığı ayrımcılık, bu bireylerin sadece tek bir özelliği dikkate alınarak açıklanamaz.

CEDAW’ın kadınların adalete erişime ilişkin genel tavsiye kararında “etnik köken/ırk, yerli veya azınlık durumu, renk, sosyo-ekonomik durum ve/veya sınıf, dil, din veya inanç, siyasi görüş, ulusal köken, medeni ve/veya annelik statüsü, yaş, kentsel / kırsal konum, sağlık durumu, engellilik, mülk sahibi olma ve lezbiyen, biseksüel, trans kadın veya interseks birey olma” gibi kesişen veya

102 Bkz. Equal access to justice in the case law on violence against women before the European Court of Human Rights, ss. 8-12, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1022>

103 Yvette Taylor, Sally Hines ve Mark Casey, “Introduction”, *Theorizing Intersectionality and Sexuality* içinde, Ed. Yvette Taylor, Sally Hines ve Mark Casey, London: Palgrave Macmillan, 2010, s. 1.

104 Kimberlé Crenshaw, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum*: Vol. 1989. Makaleye erişmek için: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1668>

105 Susanne Hochreiter, “Race, Class, Gender - Intersectionality Troubles”, *4 J. Res. Gender Stud.* 401 (2014), s. 402.

106 European Institute for Gender Equality, “Intersectionality”, <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1263>, (Erişim Tarihi: 23.4.2020).

107 European Institute for Gender Equality, “Intersectional discrimination”, <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1492>, (Erişim Tarihi: 23.4.2020).

bileşen ayrımcılık sebeplerinin kadınların adalete erişimini zorlaştırdığı belirtmektedir¹⁰⁸.

Yine Avrupa Komisyonu 2020-2025 Toplumsal Cinsiyet Strateji raporunda eylem planları belirlenirken kesişimselliğin gözetileceği sıklıkla vurgulanmıştır¹⁰⁹.

14. Onurlu ve Yeterli Yaşam

İnsan onuruna ilişkin vurguları başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Uluslararası Sözleşmesi, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), CEDAW gibi pek çok uluslararası belgede kimi zaman bu belgelerin başlangıç hükümlerinde kimi zamansa düzenlemelerin çeşitli maddelerinde görmek mümkündür.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de de onurlu ve yeterli yaşama ilişkin çeşitli vurgular bulunmaktadır. Sözleşmenin giriş kısmında (a, h ve y bentlerinde) her bireyin doğuştan sahip olduğu bir değer olarak onur zikredilmiş ve sözleşmenin, engellilerin onurunu güçlendireceğine ilişkin vurgu yapılmıştır. Ayrıca sözleşmenin çeşitli maddelerinde (1, 3, 8, 16, 24, 25. maddeler) engellilerin onurunun korunmasına ve güçlendirilmesine ilişkin bilincin artırılması ve önlemler alınması öngörülmüştür.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin “Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma” başlıklı 28. maddesi taraf devletlerin “engellilerin yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkını ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi” hakkını tanıması gerektiğinin altını çizmektedir.

15. Özen Gösterme

Genel olarak özen gösterme (*due diligence*) devletlerin, devlet dışı aktörlerden kaynaklanan insan hakları ihlallerine ilişkin sorumluluk üstlenmemek istemesine karşı geliştirilen bir ilkedir¹¹⁰. Bu ilke feminist hukuk literatüründe özellikle kadına yönelik şiddet davalarında tüm kamu kurum, kuruluş ve kişilerin, şiddeti önleme ve şiddetle mücadele etmede etkili bir şekilde hareket etmesi gerektiğine ilişkin bir yükümlülük olarak geliştirilmiştir.

Söz konusu ilke mağdur merkezli bir yaklaşımı esas alarak somut olaydaki mağduriyeti etraflıca ve bütünsel bir şekilde anlamakla ve süreci etkili bir şekilde yönetmekle ilgilidir. Devletin insan hakları ihlallerini devlet tarafından veya özel kişiler tarafından uygulandığına bakılmaksızın soruşturmakla, kovuşturmakla ve cezalandırmakla yükümlü olduğu anlamına gelmektedir¹¹¹.

108 CEDAW/C/GC/33, paragraf 8.

109 Bkz. European Commission, *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/783>

110 İrem Çağlar Gürgey, Özge Yücel Dericiler, “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW Komitesininin 35 Sayılı Tavsiye Kararı”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2019/ 1, s. 234.

111 Shazia Choudhry, *Women’s Access to Justice: A Guide for Legal Practitioners*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1652>

Özen gösterme ilkesinin yansımalarını CEDAW’da da görmek mümkündür. Özellikle CEDAW’ın 35 no’lu tavsiye kararı, sözleşmenin ikinci maddesinde belirtilen kadına yönelik ayrımcılığın önlenmesi kapsamında (19. ve 28. genel tavsiye kararlarına da atıfla) özen yükümlülüğünden bahsederek bu yükümlülüğün sadece resmi kurumlardan değil, özel kişilerden kaynaklanan ayrımcılığı da kapsadığını belirtmektedir¹¹².

Özen gösterme ilkesi açık bir şekilde İstanbul Sözleşmesi uyarınca devletlere yüklenmiş bir sorumluluk olarak düzenlenmiştir. Sözleşmenin 5. maddesi bu hususu şu şekilde belirtmiştir:

Madde 5- Devlet yükümlülükleri ve gereken özeni gösterme sorumluluğu

- 1- *Taraflar, kadınlara yönelik şiddet eylemlerinde bulunmaktan kaçınır ve devlet adına faaliyet gösteren devlet yetkilileri, görevliler, kurum, kuruluşlar ve diğer aktörlerin bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlar.*
- 2- *Taraflar devlet dışı aktörlerce işlenen ve işbu Sözleşme kapsamında yer alan şiddet eylemlerinin gereken özeni göstererek önlenmesini, soruşturulmasını, cezalandırılmasını ve tazmin edilmesini sağlamak üzere gerekli hukuki veya diğer tedbirleri alır.*

16. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Toplumsal cinsiyeti tanımlayan ilk uluslararası belge olan İstanbul Sözleşmesi’nin resmi gazete de yayımlanan çevirisine göre toplumsal cinsiyet “kadınlar ve erkekler için uygun görülen ve sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler” anlamına gelmektedir¹¹³. Çoğu zaman inşa edilen bu roller, eşitlik ilkesini gölgelemektedir. Zira eşitliğin bir diğer gereği de cinsiyet eşitliğidir ve pek çok belgede bu normun altı çizilmiştir.

Örneğin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 3. maddesinde “*Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede yer alan bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılmasında erkeklere ve kadınlara eşit haklar sağlamayı taahhüt eder*” denmektedir. Yine, CEDAW’ın hukuk önünde eşitlik hakkını düzenleyen 15. maddesi “*Taraf Devletler kadınların erkeklerle hukuk önünde eşitliğini kabul eder*” cümlesi aynılık anlamında yasa önünde eşitliğe veya şekli eşitliğe tekabül etmektedir. Oysa ki farklılıkları temel alan maddi bir eşitlik yaklaşımı, kadın, erkek ve LGBTİ+ bireylerin cinsiyete kör bir şekilde sadece yasa önünde eşit olmasını değil, sosyal gerçeklikte de eşit olmalarını öngörmektedir. Örneğin yukarıda da zikredildiği şekilde, CEDAW’ın 2/c maddesinde düzenlenen kadın ve erkeğin eşit şekilde korunabileceği hukuki mekanizmalar kurulmasını ve kadınları ayrımcılıktan etkili şekilde korumayı öngören hüküm ve yine CEDAW’ın 4. maddesinde belirtilen “*Erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği fiilen gerçekleştirmeyi hızlandırmak için Taraf Devletlerin aldıkları geçici tedbirler, bu Sözleşmede tanımlanan bir ayrımcılık şeklinde görülemez; ancak bunlar hiçbir şekilde eşitlikçi olmayan veya farklı türden standartların sürdürülmesi sonucunu doğuramaz; fırsat ve muamele eşitliğini sağlama amacı gerçekleştirmede bu tedbirlerin uygulanmasına son verilir*” ifadesi maddi anlamda eşitlik ve hatta dönüştürücü eşitlik anlayışını temel almaktadır¹¹⁴.

112 General recommendation No. 35 paragraph 24/b, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/688> (Erişim tarihi: 18.1.2021).

113 RG, 8 Mart 2012: 2012/2816.

114 Serpil Sancar, *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*, s.37, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/176/ekutuphane6.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 16.1.2021).

Yine, daha önce de zikredildiği üzere Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun aşırı yoksulluk ve insan haklarına ilişkin raporunda¹¹⁵ da kadınların adalet erişimi hakkına ilişkin toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu görülmektedir. Kadınların cinsiyetleri dolayısıyla yaşadıkları yapısal ayrımcılıklar sebebiyle adalet erişimi mekanizmalarından eşit şekilde faydalanamadıkları uyarısı raporda yer almıştır.

AİHM *Konstantin Markin v. Russia* davasında, cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesinin Avrupa Konseyi üye devletlerinde önemli bir hedef olduğunu ve farklı bir muamelenin sözleşme ile uyumlu olduğu ancak çok sağlam nedenlerin ortaya konmasını gerektireceğini belirtmiştir. Bu farklı muameleye gerekçe olarak da özellikle, belirli bir ülkedeki geleneklere, genel kabullere veya mevcut sosyal tutumlara yapılan göndermelerin yetersiz olacağını altını çizmiştir.¹¹⁶

Avrupa Komisyonu’nun *2020-2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi* raporunda ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin Avrupa Birliği açısından en temel değerlerden biri olduğu belirtilmiş ve beş yıllık plan doğrultusunda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda belirlenen eylem planları ortaya konmuştur¹¹⁷.

Adalet erişimi ve toplumsal cinsiyet eşitliği kesişiminde yargı aktörleri de kuşkusuz büyük bir role sahiptir. Bu hususu güvence altına alan bir belge olarak Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, yargıcın uluslararası standartları gözeterek klişelerden uzak bir şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun davranması gerektiğini belirtir¹¹⁸. Yargıcın sadece taraflarla olan ilişkisinde değil, mahkeme personeliyle, avukatlarla ve tanıklarla olan ilişkisinde de cinsiyetçi söz, yorum ve tutumlardan kaçınması gerektiğinin altını çizilmektedir¹¹⁹.

17. Yapısal Adaletsizlik

Yapısal adaletsizlik, adalet erişimi bağlamında pek çok bileşeni bünyesinde taşıyan önemli bir şemsiye kavramdır. Sosyal, ekonomik, hukuki ve kültürel yapıların içerisine sinmiş adaletsizlikleri temel alan bu kavram, adalet erişimin önündeki engelleri fark etmek ve bunlarla mücadele etmek açısından önemlidir. Iris Marion Young yapısal adaletsizlik kavramını şu şekilde açıklar¹²⁰:

“Yapısal adaletsizlik, sosyal süreçlerin bir grup insanların kapasitelerini geliştirmelerini ve kullanma yollarını sistematik olarak tahakküm veya yoksulluk tehdidi içerisine sokarken, aynı süreçlerin başka birtakım grupları tahakküm uygulayan kılması veya onların kapasitelerini gelişmek için çok çeşitli fırsatlar sunması durumunda ortaya çıkar.”

115 UN General Assembly, *Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*, 9 Ağustos 2012, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/A-67-278.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.3.2020).

116 Factsheet of the European Court of Human Rights on case-law related to gender equality, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_Equality_ENG.pdf, (Erişim Tarihi: 30.4.2020).

117 European Commission, *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/783>

118 Commentary on The Bangalore Principles on Judicial Conduct, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1669>

119 Sibel Inceoğlu, *Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik*, 2012, s. 127, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/6048-devlette-etikten-etik-devlete-yargida-etik>, (Erişim Tarihi: 7.4.2020).

120 Marion Iris Young, *Responsibility for Justice*, New York: Oxford University Press, 2011, s. 52.

Bu tanıma göre yapısal adaletsizlik, yukarıda tanımlanan pek çok normu kapsamaktadır. Örneğin bu adaletsizlik sonucu birtakım gruplar kapasite geliştirme konusunda çeşitli fırsatlara sahip olurken başka birtakım grupların sindirilmesi ayrımcılığa işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet bu ayrımcılık sebeplerinden en önemlisidir, zira dünya üzerinde yapısal adaletsizlikten en olumsuz etkilenen gruplar içerisinde kadınlar gelmektedir. Elbette meselenin kesişimsel bir boyutu da vardır, zira her kadın yapısal adaletsizlikten aynı derecede etkilenmemektedir. Bu süreçlerden olumsuz olarak en fazla etkilenenler ırkı, dini, sosyoekonomik düzeyi, mülteci statüsü veya cinsel yönelimi farklı olan kadın gruplarıdır. Yapısal adaletsizlik, adalete erişimin her bir bileşenini olumsuz anlamda etkilemektedir.

Yapısal adaletsizliğe işaret eden normları CEDAW’da ve İstanbul Sözleşmesi’nde görmek mümkündür. İstanbul Sözleşmesi “Giriş” kısmında yer alan aşağıdaki ifadeler, kadına karşı şiddetle ilgili adaletsiz duruma işaret edilmiştir.

Sözleşmenin,

“Kadına karşı şiddetin, kadınlarla erkekler arasında tarihten gelen eşit olmayan güç ilişkilerinin bir tezahürü olduğunu ve bu eşit olmayan güç ilişkilerinin, erkeklerin kadınlara üstünlüğüne, kadınlara karşı ayrımcılık yapmalarına ve kadınların tam anlamıyla ilerlemelerinin engellenmesine yol açtığı bilincinde olarak;

Kadına karşı şiddetin yapısal özelliğinin toplumsal cinsiyete dayandığını ve kadına karşı şiddetin, kadınların erkeklere nazaran daha ast bir konuma zorlandıkları en önemli sosyal mekanizmalardan biri olduğunun bilincinde olarak” yapıldığı belirtilmiştir.

Toplumda olduğu kadar, devletle ilgili kurum ve kuruluşlarda yapısal adaletsizliği önlemek için sözleşme birçok norm öngörmektedir. Esasında sözleşmenin bütününe hakim olan, ev içi şiddeti önlemek ve kadına karşı şiddetle mücadele etmek için getirilen dört ilke, yani politikalar oluşturma, önleme, şiddete uğrayanı destek olma-koruma ve şiddet uygulayanı kovuşturma ilkeleri yapısal adaletsizliği gidermek için tasarlanan normları içermektedir. Bu normlardan biri şu şekildedir:

Madde 6 – Toplumsal cinsiyet konusunda hassasiyet gerektiren politikalar

Taraflar bu Sözleşmenin uygulanmasına ve sözleşme hükümlerinin etkilerinin değerlendirilmesine bir toplumsal cinsiyet bakış açısı katacak ve kadınlarla erkekler arasında eşitliğe ve kadınların güçlendirilmesine ilişkin politikalarını yaygınlaştıracak ve etkili bir biçimde uygulayacaklardır.

C. STANDARTLARIN, ÖLÇÜTLERİN ve İYİ ÖRNEKLERİN BELİRLENMESİ

1. Standartlar ve Ölçütler

Toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde adalete erişimle ilgili normların benimsenmesi süreci ortak standartların oluşturulmasını ve bu standartlara erişim için stratejik planlama yapılmasını

gerektirmiştir. Standartların oluşturulmasını izleyen süreç, hedeflerin belirlenmesiyle ve bu hedeflere yönelik faaliyetlerin geliştirilmesiyle ilgilidir.

1.1. BM Standartları

Bu başlık altında BM insan hakları belgelerinde yer alan normlara karşılık gelen standartlar yine BM sözleşmelerinde ve BM kuruluşlarınca belirlendiği biçimiyle aktarılacaktır. Aşağıda belirtilen sözleşmeler incelenerek çıkarılan standartlar bu başlık altında verilecektir.

1.1.1. CEDAW Komitesi Standartları

Burada CEDAW Komitesi tarafından hazırlanan tavsiye kararlarında yer alan standartlar sunulacaktır. Bu doğrultuda ele alınacak ilk tavsiye kararı 33 no’lu Kadınların Adalet Erişimine ilişkin karardır. Söz konusu kararında komite taraf devletlerin kadınların adalet erişimini sağlama yükümlülüğünü incelemektedir. Bu yükümlülükler, kadın haklarının bireyler ve hak sahipleri olarak güçlendirilmesi amacıyla her türlü ayrımcılığa karşı korunmasını kapsamaktadır. Adalet etkin erişim, hukukun özgürleştirici ve dönüştürücü potansiyelini optimize eder (paragraf 2). Genel tavsiye kararında yer alan standartlar kısa bir özet halinde şu şekilde sıralanabilir:

- *Mahkemelerin ve yargı benzeri organların kırsal ve uzak bölgelerde bulunmaması, bunlara erişim için gereken zaman ve para, işlemlerin karmaşıklığı, engelli kadınlar için fiziksel engeller, adli yardım da dahil toplumsal cinsiyet konusunda yetkin hukuki tavsiyeye erişim olmaması ve adalet sistemlerinin kalitesindeki diğer eksiklikler (örn. cinsiyete duyarlı olmayan kararlar, gecikmeler ve uzun yargılama süresi, yolsuzluk vb.) kadınların adalet erişimini engeller.*
- *Bu nedenle, adalet erişimi sağlamak için birbiriyle ilişkili temel altı bileşen - haklı gösterilebilirlik (justiciability), elde edilebilirlik (availability), erişilebilirlik, iyi nitelikte olma, zarar görenlerin zararını giderme (provision of remedies for victims), ve adalet sistemlerinin hesap verebilirliği - hukuki, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik farklılıklar gözetilerek uygulanmalıdır.*
- *Kanun önünde eşitlik kapsamında kadınların adalet erişimindeki engellerin kaldırılması konusunda kadınlara doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılık yapan mevcut kurallar, usuller, düzenlemeler, içtihatlar, gelenekler ve uygulamalar kaldırılmalıdır.*
- *Yargıda cinsiyetçi klişe ve önyargılar ortadan kaldırılmalı ve toplumsal cinsiyeti adalet sisteminin tüm bileşenlerine dahil etmek için önlemler alınmalıdır. Bu doğrultuda toplumu eğitirken sivil toplum, medya ve bilgi iletişim teknolojileri araçları kullanılabilir.*
- *Adalet sistemlerinin kadınlar için ekonomik olarak erişilebilir olmasını sağlamanın önemli bir yolu, hukukun tüm alanlarında yargı ve yargı benzeri süreçlerin ücretsiz veya düşük maliyetli adli yardım, tavsiye ve temsil sağlamasıdır.*
- *Yine hukukun tüm alanlarında (anayasa, aile, ceza, iş, vs.) adalet erişime ilişkin güvencelere yer verilmelidir.*
- *Ayrıca alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri kadınların adalet erişim haklarını kısıtlayıcı şekilde düzenlenmemeli; kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet, alternatif çözüm yöntemleri konusu yapılmamalıdır.*

Komite, kadına yönelik şiddet konusunu 35 no’lu tavsiyesinde daha detaylı ele almış ve 33 no’lu tavsiye kararı ışığında kadına yönelik şiddet vakalarında adaletle etkin erişimin sağlanması için yargının tüm bileşenlerinin gözden geçirilip güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (paragraf 29-31).

1.1.2. Pekin Eylem Planı

Pekin Eylem Planı kadınlar için pek çok alanda eşitlik ve kalkınma hedefleri ortaya koyan önemli bir belgedir. Söz konusu belgenin stratejik hedeflerden ve eylemlerden “Kadınların İnsan Hakları” başlığı, insan hakları ve özellikle kadına yönelik şiddet konusunu ele almaktadır. İlgili bölümden özellikle adaletle erişime ilişkin kısımlar bu bölümde vurgulanmaktadır.

Eylem Planı, “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne ve diğer uluslararası insan hakları belgelerine henüz taraf olmamış ülkelerde veya sözleşmenin amaç ve hedefiyle uyumlu olmayan çekincelerin konulduğu yerlerde veya ulusal yasaların henüz uluslararası kural ve standartları uygulayacak şekilde düzenlenmediği yerlerde” kadınların yasal eşitliğinin henüz güvence altına alınmadığını belirtmiştir. Ayrıca “Aşırı karmaşık idari işlemler, yargılama süreci içindeki bilinç eksikliği ve bütün kadınların insan hakları ihlallerinin yeterince izlenmemesi, kadınların adalet sisteminde yeterince temsil edilmemesi, varolan haklara ilişkin yetersiz bilgisi, ısrarlı tutum ve uygulamalarla birleşerek, kadınların halihazırdaki eşitsizliğini sürekli hale getirmektedir. Kadınların insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam olarak kullanmalarını güvence altına alması amaçlanan aile hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, iş ve ticaret hukuku veya yasalarının, idari kurallar ve yönetmeliklerin yürürlüğe konmasındaki eksiklikler, mevcut eşitsizliği sürekli hale getiren bir diğer unsurdur” diyerek kadınların adaletle erişiminin önündeki engellere işaret etmiştir¹²¹.

Pekin Eylem Planı, kadınların insan haklarına ilişkin stratejik hedefleri şu şekilde sıralamıştır:

Stratejik Hedef I.1: Bütün insan hakları belgelerini özellikle de Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni bütünüyle uygulayarak kadının insan haklarını yaygınlaştırmak ve korumak

Stratejik Hedef I.2: Yasalarda ve uygulamalarda eşitliği ve ayrımcılık yapılmamasını sağlamak.

Stratejik hedef I.3: Okur yazarlığı başarmak.

Özellikle ikinci stratejik hedef kapsamında hükümetler tarafından yapılacak eylemlere ilişkin “Her yaşta bütün kadınlar ve kız çocukları için cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklayan anayasal güvenceler oluşturmak ve/veya uygun yasaları yürürlüğe koymak ve her yaşta kadınların eşit haklarını ve bunların bütünüyle kullanılmasını temin etmek”¹²² ; “Bütün ilgili uluslararası insan hakları belgelerinin ilke ve yönetmeliklerinin ulusal yasalarca uygulanmasını sağlamak amacıyla, aile, medeni, ceza, iş ve ticaret hukuku alanlarındaki yasal uygulamalar ve geleneklere dayalı yasalar dahil bütün ulusal yasaları gözden geçirmek, cinsiyete dayalı ayrımcılık yapan diğer türden

121 Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, paragraf 219. Tam metin için bkz. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/733> (Erişim Tarihi: 18.1.2021).

122 Pekin Deklarasyonu, paragraf 232, b.

*bütün yasaları iptal etmek ve adaletin uygulanmasında cinsiyete ilişkin önyargıları kaldırmak*¹²³; *“Kadınların, hakim, avukat veya diğer mahkeme görevlileri, polis memuru ve hapisane ve gözetim görevlisi ve diğer mesleklerde yer alma konusunda erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak*¹²⁴; *“Haklarının ihlaline ilişkin olarak hak arayan dezavantajlı kadınlara yardımcı olmak için ücretsiz veya maliyeti uygun, hazır, kullanışlı, alternatif idari mekanizmalar ve yasal yardım programları oluşturmak veya varolanları güçlendirmek*¹²⁵ hükümleri adalet erişimine ilişkin önemli hususların altını çizmektedir.

Okur yazarlığa ilişkin üçüncü stratejik hedefte ise *“Ulusal yasalara ve bunların kadınlar üzerindeki etkisine ilişkin, bireyin haklarını kullanmak için adalet sisteminden nasıl yararlanacağı konusunda yol göstermeyi de kapsayan bilgiler yaymak*¹²⁶; *“Kadınların insan hakları ihlal edildiğinde hak arama için başvurabilecekleri ulusal, bölgesel ve uluslararası mekanizmaların varlığına ilişkin bilgiyi geniş çapta yaymak ve bu mekanizmaları bütünüyle tanıtmak*¹²⁷; *“Eğitimin her düzeyindeki okul müfredatında kadınların insan hakları ve yasal haklarına ilişkin eğitimi yaygınlaştırmak ve kadınla erkeğin toplumsal ve özel yaşamındaki eşitliğini, aile içindeki haklarını ve ulusal ve uluslararası yasalar uyarınca ilgili insan hakları belgelerini vurgulayan, ülkede en yaygın kullanılan dilleri göz önünde tutarak hazırlanacak, toplumsal kampanyalar düzenlemek*¹²⁸ ve *“Mülteci ve yerinden edilmiş kadınların, göçmen kadınların ve göçmen kadın işçilerin kendi insan hakları ve yararlanabilecekleri başvuru mekanizmaları konusunda bilgi sahibi olmalarını güvence altına alacak uygun önlemler almak*¹²⁹ hususları adalet erişimiyle doğrudan ilgili görünmektedir. Bunların dışında, Eylem Planının “Kadınlara Yönelik Şiddet” kısmında belirtilen *“Kadına yönelik şiddeti önlemek ve ortadan kaldırmak için bütünleşmiş önlemler almak”* stratejisi kapsamında yapılacak eylemler arasında sayılan *“Şiddetin önlenmesine ve suçluların kanuni takibine önem vererek, kadınlara yönelik şiddetin yok edilmesinde etkin olmalarını sağlamak amacıyla yasaları kabul etmek ve/veya uygulamak, düzenli olarak gözden geçirmek ve incelemek; şiddete maruz kalan kadınların korunmasını, telafi, tazminat ve kurbanların tedavisi dahil hızlı ve etkili çarelere ulaşmalarını sağlayacak önlemler almak ve şiddete başvuranların rehabilitasyonunu sağlamak*¹³⁰; *“Şiddete maruz kalmış kadınların adli mekanizmalara, ve ulusal yasaların öngördüğü şekilde, gördükleri zararı telafi edecek hızlı ve etkili çarelere ulaşmalarını sağlamak ve bu mekanizmalar yoluyla haklarını aramaları için kadınlara, haklarının neler olduğu konusunda bilgi vermek*¹³¹; yine engelli kadınların şiddete ilişkin bilgi ve hizmetlere erişimine yapılan vurgu¹³²; *“Cinsiyete dayalı şiddetin kurbanı olan göçmen kadın işçiler dahil göçmen kadın ve kız çocukları için dil ve kültür açısından ulaşılabilir hizmetler oluşturmak*¹³³ hususları kadınların adalet erişimi bakımından önemli standartlar olarak sıralanabilir.

123 Pekin Deklarasyonu, paragraf 232, d.

124 Pekin Deklarasyonu, paragraf 232, m.

125 Pekin Deklarasyonu, paragraf 232, n.

126 Pekin Deklarasyonu, paragraf 233, c.

127 Pekin Deklarasyonu, paragraf 233, e.

128 Pekin Deklarasyonu, paragraf 233, g.

129 Pekin Deklarasyonu, paragraf 233, i.

130 Pekin Deklarasyonu, paragraf 124, d.

131 Pekin Deklarasyonu, paragraf 124, h.

132 Pekin Deklarasyonu, paragraf 124, m.

133 Pekin Deklarasyonu, paragraf 125, b.

1.1.3. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

BM üyesi tüm ülkeler ve herkes tarafından kabul edilen bir standartlar listesi sunmaktadır. BKH'de yer verilen tüm hedefler doğrudan yoksulluğun önlenmesi ve sosyal koruma kapsamına giren konu başlıklarıyla ilgili olup, toplumsal cinsiyet eşitliğini de içermektedir. Bu hedefler bakımından adalete erişimle ilgili standartlar aşağıda belirtilmektedir.

- BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Söz konusu sekiz hedefin¹³⁴ üçüncü sırasında "cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi" yer almaktadır.¹³⁵ Yine Bin Yıl Kalkınma Hedefleri üzerine inşa edilen "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları"ndan beşinci hedef toplumsal cinsiyet eşitliği olarak belirlenmiştir.¹³⁶

- BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2015-2030 Ölçütleri

Yoksulluk, eğitim, çevre, iklim değişikliği gibi pek çok alanda kalkınma hedefleri belirleyen belgenin¹³⁷ beşinci hedefi kız çocukları ve kadınları güçlendirerek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktadır. Yine 16. hedefte sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkes için adalete erişim sağlayan ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak" ifadesi yer almaktadır. Özellikle bu iki hedef kapsamında kadınların adalete erişimine ilişkin vurgular saptanabilir. Örneğin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin beşinci hedefte cinsel sağlık ve üreme haklarına erişimden mülkiyet hakkına erişime kadar cinsiyet eşitliğini sağlayan, sürdüren ve koruyan yasaların ve politikaların önemi vurgulanmıştır (5.6.). 16. hedefte ise adalete erişim vurguları daha net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ilgili olabilecek hedefler şu şekilde sıralanmıştır:

16.3: *Hukukun üstünlüğünü ulusal ve uluslararası düzeyde desteklemek ve herkes için adalete eşit erişim sağlamak*

16.6: *Her düzeyde etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumlar geliştirmek*

16.7: *Her düzeyde duyarlı, kapsayıcı, katılımcı ve temsili karar almayı sağlamak*

16.9: *2030'a kadar, doğum kaydı dahil herkes için yasal kimlik sağlamak*

16.b: *Sürdürülebilir kalkınma için ayrımcı olmayan yasaları ve politikaları teşvik etmek ve uygulamak*

1.2. Avrupa Konseyi Standartları

Avrupa Konseyinin adalete erişimde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin 2018-2023 stratejik planı söz konusudur. Bu bölümde bu plan dahilindeki hedefler ile İstanbul Sözleşmesi çerçevesinde GREVIO'nun belirlediği standartlar belirtilecektir.

134 BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/millennium-development-goals.html>, (Erişim Tarihi: 1.6.2020).

135 <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3.html>, (Erişim Tarihi: 1.6.2020).

136 <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-5-gender-equality.html>, (Erişim Tarihi: 1.6.2020).

137 Final list of proposed Sustainable Development Goal indicators, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/document/s/11803Official-List-of-Proposed-SDG-Indicators.pdf>, (Erişim Tarihi:1.6.2020).

1.2.1. Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Strateji Belgesi Standartları

Avrupa Konseyi 2018-2023 stratejik planının genel amacı, cinsiyet eşitliği alanında Avrupa Konseyi müktesebatını güçlendirerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda konsey 2018-2023 dönemi için altı stratejik alana odaklanmayı hedeflemiştir. Bu hedefler genel olarak şu şekildedir:

1) STRATEJİ I: Toplumsal cinsiyet klişelerini ve cinsiyetçiliği önlemek ve bunlarla mücadele etmek.

Bu doğrultuda:

- 1.1. *Basmakalıp cinsiyet rollerine dayanan önyargıları, gelenekleri ortadan kaldırmak; üye devletleri İstanbul Sözleşmesi de dahil olmak üzere Avrupa Konseyi ilgili belgelerin uygulanmasında desteklemek için araçlar geliştirmek;*
- 1.2. *Helsinki Konferansı’nın (2014) “Eğitimde ve Eğitim kanalıyla Toplumsal Cinsiyet Klişeleriyle Mücadele” konulu tavsiye kararlarının uygulanmasını teşvik etmek;*
- 1.3. *Amsterdam Konferansı’ndan (2013) “Medya ve Kadın İmgesi” konulu tavsiye kararlarının uygulanmasını teşvik etmek;*
- 1.4. *Eğitim sistemi, işgücü piyasası, aile hayatı dahil olmak üzere cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmaya yönelik iyi uygulamaları belirlemek, derlemek ve yaymak;*
- 1.5. *Cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet klişelerine dayalı ayrımcılık konusunda veri toplamak ve araştırmaları desteklemek;*
- 1.6. *Cinsiyet ilişkileri, zararlı cinsel uygulamalar ve baskı üzerindeki olumsuz etkisi göz önüne alındığında, şiddet içeren ve aşağılayıcı internet pornografisini engellemek için ilgili paydaşlarla ortaklıklar kurmak;*
- 1.7. *Üye devletlerin mevcut araçları uygulamasını gözden geçirmek;*
- 1.8. *İlgili sektörler ve kuruluşlarla işbirliği içinde bir veya daha fazla belirli kadın grubunu (Roman kadın, engelli kadın, göçmen ve mülteci kadın gibi) etkileyen cinsiyetçi basmakalıpları kaldırmaya çalışmak;*
- 1.9. *Erkekleri ve oğlan çocuklarını etkileyen eğitim, medya ve özel sektör gibi belirli sektörlerdeki toplumsal cinsiyet basmakalıplarını ele almak;*
- 1.10. *Avrupa Konseyi’nin diğer ilgili sektörleri ile işbirliği içerisinde cinsiyetçi nefret söylemini bir cinsiyetçilik biçimi olarak ele almaya devam etmek ve bunun etkisini analiz edip izlemek;*
- 1.11. *Özel ve kamusal alanlarda kadın ve erkekleri etkileyen cinsiyetçi dil (Cinsiyetçiliğin dilden çıkarılması hakkındaki R (90) 4 sayılı Bakanlar Komitesi tavsiye kararı) ve cinsiyetçi nefret söylemine karşı yeni cinsiyetçilik biçimlerini kapsayan ve medyada ve reklamcılıkta cinsiyetçiliğe karşı savaşmak ve mücadele etmek için yönergeler de dahil olmak üzere cinsiyetçiliği önlemek ve mücadele etmek için taslak bir öneri hazırlamak;*
- 1.12. *İş ve aile yaşamının uzlaştırılması hakkındaki R (96) 51 sayılı Bakanlar Komitesinin uygulanmasını gözden geçirip güncellemeyi göz önünde tutmak;*

- 1.13. Kadınlar ve erkekler için eşit ekonomik bağımsızlığı desteklemek ve kadınların iş-gücü piyasasına katılımının önündeki engelleri kaldırmak; daha fazla erkeğin bakım yükümlülüğünü üstlenmesini ve esnek çalışma düzenlemelerini ve diğer aile dostu önlemleri kullanmasını teşvik etmek.

2) STRATEJİ II: Kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek ve bununla mücadele etmek.

Bu doğrultuda:

- 2.1. Üye devletlerin, kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddet hakkındaki 35 sayılı genel tavsiyesini dikkate alarak, 19 sayılı genel tavsiyeyi ve ayrıca 5 ve 16 SDG'leri güncelleyerek, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) dahil olmak üzere ilgili uluslararası belgelerin uygulamasını desteklemek;
- 2.2. İstanbul, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Lanzarote Sözleşmelerinin imzalanması, onaylanması ve uygulanması için teknik ve yasal uzmanlık sağlanması da dahil olmak üzere üye devletleri desteklemek;
- 2.3. Devlet dışı aktörler arasında İstanbul, İnsan Ticareti ile Mücadele ve Lanzarote Sözleşmelerinin teşvik edilmesine yönelik araçlar geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla, kadına yönelik şiddet ile toplumdaki kadın ve erkekler arasındaki tarihsel eşitsiz güç ilişkileri arasındaki bağlantıyı vurgulamak;
- 2.4. İstanbul Sözleşmesine uygun olarak aşağıdaki konularda harekete geçmek:
  - Kamusal alandaki cinsel şiddet ve kadın tacizlerini ele almak;
  - Üye devletleri her türlü şiddet türüne yönelik önlemler almaları konusunda desteklemek;
  - Aile içi şiddet mağdurlarının koruma önlemi olarak barınma ve konut taleplerini ele almak;
  - Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet konusunda veri toplamanın geliştirilmesini desteklemek;
  - Ulusal düzeyde koordine edici kurumların kurulmasını ve geliştirilmesini desteklemek, kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek ve bunlarla mücadele etmek için ulusal stratejilerin geliştirilmesini teşvik etmek ;
  - Yaşlı kadınlara ve erkeklere yönelik şiddeti ele almak;
  - Erkeklere ve oğlan çocuklarına yönelik aile içi şiddeti önleme ve bunlarla mücadele etme ihtiyacını ele alacak araçlar geliştirmek;
  - Cinsiyete dayalı şiddetin faileri olarak erkeklerin rolünü ele almak ve erkeklerin kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti önlemedeki rolü konusunda bilgi araçları geliştirmek;
  - Avrupa Konseyi'nin ilgili organları ve birimleriyle işbirliği ve bilgi alışverişi yoluyla kırılgan durumdaki belirli kadın gruplarının (yaşlı kadınlar, çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kadınlar, marjinal kadınlar, göçmen kadınlar, engelli kadınlar, genç kadınlar ve kızlar, evsiz kadınlar, kadın uyuşturucu kullanıcıları

veya insan ticareti mağdurları gibi) karşılaştığı özel şiddet türleri hakkında bilgi toplamak ve bilgi oluşturmak;

- Siyasi şiddet ve sosyal şiddet gibi kadınlara karşı ek şiddet biçimlerini önlemek ve bunlarla mücadele etmek için faaliyetler geliştirmek;
- İstanbul, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Lanzarote Sözleşmelerini Avrupa kıtasının ötesinde tanıtmak, üye olmayan devletler ve diğer bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği bağlamında uzmanlık sağlamak ve iyi uygulamaları paylaşmak.

3) STRATEJİ III: Kadınların adalete eşit erişimini sağlamak.

Bu doğrultuda:

- 3.1. Üye devletlerin Avrupa Konseyi’ni ve SDG 16 dahil diğer ilgili belgeleri uygulamalarını desteklemek ve CEDAW’ın kadınların adalete erişimi hakkındaki 33 sayılı genel tavsiye kararını (2015) dikkate almak;
- 3.2. “Kadınların adalete eşit erişimini garanti etmeye ilişkin” Bern Konferansı (2016) tavsiyelerinin uygulanmasını desteklemek ve teşvik etmek;
- 3.3. Üye devletlerden, kadınların adalete erişimini kolaylaştıran ve engelleri azaltan iyi uygulama örneklerini belirlemek, derlemek ve yaymak;
- 3.4. Kadınların yargıya katılımı da dahil olmak üzere kadınların adalete erişimiyle ilgili olarak boşlukları ve veri eksikliğini gidermek için cinsiyete göre ayrıştırılmış araştırmaları ve standartlaştırılmış veri toplanmasını teşvik etmek;
- 3.5. Avrupa Konseyi’nin 2016-2021 Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı Eylem Planı (Eylem 2.4) uyarınca araştırma, izleme, eğitim, öğretim, kapasite geliştirme yoluyla toplumsal cinsiyet klişelerinin adli karar verme üzerindeki zararlı etkilerini ele almaya devam etmek ve Avrupa Konseyi ve uluslararası hukuk belgelerine uygun olarak ve diğer bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde ulusal düzeyde iyi uygulamaları teşvik etmek;
- 3.6. CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi dahil olmak üzere uluslararası sözleşmeler ve yasal çerçeveler bağlamında ve yargı ve kolluk kuvvetleri mensuplarının ihtiyaçlarına göre uyarlanmış, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların insan hakları konusunda eğitim araç ve gereçlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması;
- 3.7. Yargı klişeleri ve cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılığa karşı koruma da dahil olmak üzere kadınların adalete erişimiyle ilgili konularda yargı mensupları arasında daha iyi bir farkındalık oluşturmak ve anlayış sağlamak için mahkeme kararlarını izlemek ve denetlemek;
- 3.8. Cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek ve ulusal eşitlik kurumlarının çalışmalarını ve güçlendirilmesini teşvik etmek ve dava yoluyla dahil olmak üzere cinsiyet eşitliğini teşvik etmek;
- 3.9. Kadınları adalete erişim sürecinde güçlendirmek için mevcut mağdur destek araçlarını ve iyi uygulamaları tanımlamak ve yaymak;

- 3.10. Şiddet mağdurları, göçmen, mülteci ve iltica, nefret söylemi hedefinde olan veya Roman kadınları gibi özellikle kırılgan durumlarda olan kadınların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kadınların adalete erişimini teşvik etmek için temel Avrupa Konseyi araçları hakkında bilgi araçları geliştirmek

4) STRATEJİ IV: Kadınların ve erkeklerin siyasi ve kamusal karar alma süreçlerine dengeli katılımlarını sağlamak.

Bu doğrultuda:

- 4.1. Üye devletlere, toplumsal cinsiyet eşitliği stratejileri ve politikalarının uygulanması da dahil olmak üzere, kadınların ve erkeklerin siyasi ve kamusal karar alma süreçlerine dengeli katılımını sağlamada destek olmak;
- 4.2. Kadınların ve erkeklerin siyasi ve kamusal karar alma süreçlerine dengeli katılımı üzerine Bakanlar Komitesi’nin Rec (2003) 3 sayılı tavsiye kararının etkinliğini gözden geçirmek;
- 4.3. Kadınların ve erkeklerin siyasi ve kamusal karar alma süreçlerine dengeli katılımı hakkında Bakanlar Komitesi’nin (Rec (2003) 3) tavsiyesinin üye devletler tarafından uygulanmasını düzenli olarak izlemeye devam etmek, verilerin ve iyi uygulamaların görünürlüğünü ve yayılmasını sağlamak;
- 4.4. Kadınların ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki seçimlere katılımını kolaylaştırmanın yanı sıra, hem kadın adayları hem de marjinal gruplardan kadınlar da dahil olmak üzere seçilmiş yetkilileri Avrupa Konseyi’nin ilgili organlarıyla işbirliği içinde güçlendirecek eylemleri teşvik etmek ve desteklemek;
- 4.5. Şu konularla ilgili olarak cinsiyet eşitliğini destekleyen önlemleri ve iyi uygulamaları tanımlamak ve desteklemek: Seçim sistemleri, hem kamu kurumlarında hem de siyasi partilerde karar vericilerin eğitimi, karar organlarının cinsiyete duyarlı işleyişi, denklik eşiklerinin belirlenmesi, etkili kota yasalarının kabul edilmesi ve Avrupa Konseyi’nin ilgili organları ile işbirliği içinde ve karar almada cinsiyet dengesini sağlamak, gönüllü parti kotaları ve kamu finansmanı da dahil olmak üzere siyasi partilerin düzenlenmesi, cinsiyetçi kalıpyargılarla mücadele etmek ve kararın cinsiyet duyarlılığını artırmak ;
- 4.6. Kadın ve erkeklerin tüm Avrupa Konseyi organlarına, kurumlarına ve karar alma süreçlerine dengeli katılımını sağlamak.

5) STRATEJİ V: Göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınların ve kızların haklarını korumak.

Bu doğrultuda:

- 5.1. Üye devletlere, CEDAW’ın mülteci statüsünün, iltica ve vatansızlığın toplumsal cinsiyetle ilgili boyutları hakkındaki 32 sayılı genel tavsiye kararını dikkate alarak, Avrupa Konseyi’nin Avrupa’daki Mülteci ve Göçmen Çocukların Korunması Eylem Planı da dahil olmak üzere diğer ilgili belgelerin uygulanmasını desteklemek;

- 5.2. Göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınların ve kızların, erkeklerin ve oğlan çocuklarının insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvenceye almak için, cinsiyet eşitliği boyutunun göç, iltica ve entegrasyon ile ilgili politika ve önlemlere sistematik entegrasyonunu desteklemek;
- 5.3. Göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınların ve çocukların cinsiyete dayalı şiddet, cinsel istismar, insan ticareti, sömürü ve olumsuz sosyal kontrole maruz kalmasını önlemeye yönelik mevcut standartların uygulanmasını; çocuklara refakat eden kadınların kırılabilirliği gözetilerek bu kadınlar ve çocuklar için uygun bakım ve desteğin mevcut olmasını sağlamak;
- 5.4. İstanbul, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Lanzarote Sözleşmelerine dahil edilen tedbirleri dikkate alarak, göçmen, mülteci ve sığınmacı kadın ve şiddet mağduru çocuklara uygun muameleyi desteklemek için araçlar geliştirmek;
- 5.5. Göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınların ve kız çocuklarının, özellikle istihdam, sağlık, barınma ve eğitim konularında sosyal haklarına saygı duymak, ekonomik güçlenmelerini teşvik etmek ve karşı karşıya kalabilecekleri çoklu ayrımcılığı ele almak;
- 5.6. Kadın göçmenlerle ilgili olan Bakanlar Komitesi'nin R (79) 10 sayılı tavsiye kararını üye devletlerce güncellenmesini ve uygulanmasını düzenli olarak gözden geçirmek;
- 5.7. Üye devletleri, destek yapıları hakkında bilgiler de dahil olmak üzere, göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınların ve erkeklerin insan haklarını korumak için Avrupa Konseyi temel araçlarında farklı dillerde ikamet ettikleri ülkedeki hizmetler, STK'lar ve adli yardım gibi bilgileri içeren belgelerinin hazırlanmasına ve dağıtılmasına destek olmak; şiddet mağduru kadınlar için özel bilgi formları hazırlamak;
- 5.8. Kız ve oğlan çocuklar da dahil olmak üzere göçmen, mültecilerin ve sığınmacıların cinsiyete özgü ihtiyaçlarını ele almak için, gerektiğinde izleme çalışmalarına bağımsız Avrupa Konseyi izleme mekanizmalarını teşvik etmek ve bu konuda önerilerde bulunmak;
- 5.9. Hem kadınlara hem de erkeklere fayda sağlayan toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi için toplumu, erkekleri ve oğlan çocuklarını hedef alan basmakalıp normları ve uygulamaları değiştirmeye teşvik etmek.

6) STRATEJİ VI: Tüm politika ve tedbirlerde toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını sağlamak.

Bu doğrultuda:

- 6.1. Ülkeye özgü ve tematik eylem planlarına ve diğer işbirliği belgelerine dayanarak işbirliği faaliyetlerini geliştirmek;
- 6.2. Çeşitli paydaşların katılımıyla politika, programlama ve bütçe süreçleri oluşturmak;
- 6.3. Farklı kadın ve erkek gruplarının, kız ve oğlan çocuklarının özel durumları ile cinsiyete özgü ihtiyaçlarına ve ayrıca yeni politikaların ve tedbirlerin bunlar üzerindeki tahmini etkisine dayanan politika analizini desteklemek ve politika oluşturmak;

- 6.4. Özellikle Avrupa Konseyi personeline, işbirliğinin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi de dahil olmak üzere, çalışmalarında ve faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin nasıl yaygınlaştırılacağı konusunda araçlar ve rehberlik sağlayarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hedefli eğitim sağlamak ve ilgili materyal ve araçlar üretmek;
- 6.5. Farklı Avrupa Konseyi sektörlerini, standart belirleme, izleme ve işbirliği faaliyetlerinde cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler elde etmeye teşvik etmek;
- 6.6. Cinsiyet eşitliği uzmanları ve sivil toplum da dahil olmak üzere tüm ilgili aktörleri süreçte uygun şekilde dahil etmeye özen göstermek;
- 6.7. Ulusal toplumsal cinsiyet eşitliği mekanizmaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılmasına yönelik diğer kurumsal çerçeveler hakkında bilgilerin derlenmesini ve gözden geçirilmesini sağlamak;
- 6.8. Üye devletlerden, Avrupa Konseyi’nden ve diğer bölgesel veya uluslararası kuruluşlardan, cinsiyet bütçeleme de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili iyi uygulamalar belirlemek ve onları yaygınlaştırmak.

1.2.2. GREVIO Standartları

Bu bölümde, İstanbul Sözleşmesi ışığında GREVIO’nun Türkiye temel değerlendirme raporunda¹³⁸ yer verdiği standartlar ele alınacaktır. Söz konusu raporda GREVIO, İstanbul Sözleşmesi’nin uygulanmasını güçlendirmek için birtakım önerilerde bulunmaktadır. Bu önerilerin sunulmasında ise kademeli aciliyet seviyelerine karşılık gelen farklı fiillerin kullanımını benimsemiştir. Bunlar öncelik sırasına göre “ısrarla tavsiye etmek” (*urge*), “kuvvetle teşvik etmek” (*strongly encourage*), “teşvik etmek” (*encourage*) ve “davet etmek”tir (*invite*). GREVIO, acil önlem alınması gerektiğini düşündüğü hususlarda “ısrarla tavsiye etmek” fiilini kullanır. “Kuvvetle teşvik eder” fiili ise, GREVIO’nun sözleşmenin kapsamlı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için yakın gelecekte düzeltilmesi gereken eksikliklere dikkat çektiği durumlarda kullanılır. Üçüncü aciliyet seviyesine işaret eden “teşvik etmek” fiili ise, muhtemelen daha sonraki bir aşamada olsa da, dikkat gerektiren eksiklikler için kullanılır. Son olarak, “davet” fiili, daha küçük boşluklara veya önerilere işaret eder¹³⁹. Bu hususlar göz önünde bulundurularak raporda sadece adalete erişimi ilişkin hususlardaki öneriler özetlenecektir.

Öncelikle temel haklar, eşitlik ve ayrımcılık yasağına ilişkin olarak GREVIO Türkiye otoritelerini toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin pratikte gerçekleştirilmesini ve kadınlara karşı ayrımcılık yapan uygulamaların kaldırılmasını sağlayacak politika ve önlemleri geliştirmeye ve önemli ölçüde güçlendirmeye devam etmek; hakimlerin ve savcılarının, İstanbul Sözleşmesi hükümleri de dahil olmak üzere, kadınların insan hakları ve kadın erkek eşitliği konusundaki uluslararası yasal norm ve standartları anlama ve uygulama kapasitelerini geliştirme çabalarının yanı sıra tüm kadınlar ve kızlar için bilinçlendirme faaliyetleri yürütme çabalarını ve Anayasa Mahkemesi de dahil olmak üzere, bu haklarını talep etmek için mevcut hukuk yolları hakkında bilgilerini artırmak; 4 + 4 + 4 eğitim programı değişikliği dahil olmak üzere yasaları ve politikaları, cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet üzerindeki etkileri açısından değerlendirmek, gerektiğinde bu yasa ve

138 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1135> , (Erişim Tarihi: 22.1.2021).

139 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 5.

politikaları değiştirmek ve tüm hukuk ve politika önerilerini toplumsal cinsiyet perspektifinden etki analizi yapmak hususunda ısrarla tavsiyede bulunmaktadır¹⁴⁰.

Kesişimsellik paradigmasını vurgulayan GREVIO bu kapsamda kırsal kesimdeki kadınlar, Kürt kadınlar, engelli kadınlar ve lezbiyen kadınlar da dahil olmak üzere kesişimsel ayrımcılığa maruz kalan ya da kalabilecek kadınları etkileyen şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadele çabalarını bu kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri ele alarak desteklemek; bu kadınların bakış açılarını özel hizmetlere yansıtarak onlar açısından erişimi mümkün koruma ve destek hizmetleri geliştirmek hususunda yetkilileri kuvvetle teşvik etmektedir¹⁴¹.

Şiddet konusunda devletin sorumluluğuna ilişkin olarak GREVIO özen ilkesi, ikincil mağduriyete uğratmama ve hesap verilebilirlik ilkelerine göndermede bulunarak yetkililerin şiddetle mücadele ederken bu ilkeler kapsamında hareket etmesi gerektiğini ısrarla tavsiye etmektedir¹⁴².

Kanun uygulayıcı kurumlar ve özellikle ceza mahkemeleri bakımından veri toplamaya ilişkin kimi hususlar, dolaylı da olsa adalete erişim bakımından önemli görülebilir. Bu kapsamda GREVIO yetkilileri İstanbul Sözleşmesi’nde belirtilen şiddet suçlarının ve buna ilişkin yaptırımların mağdur ve failin yaşı, cinsiyeti, coğrafi konumu, yaşanan şiddet türü gibi ayrımları kullanarak veri oluşturmak ve bunları istatistiklere yansıtmak konusunda kuvvetle teşvik etmektedir¹⁴³.

Ayrıca GREVIO, şiddetle mücadelede ilgili meslek erbaplarına gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak ve İstanbul Sözleşmesi’nde öngörülen tutum değişikliğine ulaşmak amacıyla yetkilileri, başlangıç ve hizmet içi eğitim ve bu eğitimde hesap verilebilirlik kültürünün yerleşmesi hususunda gerekli önlemleri almaya kuvvetle teşvik etmektedir¹⁴⁴.

Şiddet önleme ve izleme merkezleri olan ŞÖNİM’ler konusunda, merkezlerdeki hizmetin erişiminin kolay ve merkezlerinse “tek durak” olması ve özel ihtiyaç sahibi mağdurlar da dahil olmak üzere tüm mağdurların koruma ve desteğe ayırım gözetmeden erişebilmeleri ve cinsiyete duyarlı danışmanlık ve güçlendirici destek için uzman kadınların destek hizmetlerine yönlendirilmeleri adına ŞÖNİM’lerin kapasitesinin artırılması ve hizmet sunumunun genişletilmesi hususunda ilgili makamları kuvvetle teşvik etmektedir¹⁴⁵. Ayrıca kesişimsel ayrımcılığa uğrayanlar da dahil tüm mağdurların güçlendirilmesine ilişkin olarak mağdurların zamanında ve yeterli bilgi almasına, bilinçli kararlar vermesine ve haklarını etkin bir şekilde kullanmasına olanak tanıyacak alt yapıları teşvik etmektedir¹⁴⁶.

Yine sığınma evlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi ve farklı kadın mağdurlar için uygunluğunun artırılmasının yanı sıra şiddet destek hatlarının ilgili dillerde kullanıma açılması, cinsel

140 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 15.

141 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 19.

142 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, ss. 23-24.

143 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 36.

144 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 47.

145 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 54.

146 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 57.

şiddet veya tecavüz kriz merkezlerinin kurulması ve şiddet mağduru çocuklara ilişkin Çocuk İzlem Merkezleri’nin kapasitelerinin artırılması ve çocuk tanıkları koruyucu düzenlemeler yapılması hususları da adalete erişim hakkı kapsamında düşünülebilir¹⁴⁷.

GREVIO sadece ceza hukuku kapsamında değil, özel hukuk hükümleri gereğince de şiddet mağdurlarının tazminat talep etmelerine yönelik araç ve usullerin gözden geçirilip erişilebilir kılınması hususunda devletleri kuvvetle teşvik etmektedir¹⁴⁸.

Ceza hukuku hükümlerinin İstanbul Sözleşmesi çizgisinde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine ilişkin uyarının yanı sıra GREVIO özellikle dijital ortamda da gerçekleştirilebilen “ısrarlı takip” (*stalking*) fiilinin başlı başına bir suç olarak tanımlanması ve buna uygun cezanın öngörülmesine ilişkin yetkililere ısrarla tavsiyede bulunmaktadır. Benzer bir uyarı zorla evlendirmenin ceza hukuku uyarınca suç teşkil etmesi, hiçbir tecavüz veya taciz mağdurunun faille evliliğe zorlanmaması ve evliliğin şiddet eylemini geçersiz kılmasına araç olmaması için gerekli önlemlerin alınması hususunda da yapılmıştır¹⁴⁹.

Şiddet ve adalete erişim hususunda GREVIO yetkilileri, kadına yönelik şiddete ilişkin adli yaptırımların etkili, orantılı ve caydırıcı olmasını sağlayacak önlemler almada ısrarla tavsiyede bulunmuştur¹⁵⁰.

Söz konusu raporda adalete erişimin önemli bir ayağı olan alternatif çözüm yöntemlerine ilişkin uyarılar da bulunmaktadır. Örneğin şiddet konusunda mağdur ve fail arasındaki güç eşitsizliği göz önünde bulundurularak arabuluculuk kurumuna kimi durumda olumsuz yaklaşılması gerektiğinin ve özgür iradesini ortaya koyamayacak şiddet mağduru kadınlar açısından bu kurumun dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiğinin altı çizilmiştir¹⁵¹. Yine şiddet öyküsü olan boşanma davalarında uzlaşmanın yasaklanması gerektiği belirtilmiştir¹⁵².

Ayrıca, adalete erişim açısından hayati bir bileşen olan adli yardıma ilişkin hususlar da raporda belirtilmektedir. GREVIO, Türkiye yetkililerini, özellikle uzman kadın örgütleriyle işbirliği içinde, İstanbul Sözleşmesi’nin kapsadığı çeşitli şiddet biçimlerinin mağdurlarına yönelik hukuki yardıma erişimi geliştirmeleri hususunu kuvvetle teşvik etmektedir. GREVIO ayrıca yetkilileri, adli yardıma erişim prosedürlerini basitleştirme ve sadeleştirme ve kadına yönelik şiddet mağdurlarının ihtiyaçları konusunda adli yardım bürolarının farkındalığını artırmaya davet etmektedir¹⁵³.

1.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Standartları

Bu bölümde AIHM tarafından adalete erişimde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten standartlara yer verilecektir. AIHM’nin geliştirdiği standartlar daha çok kadına yönelik şiddetle ilgilidir. AIHM tarafından 2015 yılında kadına yönelik şiddete ilişkin adalete erişimle ilgili hazırlanan

147 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, ss. 64-68.

148 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 71.

149 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 76, s. 82.

150 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 87.

151 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, ss. 89-90.

152 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 90.

153 GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, s. 104.

rapor çerçevesinde AİHS’nin 2, 3 ve 14. maddeleri çerçevesinde geliştirdiği standartlar söz konusudur¹⁵⁴.

1.3.1. Koruyucu Etkili Önlemler Standartları

AİHM, koruyucu etkili önlemleri şiddete uğrayanın sadece uğradığı şiddetle ilgili değil, özellikle yetkililerin tutum ve davranışları çerçevesinde de aramaktadır. Mahkeme birçok kararında devlet yetkililerinin koruyucu etkili önlemler almak konusunda pozitif yükümlülüğü olduğunu belirtmektedir. Sözleşmenin 2. maddesi çerçevesinde devlet yetkililerin pozitif yükümlülüğü suç teşkil edici bir bireyin davranışları karşısında bu davranışların muhatabını koruyucu şekilde etkili önlemler almaktır. Pozitif yükümlülüğünün sınırını ise imkansız olan veya aşırı yük getiren önlemler oluşturmaktadır¹⁵⁵. Bu bağlamda mahkeme, yetkililerin pozitif yükümlülüklerinin ihlali kapsamında yer alan durumlarla ilgili olarak şu örnekleri belirtmektedir:

- *Yetkililerin gerçek ve acil tehlike durumunda hareket etmemeleri pozitif yükümlülüklerin ihlali anlamına gelmektedir. Bireyin yaşamının tehdit edildiğinin ve bunun gerçek olduğunun yetkililer tarafından bilindiği veya bilinmesi gerektiği durumlarda uygulanan standarttır. Bu durumda yetkililer şiddet uygulanan kişiye ilişkin koruyucu etkili önlemleri almak pozitif yükümlülüğe sahiptirler. Bu standartın uygulanmasındaki güçlük, ev içi şiddet durumlarında yetkililerin bu durumun bilgisine ulaşamamaları ve daha çok ailelerin durumu gizleme eğiliminde olmalarıdır. Mahkemeye göre bu durumda dahi polis, gerekli araştırmayı yapmak ve örneğin şiddete uğrayanın kendisiyle iletişim kuramıyorsa onun yakınlarıyla ve/veya çevresiyle iletişime geçmek zorundadır. Polisin bu tür araştırmaları yapmadığı ve şiddete uğrayanın ölümüyle sonuçlanan durumlarda, sözleşmenin 2. maddesinin ihlali söz konusu olmaktadır¹⁵⁶.*
- *Yetkililerin şiddete uğrayanın başvurusu karşısında işlem yapmaması veya geç işlem yapması ya da yeterli işlem yapmaması durumunda pozitif yükümlülüklerinin ihlali söz konusudur¹⁵⁷.*
- *Şiddet uygulayanın özel yaşam hakkını ileri sürmesi durumunda yetkililerin işlem ve eylemde bulunmaması pozitif yükümlülüğün ihlali anlamına gelmektedir.*
- *Şiddete uğrayanın şikayetini geri çekmesi durumunda yetkililerin kovuşturmaya devam etmemeleri pozitif yükümlülüklerin ihlali anlamına gelmektedir¹⁵⁸. Bu durumda mahkeme çeşitli faktörlerin, örneğin işlenen suçun ağırlığı, şiddet uygulayanın tekrar şiddet uygulama riski, şiddete uğrayana ve/veya yakınlarının içinde buldukları durum gibi hususların değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan İstanbul Sözleşmesi’nin şiddete uğrayanın başvurusunu veya şikayetini çekmesinin kovuşturmaya*

154 European Court of Human Rights, *Articles 2, 3 and 14 Equal Access to Justice in the Case-Law of the European Court of Human Rights on Violence Against Women*, 2015, s. 5.
<https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670>

155 *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women*, <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670> s. 6.

156 *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women*, s. 6

157 *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women*, <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670> s. 7.

158 *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women*, <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670> s. 8.

engel olmayacağı şeklindeki açık hükmü karşısında, artık bu durumun yetkililerin pozitif yükümlülüğü olduğunu belirtmek zorunluluktur.

1.3.2. Adalete Erişim Yolları: Mahkemelere Erişebilirlik Standartı-Mahkemeye Erişim Hakkı

Mahkeme, mahkemelere erişme yollarına ilişkin engellerin olmasını, insan haklarının korunmasının ihlali olarak değerlendirmektedir. Örneğin tecavüze uğrayanların ceza mahkemesine erişimde engellerinin olması veya bir ülkede adli yardımın olmayışı bu tür bir ihlal olarak belirtilmektedir¹⁵⁹. Bu bağlamda mahkeme, mahkemeye erişim hakkından söz etmektedir. Mahkemeye erişim derken de, mahkemeye ilgili bilgilendirmeye, yargı kararına ve diğer ilgili hukuki belgelere erişim, yargılamanın ucuz olması gibi geniş bir çerçeve kastedilmektedir. Ayrıca mahkemenin coğrafi olarak da erişilebilir olması gerekmektedir¹⁶⁰. Mahkemeye erişim hakkı, adalete erişimin önemli bir unsuru olarak hukuka aykırı uygulamaları önlemektedir. Mahkeme, AİHS’nin 6. maddesi 1. fıkrasını, yani “herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir” hükmünü mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde değerlendirmektedir. Mahkeme, hakların pratik ve etkili bir şekilde uygulanmasından hareket etmektedir. Mahkemeye erişim hakkının etkili olması için adli yardım ve yabancılara çevirmen desteği gibi hizmetlerin sağlanması önem taşımaktadır¹⁶¹.

1.3.3. Ayrımcılık Yapmamak

Mahkeme, sözleşmenin 14. maddesinde yer alan ayrımcılık yapmama nedenleri arasında cinsiyete dayalı ayrımcılık üzerinde durarak, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin bir türü olarak ev içi şiddeti, toplumsal cinsiyet bakımından ayrımcılık olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda Opuz kararı önem taşımaktadır. Bu kararda, yukarıda da belirtildiği gibi mahkeme, 14. maddeyi toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle ilgili başta CEDAW olmak üzere ilgili uluslararası belgelere gönderme yaparak yorumlamıştır¹⁶².

1.3.4. Başvuranın Kişisel Bütünlüğüne Saygı

Kadına yönelik şiddet durumlarında, kadınlar çok daha fazla kırılgan konuma sokulmaktadır. Mahkeme, özellikle jinekolojik tıbbi incelemelerde kadınların daha fazla mağdur edildiğine dikkati çekmektedir. Örneğin yetkililer, cinsel saldırıya uğrayan ve bununla ilgili jinekolojik inceleme isteyen kadınlara, özenli ve etkili soruşturma ilkesi çerçevesinde hareket ederek gerekli incelemenin yapılmasını sağlamalıdır. Mahkeme birçok davada bu hususa uyulmadığının altını çizmektedir. Örneğin Yazgülü-Türkiye davasında gözüaltına alınan kız çocuğu, kendisinin herhangi bir talebi olmamasına ve tecavüze uğradığını belirtmemesine rağmen rutin uygulama denilerek jinekolojik muayeneye götürülmüştür. Mahkeme bu konuda kız çocuğunun uğradığı mağdur edilme durumunu açıkça belirtmektedir:

159 Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670> s. 13. Tecavüz kararıyla ilgili bkz.: *X ve Y v. the Netherlands*, 26 Mart 1985, § 23, Series A no. 91; Adli yardımın olmayışıyla ilgili kararı için bkz. *Airey v. Ireland*, 9 Ekim 1979, Seri A no. 32.

160 *Handbook on European Law relating to Access to Justice*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1655> s. 25.

161 *Handbook on European Law relating to Access to Justice* <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1655> , s. 26.

162 Bu konuda yukarıda dipnotta belirtilen Opuz-Türkiye kararına bakınız.

“Çocuk Şube Komiseri bir jinekolojik muayene talimatı vermiştir. Bu muayenenin amacı ise başvuranın kızlık zarının zarar görüp görmediğinin belirlenmesidir.

Oysa, mevcut dava dosyasında, yetkililerin jinekolojik muayene için başvuranın ya da yasal temsilcisinin rızasını almayı denediğini gösteren hiçbir unsur bulunmamaktadır. Şüphesiz, 16 Temmuz 2002 tarihli talepte, jinekolojik muayenenin başvuran tarafından istendiği belirtilmiştir. Ancak, başvuran ya da yasal temsilcisi tarafından imzalanan herhangi bir belge bulunmadığı için başvuranın gerçekten rızası alınmaya çalışıldığı ya da rızası alındığı konusunda AİHM’nin bazı çekinceleri bulunmaktadır. Üstelik, jinekoloğun ifadelerine bakıldığında, onun da başvuran ya da yasal temsilcisinin rızasının alınıp alınmadığını araştırmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, başvuran savcılığa verdiği ifadede hiçbir zaman onay vermediğini söylemiştir.

Her ne olursa olsun, AİHM’nin gözünde, çocuk yaştaki bir kimseden onay alma işlemi jinekolojik muayenenin önemine tekabül eden asgari güvenceleri içermeliydi. Ayrıca, gözaltı sırasında yetkililerin tam kontrolü altında ve savunmasız bir konumda bulunan Bayan Yılmaz’ın böylesi bir muayeneye karşı koyması beklenemezdi (Türkiye aleyhine Y.F. davası, n° 24209/94, prg. 34, CEDH 2003-IX). Dolayısıyla, mevcut davada AİHM, jinekolojik muayene talebinde başvuranın bu muayeneyi istediği yazılı olsa da, bu görüşe itibar edemez.

Bu bakımdan, esas itibarıyla fiziki şiddet izlerinin görünen kalıntılarını teşhis etme amacını taşıyan bedensel muayenenin aksine, her halükarda cinsel organlara dokunmayı gerektiren jinekolojik muayenenin bir insan için daha fazla travma oluşturabileceğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Çocuk yaşta birinin jinekolojik muayenesi söz konusu olduğunda, yetişkinler için öngörülen güvencelerden daha fazlası gereklidir. Örnek vermek gerekirse, muayenenin her safhasında çocuk yaştaki bir kimsenin ve temsilcisinin onayının alınması, muayeneye refakat edecek üçüncü bir şahısı seçme hakkı verilmesi, tercihine göre kadın ya da erkek doktor tarafından muayene edilme imkânı verilmesi, muayenenin gerekçesi, nasıl yapılacağı, sonuçlarının ne olacağı hakkında bilgilendirilmesi ve çocuğun utanma duygusuna saygı gösterilmesi daha uygun olacaktır.

Bu nedenle, AİHM, sadece kolluk kuvvetlerine karşı cinsel şiddet iftiralarını önlemek için gerekli diye tutuklu kadınların otomatik olarak jinekolojik muayeneye tabi tutulması gibi genelleştirilmiş bir uygulamayı kabul edemez. Gerçekten de, bu uygulama tutuklu kadınların menfaatlerini dikkate almamakta ve hiçbir tıbbi zorunluğa dayanmamaktadır (karşılaştırınız Y.F., ilgili bölüm, prg. 43). Bu bağlamda, başvuranın hiçbir zaman gözaltı sırasında tecavüze uğradığını iddia etmediğini hatırlatmak uygun olacaktır. Bu bağlamda başvuranın dile getirdiği cinsel taciz iddiaları, hiçbir surette kişinin bekâreti konusunda bilgi edinmeyi amaçlayan kızlık zarı muayenesini gerektirmiyordu.”¹⁶³

Mahkeme, özellikle cinsel suçlarla ilgili davalarda şiddete uğrayanın özel yaşamı bağlamında kişisel bütünlüğü ilkesine uygun davranılması ve bu yönde uğrayabileceği her türlü

163 Yazgül Yılmaz-Türkiye, Başvuru no: 36369/06, 1 Şubat 2011.

psikolojik travmaların önüne geçebilecek önlemlerin yetkililer tarafından alınması üzerinde durmaktadır¹⁶⁴.

1.3.5. Özenli (Dikkatli) ve Etkili Soruşturma

Mahkeme, AİHS’nin yaşam hakkını korumakla ilgili 2. maddesi ve işkence yapma yasağını içeren 3.maddesi çerçevesinde ortaya çıkan yükümlülükler gereğince özenli ve etkili soruşturma yapma ödevini, kadına karşı şiddetle ilgili davalardanda değerlendirmektedir. Örneğin Aydın-Türkiye davasında¹⁶⁵, AİHM’ne başvuran Şükran Aydın, hiçbir açıklama yapılmadan gözaltına alınmış ve gözleri bağlanmış, dövülmüş, giysileri çıkartılmış, tazyikli su altında tutulmuş ve ardından kendisine tecavüz edilmiştir. Bu noktada tecavüz bir işkence formu olarak mahkemenin karşısına gelmiştir. Başvuran, gözaltındaki uğradığı hak ihlalleri nedeniyle uğradığı zararı tazmin için yerel makamlara başvurmuştur. Başvuranın iddiasına ilişkin yerel makamlar özenli ve etkili inceleme yapmamışlardır. Örneğin Cumhuriyet savcısı başvuran kişiye tıbbi inceleme yapılması yönünde karar çıkartmıştır. Ancak bu incelemeyi tecavüz konusunda deneyimi olmayan doktor yapmıştır. Ayrıca söz konusu olayla ilgili Cumhuriyet savcısı da tecavüz fiiline değil, şiddete uğrayanın bakireliğini kaybedip kaybetmediğine odaklanmıştır. Mahkeme başvurana yönelik doktorun ve savcının bu şekildeki tutum ve davranışlarının AİHS’nin 13. maddesinde yer alan etkili başvuru hakkının ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Mahkeme, devletin AİHS’nin işkenceyi yasaklama ve özel yaşama saygı hakları çerçevesinde pozitif ödevleri olduğunu ve bununla da ilgili olarak özenli ve etkili soruşturma yapılması gerektiğinin altını çizmiştir¹⁶⁶.

Mahkeme özenli ve etkili soruşturma için yetkili makamların önyargısız ve açık fikirli olmaları gerektiğini, diğer bir ifadeyle tarafsız olmaları gerektiğini belirtmektedir. Durmaz-Türkiye davasında¹⁶⁷, fazla ilaç aldığı iddiasıyla kocası tarafından acil servise getiririlen kadın burada ölmüştür. Polisin yaptığı sorguda koca, eşini dövdüğünü itiraf etmiş ve kadının babası da Cumhuriyet savcısına başvurarak kızının intihar etmediğini ve kocasının kızının ölümünden sorumlu olduğunu belirtmiştir. Tıbbi incelemede kadının vücudunda herhangi bir ilaç bulunmamıştır, ancak akciğerlerinde ilerlemiş ödem bulunmuştur. Babanın bütün itirazlarına rağmen savcı dosyayı kadının intihar ettiğine karar vererek kapatmıştır. Mahkeme, polislerin ve savcının soruşturma boyunca olayla ilgili açık fikirli hareket etmediğini ve hiçbir delil olmamasına rağmen kadının intihar ettiğine karar verdiğini belirtmiştir. Opuz davası gibi bu davada adli pasifliğin örneğini oluşturmaktadır¹⁶⁸. Bu bağlamda adli pasiflik etkili bir soruşturmanın önündeki en büyük engeldir.

1.3.6. Adli Pasifliğin Olmaması

Mahkemenin geliştirdiği önemli standartlardan biri adli pasifliğin olmamasıdır. Adli pasiflik, adalete erişimin önünde en büyük engeldir. Adli pasiflik yetkililerin harekete geçmemesi ve geçiş bile özenli ve etkili davranmamasıyla ilgilidir. Bu anlamda adli pasiflik, koruyucu etkili önlemler

164 *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670> ss. 26-27.

165 Bkz. *Aydın v. Turkey*, 25 Eylül 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VI.

166 *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670> ss. 19-20.

167 *Durmaz v. Turkey*, Başvuru no. 3621/07, 13 Kasım 2014.

168 *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670> s. 24.

standartının olmamasını içerdiği gibi, etkili bir soruşturmanın yapılmamasını da içermektedir. Bu bağlamda yukarıda belirtilen Opuz kararı adli pasifliğin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Bu davada yetkililer, Nahide Opuz’un ve annesinin, Nahide’nin eski eşinden sürekli şiddet görmelerine rağmen gerekli önlemi almamış ve yetkililerin bu hareketsizliği Nahide’nin annesinin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Mahkeme bu kararda 200 no’lu paragrafta Türkiye’deki adli pasifliğe şu şekilde dikkati çekmektedir:

“Türkiye’deki genel ve ayrımcı adli pasifliğin, kasıtlı olmasa dahi, esas olarak kadınları etkilediğine ilişkin yukarıda kaydedilen tespitini göz önüne alan AİHM, başvuran ve annesinin çektiği sıkıntının kadınlara karşı ayrımcılık türlerinden biri olan cinsiyete dayalı şiddet olarak kabul edilebileceği kanaatindedir. Hükümet tarafından son yıllarda yürütülen reformlara rağmen, geçmiş yıllarda mevcut davada tespit edildiği gibi adli sistemin genel pasifliği ve saldırganların cezadan muaf olması aile içi şiddeti çözmeye uygun adımın atılmasında gereken sorumluluğun alınmadığını göstermektedir.”¹⁶⁹

2. İyi Uygulama Örnekleri

Toplumsal cinsiyet bakımından adalete erişimle ilgili farklı engeller söz konusudur. Öncelikle Avrupa Konseyi çerçevesinde toplumsal cinsiyet bakımından adalete erişim, kadınlar açısından ele alınmakta ve kadınlar arasından da ev içi şiddete uğrayan kadınlar üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda verilen iyi uygulama örnekleri genellikle bu konu çerçevesindedir. Konunun bu şekilde ele alınışı, henüz toplumsal cinsiyet bakımından adalete erişim hususunda yolun başında olduğunu göstermektedir. Avrupa Konseyi’ne göre, kadınların önündeki haklarını talep etmeyle ilgili başlıca engeller, korku ve utanma, erişilebilir yardım ve prosedürler hakkında bilgi eksikliği, adli yardıma ilişkin sınırlamalar, ekonomik bağımsızlık ve çocuklar bakımından endişe duyma ve tasarruf önlemlerinin toplumsal cinsiyete dayalı yaklaşımıdır. Konsey bunları sosyo-ekonomik ve kültürel engeller olarak adlandırmaktadır¹⁷⁰. Bu engellerin içerisinde toplumsal cinsiyet önyargıları başlıca rol oynamakta ve bu yargılar kadınların korkularını besleyerek adli yola başvurmalarını engellemektedir. Konsey ayrıca hukuki ve prosedürel engellerin de kadınların adalete erişimini engellediğini belirtmektedir. Bunlar arasında kadınlara yönelik yapılan fiili ayrımcılık, kadın haklarına ilişkin kanunlardaki boşluklar, cinsiyet temelinde ayrımcılık karşıtlığına kanunlarda çok az yer verilmesi, sistematik eşitsizliklere yol açan toplumsal cinsiyet körü veya nötr hukuk kuralları, yargısal kararlarda uluslararası standartların sınırlı kullanımı, kadınlara yönelik dolaylı ayrımcılığa çok az yer verilmesi, ceza yargılamalarının uzunluğu, ayrımcı uygulamalar ve olumsuz toplumsal cinsiyet önyargılarının mahkemede hakim olması yer almaktadır¹⁷¹.

Bu bölümde toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında adalete erişimle ilgili farklı ülkelerdeki ve ülkemizdeki iyi uygulama örneklerine yer verilecektir. İyi uygulama örneklerinin belirleyicileri olarak Avrupa Konseyi’nin belirlediği kriterlerden hareket edilecektir. Bu kriterler şunlardır:

169 Opuz-Türkiye, Başvuru no. 33401/02, 9 Haziran 2009. <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1659>

170 Council of Europe, *Guaranteeing Equal Access of Women to Justice*, 2016, s. 3, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1671>

171 *Guaranteeing Equal Access of Women to Justice*, ss. 3-4.

- *Uzmanlık mahkemeleri ve hızlı prosedürler*
- *Konuyla ilgili uzman savcılar*
- *Ayrı polis birimleri*
- *Şiddet ve ayrımcılığa maruz kalan kadınlar için ücretsiz adli yardım*
- *Silahlı çatışmada şiddete maruz kalan kadınların adalete erişimi ve zararların tazmini*
- *Kadına yönelik şiddet davalarında sivil toplumun yer almasına ilişkin hukuki dayanak*
- *Eşitlik Birimleri*
- *Hukukçulara yönelik toplumsal cinsiyet eğitimi*
- *Koruma tedbirleri, acil durum tedbirleri, şiddet uygulanın şiddete uğrayana yaklaşması tedbiri*¹⁷².

2.1. Farklı Ülkelerdeki İyi Uygulama Örnekleri

Bu kısımda Avrupa Konseyi’nin 2015 yılında yayınladığı *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice* başlıklı kitapta yer alan Avrupa ülkelerindeki iyi uygulama örnekleri aktarılacaktır.

- Almanya

Ülkede, şiddete uğrayan kadınlara yönelik 24 saat hizmet veren ücretsiz bir yardım hattı bulunmaktadır. Bu yardım hattının çalışanları özel eğitim almış kadınlardır ve yardım hattı 15 dilde hizmet vermektedir. Yardım hattı kriz durumuna müdahaleyi, servislere yönlendirmeyi ve şiddete uğrayanı hukuki yollara başvurması için güçlendirmeyi sağlamaktadır. Bu aşamada hukuki bilgi verilmektedir. Yetişkin göçmenlere hizmet veren ayrı bir merkez daha bulunmaktadır. Sistemde şiddete uğrayan kadınlara (bunlara engelli kadınlar da dahildir), özellikle tecavüz gibi suçlarda psikososyal ceza yargılaması desteği de sağlanmaktadır. Almanya’da ayrıca öğrenme güçlüğü olan kadınlara yönelik şiddet hakkında bilgilendirme büroşürleri de yayınlanmaktadır. Almanya’da adalet ve eşitlik birimi, eşit muamele ilkesi çerçevesinde hareket etmektedir. Bu çerçevede yargı sisteminde bütün görevler için kısmi çalışma sistemi de getirilmiştir. Yine mevcut olan Eşitlik Kanunu, kadın ve erkek arasındaki eşitliği sağlamak için belirli konularda hüküm getirmiştir. Örneğin iş yaşamı ve aile yaşamı arasındaki uyumu sağlamak her iki cins için çalışma koşulları, toplumsal cinsiyete özgü rol bölüşümünün sonucu olarak kadınların uğradığı zararları giderme, kadınların adilane katılımının bütün alanlarda sağlanması vb. Bu kanun kadın hakim ve savcılarının sayısının artmasını sağladığı gibi, kadınların üst düzey göreve gelmelerini de sağlamıştır. Örneğin 2013 yılında yüksek mahkemedeki en üst pozisyondan beşinden dördünde kadınlar yer almıştır. Almanya’da ev içi şiddet ve ısrarlı takibe karşı mücadele için eylem planı da yapılmıştır. Bu çerçevede savcılarının ofislerinde ev içi şiddet masaları kurulmuştur. Masa çalışanlarına sürekli eğitim verilerek, yargı sisteminin daha iyi olması sağlanmıştır. Yargı sistemiyle ilgili en iyi uygulama Marbourg modeli olarak belirtilmektedir. Bu modelde, ev içi şiddete uğrayan kadınlara mahkeme yardımı desteği sağlanmaktadır. Sistemde şiddete uğrayan ve şiddet uygulayanla ilgili soruşturma bilgisi, mahkeme yardım görevlisine bildirilmektedir. Şiddete uğrayan, bu görevliyle doğrudan iletişime geçerek kendisiyle ve ailesiyle ilgili ayrıntılı bilgiyi

172 *Guaranteeing Equal Access of Women to Justice*, s. 5.

vermekte, kişinin maddi durumu, içinde bulunduğu şiddetin boyutu, korkuları vb. saptanarak ihtiyaçlarına göre çözüm bulunmaktadır. Görüşmede aile danışma gibi diğer hizmetlerden de yararlanılmaktadır. Ayrıca acil durum planı da belirlenmektedir. Görevli, görüşmenin ardından rapor hazırlayarak savcıya iletmekte, gerekirse hakimle de görüşmektedir. Görevli daha sonra şiddet uyguladığı iddia edilenle görüşmekte ve bu görüşmenin ardından hazırladığı raporu da savcıya iletmektedir. Bu sistem sayesinde kadınlar yargı sisteminde güçlenmekte, kadınların yaşam durumu ve çatışmaları ele alınmakta, ceza yargılamasında tanıklık yapmaya hazırlanabilmekte ve acil durum planı vb. sayesinde karşılaşılabilecekleri tehlikelere karşı hazırlıklı olmaktadır. Bunun dışında Almanya’da mahkum kadınların erkeklere göre daha avantajlı durumda olmaları nedeniyle onlara destek sağlayan programlar geliştirilmiştir. Mahkum kadınların neredeyse tamamı eğitim almamış veya eğitimini tamamlayamamışlardan ve çoğunlukla aile desteğine sahip olmayanlardan ve çevresi tarafından dışlananlardan oluşmaktadır. Adli yardım almakta da güçlük yaşamaları söz konusudur. Kadınların işlediği suçların da toplumsal cinsiyet boyutu vardır. Bu tür suçların işlenmesinde baba veya partner şiddeti söz konusu olmaktadır. Bu nedenle, sosyal hizmetler ve adalet bakanlığının ilgili birimleriyle işbirliği kurularak mahkumlara yönelik farklı eğitimler ve hizmetler sunulmaya başlanmıştır¹⁷³.

- Avusturya

Avusturya’da çevrimiçi ve telefon hatlarıyla destek hizmetleri verildiği gibi kurumsal düzeyde şiddetten korumayla ilgili yasanın 1997 yılında çıkarılmasıyla düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bu yasa ev içi şiddete uğrayanlara hızlı ve etkili koruma sağlamak için çıkarılmıştır. Bu yasanın uygulanmasıyla ilgili temel ilke “şiddet uygulayan evden ayrılır”dır. Böylece şiddete maruz kalanın kendi bilindik çevresinde kalması sağlanmak istenmiştir. Şiddet uygulayandan uzaklaştırmak için evden uzaklaştırmanın yanı sıra yaklaşmama gibi başka tedbirler de uygulanmaktadır. Bu yasayı uygulamak polisin yetkisi dahilindedir. Şiddete maruz kalana yönelik diğer tedbirleri şiddetten koruma merkezleri uygulamaktadır. Şiddetten koruma merkezleri, polisin koruma emriyle birlikte harekete geçip, şiddete uğrayan kişiye güvenlik planı, psikolojik ve hukuki destek sağlamaktadır. Bu merkezler, ev içi şiddete uğrayanların yanı sıra, ısrarlı takibe maruz kalanlara da destek vermektedir. Şiddete uğrayana ihtiyacı halinde kalacak yer de sağlanmaktadır.

1 Ocak 2006’dan itibaren şiddete uğrayanlara ve cinsel dokunulmazlığı ihlal edilenlere yönelik, yargılama sürecinde yardım isteme yetkisi verilmiştir. Örneğin öldürülen kişinin yakınları ve şiddete tanık olan aile üyeleri veya tecavüze uğrayan kişi yardım isteyebilir. Burada psikolojik ve hukuki destek verilmektedir. İlk aşamada psikolojik destek, yargılama sürecinde ise hukuki destek söz konusudur. Hukuki destek bilgilendirmeye ilişkin olup, avukat desteği adli yardımla sağlanmaktadır. Buna ek olarak yargılamayla ilgili giderler ücretsizdir. Ayrıca şiddete uğrayana koruma merkezleri, sığınaklar ve acil telefon hatları da ücretsiz olarak psikolojik ve hukuki destek vermektedir.

Cinsel şiddet merkezleri, şiddetten koruma merkezleri sürekli olarak şiddete uğrayana yönelik farklı hizmetler vermektedir. Ayrıca Avusturya’da farklı merkezler bulunmaktadır. Örneğin zorla

173 *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, ss. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145> 63-78.

evlendirilmeye maruz kalanların başvuracağı merkez, 16-24 yaş aralığındaki kız çocuklarına ve kadınlara hizmet vermektedir. Bu merkezin danışmanlık hizmeti, zorla evlendirme durumlarına müdahale, ailelerle uyuşmazlıkları çözümlenmesi, aile tarafından ayrılmanın desteklenmesi, anadilinde destekle birlikte geçici barınma yeri temini ve ihtiyaç varsa hukuki destek sağlamak oluşur. Kadın sığınaklarında da barınma desteği sağlanmakta; hukuki ve psikolojik destek sunulmakta ve hukuki adımların atılması aşamasında belgelerin doldurulmasına yardımcı olmaktadır. Bilgilendirme merkezi de ev içi şiddeti önlemeye yönelik çalışmalar yapmak, bilgi akışını sağlamakla ilgili materyaller üretmek, bilgilendirme çalışmaları yapmak ve kadına yönelik şiddeti önlemek konusunda danışmanlık vermektedir.

Avusturya’da ayrıca eşit muamele yasası ve bu yasayla ilgili eşit muamele komisyonu ve eşit muameleyle ilgili başvurulacak ombudsman bulunmaktadır. Bu yasa işyerinde kadın ve erkeğe eşit muameleyi ve hizmetlere eşit erişimi gerektirmektedir¹⁷⁴.

- Belçika

Belçika’daki iyi uygulama örnekleri de genellikle ev içi şiddetle ilgilidir. Farklı gruplara uygun farklı uygulamalar vardır. İlk olarak polis ve yargıya hitaben ceza hukuku politikasının geliştirildiği görülmektedir. Bu politikada partnerler arasındaki ev içi şiddeti önlemeye ilişkin standart getirilmektedir. Bu politikayla ilgili savcılık düzeyinde ve polis düzeyinde ilişki kurulacak kişiler belirlenmekte ve bunlar arasında da iletişim sağlanmaktadır. Polis şiddete uğrayana gerekli bilgilendirmeyi yapmakta ve onu ilgili kurumlara yönlendirmektedir. Partnerler arasındaki şiddet mağrunun mülteci kadınlar olduğu durumda ayrı bir uygulama söz konusudur. Mülteci kadınlar dili bilmeme nedeniyle gerekli bilgiye ulaşamamakta ve gerekli iletişimi kuramamaktadırlar. Bu nedenle Kadın ve Erkek Arasındaki Eşitlik Enstitüsü farklı dillerde broşür yayınlayarak bilgilendirme yapmayı hedeflemektedir. Bu enstitünün temel görevi cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele etmek ve kadın ile erkek arasındaki eşitlik ilkesinin uygulanmasını sağlamaktır. Bu amaçla bilgilendirme çalışmaları yapıldığı gibi, şikayetler de alınmakta ve internet ve telefon hatları aracılığıyla bilgilendirme yapılmaktadır. Yargı Akademisi tarafından yargı mensuplarına ev içi şiddet, insan ticareti ve evliliğe zorlama gibi konularda eğitim verilmektedir. Bunun dışında polis memurlarına da temel eğitim programlarında ayrımcılık ve cinsel suçlar dahil olmak üzere çeşitli konulara ve mağdurla görüşme tekniklerine yer verilmektedir. Bu eğitim yanında yine polisler için ev içi şiddete ilişkin özel eğitim modülü bulunmaktadır. Belçika’daki yasama alanındaki toplumsal cinsiyet bağlamında önemli bir örnek, cinsiyetçiliğin adalet erişim bakımından önemli bir engel olduğunun farkında olarak cinsiyetçiliğin suç haline getirilmesidir¹⁷⁵.

- Ermenistan

1997 yılında Ermenistan’da Kadın Hakları Merkezi tarafından kurulan ev içi şiddete uğrayan kadınlara ve çocuklara yönelik ulusal yardım hatları, sosyal ve psikolojik destek yanında hukuki destek de vermektedir. Telefonla destek yeterli olmadığında, yüz yüze görüşmelerin yapıldığı ve gerekirse avukat desteğinin sağlandığı kadınlar destek merkezine çağrılmaktadır. Bunun

174 *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, ss. 11-24. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>

175 *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, ss. 24-38. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>

yanında 2002-2014 yılında merkezler artmış ve ev içi şiddete uğrayan kadın ve çocuklara yönelik sığınaklar hizmet vermeye başlamıştır¹⁷⁶.

- Hollanda

Hollanda, LGBTİ+ bireylere yönelik iyi uygulamasıyla dikkati çekmektedir. “Mavi Polis Takımında Pembe” başlıklı ağ, Amsterdam polisinde LGBTİ+ bireylerin menfaatlerini korumak için çalışmaktadır. Ağ üyeleri cinsel yönelim temelinde yapılan ayrımcılık, taciz ve diğer davranışlara maruz kalanlara yardım etmekte, onları dinlemekte ve iddia edilen suçu raporlamaktadır. Ağ, polislin LGBTİ+ bireylere karşı işlenen suçları raporlamasını geliştirmeye, polis ile LGBTİ+ hakları için çalışan sivil toplum arasında işbirliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bu şekilde ağ, adaletle erişimde polis gelini oratadan kaldırmayı hedeflemektedir¹⁷⁷.

- İsveç

İyi uygulama örneğini hâkimlere ve savcılara verilen eğitim oluşturmaktadır. Kanunlarda toplumsal cinsiyet bakımından nötr bir dil kullanıldığı ve cinsiyet bakımından herkese eşit haklar kuralı söz konusu olduğu için, toplumsal cinsiyet eşitliği hâkimlere yönelik bütün eğitim programlarına dahil edilmiştir. Bunun dışında özel bir eğitim programıyla, hâkimlere herkese eşit olarak davranarak yargılamayı nasıl yöneteceklerine dair eğitim verilmektedir. Açık ve aktif yargılama prosedürü kadar, iyi muamele de yargılamada önem taşımaktadır. Böylece taraflara onların dinleneceği ve adil yargılama olacağı güvencesi verilir. Bu bağlamda verilen eğitimde iyi iletişimin nasıl sağlanacağı, önyargılar, eşitlik ve ayrımcılık sorunları üzerinde yoğunlaşmaktadır. İyi muamele dışında, cinsel suçlar ve kadınların bütünlüğü konusunda da eğitim verilmektedir. Cinsel suçlarla ilgili problemleri ve kadınların maddi ve manevi bütünlüğünü odak noktası yapan bir yaklaşım yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca toplumda mevcut grupların namus-şeref kültürüne dair de bilgi verilmektedir. Cinsel suçlara ilişkin diğer eğitim programları da bulunmakta ve cinsel şiddete uğrayana nasıl muamele edileceğine ve cinsel suçla ilgili önyargılar üzerine eğitim verilmektedir. İsveç’te ayrıca tanık koruma ve destek programı, suç mağdurunun zararını tazmin etme ve destekleme birimleri de bulunmaktadır¹⁷⁸.

- Norveç

Eşitlik ve Ayrımcılık Karşıtı Ombudsman, bütün ayrımcılık biçimleriyle mücadele etmekte ve eşitliği sağlamak için harekete geçmektedir. Daha çok kadınlardan şikayet ve sorular gelmekte ve gelen sorular genellikle cinsiyet temelinde ayrımcılıkla ilgili olmaktadır. Bunun dışında farklı ayrımcılık nedenlerinin de eklendiği şikayetler (örneğin etnik köken gibi) söz konusu olabilmektedir. Ombudsman, hukuk mahkemelerine alternatif olarak düşünülmektedir. Ücretsiz olması, süratlilik ve hukuki yardıma ihtiyaç göstermemesi, bu kurumu cazip kılan özelliklerdir. Bir hukuk kliniği modeli olarak Kadınlara Yönelik Hukuki Danışmanlık, iki avukat ve 20 hukuk öğrencisinden oluşmaktadır. Bu birim, danışmanlık ve avukatlık hizmeti vermektedir. Uzmanlık alanları eşitlik, şiddet ve ayrımcılıktır. Bunun dışında hapisanedeki kadınlara, sığınaklardaki

176 Council of Europe, *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, 2015, s. 7. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>

177 *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, s. 100. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>

178 *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, ss. 123-125. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>

kadınlara ve mülteci kadınlara yönelik programlar da düzenlemektedir. Ayrıca birim haklar konusunda bilgi vermektedir. Bu bilgi ihtiyaca göre belirlenmektedir. Örneğin mülteci kadınlara verilen bilgi diğerlerine göre daha farklıdır. Adalete erişimde en büyük engel bilginin olmayışıdır. Birim kamu ve özel sektörün desteğiyle faaliyetini sürdürmekte ve gönüllülük temelinde işler yapılmaktadır¹⁷⁹.

- Portekiz

Portekiz Anayasası’ndan başlayarak adalete erişim hakkını, eşitlik ilkesini tanımakta, Ceza Kanunu’nda ev içi şiddeti suç saymakta ve devlete bağlı Vatandaşlık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu vasıtasıyla eşitliğin hayata geçirilmesini sağlamaktadır. Ev içi şiddetle ilgili ayrıntılı düzenlemelere ve kurumlara yer vermektedir. Bu sistemde şiddet mağduruna sosyal, maddi, psikolojik ve hukuki destek verilmekte, hukuk uygulayıcı yetkililere olayı araştırmak için özel gruplar oluşturma yetkisi tanınmaktadır. Savcı da ev içi şiddetle ilgili suçları soruşturmak için harekete geçmekte; kadınları, çocukları ve yaşlıları koruyucu tedbirler almaktadır. Şiddete uğrayan başvurusunu nasıl yapacağı, formu nasıl dolduracağı gibi konularda bilgilendirilmektedir. Mahkemeye yardım için de teknik hizmetler sunulmakta, şiddete uğrayanın risk durum değerlendirmesi ve ilgili belgeler sağlanmaktadır. Şiddet uygulayanla ilgili uzaktan gözetim sistemi vasıtasıyla davranışları izlenmekte ve tekrar şiddet uygulaması önlenmeye çalışılmaktadır. Ev içi şiddete maruz kalanlara yönelik tele-yardım hizmeti söz konusudur. Bu hizmeti yürütmekten Vatandaşlık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu sorumludur. Bu komisyon, şiddete uğrayanın güvenliğini artırmak ve acil durumlara müdahale etmek görevlerine sahip olup, ücretsiz bir şekilde 24 saat ulaşılabilir niteliktedir. Tele-yardım için şiddete uğrayanın tekrar şiddete uğrama riskinin olması ve şiddete maruz kalanın onayı alınarak ceza mahkemesi tarafından bu yardıma karar verilmesi gerekmektedir. Bu sistemde şiddete uğrayan, bulunduğu yer bakımından da izlenebilmekte, acil durumu butonuna bastığında gerekli müdahale yapılabilmektedir. Ayrıca söz konusu sistemde duygusal destek, bilgilendirme ve gerekli olduğunda polis koruması sağlanmaktadır. Şiddete uğrayana gerekli ekipman verilmektedir. Sistem ücretsiz olup, şiddete uğrayanın tekrar şiddete maruz kalmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Son olarak iyi bir uygulama örneğini hukuk uygulayıcılarına ve diğer ilgililere yönelik eğitimin verilmesi oluşturmaktadır¹⁸⁰.

2.2. Türkiye’deki İyi Uygulama Örnekleri

Türkiye’de adalete erişimle ilgili iyi uygulama örneklerini diğer ülkelerde olduğu gibi kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet üzerinden değerlendirmek mümkündür. Ev içi şiddetle ilgili davalarda hukuk uygulayıcılarının aktif olması gerekmektedir. Bu aktiflik şiddete uğrayan merkezli olmalıdır. Esasen ev içi şiddetin dünya düzeyinde bu kadar yaygın, şiddete uğrayanın da genellikle kadınlar olması, bu tür şiddet üzerinde önemle durmak için haklı nedenler vermektedir. Bu tür şiddetle başta yaşam hakkı olmak üzere diğer temel hakların ortadan kaldırılması veya kaldırılma tehlikesini içermesi, bu konunun önemini ortaya koymaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet bakımından adalete erişimin anlamı, sadece şiddete uğrayan kadınların adalete erişimi

179 *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, ss. 101-103. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>

180 *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women’s Access to Justice*, ss. 103-113. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>

demek değildir. Meseleyi bu şekilde anlamak, toplumsal cinsiyet bakımından adaletle erişimle ilgili diğer alanlardaki problemleri ve engelleri görmemek demektir.

Adaletle erişimle ilgili bu çalışmada adaletle erişim geniş anlamıyla kullanıldığından Türkiye’deki iyi uygulama örnekleri de bu çerçevede ele alınacaktır. Burada öncelikle haklar hakkında bilgilendirme ve mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde iyi uygulama örnekleri aktarılacaktır.

2.2.1 Haklar Hakkında Bilgilendirme

Haklar hakkında bilgi yoksunluğu, adaletle erişimin başlıca engelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda en fazla bilgiye ihtiyaç olunan alan burasıdır. İyi uygulama örnekleri olarak şunlar verilebilir:

- Hukuk ve Adalet Dersi

Milli Eğitim Bakanlığının ders müfredatında seçmeli ders olarak “Hukuk ve Adalet” başlıklı ders yer almaktadır. Adalet Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan “Türkiye’de Adaletle Daha İyi Erişim İçin Koruyucu Hukuk Uygulamalarının Geliştirilmesi Projesi” kapsamında, 2013-2014 öğrenim yılından bu yana 6. 7. ve 8. sınıflarda okuyanlar tarafından bu ders seçilebilmektedir.

Bu ders kapsamında adalet, eşitlik, pozitif ayrımcılık, mağdur hakları ve hak sahibi olmak gibi konulara ve hukukla ilgili temel kavramlara yer verilerek öğrencilerde hukuk bilinci oluşturmak istenmektedir. Bu ders çerçevesinde özel gereksinim duyulan çocukların ihtiyaçlarının göz önünde tutulacağı da yer almaktadır. Yine ders çerçevesinde adil yargılanma hakkı, savunma hakkı gibi adaletle erişimle ilgili konulara yer verilmekte, hukuk sistemini tanıtıcı şekilde bilgiler yer almakta ve yargılama sürecine dair ilgili aktörler hakkında (hâkim, savcı, avukat, davalı, davacı gibi) bilgiler verilmektedir.

Toplumsal cinsiyetten söz edilen hukuki sorunlarda şu ifadeye yer verilmektedir:

“Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, erken yaşta ve zorla evlilik, mağdur çocuklar, suça sürüklenen çocuklar, çocukların çalışması ve sosyal güvenliği ile aile içi ve okulda ihmal, istismar ve şiddet gibi konular üzerinde durulur. Ayrıca şiddet türleri ile şiddetten korunma yolları kadın ve çocuklar açısından ele alınır”¹⁸¹.

- Hukuk Okuryazarlığı Projesi

2017 yılından bu yana Türkiye Barolar Birliği tarafından yürütülen ve halkı hukuk konusunda bilgilendirmeye yönelik projenin başlıca amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Hukuk Okuryazarlığı Projesi; oluşturulan programlar çerçevesinde halka, temel hukuk bilgilerini ve temel haklarını, konu paylaşımı ile aktarılan bir program olup amaçları aşağıdaki gibidir:

1) Toplumda hukukun üstünlüğüne ve hak arama bilincinin yerleştirilmesine aydın hukukçu kimliğimiz ile katkıda bulunmak,

181 Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, *Hukuk ve Adalet Dersi Eğitim Programı*, Ankara 2017, s. 11, <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2017111153856850-HUKUK%20VE%20ADALET%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%201Kas%C4%B1m2017.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.09.2020).

2) Temel hukuk bilgileri ve haklar konusunda vatandaşları bilgilendirmek, bireyleri bilinçlendirmek, hak arama özgürlüğünün işler hale gelmesine ve gelişmesine katkı sağlamak,

3) Avukatlık mesleğinin, savunma kurumunun gelişmesine, avukatsız savunma olmayacağına kavranmasına ve mesleğin saygınlığının artmasına katkı sunmak, adalete erişim için ekonomik durumu olmayanlara Adli Yardım Kurumu konusunda bilgilendirme yapmak,

4) Temel hukuk bilgilerinin anlatımı için kent konseyleri, belediyeler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve kurumlarla birlikte kamuoyuna yönelik seminerler, bilgilendirme toplantıları yapmaktır.”¹⁸²

Bu proje kapsamında kadına yönelik aile içi şiddet bağlamında ve kadınların diğer hukuk alanlarındaki hakları bağlamında bilgilendirmeler yapılmaktadır.

- HELP-ONLINE Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet Eğitimi

“Baroların ve Avukatların Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi” çerçevesinde Help Online Eğitimi’nin Türkçeye çevirisi ve uyarlaması yapılmıştır¹⁸³. Bu eğitimde İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere kadınlara ve kızlara yönelik şiddetin önlenmesiyle ilgili temel kavramlar, müdahale araçları, içtihat, uluslararası ve Avrupa’daki hukuki belgelerdeki temel konular ele alınmaktadır. HELP online eğitimde hesabı olmak şartıyla herkes bu eğitimden yararlanabilir.

- Hukuk Klinikleri

Ankara Hukuk Fakültesi bünyesinde hukuk klinikleri 2002 ve 2005 yıllarında kabul edilen yeni Medeni Kanun ve Ceza Kanunu’nun kadınlarla ilgili hükümleri konusunda halkı bilgilendirme-yönelik çalışmalara 2006 yılından itibaren başlamıştır. Bilgilendirme Ankara Adliyesi başta olmak üzere belediyelerin ilgili kuruluşlarında, önce Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi ve ardından Ankara Barosu Gelincik Merkezi işbirliğiyle yapılmıştır. Günümüzde ise hukuk klinikleri vasıtasıyla bilgilendirme faaliyeti Adalet Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Ankara Barosu Gelincik Merkezi işbirliğiyle devam etmektedir. Bu işbirliği kapsamında Ankara Adliyesi’ne kurulan masalarda Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri 6284 sayılı Aile İçi Şiddet ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Kanunu hakkında bilgilendirmeler yapmakta ve ihtiyacı olanları Ankara Barosu Gelincik Merkezi’ne, ŞÖNİM’e veya ilgili kurumlara yönlendirmekte ve sunulan hizmetler hakkında bilgilendirme yapmaktadır. Şiddete uğrayan kadınların kaldığı İlk Kabul Merkezlerinde de şiddete uğrayanlara hakları konusunda bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Ankara Sincan Kadın Cezaevi’ndeki tutuklu ve hükümlü kadınlara sahip oldukları haklar konusunda her sene bir ay boyunca bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. İhtiyacı olanlara hukuki destek sağlamak için de Ankara Barosu Gelincik Merkezi’yle işbirliğine gidilmektedir. Ankara Sincan Cezaevi’ndeki kadınların erkek mahkumlara göre hukuki bilgi bakımından çok

182 <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-hukuk-okur-yazarligi-projesine-basliyor-78105>, (Erişim Tarihi: 14.09.2020).

183 Bu eğitimlere şu linklerden erişilebilir: <http://help.elearning.ext.coe.int/login/index.php>; <http://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=3380>, (Erişim Tarihi: 03.11.2020).

daha fazla dezavantajlı oldukları 2009 yılından itibaren yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kadınların hak kaybına uğramaları da söz konusu olabilmektedir. Klinik çalışmaları adalete erişim anlamında mahkum ve tutuklu kadınlara yardımcı olabilmektedir¹⁸⁴.

2.2.2. Hukuk Uygulayıcılarına Yönelik Çalışmalar

Türkiye’de yapılan çeşitli projeler kapsamında hukuk uygulayıcılarına yönelik programlar geliştirildiği görülmektedir. Bunlar dışında kurumların da kendi kapasitelerini artırmakla ilgili çalışmaları bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet bakımından adalete erişimle ilgili olan bazı iyi uygulama örnekleri şunlardır:

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Eğitimleri

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından kadına yönelik şiddete ilişkin kamu personeline kadına yönelik şiddete ilişkin eğitimler verilmektedir. Müdürlük tarafından hazırlanan 2020 tarihli *Türkiye’de Kadın* başlıklı raporda bu durum şu şekilde belirtilmektedir:

“Eğitimlerinin devamlılığının sağlanmak ve etkinliğini artırmak amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılmaktadır. Bu kapsamda Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ile (mülga) ASPB arasında protokoller imzalanmıştır. Söz konusu protokoller kapsamında 2006 yılından bu yana 326 Aile Mahkemesi Hakimi ve Cumhuriyet Savcısı, 118.084 polise, 11.641 jandarma personeline, 100.911 sağlık personeli, 86.786 din görevlisine eğitimler verilmiş; Aile Mahkemesi Hakimi ve Cumhuriyet Savcıları, mülki idare amirleri, kamu kurum ve kuruluşlarından çeşitli düzeyde çalışanlar, medya mensupları ve üniversite öğrencilerine yönelik seminerler düzenlenmiştir. 6284 Sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesinin ardından KSGM tarafından Kanunun tanıtılması amacıyla Nisan-Haziran 2012’de 16 ilde seminerler düzenlenmiştir. Seminerlerle şiddete maruz kalan kadınlara doğrudan hizmet sunan kamu kurum/kuruluşlarında 6.500 kamu çalışanına ulaşılmıştır.”¹⁸⁵

2015-2016 yıllarında Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi kapsamında sağlık, polis ve yargı alanlarında çalışanlara verilecek eğitimle ilgili modüller hazırlanmış ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı personeli dahil ilgili gruplara beş gün sürecek şekilde eğitici eğitimi verilmiştir.

Sağlık alanında Sağlık Bakanlığının 221 personelinin katılımıyla Kasım-Aralık 2015 tarihleri arasında beşer günlük eğitici eğitimlerine doktor, psikolog, sosyal çalışmacı, ebe, tıbbi teknoloji, hemşire, sağlık memuru, sosyolog, çocuk gelişimi ve eğitimsi paramedik, acil bakım teknisyeni, tıbbi sekreterden, ATT, birinci basamak hekimleri, 112 hekimleri gibi meslek grupları katılmıştır. Polisle ilgili olarak İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 506 personelinin katılımıyla Ocak-Mart 2016 tarihleri arasında beşer günlük eğitici eğitimleri emniyet müdürü,

184 <http://hukuklinikleri.hukukfelsefesi.org>, (Erişim Tarihi: 14.09.2020).

185 *Türkiye’de Kadın*, Aile çalışma ve Sosyal Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020, s.63, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1086>

emniyet amiri, aile içi şiddet büro amirleri, komiser yardımcısı ve polis memurlarına verilmiştir. Adalet Bakanlığı personeline yönelik eğitimleri aile mahkemesi uzmanları ve yazı işleri müdürleri olmak üzere iki farklı gruba yönelik olarak Ocak-Ekim 2016 tarihleri arasında yapılmış olup proje kapsamında eğitici eğitimine 125 yazı işleri müdürü ve 147 aile mahkemesi uzmanı katılmıştır. Mart-Haziran 2016 tarihlerinde Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı personeline yönelik beşer günlük eğitici eğitimi yapılmış ve bu eğitimlere ilk kabul birimi, kadın konukevleri, ŞÖNİM ve il müdürlüğünde kadın hizmetleri alanında görev alan 124 kişi katılmıştır¹⁸⁶.

Proje çerçevesinde yapılan eğitimlerle ilgili Aile çalışma ve Sosyal Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından verilen bilgi şu şekildedir:

“Bu kapsamda toplam 1.280 kişi, eğitim/eğitici eğitimlerinden faydalanmıştır. Eğitimlerin her kurumda devamlılığını sağlamak amacıyla 31 Sağlık Bakanlığı, 30 Emniyet Genel Müdürlüğü, 26 Adalet Bakanlığı personeline ve Bakanlığımızda görevli 124 personele yönelik süpervizyon eğitimleri tamamlamıştır. Ayrıca Genel Müdürlüğümüzde çalışan 94 personele yönelik 2,5 günlük tükenmişlik eğitimleri verilmiştir.

Proje uygulama süresi sonrasında eğitimlerin sürekliliğini sağlamak üzere; Bakanlığımıza bağlı kurum ve kuruluşlarda görev yapan 2.156 personele Travma, Tükenmişlik, Kadının Güçlendirilmesi eğitimleri ile Destek Elemanlarına yönelik eğitimler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, proje paydaşlarından Sağlık Bakanlığı tarafından 174 Halk Sağlığı Müdürlüğü çalışanına eğitici eğitimi, 891 Aile Hekimi ve Aile Sağlığı Elemanına eğitim verilmiştir. Bununla birlikte 16.366 kişiye “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, KYŞ, Mevzuat ve Başvurulabilecek Kurumlar” konularında eğitim verilmiştir. Adalet Bakanlığı tarafından ise, 125 Yazı İşleri Müdürü, 386 Zabıt Katibi, 178 Psikolog, Pedagog, Sosyal Çalışmacıdan oluşan 689 kişiye eğitim verilmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından da 56 ilde 4365 Emniyet Genel Müdürlüğü çalışanına eğitim verilmiştir.”¹⁸⁷

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen eğitimlere halen devam edilmektedir. Bununla ilgili Türkiye’de Kadın başlıklı raporda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Ayrıca, kamu personelinin kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda bilgi ve farkındalığının artırılması amacıyla Bakanlığımız koordinasyonunda 2018 ve 2019 yıllarında başta kamu görevlileri olmak üzere 81 ilde ilgili kurum ve kuruluşlarda görev yapan personele yönelik “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Eğitim Seminerleri” gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2018 ve 2019 yılı içerisinde kamu kurum ve kuruluşlarının merkez ve taşra teşkilatı personeline yönelik yarım günlük eğitim seminerleri düzenlenmiş olup söz konusu eğitimler ile ilgili kurum ve kuruluşlarda görev yapan yaklaşık 56 bin kamu personeline ulaşılmıştır.”¹⁸⁸

186 <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/faaliyetler/egitimler/> (Erişim Tarihi 06.11.2020)

187 Türkiye’de Kadın, s.69. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1086>

188 Türkiye’de Kadın, s. 63. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1086>

- İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi

2013 yılında başlayıp iki yıl süren proje 30 ilde uygulanmıştır. Bu projeye hedeflenenler aşağıdaki gibidir:

"Kapasite Geliştirme: Şiddetin önlenmesi kapsamında kadınlara sunduğu hizmetlerin kalitesinin ve çeşitliliğin artırılması için Jandarma Genel Komutanlığı'nın "idari" kapasitesinin artırılması;

Eğitim: Uzman eğiticiler yetiştirerek kurum içi eğitimlerle, kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesi konusunda her rütbeden personelin bilgi ve farkındalık seviyelerinin en üst düzeye çıkarılması; Koordinasyon/Bilinç Oluşturmak: Jandarma'nın devlet kurum ve kuruluşları, kadına yönelik aile içi şiddet konusunda çalışan sivil toplum örgütleri ve üniversitelerle birlikte "şiddet" konusunda işbirliği ve koordinasyon mekanizmalarının oluşturulması, bu konu hakkında vatandaşların farkındalık ve bilinç seviyelerinin artırılması."

Proje çerçevesinde yapılanlar ise şu şekilde belirtilmektedir:

"Jandarma Okullar Komutanlığı'ndaki "Toplumsal Cinsiyet ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele" konusundaki ders müfredatı geliştirildi. Proje başlangıcında 14 olan Çocuk ve Kadın Kısım Amirliklerinin sayısı 37'ye çıkarıldı. Bu sayının 81 ile çalışmalarına başlandı. 20'si uzman eğitici olmak üzere kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele konusunda toplam 250 eğitici yetiştirildi.

2066 rütbeli Jandarma personeline toplumsal cinsiyet, kadına yönelik aile içi şiddet ile mücadelede Jandarma'nın rolü, görevi ve sorumluluklar ile 6284 sayılı yasa ve işleyişi konusunda eğitim verildi. 18.967 erbaş ve ere, kadına yönelik şiddet, şiddet çeşitleri, toplumsal cinsiyet eşitliğine, ilişkin eğitim verildi.

Jandarma Genel Komutanlığı ast birlikleri tarafından, müdahale edilen kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet olaylarının takibini etkin ve tam zamanlı olarak yapabilmek, dönemsel istatistikler oluşturabilmek, kamuoyu ile verileri doğru ve güncel olarak paylaşabilmek amacıyla "Koruyucu ve Önleyici Tedbir Kararları Takip Programı" geliştirildi.

Personele yönelik eğitimler ve kadına yönelik aile içi şiddete ilişkin bilgilendirme faaliyetlerinin jandarma personeline "olumlu" davranış değişikliklerine neden olduğu hazırlanan raporlarla tespit edildi.

30 proje ilinde farkındalık ve koordinasyon seminerleri düzenlendi. Bu seminerlere aile içi şiddet ile mücadele eden tüm kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, Barolar, Üniversiteler, sivil halk ve kanaat önderlerinin de içinde bulunduğu 10 binin üzerinde kişi katıldı.

Kadına yönelik aile içi şiddet konusunda farkındalık yaratmak için projeyi anlatan web sitesi oluşturuldu, proje broşürü ile çeşitli videolar ve kamu spotu, hazırlandı ve yayınlandı.

Şiddete tanıklık edenler ve şiddete maruz kalan kadınlar için bilgilendirici 400 binin üzerinde tanıtıcı ve bilgilendirici kitapçık basıldı. Bu kitapçıklar Jandarma Karakolları aracılığı ile tüm Türkiye’ye dağıtıldı. Jandarma Personelinin kullanımı için bir **el kitabı hazırlandı ve 90 bin adet basıldı.** Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddetin ne olduğunun ve tarihsel gelişiminin anlatıldığı bu kitapçıkta, kadına yönelik ve aile içi şiddet konularındaki ulusal ve uluslararası kanunlar, işbirliği yapılacak kurum ve kuruluşlar ile, jandarmanın rolü gibi bölümler bulunmaktadır.¹⁸⁹

- Uygulayıcılara Yönelik Eğitim

2020 yılında İçişleri Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı tarafından Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Eğitimi hazırlanmıştır. Eğitim, İçişleri e-Akademi üzerinden bakanlığın merkez ve taşra teşkilatları ile bağlı kuruluşlarında (Jandarma Genel Komutanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) görev yapan personele yönelik olarak verilmektedir¹⁹⁰.

2014 yılında başlayan 2016 yılının sonunda tamamlanan ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün bakanlıklar ve çeşitli kuruluşlar işbirliğiyle yaptığı, “Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi” kapsamında, ülke genelinde sağlık, adalet (hakim ve savcılar), kolluk eğitici eğitimi 5 gün süreyle verilmiştir¹⁹¹. Bu eğitime yönelik her bir alana ilişkin eğitici materyali hazırlanmıştır.

2.2.3. Uzman Birimler

- TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu

Kadın ve erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olarak kurulmuş olup, adalete erişim bakımından yasama konusunda görevlerinin olması ve bireysel başvuru yeri olması bakımından önem taşımaktadır. 5840 sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu’nun 3. maddesine göre komisyonun görevleri şunlardır:

MADDE 3 - (1) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun görevleri şunlardır:

- Kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, Başkanlığın talebi üzerine ya da istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan kanun teklifleri ile olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kadın erkek eşitliği konusunda T.C. Anayasasına, uluslararası gelişmelere ve yükümlülüklerle uygunluğunu inceleyerek ihtisas komisyonlarına görüş sunmak.*
- Her yasama yılının sonunda Türkiye’deki kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik gelişmelere ve Komisyonun o yılki faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme raporu hazırlamak ve bunu Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmak.*
- Kadın hakları ile kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olarak diğer ülkelerdeki ve*

189 Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi*, <https://www.icisleri.gov.tr/kadina-yonelik-aile-ici-siddetin-onlenmesi-projesi>, (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

190 Türkiye Cumhuriyeti, *Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Eğitimi e-Akademi’de* <https://www.icisleri.gov.tr/egitim/aile-ici-ve-kadina-yonelik-siddetin-onlenmesi-egitimi-e-akademide>, (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

191 Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Eğitimler*, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/faaliyetler/egitimler/>, (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

- uluslararası kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek, gerektiğinde yurt dışında incelemelerde bulunmak ve bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendirmek.
- ç) Kadın erkek eşitliği konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına ilişkin gerekli bilgi ve dokümanları temin etmek.
- d) Türkiye Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların kadın erkek eşitliği ve kadın hakları konusundaki hükümleri ile T.C. Anayasası ve diğer ulusal mevzuat arasında uyum sağlamak için yapılması gereken değişiklikleri ve düzenlemeleri belirlemek.
- e) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale edilen kadın erkek eşitliğinin ihlaline ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek.
- f) Kadın erkek eşitliği konusunda kamuyu bilgilendirici etkinlikler yapmak.

Vatandaşlar komisyona yazılı olarak bireysel başvuruda bulunabilmektedir.

- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

6701 sayılı TİHEK Kanunu’nun 1. maddesinde kanunun amacı ve kurumun varlık nedeni şu şekilde belirtilmektedir:

Bu Kanunun amacı; insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun kurulması, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esasların düzenlenmesidir.

Kanunun üçüncü maddesi ise eşitlik ilkesini ve ayrımcılık yasağını ifade etmektedir:

MADDE 3- (1) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir.

(2) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır.

(3) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

(4) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Kurum bu bağlamda, insan hakkı ihlallerini ve ayrımcılık yasağı ihlallerini incelemek, gerekli tedbirleri almak ve izlemekten sorumludur. Kuruma başvurular kural olarak ihlal yapılan

itiraz edilip sonuç alınamaması durumunda yapılmaktadır. Ancak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde doğrudan doğruya kuruma da başvuru yapılabilmektedir. Başvurulardan ücret alınmamaktadır.

- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü-ŞÖNİM-Kadın Konukevleri-İlk Kabul Birimleri

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yer alan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), “kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını korumak ve geliştirmek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, kadınlara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak olarak belirlenen görevlerini yerine getirmekle”¹⁹² görevlidir.

Kadın konukevleri ile 6284 Sayılı Kanun kapsamında kurulan ŞÖNİM’ler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yer almaktadır. “ŞÖNİM’ler şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin bir biçimde uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği; yeterli ve gerekli personelin görev yaptığı; tercihen kadın personelin istihdam edildiği ve çalışmaların yedi gün yirmi dört saat esasına göre yürütüldüğü merkezlerdir. Şiddet mağduru kadınlara barınma hizmeti sunulan Kadın Konukevleri fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ve sözlü istismara veya şiddete maruz kalan kadınların şiddetten korunması, psikososyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi, bu dönemde varsa çocukları ile birlikte barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla hizmet veren yatılı kuruluşlardır”.¹⁹³

İlk Kabul Birimleri ve Kadın Konukevleri kadınların barınma ihtiyaçlarına yanıt vermek bakımından önem taşımaktadır. Bunlarla ilgili 2016-2020 ulusal eylem planında aşağıdaki tanımlara yer verilmiştir:

İlk Kabul Birimleri: İlk kabul birimleri Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerine ya da ŞÖNİM'lere başvuran ve barınma ihtiyacı bulunan şiddet mağduru kadınların ilk gözlemlerinin yapıldığı, psikososyal ve ekonomik durumlarının incelendiği ve geçici kabullerinin yapılarak iki haftaya kadar kalabildiği birimlerdir. Aralık 2016 itibarıyla ASPB'ye bağlı 25 ilk kabul birimi 24 ilde hizmet vermektedir.

Kadın Konuevleri: *Kadın konukevlerinde fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ve sözlü istismara veya şiddete maruz kalan kadınların şiddetten korunması, psikososyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi, bu dönemde varsa çocukları ile birlikte barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır. ASPB'ye bağlı kadın konukevlerinde psikososyal destek hizmetlerinin yanı sıra hukuki destek hizmetleri için Barolarla, iş ve meslek desteği için gerek Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı Halk Eğitim Merkezleri ile gerekse Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri ile işbirliği yapılmaktadır.*¹⁹⁴

192 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2016, s. 35. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/113>

193 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020, s. 37. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/113>

194 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020, s.24. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/113>

- Kamu Denetçiliği Kurumu-Ombudsman

Kamu denetçiliği kurumu Anayasa’nın 74. maddesine yer alan bir kurum olup, ilgili 6328 Sayılı Kanun’un 5. maddesine göre idarenin işleyişine ilişkin şikayetleri, insan haklarına dayalı adalet anlayışı için hukuka ve hakkaniyete uygun şekilde incelemekle görevlidir. 6328 Sayılı Kanun’un 7. maddesinde bir kamu denetçisinin kadın ve çocuk hakları alanında görevlendirilmesiyle düzenlemiştir. Buna göre birimin çalışmaları şu şekilde ifade edilmektedir:

Kadın ve Çocuk Haklarından Sorumlu Kamu Denetçisi olarak birimimizde uzman ve uzman yardımcılarının yanı sıra sosyal çalışmacı ve psikolog dahil olmak üzere bir ekip olarak çalışmaktayız. Her başvuru dosyası özelinde kadınların durumu değerlendirilerek ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda kendilerine sunulabilecek hizmetler konusunda bilgilendirme yapılarak danışmanlık sunulmakta, psikolojik ve hukuki destek için talepleri doğrultusunda ilgili kurumlarla koordinasyon sağlanarak gerekli işlemlerin başlatılması için yönlendirme yapılmaktadır. (...)

“Anayasamızın “Kanun Önünde Eşitlik” başlıklı 10. maddesi kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu, devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu açıkça düzenlenmiştir. Sadece hukuk sistemimizdeki mevzuat düzenlemelerinin kadınların mağdur edilmesinin önüne geçilmesinde yeterli olmadığı aşikârdır. Ne kadar iyi düzenleme, hukuki düzenleme yaparsanız yapın, yazarsanız yazın uygulayıcının bakış açısı yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu nedenle kadına karşı bakış açısının değiştirilmesi, farkındalık yaratılması ve zihniyet değişikliği önem arz etmektedir. Menfaat ihlali bulunan başvuruları almamakla birlikte, Kurumumuz çalışma ve usul esaslarını belirleyen yönetmeliğin 7. maddesinde yer alan; “Şikâyetin insan hakları, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çocuk hakları ve kamuyu ilgilendiren genel konulara yönelik olması halinde menfaat ihlali aranmaz.” hükmünden hareketle kadının insan hakları ile ilgili olarak menfaat ihlali şartı aranmaksızın, sivil toplum kuruluşları ile diğer kişilerin şikâyet başvuruları Kurumumuzca incelenebilmektedir. İstanbul Sözleşmesinin dayandığı ilkelere biri olan, kadına karşı şiddete mücadele alanında bütüncül, eşgüdümlü ve etkili işbirliğini içeren politikaların hayata geçirilmesi konusunda Kamu Denetçiliği Kurumu, Ombudsmanlık olarak”¹⁹⁵ görevini yaptığı belirtilmektedir.

- Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Büro Amirlikleri

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı bünyesinde yer alan, “aile içi ve kadına karşı şiddetle ilgili suçlarla ilgilenen birim, Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Şubesi”dir. Kasım 2015 tarihi itibarıyla, 81 ilin İl Emniyet Müdürlüğünde “Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Büro Amirlikleri” kurulmuştur¹⁹⁶.

Jandarma bünyesinde Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlüğü görev alanı kapsamında mevcut hizmetlerin koordinasyonu ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmakla görevlidir.

195 <https://kadin.ombudsman.gov.tr/celileozlemuncak/index.html>, (Erişim Tarihi 21.10.2020).

196 *Aile İçi Kadına Karşı Şiddetle Mücadele*, Haz. Aslıhan Küçükler Yıldız-Seda Öz Yıldız, Ankara: Polis Akademisi Yayını, 2016, s. 53, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1672>

- Aile İçi Şiddet Suçları Soruşturma Bürosu

27 Haziran 2011 tarihinde Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı bünyesinde Aile İçi Şiddet Suçları Soruşturma Bürosu kurulmuş, Adalet Bakanlığı’nın 2019 tarihli genelgesiyle bu büroların yaygınlaştırılacağı ve bürolarda uzman savcılarının görev yapacağı belirtilmiştir¹⁹⁷. Söz konusu büroların görevleri yönergelerle düzenlenmektedir. Örneğin Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Genel Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönerge’ye göre büronun başlıca görevi 3.2.1. maddesinde şu şekilde belirtilmektedir¹⁹⁸:

Bu büro tarafından;

Aynı veya aynı çatı altında yaşayan eş ve çocukların,

Aynı çatı altında yaşayan ve birlikte oturma iradesi ile hareket eden (kan ve sıhri hısımlar) diğer aile bireylerinin,

Aynı evi karı-koca ilişkisi ile paylaşanların,

Evlilik birliği ya da beraberliği herhangi bir sebeple sona ermiş kişilerin,

Birbirlerine yönelik şiddet içeren eylemlerine ilişkin soruşturmalar yürütülür ve sonuçlandırılır.

Bu bürolar yakın ilişkide bulunanlar arası şiddet eylemlerini soruşturmak bakımından önemlidir. Ayrıca 6284 Sayılı Kanun gereğince şiddete maruz kalanlar, karakol, aile mahkemeleri yanında Cumhuriyet savcısına da başvurabilmektedir. Bu anlamda konuya özgü savcılıkların kurulması, kolluktaki bürolar gibi şiddete uğrayanların konunun uzmanı tarafından ayrıntılı dinlenmelerini sağlanması, ihtiyaçların saptanması ve bunlara göre tedbir kararları alınması bakımından önem taşımaktadır.

- Ayrımcılık ve Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Suçlar Soruşturma Bürosu

Savcılıklar düzeyinde kurulan bu büroların görevleri yönergelerle belirlenmektedir. Örneğin bu büronun görevi Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Genel Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönerge’nin 3.2.4.maddesinde düzenlenmiştir. Bunlar arasında insanlığa karşı suçlardan başlayıp, çocukların cinsel istismarına kadar uzanan cinsel şiddetle ilgili suçlar yer almaktadır¹⁹⁹. Ayrımcılık ve cinsel şiddet konularında uzman savcılıkların kurulması adalete erişim bakımından konunun uzmanlar tarafından ele alınmasını sağlaması dolayısıyla son derece önemlidir.

- Ankara Barosu Gelincik Merkezi

Ankara Barosu tarafından 2 Nisan 2011 yılında kurulmuş olup fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddete maruz kalan kadın, çocuk ve LGBTİ+ bireylerin uğradıkları şiddetle özel eğitim almış, konusunda uzman avukatlardan oluşmaktadır. Merkez, şiddete uğrayanlara ücretsiz

197 “Adalet Bakanlığı, şiddetle mücadele için genelge yayımladı”, Birgün, 18.12.2019, <https://www.birgun.net/haber/adalet-bakanligi-siddetle-mucadele-icin-genelge-yayimladi-280539>, (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

198 Yönerge için bkz. <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/54/dosya/yonerge26-06-20209-45-am.pdf>

199 Yönerge için bkz. <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/54/dosya/yonerge26-06-20209-45-am.pdf>

avukatlık hizmeti vermekte ve danışmanlık faaliyetinde bulunmaktadır. ŞÖNİM’lere de destek niteliğinde hizmet sunmaktadır.

- Ankara Barosu LGBTİ+ Hakları Merkezi

Merkezin başlıca amaçları LGBTİ+ haklarıyla ilgili hukuki mevzuatı derlemek, bu haklarla ilgili anayasa ve uluslararası anlaşmalara aykırılık durumunda başvurulması gereken ilgili makamlara başvurmak, dava açılması gereken durumda dava dilekçesi hazırlamak, Anayasa Mahkemesi ve/veya AİHM’ne başvurulması gereken durumlarda dava dilekçesi hazırlamak, LGBTİ+ bireylerin davalarına destek vermek ve gerektiğinde avukatlığını üstlenmektir²⁰⁰.

- Üniversitelerarası Cinsel Tacizle Mücadelede Dayanışma Ağı ve Üniversitelerin CTS Birimleri

Üniversitelerde 2000’lerden itibaren başlayan cinsel tacizle mücadeleye ilişkin çalışmalar, 2011 yılından itibaren sistemli hale gelmiş ve üniversiteler arası dayanışma ağının kurulmasıyla birlikte üniversitelerde politika belgesi kabul edilmesi ve/veya cinsel taciz ve saldırıya karşı destek birimleri (CTS) birimleri kurulması yönünde artışlar meydana gelmiştir. Bugün için 16 üniversitede CTS birimi ve diğer üniversitelerde de farklı birimler cinsel şiddete uğrayanlara hukuki, psikolojik, barınma ve maddi destek sağlayabilmektedir. Geline nokta birimlerin kurulmasıyla birlikte önceden sessiz kalan cinsel şiddete uğrayanların şikayetçi olma oranlarında bariz artış gözlenmiştir.

2.2.4. Şiddete Uğrayanların Başvuracakları Telefon Hatları

- Kadın Acil Destek Uygulaması

Kadın Acil Destek (KADES) veya Kadın Acil Destek İhbar Sistemi uygulaması İçişleri Bakanlığı tarafından acil duruma müdahale etmek için kadına yönelik şiddeti önlemek amacıyla geliştirilmiştir. Eşinden veya bir başkasından şiddet gören ya da şiddete maruz kalma ihtimali olan kadınların akıllı telefonları üzerinden uygulama aracılığıyla yapacakları ihbarlarla hızlı bir şekilde sisteme ulaşabilmesi istenmiştir. Uygulamaya ilişkin açıklama şu şekildedir:

*"Akıllı telefon kullanıcısı bir kadının, Google Play Store ve Apple Store uygulamasından indireceği "Kadın Destek Uygulamasını (KADES)", T.C. Kimlik Numarasını girerek ve sonrasında EGM serverlarından gelen aktivasyon kodu ile aktif hale getirebileceği uygulama ile aile içi ve kadına yönelik şiddet mağduru kadınların acil durumlarda cihaz konum bilgisini açarak bir tuşla 155 Polis İmdat Acil Çağrı Merkezine ulaşarak, yardım çağrısının yapıldığı olay yerine en yakın ekip veya devriyenin sevk edilerek olaya müdahalesi sağlanacaktır."*²⁰¹

- Ankara Barosu Gelincik Merkezi

Gelincik Merkezi’ne 444 43 06 no’lu telefondan cinsiyet temelli şiddete uğrayanlar 7 gün 24 saat ulaşarak danışma ve avukatlık konusunda yardım alınabilmektedir.

200 Ankara Barosu LGBTİQ+ Hakları Merkezi Yönergesi. Şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1673>

201 Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Kadın Destek Uygulaması, <https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu

Federasyonun 24 saat kesintisiz bir şekilde hizmete veren Aile İçi Şiddet Yardım Hattı'na 0212 659 96 96 / 0549 659 96 96 numaralı telefonlardan ulaşılarak şiddet konusunda yapılacaklar, yararlanılacak hukuki araç yöntemleri ve avukat desteği alma konularında bilgi alınabilmektedir.

- ALO 183

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde hizmet veren ALO 183 hattı hakkında bakanlık sayfasında aşağıdaki bilgi yer almaktadır:

*"Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çağrı Merkezlerinden Alo 183 Sosyal Destek Hattı aracılığı ile aile, kadın, çocuk, engelli, yaşlı, şehit yakınları ile gaziler ve gazi yakınlarına yönelik hizmetlere ilişkin çağrılar değerlendirilerek rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. Ayrıca İhmal, istismar ve şiddet vakaları veya töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi için tedbir mahiyetindeki ihbarlar da alınmakta, durumun aciliyeti göz önünde bulundurularak vakanın bulunduğu ilde görevli Acil Müdahale Ekip Sorumlusuna ve/veya kolluk kuvvetlerine bildirilmektedir. Acil Müdahale Ekibi vakayı değerlendirmekte, gerekli durumlarda emniyet veya jandarma birimleri ile koordinasyon sağlayarak, en kısa zamanda müdahale edilmesi sağlanmaktadır."*²⁰²

Ayrıca, ALO 155 ve 156 acil telefon hatları bulunmaktadır.

2.2.5. Erişebilirlik

- Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü

Adalet Bakanlığı, Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Başkanlığı'nca adli süreçte mağdurlara ve özellikle kırılğan gruplara yönelik onarıcı adalet ve sosyal hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde etkin, sürdürülebilir ve ulaşılabilir bir mağdur destek sistemi kurulması amacıyla iller düzeyinde müdürlükler kurulmaya başlanmıştır. Bu müdürlüklerle "suç mağdurlarının tamamına yönelik etkin bir bilgilendirme ve yönlendirme sistemi kurulması, hali hazırda çocuk ve aile mahkemelerinde görev yapan uzmanlar aracılığıyla sağlanan psikososyal destek faaliyetlerinin Cumhuriyet başsavcılıkları, ceza mahkemeleri ve hukuk mahkemelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi, hizmet sunumuna ilişkin standartların geliştirilerek, vaka yönetiminin uygulandığı, adli görüşme odalarının kullanıldığı etkin bir sistemin kurulması hedeflenmiştir. Müdürlükler bünyesinde, Bilgilendirme ve Yönlendirme Bürosu, Kırılğan Grup Destek Bürosu, Ceza Yargılaması Destek Bürosu ve Hukuk Yargılaması Destek Bürosu yer almaktadır"²⁰³. Bu şekilde sadece adli sisteme dahil olmuş suç mağdurlarına yönelik değil, bütün vatandaşlara adli süreçle ilgili bilgilendirme yapılması hedeflenmektedir. Kırılğan gruplar olarak da çocuklar, cinsel suçlara maruz kalanlar, aile içi şiddet mağdurları, kadınlar, engelliler ve yaşlılar sayılarak, bu kişilere yönelik adli destek planıyla gerekli desteklerin verileceği belirtilmektedir. Müdürlüklerin sunacağı hizmetler şu şekilde belirtilmektedir:

Müdürlüklerin kurulması ile;

- 1- Suç mağdurlarının tamamına yönelik adalete erişim kapsamında etkin bir bilgilendirme ve yönlendirme sistemi kurulmuştur.

202 <http://www.alo183.gov.tr/alo183/hizmet-alan%C4%B1.html>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

203 <https://magdur.adalet.gov.tr/adm-nedir-01761>, (Erişim Tarihi: 01.11.2020).

- 2- Halen çocuk ve aile mahkemelerinde bulunan uzmanlar aracılığıyla sağlanan psikososyal destek çalışmaları tüm mahkemeleri ve Cumhuriyet başsavcılığını kapsayacak şekilde verilmektedir.
- 3- Çocuk ve boşanma sürecine has kurgulanan mevcut sistem tüm kırılğan grup mensuplarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Adli süreçte; cinsel suç, aile içi şiddet, terör, göçmen kaçakçılığı veya insan ticareti suçu mağdurları ile çocuk, kadın, yaşlı ve engelli mağdurlar özel olarak desteklenmektedir.
- 4- Hizmet sunumuna ilişkin standartlar geliştirilerek, vaka yönetiminin uygulandığı, adli görüşme odalarının kullanıldığı etkin bir sistem kurulmuştur. Çocuk ve aile içi şiddet büroları ile tüm ceza mahkemelerinde uzman desteği sağlanmaktadır.
- 5- AÇSHB, ÇİM ve kolluk mekanizmaları ile birlikte barolar ve STK’lar ile işbirliği ve eşgüdüm içerisinde çalışılarak, koruma zincirinin adli süreçteki halkası güçlendirilmektedir.²⁰⁴

- Adli Görüşme Odaları

Adli Görüşme Odaları, Adalet Bakanlığı Mağdur Hizmetleri Daire Başkanlığı tarafından 2012-2014 yılları arasında Çocuklar İçin Adalet Projesi’nin çıktısı olarak ve görüşme yapılacak kişilerin ikincil mağduriyete uğramalarını önlemek amacıyla kurulmuş olup, “Bekleme Odası”, “Görüşme Odası” ve “Gözlem Odası” şeklinde üç odadan oluşan özel alanlar olarak tanımlanmaktadır. 2017 yılından itibaren bu odalar, özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen, öncelikli olarak mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile diğer kırılğan gruba mensup mağdurların ifade ve beyanlarının alınmasında kullanılmasına başlanmıştır. 2017 tarihinde 23 ilde kurulan odalar, bugün 61 ilde kurulmuş olup bütün illere yaygınlaştırılması çalışmalarının devam ettiği belirtilmektedir²⁰⁵.

- e-Adalet Vatandaş Uygulaması

Adalet Bakanlığı, teknolojinin imkanlarını kullanarak vatandaşların adalet hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla mobil platformlarda “e-Adalet Vatandaş” uygulamasına başlamıştır. Bu uygulamayla vatandaşlar dava dosyalarına cep telefonları üzerinden anında erişim sağlayabilmekte, adli ve idari yargıda yer alan açık veya kapalı dosyaları hakkında anında bilgi sahibi olabilmekte, dosyalarıyla ilgili gelişimi takip edebilmekte ve UYAP Bilgi Sistemi’nde kayıtlı olan iletişim bilgilerini görebilmektedirler²⁰⁶.

- Erişebilirlik Değerlendirme Modülü

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, başta engelliler olmak üzere yaşlıların, hamilelerin, bebek arabası kullananların yaşam alanlarını engelsiz kullanmaları ve tüm kurumların yararlanabileceği Erişebilirlik Değerlendirme Modülü’nü (ERDEM) hazırlamış, tüm şehirleri engelli vatandaşlara tamamen erişilebilir kılmak ve onların sosyal yaşama katılımlarını artırmak için bir genelge yayınlayarak açık alanlardan binalara kadar tüm kurum ve kuruluşlara çağrı yapmıştır.

204 <https://magdur.adalet.gov.tr/adm-nedir-01761>, (Erişim Tarihi: 01.11.2020).

205 Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, <https://magdur.adalet.gov.tr/ago-nedir-01587>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020). Mağdur görüşme odaları için bkz. <https://magdur.adalet.gov.tr/adli-gorusme-odasi-bulunan-adliyeler-01554>, (Erişim Tarihi: 25.06.2020).

206 “Adalet Bakanlığının Uygulamasına Uluslararası Ödül”, <https://basin.adalet.gov.tr/adalet-bakanliginin-uygulamasina-uluslararasi-odul>, (Erişim Tarihi: 23.09.2020).

Bakanlık, ERDEM ile erişilebilirlik konusunda farkındalığı artırmayı, erişilebilirlik için gerekli düzenlemeleri kolayca tespit etmeyi ve binalara dair “erişilebilirlik belgesi” alınmasını teşvik etmeyi amaçlamakta ve 2020 yılında engellilerin erişilebilirliğinin sağlanması yönünde çalışmalar yapılmasını hedeflemektedir²⁰⁷.

2.2.6. Ulusal Eylem Planları

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından kadına yönelik şiddetle mücadele, kadının güçlendirilmesi ve erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele olmak üzere üç alanı ulusal eylem planı konusu olarak belirlenmiş, bunlardan ilk ikisine dair planlar bugüne kadar yapılmıştır.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007 yılından itibaren söz konusu olup, bugüne kadar 2007-2010, 2012-2015 ve 2016-2020 dönemlerine ait olmak üzere üç eylem planı yapılmıştır. Eylem planı devletin bütün kurum ve kuruluşlarıyla ve sivil toplumla işbirliğinde kadına yönelik şiddeti önlemekten sorumlu olduğunu göstermesi ve bu şiddeti önlemek için sorumlu kurum ve kuruluşları belirtmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu tür sorumluluk anlayışının yaşama geçirilmesi, şiddete uğrayan kadınların adaletle erişimleri bakımından zorunludur. 2016-2020 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı, üçüncü eylem planı olup, bu planla ilgili tanıtıcı bilgi şu şekildedir:

“Kadına yönelik şiddetle mücadelede tüm tarafların sürece dahil edilmesi, ilgili mevzuat ve kamu politikası açısından hedef ve faaliyetlerin belirlenmesi amacıyla hazırlanan ve 2012 yılında yürürlüğe giren “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2012-2015)”nın uygulama süresi 2015 yılı sonunda tamamlanmıştır.

Bu çerçevede, İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat hükümleri, ilgili araştırma ve inceleme raporları ile son dönemde ortaya çıkan toplumsal ihtiyaç ve gelişmeler göz önünde bulundurularak, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin kadın araştırmaları merkezlerinin katkı ve katılımları ile Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü koordinasyonunda “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)” hazırlanmıştır. “3. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı” yürürlüğe girmiştir.”

Eylem planının beş faaliyet konusu ve bu konulara ilişkin hedefler şunlardır:²⁰⁸

1. Mevzuat Düzenlemeleri

- 1.1. İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere kadının insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler ve belgeler çerçevesinde Anayasa ve ilgili temel Kanunlarda değişiklik yapılacaktır.

207 Bu konuda bkz. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/erdem-ile-hedef-erisilebilir-turkiye/>

208 Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planii/>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

- 1.2. 6284 Sayılı Kanun'un uygulamada etkinliğinin artırılması amacıyla gerekli değişiklikler yapılacak ve ikincil mevzuat çıkarılacaktır.
- 1.3. İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun kapsamında sorumlulukları bulunan kurumların kurumsal mevzuatları (teşkilat kanunu, yönetmelik, yönerge, genelge, talimat vb.) söz konusu Sözleşme ve Kanun ile uyumlaştırılacaktır.

2.Farkındalık Yaratma ve Zihniyet dönüşümü

- 2.1. Kadına yönelik şiddet konusunda hizmet sunan tüm kurum ve kuruluş temsilcilerine yönelik olarak seminer, atölye çalışması vb. etkinliklerin işbirliği içinde düzenlenmesi sağlanacaktır.
- 2.2. Kadına yönelik şiddetle mücadelede yer alan tüm kurum ve kuruluşlarda, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi için eğitici eğitimleri yapılacak, eğitici havuzu oluşturulacak ve eğitimlerin sürekliliği sağlanacaktır.
- 2.3. Politika yapıcılara, karar vericilere, hizmet sunanlara ve kamuoyuna yönelik olarak duyarlılık kazandırıcı televizyon, radyo programları ile görsel, işitsel ve basılı materyaller işbirliği içinde hazırlanacak ve dağıtımı/yayınlanması sağlanacaktır.
- 2.4. Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında erkeklere yönelik farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümü sağlamak amacıyla çalışmalar yürütülecektir.
- 2.5. Okul öncesi eğitimden başlayarak örgün ve yaygın eğitimin tüm kademelerinde kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında mevcut eğitim müfredatları/programları incelenerek, ihtiyaç duyulması halinde revize edilecek ve etkin uygulanması sağlanacaktır.
- 2.6. Erken yaşta ve/veya zorla evlendirmelerin önlenmesine dair ulusal ve yerel düzeyde çalışmalar yürütülecektir.
- 2.7. Kadına yönelik şiddet konusunda düzenlenecek eğitim programlarının etki analizleri yapılarak, ortaya çıkan sonuçlar kapsamında mevcut programlar ve materyaller güncellenecektir.

3. Koruyucu ve Önleyici Hizmet Sunumu ve Şiddet Mağdurlarının Güçlenmesi

- 3.1. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri tüm illerde yaygınlaştırılacak, kapasiteleri ve hizmetlerin standardizasyonu geliştirilecektir.
- 3.2. Kadın konukevlerinde sunulan hizmetlerin standartlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve ihtisaslaşma sağlanacaktır.
- 3.3. Belediye Kanunu gereğince nüfusu 100.000'i geçen tüm belediyeler tarafından konukevi/sığınmaevi açılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
- 3.4. Şiddet mağduru kadınların konukevi sonrası desteklenmesi ve izlenmesi amacıyla model oluşturulacaktır.
- 3.5. Şiddet mağdurunun etkin korunması için teknik araç ve yöntemlerin kullanılması yaygınlaştırılacaktır.
- 3.6. Şiddet mağduru kadınlar ile birlikte birimlerden hizmet alan şiddet mağduru/tanıdığı çocuklara yönelik psikososyal destek programları geliştirilecek ve uygulanacaktır.

- 3.7. Mülteci ve sığınmacı kadın ve çocukların koruyucu ve önleyici hizmetlerden faydalanmalarını sağlanacaktır.
- 3.8. İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında il ve ilçe düzeyinde uzmanlaşmış hizmet birimleri kurularak, kapasiteleri artırılacaktır.
- 3.9. ALO 183 Sosyal Destek Hattı’nın kadına yönelik şiddetle mücadelede hizmet sunum kapasitesi güçlendirilecektir.
- 3.10. Kadın hizmet birimlerinden yararlanan kadınların istihdama yönelik meslek edindirme kurslarından ve girişimcilik eğitimlerinden faydalanmalarına yönelik işbirliği çalışmaları yürütülecektir.

4.Sağlık Hizmetlerinin Düzenlenmesi ve Uygulanması

- 4.1. İstanbul Sözleşmesi gereğince, kadına yönelik şiddet kapsamındaki adli vakalarda ikincil mağduriyetin ve bulgu kaybının önlenmesi amacıyla kurumsal hizmet birimleri oluşturularak, sayı ve kapasitesi artırılacaktır.
- 4.2. İstanbul Sözleşmesi gereğince, cinsel şiddet mağdurları için özel hizmet modelleri oluşturulacak ve uygulamaya geçilecektir.
- 4.3. 6284 Sayılı Kanun kapsamında hakkında önleyici tedbir kararı verilen şiddet uygulayanlara yönelik rehabilitasyon ve destek programları uygulamak üzere psikososyal destek merkezleri kurulacak ve kapasitesi geliştirilecektir.
- 4.4. Şiddete uğrayan, tanık olan çocuklar ile şiddete meyilli veya şiddet davranışı gösteren çocuklara yönelik özel terapi ve rehabilitasyon programları uygulanacaktır.
5. Kurum ve Kuruluşlar Arası İşbirliği ve Politika
- 5.1. Kadına yönelik şiddet verilerinin etkin biçimde izlenmesi amacıyla kurumlararası ortak veri tabanı oluşturulacaktır.
- 5.2. Kadına yönelik şiddetle mücadelede mevcut protokoller sürdürülecek, yeni işbirliği protokolleri hazırlanacaktır.
- 5.3. Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında merkezi ve yerel düzeyde faaliyette bulunan komite/kurulların etkin faaliyet göstermelerine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Beş alandaki hedeflenen iyileştirmeleri sağlamak için eylem planını somutlaştırmak üzere iller düzeyinde, valiliklerin öncülüğünde kurullar oluşturulmuştur.

Kadına karşı şiddetin önlenmesi eylem planlarına ek olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2008-2013 dönemi için “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı” ve ardından 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” çıkarılmıştır. Bu plan kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının, özel sektörün ve ilgili diğer kuruluşların kadınların güçlenmesine yönelik yapacakları çalışmalarını içerecek şekilde hazırlanmıştır.

“Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023) beş temel politika eksenine –eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmalarına katılım, medya- ilişkin mevcut durum, temel amaç, hedefler, stratejiler ve faaliyetler düzenlenmiştir. Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nda beş temel politika eksenine ilişkin “5 Temel Amaç”, “21 Hedef”, “21 Strateji”, “126 Faaliyet”e yer verilmiştir.”²⁰⁹

2.2.7. Hukuk Uygulamasını Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Yönde Geliştirmeye Yönelik Mahkeme Kararları ve Hak Savunuculukları **- AİHM kararları**

AİHM Kararlarının Türk hukukunda toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı ve cinsiyet temelinde adalete eşit erişimde etkili olması bakımından önem taşımaktadır. Bu yönde AİHM’nin dönüştürücü etkisi olduğu söylenebilir. Örneğin AİHM’nin Türkiye aleyhine verdiği ihlal kararlarına yol açan nedenleri ortadan kaldırmak amacıyla 5 yıllık dönemi kapsayan “İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı”²¹⁰ yapılmıştır. Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan bu plan 2014 -2019 yıllarına dair olup, yaşam hakkının ihlal edilmesini önlemekle ilgili başlıklardan birinde “Devletin Pozitif Yükümlülük İlkesinin Bir Gereği Olarak, Aile İçi Şiddetin, Kadına Yönelik Şiddetin ve Özellikle Cinayetlerin Önlenmesi Adına Gerekli Tedbirlerin Alınması”na yer verilmiş olup, 6284 Sayılı Kanun’un etkin bir şekilde uygulanması için yapılması gerekenler üzerinde durulmaktadır.

AİHM kararlarının dönüştürücü etkisini yargı kararlarında görmek mümkündür. Örneğin AİHM’in Ünal Tekeli/Türkiye soyadıyla ilgili kararının Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarını ve Yargıtay’ın kararlarını etkilediğini görmek mümkündür. Ünal Tekeli kararıyla Mahkeme, kadınların evlenince kocalarının soyadını alma zorunluluğunu cinsiyet temelinde ayrımcılığı yasaklayan 14. maddeye aykırı bulmuştur²¹¹.

Diğer yandan AİHM’in diğer bir önemli kararı kadına yönelik şiddet davalarıyla ilgilidir. Bu kararlardan en önemlisi yukarıda birkaç kez ifade edilen Opuz kararıdır. Opuz kararı AİHS 14. maddenin cinsiyet kaynaklı şiddetin ayrımcılık içerdiğini belirtmesi, adli pasiflik ve kadınların içinde bulunduğu eşitsiz yapıyı yansıtmaması bakımından önem taşımaktadır. Mahkemenin Türkiye’den giden kadına yönelik şiddetle ilgili diğer davalarda da benzer kararları vermesi bu yönde içtihat oluşmasını sağlamıştır. Bu kararlar emsal teşkil ederek, en azından Türkiye’deki hak savunucularının dayanacakları hukuki temeli oluşturmaktadır. Benzer bir hususu AİHM’in X v./Türkiye kararı için de söylemek mümkündür.

AİHM’in X v./Türkiye kararı Türkiye’den giden ilk eşcinsel konulu dava olup, AİHM Türkiye’yi AİHS’nin 3. ve 4. maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle mahkum etmiştir. Dava, mahkum edilen eşcinsel bireyin hapis hane koşullarında karşılaştığı muameleyle ilgilidir. Adalete erişim bakımından, karşılaşılan ayrımcı muamele nedeniyle etkili başvuru hakkının kullanılamaması söz konusudur. X kendisine yapılan muameleye karşı infaz hakimine ve ağır ceza mahkemesine

209 Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksqm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planlari-2018-2023/>, (Erişim Tarihi: 11.09.2020).

210 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı (2014), <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1674>

211 Ünal Tekeli/Türkiye, Başvuru no.29865/96, 16 Kasım 2004

başvurmasına rağmen bu talepleri incelenmeden reddedilmiş ve cezaevi yönetiminin bu konuda takdir hakkı olduğu belirtilmiştir. AİHM bu durumu etkili başvuru yolundan mahrum bırakılma olarak değerlendirmiştir²¹². AİHM bu kararının 57 no’lu paragrafında ayrımcılığı yasaklayan AİHS’nin 14. maddesinin kapsamına cinsel yönelimin de girdiğini açıkça belirtmektedir:

“57. AİHM, cinsel yönelimlerin aynı zamanda 14. maddenin koruması alanına girdiğini hatırlatmaktadır (diğerlerinin yanı sıra bkz. Kozak v. Polonya, no. 13102/02, par. 83, 2 Mart 2010, Alekseyev v. Rusya, no. 4916/07, 25924/08 ve 14599/09, par. 108, 21 Ekim 2010). Ayrıca, burada ayırt edilmesi gereken husus kişinin özel yaşamının mahrem ve savunmasız alanını ilgilendiriyor ise, ihtilaf konusu tedbiri haklı çıkarmak AİHM’e özellikle, güçlü gerekçeler sunmak gerekmektedir. Ayrımcı davranış cinsiyet veya cinsel yönelim ile ilgili ise, Devlete bırakılan takdir hakkı kısıtlıdır. Dolayısıyla, bu tarz durumlarda orantılılık ilkesi gereğince, hem seçilen tedbir güdülen amaca genel olarak uygun olmalıdır, hem bu tedbirin koşullara bağlı olmadan gerekli olduğunun da ispatlanması gerekmektedir. Şayet farklı muameleye gerekçe olarak ileri sürülen argümanlar sadece başvuranın cinsel yönelimleri üzerine bina edilmişse, Sözleşme açısından ayrımcılık söz konusudur.”

- Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları

Kadın Dayanışma Vakfı tarafından hazırlanan *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları: Avukatlar İçin Kılavuz* başlıklı kitapçıkta, ceza ve hukuk davalarında söz konusu olan kadınlarla ilgili cinsiyetçi uygulamalara yer verilmiş, adalete erişimle ilgili cinsiyetçiliğin farkında olmayı sağlayan göstergeler listesi hazırlanmıştır. Kılavuz bu konuda avukatlara yol göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Kılavuzda avukatlar için uluslararası hukuktaki ve iç hukuktaki standartlara göre ceza ve hukuk dava dosyalarının toplumsal cinsiyet perspektifiyle analiz edilmesine yönelik dosya kontrol listeleri hazırlanmıştır. Bu yolla kadına yönelik şiddet davalarında kadınların temsil edilmesinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ceza yargı dosyaları için kontrol listesi, mağdurların haklarının kullandırılıp kullandırılmadığı ve güvenliklerinin sağlanıp sağlanmadığı, ikincil mağduriyet yaratılıp yaratılmadığı ve toplumsal cinsiyete dayalı önyargıların yargılama aşamasında etkili olup olmadığını ölçmeye yönelik sorulardan oluşur ve oldukça ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Hukuk yargılama dosyaları için kontrol listesi ise bu alanda üzerinde en az durulan hukuk yargılamalarının önemini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Zira kadına yönelik şiddetle ilgili genellikle üzerinde durulan konular ceza davaları olup, hukuk yargılamaları ihmal edilmektedir. Hukuk yargılamaları kontrol listesinde de ceza yargılamaları kontrol listesinde olduğu gibi mağdurların haklarının kullandırılıp kullandırılmadığı, ikincil mağduriyet yaratılıp yaratılmadığı ve toplumsal cinsiyete dayalı önyargıların yargılama aşamasında etkili olup olmadığını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır²¹³.

Hukuk davalarına ilişkin hazırlanan kontrol listesinde yer alan hususlardan bazıları şunlardır:

212 X v. Türkiye, Başvuru No: 24626/09, 9 Ekim 2012, paragraf. 49-51.

213 Kadın Dayanışma Vakfı, *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları-Avukatlar İçin Kılavuz*, 2018, s. 46.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/452>

- Mahkemeden adli yardım istenmiş mi? Talep varsa ne karar verilmiş?
- Herhangi bir tedbir talebi var mı? Tedbir kararı verilmiş mi? Tedbir talebi 6284 Sayılı Yasa kapsamında ise verilmesi için delil ve belge istenmiş mi? Verilen tedbir kararı olaya ve taleplere uygun somut bir karar mı yoksa matbu mu yazılmış?
- Arabuluculuk/sulh önerilmiş mi?
- Davada taraflar ve dinletmek istedikleri tanıklar dinlenmiş mi?
- Uzman görüşmesi yapılmış mı? Görüşmeler nasıl ve nerede yapılmış? Hazırlanan raporda değerlendirme ve inceleme nasıl yapılmış? Cinsiyetçi ve önyargılı değerlendirmeler var mı? Raporda ayrımcı ifadeler var mı?
- Yargılamada özel hayatın gizliliği ihlal edilmiş mi?
- İnceleme ve değerlendirme bütünsel bir yaklaşıma dayanıyor mu? Ne karar verilmiş?
- Taraf davranışları karara ne şekilde etki etmiş? Tarafların "rızası" ve "kusurları" üzerinde durulduysa değerlendirme nasıl yapılmış?
- Verilen karar gerekçeli mi? Uluslararası standartlara uygun mu? Kararda ayrımcı ve cinsiyetçi ifadeler söz konusu mu?
- Verilen kararda uluslararası sözleşmelerle, AİHM-AYM kararlarına, bilimsel eserlere ve öğretiyeye atıf var mı?
- Yargılama esnasında hakimin cinsiyetçi tutum ve değerlendirmesi olmuş mu? Kararı veren hakimin cinsiyetini belirtiniz.
- Toplumsal cinsiyete dayalı/geleneksel önyargılar kararda bir gerekçe olarak kullanılmış mı?"²¹⁴

Ceza davalarına ilişkin hazırlanan kontrol listesinde yer alan hususlardan bazıları şunlardır:

- İfade/ler alınırken psikolog/pedagog veya sosyal çalışmacı var mı?
- İfade/lerinde kadın memur bulunmuş mu?
- İfade/ler alınırken sesli ve görüntülü kayıt yapılmış mı? Kayıt varsa ifadenin ne zaman başladığı ve bittiği tutanağa saat ve dakika olarak yazılmış mı?
- Mağdura hakları hatırlatılmış ve eylemli olarak kullanılmış mı?
- Mağdur fiziksel ve ruhsal zarar görmüşse sağlık kurumuna yönlendirilerek adli rapor aldırılmış mı? Alabileceği bu raporun ileriki aşamalarda delil niteliği taşıyabileceği bildirilmiş mi?
- Mağdur, avukat yardımından yararlandırılmış mı? (Avukatın cinsiyetini belirtiniz.)
- Mağdurun kendi avukatı var mı yoksa Barodan (CMK) mı bir avukat atanmış?
- Başvurucu ifade verdiği yere ne zaman gelmiş? Avukat çağrıldıktan ne kadar süre sonra gelmiş?

214 Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları, ss. 48-49.

- *Mağdur ihtiyaç varsa tercüman yardımından yararlandırılmış mı? Tercümanın özellikleri nedir? İyi bir tercüme yapılmış mı?*
- *Mağdurun bilgileri gizli tutulmuş mu? Mağdura bu yönde bir talebi olup olmadığı sorulmuş mu?*
- *Adli soruşturma dışında suçun idari yönden de soruşturulması ve mağdur ile tanıklarının korunması ve desteklenmesi için örneğin 6284 Sayılı Yasa’da sıralanan tedbirler gibi gerekli önlem ve tedbirlerin alınmasına yönelik bir işlem yapılmış mı?*
- *Kovuşturma süresince özel hayatın gizliliği ihlal edilmiş mi?*
- *Dava, STK’lar ya da bir grup kadın/bir grup avukat tarafından toplu takip edilmiş mi? Etkileri var mı? Müdahillik talepleri var mı? Kabul edilmiş mi?*
- *Aile ve Sosyal Politikalara Bakanlığı (ASPB) davaya müdahil olmuş mu? Duruşmaları takip etmişler mi ve müdahale dilekçesinin verilmesi dışında dosyada bir işlem yapmışlar mı? Verilen müdahale dilekçesi matbu mu yoksa somut olaya göre mi yazılmış?*
- *Deliler nasıl değerlendirilmiş? İnceleme ve değerlendirme bütünsel bir yaklaşıma dayanıyor mu?*
- *Yargılama esnasında hakimin cinsiyetçi tutum ve değerlendirmesi olmuş mu? Kararı veren hakimin cinsiyetini belirtiniz.*
- *Verilen karar gerekçeli mi ve uluslararası standartlara uygun mu?*
- *Verilen kararda uluslararası sözleşmelerle, AİHM-AYM kararlarına, bilimsel eserlere ve öğretiye atıf var mı?*
- *Toplumsal cinsiyete dayalı/geleneksel önyargılar kararda bir gerekçe olarak kullanılmış mı?*
- *Mağdur ve sanık davranışları karara ne şekilde etki etmiş? Mağdurun “rızası” üzerinde durulduysa değerlendirme nasıl yapılmış?*
- *Sanığa ceza verilmiş mi? Zamanaşımı var mı? Uygun ceza belirlenmiş mi?*
- *Hükümlerle birlikte sanık tutuklanmış mı?*
- *Verilen cezadan indirim uygulanmış mı, uygulandıysa hangi sebeplere dayanılmış? Yargılama konusu suçla birlikte işlenen diğer suçlara ceza verilmiş mi? (Hürriyetinden yoksun kılma, yaralama, yağma, tehdit, hakaret vs.)*
- *Şiddet mağduru başvurabileceği uluslararası mekanizmalar hakkında ilgili makamlarca bilgilendirilmiş mi?”²¹⁵*

- Dava İzleme ve Raporlama

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun, kadınlarla ilgili olarak davaları izlemeleri ve bu davalarla ilgili yargıda cinsiyetçilik raporları hazırlamaları, ceza davalarında yargılamada cinsiyetçiliği önlemek bakımından önem taşımakta ve yargısal dönüşüm anlamında önemli bir adımı oluşturmaktadır²¹⁶.

215 *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları*, ss. 52-54.

216 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/kategori/davalarimiz>, (Erişim tarihi: 22.11.2020).

- Stratejik Davalama

Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği tarafından 2020 yılında yayınlanan Türkiye’de LGBTİ+ Hakları başlıklı raporda stratejik davalamanın toplumsal cinsiyete duyarlı yargıya erişimde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu tür davalamanın ulaştığı aşağıda belirtilecek sonuçlar ve raporda stratejik davalamanın anlamı şu şekilde belirtilmektedir:

“İnsan hakları aktivizminde önemli bir yer tutan stratejik davalama, bir başvuru veya dava sürecinin, başvurucunun acil taleplerinin ötesinde, hukuki veya sosyal bir gelişme de elde etmek üzere kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Tam olarak hangi faaliyetlerin stratejik davalama kapsamına dahil edileceği konusu tartışmalı olmakla birlikte, tanımların hepsi, daha geniş çaplı sosyal etki yaratma amacını stratejik davalamanın ayırt edici özelliği olarak vurgulamaktadır. Bu haliyle stratejik dava bir sonuç değil, daha geniş bir projenin bir adımıdır. Her dava kendi içinde bir strateji barındırmakla beraber, stratejik davaya ismini veren, içerdiği uzun soluklu stratejik planlama aşamasıdır. Zira stratejik davanın amaçları, davayı kazanmaya yönelik hukuki argümanlar sunmaktan fazlası olabilir. Stratejik davanın konusu yapılan durum hakkında bilinç uyandırılması, bu konuda kamu tartışmalarının canlandırılması, politika değişikliğine dair bir talep uyandırılması gibi farklı amaçlar güdülmesi mümkündür. Buna ek olarak stratejik davalama, alınan mahkeme kararının icrası aşamasını da kapsar. Dolayısıyla kısa, orta ve uzun vadeli planlamaya ihtiyaç vardır. Tüm bu aşamaların başarılı olabilmesi için ise bütüncül bir yaklaşımla çeşitli hukuki, siyasi ve sosyal tekniklerden faydalanılmakta, sosyal medya, tabandan örgütlenme ve akademik kurumlarla işbirliği gibi çeşitli taktikler kullanılmaktadır

...

LGBTİ+ hakları için stratejik davalama ise LGBTİ+’ların durumunda olumlu sistemik değişikliklere yol açma amacıyla cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık başta olmak üzere, LGBTİ+ haklarının ihlallerine ilişkin davalar üstlenmek olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de de bilhassa 2006 ve sonrasında[10] stratejik davalama LGBTİ+ haklarını iyileştirmek için başvuru olan önemli bir araç haline gelmiştir.”²¹⁷

Bu açıdan stratejik davalamanın geniş anlamda adalete erişimle bağdaştığı görülmektedir. Bu şekilde sadece hukuk kültürü değiştirilmemekte, ayrıca toplumsal olarak da farkındalık ve hak bilinci sağlanma yolu bulunmaktadır. Rapor uluslararası alanda yapılan çalışmalara baktığı gibi, kendi ülkemizin iç dinamikleri çerçevesinde nelere dikkat edilmesi gerektiğini avukat deneyimlerinden yola çıkarak belirlemektedir. Raporda mevcut olan mevzuat çerçevesinde hareket edilerek hakları koruyucu bir tutum izlenmektedir. Bu çerçevede Anayasa’nın başta eşitlik ilkesi ve uluslararası insan hakları sözleşmelerine kanunlar karşısında öncelik veren 90. maddesi ve ilgili diğer maddeleri önem taşımaktadır. LGBTİ+ hakları açısından aşağıda verilen örnek, bu konudaki yaklaşımın önemini göstermektedir:

217 Türkiye’de LGBTİ+ Hakları, ss. 4-5.

“10 Ağustos 2018 tarihinde iki trans kadın, rezervasyon yaptırdıkları Ankara Cinnah Hotel’de “yer yok” denilerek geri çevrilmiş ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığa maruz bırakılmışlardır.[19] Bunun üzerine Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği, söz konusu olayla ilgili TİHEK’e şikâyetinde bulunmuş ve Ankara Cinnah Hotel’in eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına aykırı davrandığını ve söz konusu davranışın suç oluşturduğunu belirtmiştir. TİHEK, 16 Ocak 2019 tarihli yazısıyla Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’nun Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı başlıklı 3. maddesinde sayılan ayrımcılık temelleri arasında “cinsel kimlik” kategorisinin bulunmadığını ifade ederek başvuruyu kabul edemeyeceğini belirtmiş ve başvuruyu reddetmiştir. Bunun yanı sıra, söz konusu başvurunun kurul tarafından değerlendirilmesi ve kurul tarafından toplanan heyet veya daire tarafından incelenmesi gerekirken, başvuru doğrudan Başkan Yardımcısı’nın yazısıyla reddedilmiştir. Pembe Hayat’ın, söz konusu davayı idare mahkemesine taşıması üzerine, kararın yetkili kişilerce verilmemesi sebebiyle idare mahkemesi kararı yetki yönünden hukuka aykırı bulmuş ve iptal etmiştir. Verilen iptal kararı üzerine TİHEK bu sefer ilgili usule uygun olarak, ancak aynı gerekçeyle başvuruyu tekrardan reddetmiştir. Güncel durumda ikinci ret kararı tekrardan idare mahkemesi önüne taşınmıştır ve dava derdest haldedir. Aşağıda ayrıntısıyla ele alınacağı üzere, Türkiye’deki ulusal insan hakları ve eşitlik kurumu işlevini gören TİHEK’e LGBTİ+ haklarıyla ilgili yapılan başvuruların, ilgili başvuru mekanizması olarak TİHEK’in seçilmesi ve TİHEK ile bağlantılı olarak ilerleyen hukuk mücadelesinin seyri bakımından stratejik bir anlam taşıdığı ortadadır. Bu sebeple Ankara Cinnah Hotel’le ilgili Pembe Hayat’ın halihazırda devam ettirdiği bu stratejik dava, TİHEK’in LGBTİ+ hakları bakımından izlediği profili, kendisine yapılan somut bir başvuru ışığında bir kez daha ortaya koymak için büyük öneme sahiptir. Bu anlamda başvurunun, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımcılık kategorilerinin TİHEK mevzuatı açısından irdelenmesi ve tartışılması bakımından stratejik bir amaçla takip edildiği söylenebilecektir.”²¹⁸

Stratejik davalamada mevcut olan anayasaya aykırı hükümler de saptanmakta ve bunlara karşı yargı yoluna başvurulmaktadır. Bunun dışında mevcut olan mevzuat hükümlerine aykırı durumlarda da suç duyurusu yapmak da bu tür davanın gereğidir. KAOS GL’nin LGBTİ+ bireylere yönelik nefret söylemi içeren ifadelerle karşı yaptıkları suç duyurusu bunun bir örneği sayılabilir²¹⁹. Ayrıca stratejik davalama hak ihlallerini önlediği gibi hesap verilebilirliği de sağlamaktadır. Bu konuda önemli bir örnek olarak Rojin Çiçek davası belirtilmektedir:

“Uzun yıllar boyunca eşcinsel olması sebebiyle ev içi şiddet gören ve evden kaçan Roşin Çiçek, 2 Temmuz 2012 tarihinde babası ve amcaları tarafından yakalanıp öldürülmüştür. Failler Metin Çiçek, Mehmet Alican Çiçek ve Şeyhmus Çiçek’in yargılaması, Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi önünde, kasten öldürme suçlamasıyla 9 Aralık 2012 tarihli duruşmayla başlamıştır. 18 Ocak 2013 tarihli 2. duruşmada SPoD’un davaya müdahillik talebi kabul edilmiş, sonraki tarihli duruşmalarda Kaos GL ve Siyah Pembe Üçgen’in müdahillik talepleri ise “bir derneğin müdahillik talebinin yeterli olması” sebebiyle reddedilmiştir. 5 Aralık 2013 tarihli duruşmada Roşin’in ailesinin talebi üzerine “suçtan doğrudan zarar

218 Türkiye’de LGBTİ+ Hakları, s. 10.

219 Türkiye’de LGBTİ+ Hakları, s. 13.

görme ihtimali bulunmaması” gerekçesiyle SPoD’un müdahilliğinin kabulü kararından rücu edilmiştir. Böylece yargılama boyunca davayı yakından takip eden ve dosyaya katkı sunan SPoD’un dosyaya müdahilliği bu duruşmada son bulmuştur. Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi, 10 Şubat 2014 tarihli son duruşmasıyla, Roşin Çiçek’in babası Metin Çiçek’i üstsoy veya altsoydan birine karşı kasten öldürme suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına; amca Mehmet Alican Çiçek ile Şeyhmus Çiçek’i ise kasten öldürme suçundan müebbet hapis cezasına çarptırmıştır. Mahkeme gerekçeli kararında “uluslararası ve ulusal düzenlemeler göz önüne alındığında, bir kimsenin farklı cinsel eğilimleri nedeniyle yaşam hakkının elinden alınmasının hiçbir koşulda mümkün olmayacağını” belirtmiştir. Bu karar 2017 yılında Yargıtay tarafından onanarak kesinleşmiştir. Söz konusu dava, LGBTİ+ örgütlerinin ceza yargılama süreci boyunca takipçisi olduğu dosyaların ne şekilde sonuçlanabileceğine ilişkin önemli bir örnektir. Davanın yalnızca öldürme suçuna ilişkin değil, ayrıca gerekçeli kararda geçtiği üzere Roşin Çiçek’in cinsel yönelimi sebebiyle uğradığı bir hak ihlaline dair olduğu tespiti ve tam da bu anlamda hesap verilebilirliğin sağlanması, yürütülen stratejinin belirgin sonuçlarını göstermektedir.”²²⁰

220 Türkiye’de LGTBİ+ Hakları, s. 15.

IV. TÜRKİYE BAĞLAMININ MEVCUT DURUM ANALİZİ: NORMATİF-POLİTİK YAPI

Bu bölümde öncelikle Türkiye’de adalet erişimiyle ilgili mevzuat genel hatlarıyla aktarılacak ve bu konudaki mevcut eksiklikler üzerinde durulacaktır. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından kadınların adalet erişimiyle ilgili normların bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu düzenlemeler daha çok kadına yönelik şiddet üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda kadınların iş hukuku, miras hukuku gibi hukukun diğer dallarında adalet erişimiyle ilgili mevcut durumları eksiklik içermektedir. Öte yandan her ne kadar kadına yönelik şiddetle ilgili mevzuat bulunsun da bunların etkin bir şekilde uygulanmasıyla ilgili problemler söz konusudur. Bu nedenle de kadınlar şiddete uğradıklarında yargıya başvurmaktan kaçınmaktadırlar. Kadınlar denilince de mülteci ve engelli kadınların durumuyla ilgili de mevzuatta eksiklik vardır. LGBTİ+ bireyler ve erkeklik çalışmaları konusunda büyük bir boşluk söz konusudur. Adalet erişimiyle ilgili mevcut eşitsiz yapının belirtilen konular üzerinde durularak, değiştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede öncelikle burada, mevzuat bakımından durum saptaması yapılacak, ardından mevzuatın uygulanmasıyla ilgili problemler belirtilecek ve son olarak mevcut duruma ilişkin talepler özellikle STK’lar bağlamında ortaya konacaktır. Bu bağlamda başlıca tartışılacak konular şunlardır:

- Adalet erişimiyle ilgili kadına yönelik şiddet konularında etkililiğin sağlanması
- Kadınların hukukun diğer konularıyla ilgili adalet erişiminde karşılaştıkları problemler
- Kadınların yargıya başvurmama nedenlerinin belirlenmesi
- Mülteci kadınların hak ve hizmetlere eşit erişimi, hak ve hizmetlerden kaliteli bir şekilde yararlanması
- LGBTİ+ bireylerin adalet erişiminde karşılaştıkları problemler
- Engelli kadınların adalet erişiminde karşılaştıkları problemler
- Cinsiyetçiliğin adalet erişiminde ortaya çıkardığı problemler

A. YEREL MEVZUATIN HARİTALAMASI: MEVZUATIN İLGİLİ İNSAN HAKLARI BELGELERİYLE UYUMUNUN TESPİTİ (YAPISAL İZLEME)

Bu bölümde incelenecek mevzuat şunları içermektedir:

- Anayasa
- 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulanma Yönetmeliği
- Ceza Muhakemesi Kanunu

- Çocuk Koruma Kanunu
- Engelliler Hakkında Kanun
- Hukuk Muhakemeleri Kanunu
- İş Kanunu
- Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu
- Türk Ceza Kanunu
- Türk Medeni Kanunu
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Yönetmeliği
- Vatandaşlık Kanunu
- Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
- Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği
- Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemeleri Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik
- Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Yönetmeliği
- ŞÖNİM Yönetmeliği
- Adalet Bakanlığı İlgili Genelgeleri
- İçişleri Bakanlığı İlgili Genelgeleri
- Türkiye Barolar Birliği ve Baroların adli yardımla ilgili mevzuatı
- Türkiye Barolar Birliği ve Baroların ilgili merkezleriyle ilgili mevzuat
- Arabuluculuk Mevzuatı (Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Yönetmeliği)
- Yargıya (Hakim ve Savcılar Kurulu - HSK ve Yargıtay) İlişkin Etik İlkeler Metinleri

1. Anayasa

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, eşitlik ilkesini 10. maddesinde şu şekilde düzenlemiştir:

MADDE 10- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

(Ek fıkra: 12/9/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

2004 ve 2010 yıllarında hükme eklenen ek fıkralar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi birtakım grupları eşit kılmak adına özel alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamayacağını belirterek maddi anlamda eşitliği sağlamaya yönelik yasal çerçeveyi çizmiştir. Ayrıca

2001 yılında yapılan değişiklikle Anayasa’nın 41/1 maddesinde ailenin eşler arasında eşitliğe dayandığı vurgulanmıştır.

Adalet erişim kapsamında görülebilecek normlar olarak “hakların korunmasıyla ilgili hükümler” 36. maddede ve devamında şu şekilde düzenlenmiştir:

A. Hak arama hürriyeti

MADDE 36- (2001) Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.

B. Kanunî hâkim güvencesi

MADDE 37- Hiç kimse kanunen tabî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tabî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

MADDE 38- Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(2001) Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.

Ceza sorumluluğu şahsîdir.

(2001) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.

(2004) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

(2004) Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.

XIV. İspat hakkı

MADDE 39- Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isna-dın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü,

ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

MADDE 40- Anayasa ile tanınmış, hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden

başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

(2001) Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve surelerini belirtmek zorundadır.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

Söz konusu hükümler, adalete erişime ilişkin çok temel hususları düzenlemekte ve madde 10 kapsamında değerlendirildiğinde tüm bu hak ve özgürlükler herkese eşit şekilde tanınmaktadır.

Önemli sayılabilecek bir diğer hüküm, Anayasa madde 90/5’tir. Bu hüküm uyarınca “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş, milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (2004) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” Dolayısıyla, CEDAW, İstanbul Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme veya Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme gibi pek çok insan hakkı belgesi bu kapsamda önemli bir konuma getirilmiştir.

Yine, yargıya ilişkin genel hükümler adalete erişimin önemli temellerini oluşturmaktadır. Bu kapsamda mahkemelerin bağımsızlığını güvence altına alan Anayasa madde 138; hakimlik ve savcılık teminatı ve hakimlik ve savcılık mesleğine ilişkin Anayasa madde 139 ve 140 ve duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olmasını güvence altına alan Anayasa madde 141 önemlidir.

2. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Kanun’un Uygulanması Yönetmeliği

6284 Sayılı Kanun’un amacı; “şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla” alınacak koruyucu ve önleyici tedbirlere ilişkin usul ve esasları belirlemektir. Dolayısıyla söz konusu kanun ve kanunun ilgili yönetmeliği, şiddet mağdurlarının adalete erişimine ilişkin önemli bir mevzuattır.

Kanun, kadına yönelik şiddete ilişkin uluslararası sözleşmeleri ve özellikle İstanbul Sözleşmesi’ni temel almaktadır (madde 1/ 2-a). Kanun kapsamında kadınlara yönelik şiddete ilişkin alınacak özel tedbirlerin ayrımcılık olarak yorumlanamayacağı özel olarak belirtilmiştir (madde 1/2- ç). Ayrıca Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri’nin de faaliyete geçmesine ilişkin hukuki çerçevede de 6284 Sayılı Kanun’la çizmiştir (geçici madde 1).

Kanun, şiddeti “kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı” olarak tanımlarken şiddet mağdurunu “şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışlara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalan veya kalma tehlikesi bulunan kişiyi ve şiddetten etkilenen veya etkilenme tehlikesi bulunan kişiler” olarak tanımlamaktadır. Yine, kanun kapsamında şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışları uygulayan veya uygulama tehlikesi olanları “şiddet uygulayan” olarak ifade edilmektedir (madde 2).

Kanun, mülki amir ve hakim tarafından verilecek kapsamlı bir koruyucu ve önleyici tedbirler öngörmektedir. Buna göre:

Mülkî amir tarafından verilecek koruyucu tedbir kararları

MADDE 3 - (1) Bu Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere mülkî amir tarafından karar verilebilir:

- a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması.*
- b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması.*
- c) Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi.*
- ç) Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması.*
- d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması.*

(2) Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde birinci fıkranın (a) ve (ç) bentlerinde yer alan tedbirler, ilgili kolluk amirlerince de alınabilir. Kolluk amiri evrakı en geç kararın alındığı tarihi takip eden ilk işgünü içinde mülkî amirin onayına sunar. Mülkî amir tarafından kırksekiz saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar.

Hâkim tarafından verilecek koruyucu tedbir kararları

MADDE 4 - (1) Bu Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki koruyucu tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere hâkim tarafından karar verilebilir:

- a) İşyerinin değiştirilmesi.*
- b) Kişinin evli olması hâlinde müşterek yerleşim yerinden ayrı yerleşim yeri belirlenmesi.*
- c) 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanunundaki şartların varlığı hâlinde ve korunan kişinin talebi üzerine tapu kütüğüne aile konutu şerhi konulması.*

ç) Korunan kişi bakımından hayatî tehlikenin bulunması ve bu tehlikenin önlenmesi için diğer tedbirlerin yeterli olmayacağına anlaşılması hâlinde ve ilgilinin aydınlatılmış rızasına dayalı olarak 27/12/2007 tarihli ve 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu hükümlerine göre kimlik ve ilgili diğer bilgi ve belgelerinin değiştirilmesi.

Hâkim tarafından verilecek önleyici tedbir kararları

MADDE 5 - (1) Şiddet uygulayanlarla ilgili olarak aşağıdaki önleyici tedbirlerden birine, bir kaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere hâkim tarafından karar verilebilir:

- a) Şiddet mağduruna yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret, aşağılama veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunmaması.
  - b) Müşterek konuttan veya bulunduğu yerden derhâl uzaklaştırılması ve müşterek konutun korunan kişiye tahsis edilmesi.
  - c) Korunan kişilere, bu kişilerin buldukları konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması.
  - ç) Çocuklarla ilgili daha önce verilmiş bir kişisel ilişki kurma kararı varsa, kişisel ilişkinin refakatçi eşliğinde yapılması, kişisel ilişkinin sınırlanması ya da tümüyle kaldırılması.
  - d) Gerekli görülmesi hâlinde korunan kişinin, şiddete uğramamış olsa bile yakınlarına, tanıklarına ve kişisel ilişki kurulmasına ilişkin hâller saklı kalmak üzere çocuklarına yaklaşmaması.
  - e) Korunan kişinin şahsi eşyalarına ve ev eşyalarına zarar vermemesi.
  - f) Korunan kişiyi iletişim araçlarıyla veya sair surette rahatsız etmemesi.
  - g) Bulundurulması veya taşınmasına kanunen izin verilen silahları kolluğa teslim etmesi.
  - ğ) Silah taşınması zorunlu olan bir kamu görevi ifa etse bile bu görevi nedeniyle zimmetinde bulunan silahı kurumuna teslim etmesi.
  - h) Korunan kişilerin buldukları yerlerde alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmaması ya da bu maddelerin etkisinde iken korunan kişilere ve bunların buldukları yerlere yaklaşmaması, bağımlılığının olması hâlinde, hastaneye yatmak dâhil, muayene ve tedavisinin sağlanması.
  - ı) Bir sağlık kuruluşuna muayene veya tedavi için başvurması ve tedavisinin sağlanması.
- (2) Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde birinci fıkranın (a), (b), (c) ve (d) bentlerinde yer alan tedbirler, ilgili kolluk amirlerince de alınabilir. Kolluk amiri evrakı en geç kararın alındığı tarihi takip eden ilk işgünü içinde hâkimin onayına sunar. Hâkim tarafından yirmidört saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar.
- (3) Bu Kanunda belirtilen tedbirlerle birlikte hâkim, 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirler ile 4721 Sayılı Kanun hükümlerine göre velayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması hususlarında karar vermeye yetkilidir.
- (4) Şiddet uygulayan, aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan yahut katkıda bulunan kişi ise 4721 Sayılı Kanun hükümlerine göre nafakaya hükmedilmemiş olması kaydıyla hâkim, şiddet mağdurunun yaşam düzeyini göz önünde bulundurarak talep edilmese dahi tedbir nafakasına hükmedebilir.

Tedbir kararlarına ilişkin gizlilik ilkesi de yine Kanunda açıkça belirtilmiştir (madde 8/6).

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği ise “şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi ile şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişiler hakkında şiddetin önlenmesine yönelik tedbirler ile bu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları” kapsamaktadır.

Yönetmelikte, kanunda tanımlanmamış olan birtakım hususların tanımlaması söz konusudur. Örneğin, özerklik açısından önemli sayılabilecek “aydınlatılmış rıza” kavramı, “*korunan kişinin kendisi hakkında verilebilecek tedbir kararının anlayabileceği bir biçimde sebepleri, aşamaları ve sonuçları hakkında açıklama yapılarak bilgilendirilmesi ve özgür iradesi ile bu hususların tamamını anlayıp kabul ettiğine dair yazılı beyanını*” ifade etmektedir. Yine, kanunda tanımlanmamış olan “*tek taraflı ısrarlı takip*”, “*aralarında aile bağı veya ilişki bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, şiddet uygulayanın, şiddet mağduruna yönelik olarak, güvenliğinden endişe edecek şekilde fiziki veya psikolojik açıdan korku ve çaresizlik duygularına sebep olacak biçimde, içeriği ne olursa olsun fiili, sözlü, yazılı olarak ya da her türlü iletişim aracını kullanarak ve baskı altında tutacak her türlü tutum ve davranış*” belirtmek üzere yönetmelik kapsamında tanımlanmıştır.

Gizlilik ilkesinin (madde 32) ve en önemlisi koruyucu veya önleyici tedbir kararlarının alınması ve yerine getirilmesi aşamasında şiddet mağduru ile şiddet uygulayan arasında uzlaşma ya da arabuluculuk önermeye ilişkin yasağın yönetmelik uyarınca altı çizilmiştir (madde 35/3).

Kanunda da zikredilmiş olan yukarıda belirtilen (madde 3-5) koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının usul ve esasları yönetmelikle detaylandırılmıştır (madde 7-28). Yine kanunda belirtilen itiraz usulü (madde 9) yönetmelikte detaylı bir şekilde açıklanmıştır (madde 33-34).

Yönetmelik ayrıca kanunun bilinirliği ve kadın erkek eşitliğinin teşvikine ilişkin eğitimlere de değinmektedir. 41. maddede düzenlenen bu hususa göre:

- “(1) Kanunun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, personel ve üyelerinin Bakanlığın hazırlayıp koordine edeceği, kadının insan hakları ile kadın erkek eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlar.*
- (2) İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın erkek eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulur. Müfredata eklenen derslerin içeriği Milli Eğitim Bakanlığının ilgili birimi ile Genel Müdürlük tarafından birlikte hazırlanır.*
- (3) Ortaöğretim öğrencileri ile yükseköğrenim öğrencileri, Bakanlığın görev alanına giren konularda sosyal sorumluluk projeleri oluşturmada ya da mevcut projelerin içerisinde yer alma konularında teşvik edilir. Bu öğrencilere mezun oldukları tarihte Bakanlık ile Milli Eğitim Bakanlığı ya da Yükseköğretim Kurumu tarafından hazırlanan bir sertifika verilir.”*

3. Ceza Muhakemesi Kanunu²²¹

Ceza muhakemesi hukukunda silahların eşitliği ilkesi, adil yargılanma, adil bir şekilde veya hak-kaniyete uygun dinlenilme hakkı gibi eşitliği ve ayrımcılık yasağını destekleyen ilke ve hakların yanı sıra doğrudan dezavantajlıları korumaya yönelik hükümler de bulunmaktadır.

Madde 202, tercüman bulundurulacak hâlleri şu şekilde sıralamıştır:

- (1) *Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir.*
- (2) *Engelli olan sanığa veya mağdura, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri biçimde anlatılır.*

Yine aynı hüküm gereğince “sanık iddianamenin anlatılması ve esas hakkındaki mütalaanın ve-rilmesi, üzerine sözlü savunmasını, kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapabilir. Bu durumda tercüme hizmetleri, beşinci fıkra uyarınca oluşturulan listeden, sanı-ğın seçeceği tercüman tarafından yerine getirilir.”

Mağdurun haklarının düzenlendiği 234. maddede, mağdurun “18 yaşını doldurmamış, sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl olur ve bir vekili de bulunmazsa, istemi aranmaksızın” kendisine bir vekil görevlendirileceği belirtilmiştir. Yine ilerleyen madde-lerde işlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş olan özellikle çocukların kural olarak sadece bir kere ve uzmanlar eşliğinde ve gerekirse özel ortamlarda dinleneceğinin altı çizilmekte ve bu anlamda ikincil mağduriyet engellenmeye çalışılmaktadır.

Ayrıca, kanunun 77. maddesi özel olarak “kadının muayenesi”ni düzenlemiştir. Buna göre “ka-dının muayenesi, istemi halinde ve olanaklar elverdiğinde bir kadın hekim tarafından yapılır.” Ancak belirtmekte yarar vardır ki bu madde cinsiyet ayrımcılığı sergilediği gerekçesiyle eleş-tirilmektedir. Maddenin tıbbi bir muayene hedeflemesine rağmen “utanma duygusunun” sa-dece kadınlar açısından geçerli olabileceği varsayımının cinsiyetçi olduğu belirtilmektedir²²².

4. Çocuk Koruma Kanunu²²³

Çocuk Koruma Kanunu, esas olarak “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların ko-runmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına” ilişkin hususları düzenlemek-tedir. Kanun, adalete erişim kapsamında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine (madde 11 vd), soruşturmaya (madde 15 vd), kovuşturmaya (madde 22 vd) ve çocuklara özgü mahkemelere (madde 25 vd) ilişkin düzenlemelere yer vermektedir.

221 RG, 17/12//2004, S. 25673.

222 Türkan Yalçın Sancar, *Türk Ceza Hukukunda Kadın*, Ankara: Seçkin, 2013, ss. 249-250; Yaprak Öntan, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik*, Ankara: Yetkin, 2014, ss. 78-79.

223 RG, 15/7/2005, S. 25876.

5. Engelliler Hakkında Kanun²²⁴

Engelliler Hakkında Kanun, ayrımcılık ve eşitliği şu şekilde vurgulamıştır:

“Ayrımcılık

Madde 4/A-(Ek:6/2/2014-6518/65 md.)

Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık dâhil olmak üzere engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır. Eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tedbirler alınır. Engellilerin hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmasını sağlamaya yönelik alınacak özel tedbirler ayrımcılık olarak değerlendirilemez.”

Kanun, engelli kadın ve kız çocuklarının çoklu ayrımcılığını özel olarak zikretmiştir: *“Engeli olan kadın ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmaları önlenerek hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının sağlanması esastır.”* Söz konusu gruplar açısından çoklu ayrımcılığın zikredilmesi olumludur. Ancak engelli mültecilere veya LGBTİ+ bireylere ilişkin ayrı bir vurgu yapılmamıştır.

Ayrıca, söz konusu kanunda adalete erişime ilişkin herhangi özel bir düzenleme yer almamaktadır.

6. Hukuk Muhakemeleri Kanunu²²⁵

6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, yargılamaya hakim olan ilkeler kapsamında hukuki dinlenilme hakkını 27. maddede şu şekilde düzenlenmiştir:

(1) Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler.

(2) Bu hak;

a) Yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını,

b) Açıklama ve ispat hakkını,

c) Mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini içerir.

Tercüman bulundurmaya ilişkin haklar da adalete erişim kapsamında önemlidir. Bu doğrultuda kanunun 263. maddesi şu şekildedir:

(1) Tanık Türkçe bilmezse tercümanla dinlenir.

(2) Tanık, sağır ve dilsiz olup okuma ve yazmayı biliyorsa, sorular kendisine yazılı olarak bildirilir ve cevapları yazdırılır; okuma ve yazma bilmediği takdirde, hâkim, kendisini işaret dilinden anlayan bilirkişi yardımıyla dinler.

224 RG, 7/7/2005, S. 25868.

225 RG, 4/2/2011, S. 27836.

Engelli bireylere ilişkin özel düzenlemelere bakıldığında mahkeme dışında yemin olanağı (madde 235), engelli tanıkların bulunduğu yerde dinlenilmesi (madde 259) ve yine engeli olan bireylerin bulunduğu yerde isticvap olması (madde 172) hükümleri göze çarpmaktadır.

Hasta veya engellilerin mahkeme dışında yemini

MADDE 235-

(1) *Yemin edecek kimse, mahkemeye gelemeyecek kadar hasta veya engelli ise hâkim, bulunduğu yerde o kimseye yemin ettirir. Bu sırada isterlerse taraf vekilleri ve karşı taraf da hazır bulunabilir.*

Tanıkların mahkemede dinlenilmesi

MADDE 259-

(1) *Tanıklar davaya bakan mahkemede dinlenir.*

(2) *Mahkeme, gerçeğin ortaya çıkması için gerekliyse, tanığın olayın gerçekleştiği veya şeyin bulunduğu yerde dinlenilmesine karar verebilir.*

(3) *Mahkeme, hasta veya engelli olmasından dolayı gelemeyen tanığı bulunduğu yerde dinler.*

Bizzat isticvap olunma

MADDE 172-

(1) *İsticvap olunacak kimsenin bizzat gelmesi gereklidir. Ancak, isticvap olunacak kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile isticvap olunması mümkün değil ise istinabe yolu ile isticvap olunur.*

(2) *İsticvap olunacak kimse hastalık, engellilik veya benzeri sebeplerle mahkemeye bizzat gelemeyecek durumda ise bulunduğu yerde isticvap olunur.*

7. İş Kanunu²²⁶

4857 sayılı İş Kanunu eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı toplumsal cinsiyet eşitliğini koruyan ve ihlal eden pek çok hüküm barındırmaktadır. Toplumsal cinsiyete ilişkin hususlar kadın işçiler açısından gebelik ve analık durumlarına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra işyerinde cinsel tacize ilişkin düzenlemeleri de kapsamaktadır.²²⁷

Kanun, “İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz” diyerek ayrımcılık yasağını ortaya koymaktadır (madde 5). Yine aynı maddede işverenin “*biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem*” yapamayacağını altını çizmiştir.

²²⁶ RG, 10/6/2003, S. 25134.

²²⁷ İş hukuku ve toplumsal cinsiyete ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Çağla Erdoğan, “İş Hukuku ve Toplumsal Cinsiyet”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde, Ed. G. Uygur-N. Özdemir, Ankara: Seçkin, 2019, ss. 433-512.

Cinsel taciz ise fesih sebepleri arasında sayılmıştır. İşçinin haklı nedenle derhal fesih hakkını düzenleyen 24/II-d maddesi “İşçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemler alınmazsa” bu haktan yararlanabileceğini belirtmiştir. İşverenin haklı nedenle derhal fesih hakkını düzenleyen 25/II-c maddesi uyarınca ise “işçinin işverenin başka bir işçisine cinsel tacizde bulunması” bir haklı fesih sebebidir.

Kanun, analık halinde çalışma ve süt izni (madde 74), çocukları çalıştırma yasağı ve çalıştırma yaşına ilişkin düzenlemeler de getirmiştir (madde 71). Ayrıca gece çalıştırma yasağına ilişkin çocuklara ve kadınlara dair farklı usuller (madde 73) ve toplumsal cinsiyet klişeleri açısından oldukça tartışmalı olan yer ve su altında kadınların çalıştırılmasının yasaklanması (madde 72) da bu kapsamda sayılabilir.

Toplumsal cinsiyet bakımından sorunlu görülebilecek bir diğer madde, evlenen kadının kıdem tazminatına ilişkindir. 1474 sayılı mülga İş Kanunu’na dayanan bu hükme göre kadın işçin evlenmesinden sonraki bir yıl içerisinde iş sözleşmesini feshederek kıdem tazminatına hak kazanabilir (madde 14). Sadece kadınlara ilişkin bu hakkı öngören söz konusu hüküm kadının kocasına tabi olduğu ve asli görevinin eş olmak olduğu anlayışı üzerinden yükseldiği gerekçeleriyle haklı olarak eleştirilmektedir.²²⁸

8. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu²²⁹

Kanunun amacı, ilk maddede belirtildiği üzere “*kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere Kamu Denetçiliği Kurumunu oluşturmaktır*”.

Kanun, başdenetçi ve denetçilerin bağımsızlığının ve tarafsızlığının altını çizmiş (madde 12) ve başvuru sahibinin talebi üzerine başvurunun gizli tutulacağı belirtilmiştir (madde 17). Yine tarafsızlık, bağımsızlık ve eşitlik ilkelerine ilişkin 30. maddede sayılan yasaklar önemlidir:

MADDE 30 -

- (1) *Başdenetçi, denetçiler, Genel Sekreter, kamu denetçiliği uzman ve uzman yardımcıları ile diğer personel, siyasi partilere üye olamazlar; herhangi bir siyasî parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef alan bir davranışta bulunamazlar; görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapamazlar; görevleri sebebiyle herhangi bir şekilde öğrendikleri mesleki veya ticari sırları görevlerinden ayrılmış olsalar bile açıklayamazlar, kendilerinin veya başkalarının yararına kullanamazlar.*
- (2) *Başdenetçi, denetçiler, Genel Sekreter, kamu denetçiliği uzman ve uzman yardımcıları; kendilerinin, eşlerinin ve üçüncü dereceye kadar (bu derece dâhil) kan ve kayın hısımlarının şikâyetlerini inceleyemezler.*

228 Konuya ilişkin ayrıntılı bir tartışma için bkz. Erdoğan, ss. 479-484.

229 RG, 29/6/2012, S. 28338.

(3) *Başdenetçi, denetçiler, Genel Sekreter, kamu denetçiliği uzman ve uzman yardımcıları ile diğer personel, bu görevleri süresince resmî veya özel hiçbir görev alamazlar, ticaretle uğraşamazlar. Bilimsel yayınlarda bulunma, görevleri veya meslekleri ile ilgili olarak davet edildikleri ulusal veya uluslararası kongre, konferans ve benzeri toplantılara katılma, derneklerde üyelik ve kâr amacı gütmeyen kooperatiflerde ortaklık hâlinde bu madde hükümleri uygulanmaz.*

9. Türk Ceza Kanunu²³⁰

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu eşitlik ve ayrımcılık yasağı bakımından pek çok hüküm içermektedir. Öncelikle, kanunun adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesini düzenleyen 3. maddesi kanunun "uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum ekonomik ve diğer toplumsal konuları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz" diyerek eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkesini kanun nezdinde somutlaştırmıştır.

Ayrıca, 122. maddede özel olarak nefret ve ayrımcılık suçu düzenlenmiştir. Buna göre:

- (1) *Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;*
- a) *Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya*
  - a) *kiraya verilmesini,*
  - b) *Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,*
  - c) *Bir kişinin işe alınmasını,*
  - d) *Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

Kanun, yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, sağır ve dilsizlik engellilik hallerine ilişkin ceza sorumluluğunu özel olarak düzenlemiştir (madde 31-32-33).

Yine, kimi suçların çocuğa veya beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişilere (bu kapsamda engelliler de düşünülebilir) karşı işlenmesi suçun nitelikli halleri kapsamında düzenlenmiştir (örneğin kasten öldürme (madde 82), kasten yaralama (madde 86), işkence ve eziyet (madde 94), veya hayata karşı (madde 82), vücut dokunulmazlığına karşı (madde 86) veya cinsel dokunulmazlığa karşı (madde 102-103-104-105) suçlarda olduğu gibi kimi suçların aile bireylerine karşı işlenmesi cezanın ağırlaştırılmasına sebep olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin önemli bir diğer husus da çoğunlukla kadınların mağduru olduğu kasten öldürme suçunun töre saikiyle işlenmesinin (madde 82/1-k) cezanın ağırlaştırılmasına sebep olmasıdır.

Ceza Kanunu'ndaki cinsel şiddete ilişkin maddeler de konuyla doğrudan ilgili hususları düzenlemektedir. Söz konusu maddeler, aile içi cinsel şiddeti (madde 103/2-c, 103/3-c, 104/3), evlilik

230 RG, 12/10/2004, S. 25611.

içi tecavüzü (madde 102/2), çocuklara ve kendini savunamayacak kişilere (madde102/3-a kapsamında engelliler düşünülebilir) karşı işlenmesi hususlarını içermektedir. Bu kapsamda cinsel saldırıyı, çocukların cinsel istismarını, reşit olmayanla cinsel ilişkiyi ve cinsel tacizi düzenleyen maddeler şu şekildedir:

Cinsel saldırı

Madde 102- (Değişik: 18/6/2014-6545/58 md.)

- (1) Cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlâl eden kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel davranışın sarkıntılık düzeyinde kalması hâlinde iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir.*
- (2) Fiilin vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, on iki yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Bu fiilin eşe karşı işlenmesi hâlinde, soruşturma ve kovuşturmanın yapılması mağdurun şikâyetine bağlıdır.*
- (3) Suçun;*
  - a) Beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı,*
  - b) Kamu görevinin, vesayet veya hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle,*
  - c) Üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımlığı ilişkisi içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş, evlat edinen veya evlatlık tarafından,*
  - d) Silahla veya birden fazla kişi tarafından birlikte,*
  - e) İnsanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunda bulunduğu ortamların sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle, işlenmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilen cezalar yarı oranında artırılır.*
- (4) Cinsel saldırı için başvuru için cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması hâlinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır.*
- (5) Suç sonucu mağdurun bitkisel hayata girmesi veya ölümü hâlinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur.*

Çocukların cinsel istismarı

Madde 103-(Değişik: 18/6/2014-6545/59 md.)

(1) (Yeniden düzenlenen birinci ve ikinci cümle: 24/11/2016-6763/13 md.)

Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişi, sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel istismarın sarkıntılık düzeyinde kalması hâlinde üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. (Ek cümle: 24/11/2016-6763/13 md.) Mağdurun on iki yaşını tamamlamamış olması hâlinde verilecek ceza, istismar durumunda on yıldan, sarkıntılık durumunda beş yıldan az olamaz. Sarkıntılık düzeyinde kalmış suçun failinin çocuk olması hâlinde soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun, velisinin veya vasisinin şikâyetine bağlıdır. Cinsel istismar deyiminden;

- a) On beş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış,
- b) Diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar, anlaşılır.

(2) (Yeniden düzenleme: 24/11/2016-6763/13 md.)

Cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumun da, on altı yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Mağdurun on iki yaşını tamamlamamış olması hâlinde verilecek ceza on sekiz yıldan az olamaz.

(3) Suçun;

- a) Birden fazla kişi tarafından birlikte,
- b) İnsanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunda bulunduğu ortamların sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle,
- c) Üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımlığı ilişkisi içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş veya evlat edinen tarafından,
- d) Vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler tarafından,
- e) Kamu görevinin veya hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle, işlenmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(4) *Cinsel istismarın, birinci fıkranın (a) bendindeki çocuklara karşı cebir veya tehditle ya da (b) bendindeki çocuklara karşı silah kullanmak suretiyle gerçekleştirilmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.*

(5) *Cinsel istismar için başvurulmuş cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması hâlinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır.*

(6) *Suç sonucu mağdurun bitkisel hayata girmesi veya ölümü hâlinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur.*

Reşit olmayanla cinsel ilişki

Madde 104- (1) Cebir, tehdit ve hile olmaksızın, onbeş yaşını bitirmiş olan çocukla cinsel ilişkide bulunan kişi, şikâyet üzerine, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) (İptal: Ana.Mah.nin 23/11/2005 tarihli ve E: 2005/103, K: 2005/89 sayılı kararı ile; Yeniden düzenleme: 18/6/2014-6545/60 md.) *Suçun mağdur ile arasında evlenme yasağı bulunan kişi tarafından işlenmesi hâlinde, şikâyet aranmaksızın, on yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.*

(3) (Ek: 18/6/2014-6545/60 md.) *Suçun, evlat edineceği çocuğun evlat edinme öncesi bakımını üstlenen veya koruyucu aile ilişkisi çerçevesinde koruma, bakım ve gözetim yükümlülüğü bulunan kişi tarafından işlenmesi hâlinde, şikâyet aranmaksızın ikinci fıkraya göre cezaya hükmolunur.*

10. Türk Medeni Kanunu²³¹

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, özellikle miras ve evlilik birliğinde eşler arasında eşitlik bakımından bir önceki 743 Sayılı Kanun’a göre birtakım iyileştirmeler getirmiştir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından sorunlu hükümler hala bulunmaktadır.

Evlenme yaşı, evliliğe ve boşanmaya ilişkin hakların büyük bir kısmı ve mal rejimleri eşler arasında eşitlik prensibi gözetilerek düzenlenmiştir. Evlilik birliği kurulduğu andan itibaren “eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler” (madde 185). Bu evlilik birliğini beraber yönetirler (madde 186). Ancak soyismi kullanımı ve yeniden evlenmeye ilişkin bekleme süresi bu eşitliği gölgede bırakan düzenlemelerdir.

Yeniden evlenmeye ilişkin kadın erkek arasında bariz bir ayrımcılık teşkil eden madde 132, kadın için bir “bekleme süresi” öngörmektedir. Buna göre:

Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün geçmedikçe evlenemez.

Doğurmakla süre biter.

Kadının önceki evliliğinden gebe olmadığına anlaşılması veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hâllerinde mahkeme bu süreyi kaldırır.

Yine, kadının soyadı başlıklı 187. madde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıkça yansıtan bir diğer düzenlemedir. Söz konusu maddeye göre:

Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir.

Her ne kadar yargı içtihatları (Anayasa Mahkemesi 19.12.2013 tarih, 2013/2187 sayılı kararı ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 30.09.2015 tarih ve K. 2015/2011 kararı) vesilesiyle evli kadınların sadece evlilik öncesi soyisimlerini kullanabilmelerinin önü açılmış olsa da bu haktan yararlanmak isteyen her bir kadının dava yoluna mecbur kılınması eşitliğe ve adalete aykırı olan ve bu anlamda adalete erişimi zorlaştıran bir durumdur.

11. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Yönetmeliği²³²

Söz konusu kanun, uluslararası koruma başvurularını düzenlemiştir. Bu doğrultuda, adalete erişim kapsamında ilgili olabilecek hükümler “idari itiraz ve yargı yolu”nu düzenleyen madde 80 ve avukatlık hizmetleri ve danışmanlığı düzenleyen madde 81 sayılabilir. Özellikle madde 81’de avukatlık ücretini karşılama imkanı olmayan kişilere ilişkin adli yardım yolu açılmış ve ilgili kişilerin sivil toplum örgütleri tarafından sağlanan danışmanlık hizmetinden faydalanabilecekleri belirtilmiştir.

231 RG, 8/12/2001, S. 24607.

232 RG, 11/4/2013, S. 28615.

12. Vatandaşlık Kanunu²³³

CEDAW'a göre taraf devletler, "vatandaşlığın kazanılması, değiştirilmesi, sürdürülmesi konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar" tanıyacağını öngörmektedir. 27265 Sayılı Vatandaşlık Kanunu'nun bu hususu gözettiği söylenebilir.

Türk vatandaşlığının kazanılması halleri

MADDE 5 - (1) Türk vatandaşlığı, doğumla veya sonradan kazanılır.

Doğumla kazanılan vatandaşlık

MADDE 6- (1) Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı, soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılır. Doğumla kazanılan vatandaşlık doğum anından itibaren hüküm ifade eder.

Soy bağı

MADDE 7- (1) Türkiye içinde veya dışında Türk vatandaşı ana veya babadan evlilik birliği içinde doğan çocuk Türk vatandaşdır.

(2) Türk vatandaşı ana ve yabancı babadan evlilik birliği dışında doğan çocuk Türk vatandaşdır.

(3) Türk vatandaşı baba ve yabancı anadan evlilik birliği dışında doğan çocuk ise soy bağı kurulmasını sağlayan usul ve esasların yerine getirilmesi halinde Türk vatandaşlığını kazanır.

Anayla soybağı doğumla kurulduğundan (Türk Medeni Kanunu m. 282) evlilik birliği dışında doğan çocuğun annesinin veya babasının yabancı olması durumu farklı düzenlenmiştir.

13. Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı

Kararnamesi²³⁴

Söz konusu kararname, suç mağdurlarına yönelik hizmet ve yardımlara ilişkin konularda görev, yetki ve sorumlulukları düzenlemektedir. Kararname kırılğan grubu "bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi gereğince adli destek görevlileri tarafından yapılan bireysel değerlendirme sonucunda suçtan daha fazla etkilendiği ve korunması gerektiği tespit edilen mağdurlar ile adli sisteme dâhil olan çocuklar"; mağduru ise "suç nedeniyle fiziksel, ruhsal veya ekonomik olarak doğrudan zarar gören gerçek kişi" olarak tanımlamaktadır (madde 2).

Kararname, söz konusu hizmet ve desteklerin eşitlik, insan onuru, dürüstlük, mahremiyet ve çocuğun yüksek yararı ilkeleri çerçevesinde yürütüleceğinin altını çizmiştir (madde 3).

Mağdurlara ilişkin bilgi ve yönlendirmede "mağdurla yapılan sözlü veya yazılı iletişimde, mağdurun anlama veya kendini ifade etme kabiliyetini etkileyen yaş, gelişim düzeyi, engellilik gibi durumları dikkate alınır ve anlaşılır bir dil" kullanılacağı ve bu anlamda dezavantajlılık durumunun gözetileceği belirtilmektedir (madde 4).

²³³ RG, 29/5/2009., S. 27256.

²³⁴ RG, 10/6/2020, S. 31151.

Kararname ayrıca kasten öldürme ve bu suça teşebbüs, neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama, çocuğun cinsel istismarı, nitelikli cinsel saldırı ve neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence suçlarından mağdur olanlara ilişkin hizmetlerle adli sisteme dahil olan çocuklar ile cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlardan veya aile içi şiddet, terör ve insan ticareti suçlarından mağdur olan kırılgan gruplara ilişkin hizmetlere yönelik detaylı düzenlemeler içermektedir (madde 6-7).

14. Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği²³⁵

Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği’nin amacı “öncelikli olarak çocuğun üstün yararı ilkesi uyarınca çocuk dostu adli usullerin işletilmesini, adli süreç içinde yer alan mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocuklar ile cinsel suç, aile içi şiddet mağdurları ve diğer kırılgan gruba dahil mağdurlarla uygun ortam ve yöntemle görüşme yapılmasını, ikincil örselenmenin önlenmesini, korunma ihtiyaçlarının tespitini ve ilgili hizmetlere yönlendirilmesini sağlamak üzere adliyeler bünyesinde özel bir alan olarak adli görüşme odalarının kurulması, işlerlik kazanması, ilgili personelin görev, yetki, sorumlulukları ile bu odaların işleyişine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.”

Söz konusu yönetmelik, adli görüşme odalarında yaş, cinsiyet ve gelişim özellikleriyle farklılaşan kırılganlıklara dikkat edilerek görüşme yapılacağı ve bu görüşmelerin kişilerin örselenmesini engelleyecek şekilde en kısa sürede gerçekleştirileceğinin altını çizmektedir (madde 5, madde 21). Yönetmelik, görüşme odalarına ilişkin tüm standartların ve usullerin söz konusu kırılgan grupların özellikleri gözetilerek gerçekleştirileceğini belirtmektedir.

15. Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemeleri Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik²³⁶

Söz konusu yönetmelik, “Ceza Muhakemesi Kanunu gereğince soruşturma ve kovuşturma makamlarının talebi üzerine müdafî veya vekillerin görevlendirilmeleri ile bu kişilere yapılacak ödemelere ilişkin usul ve esasları” düzenlemektedir. Yönetmeliğin adalete erişimle ilgili sayılabilecek müdafî veya vekillerin görevlendirilmesine ilişkin 5. maddesi şu şekildedir:

- 1) Şüpheli veya sanıktan kendisine bir müdafî seçmesi istenir. Müdafî seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, görevlendirilecek müdafî yapılacak ödemelerin yargılama giderlerinden sayılacağı ve mahkûmiyeti hâlinde kendisinden tahsil edileceği hususu hatırlatılarak talep ettiği takdirde barodan bir müdafî görevlendirmesi istenir.
- (2) Şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malûl veya sağır ve dilsiz ise ya da hakkında alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı soruşturma ya da kovuşturma yapılıyorsa istemi aranmaksızın barodan bir müdafî görevlendirmesi istenir. Ancak bunun için şüpheli veya sanığın müdafîinin olmaması şarttır.

235 Söz konusu Yönetmelik Resmi Gazetede yayımlanmamış olup Adalet Bakanı’nın onayıyla yürürlüğe girmiştir. Tam metin için bkz. <https://magdur.adalet.gov.tr/adli-gorusme-odaları-yonetmeliği-01563>, (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

236 RG, 02/03/2007, S. 26450.

16. Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Yönetmeliği²³⁷

Söz konusu yönetmelik özellikle 6284 Sayılı Kanun’u temel alarak düzenlenmiştir. Yönetmeliğin amacı “*Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına, belediyelere, il özel idarelerine ve sivil toplum kuruluşlarına ait kadın konukevlerinin açılışı, işleyişi, hizmetin çeşit ve niteliği, denetimi, kurumlar arası işbirliği ile çalışanların görev ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esasları belirlemektir*” (madde 1).

Yönetmeliğin temel ilkeleri arasında insan haklarını ve onurunu gözeten, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı, sosyal devlete uygun, kişiye saygılı ve yararlı, kadın odaklı, kadın beyanının esas alındığı, özerkliğin gözetildiği, kadınların bilgilendirildiği ve güçlendirildiği, şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişilerle arabuluculuğun yasaklandığı, gizlilik ve gönüllülüğün esas olduğu belirtilmektedir (m. 4/3). Söz konusu ilkeler, yönetmeliğin çeşitli maddelerinde belirtilen konukevlerine kabul, konukevlerinden ayrılma veya konukevlerindeki hizmet ve görev dağılımında somutlaşmaktadır.

Konukevlerinde şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi olan kadınlar, çocukları ile birlikte kabul edilmekle beraber 12 yaşından büyük oğlan çocuğu veya engelli çocuğu olması durumunda kadınların “*can güvenliği riski olmamak kaydıyla talep edilmesi ve gerekli olduğuna dair sosyal inceleme raporuna istinaden, ŞÖNİM tarafından uygun görülmesi halinde, kira ve iaşesi karşılanmak üzere bağımsız bir ev kiralanmak suretiyle barındırılması yoluna gidilir.*”(madde 13/c). Ayrıca, “*altmış yaşından büyük şiddet görmüş kadınlar ile akıl ve ruh sağlığının bozuk olduğu gözlemlenen veya zihinsel engelli kadınlar uygun sosyal hizmet kuruluşuna yerleştirilerek yerleştirme işlemi Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bildirilir.*” (madde 13/e). İlgili kurumların desteğinin, rehabilitasyon ve güçlendirme sürecinde çeşitli hizmetlere ihtiyaç duyan kadınlar, özbakımlarını kendileri yapamayan kadınlar, bedensel veya zihinsel engeli olan kadınlar açısından da alınacağı öngörülmektedir (madde 13/g-ğ-h-ı).

Konukevi doğrudan veya ŞÖNİM aracılığıyla kadınlara ve çocuklara “*güvenlik, danışmanlık, yönlendirme, psikolojik destek, hukuki destek, tıbbi destek, geçici maddi yardım, iş bulma konusunda destek, kreş, mesleki eğitim kursu, grup çalışmaları, çocuklar için burs ve sosyal, sanatsal ve sportif faaliyetler*” hususunda destek sunmaktadır (madde 19).

Konukevlerine ilişkin önemli bir diğer nokta, belediyelerin görev ve sorumlulukları arasında konukevi açma zorunluluğunun sayılmış olmasıdır. Belediye Kanunu’nun²³⁸ 14. maddesi bu hususu “*büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler*” şeklinde belirtmiştir.

17. ŞÖNİM Yönetmeliği²³⁹

6284 Sayılı Kanunu temel alan yönetmeliğin amacı ŞÖNİM’lerin “*kuruluş, işleyiş ve yürüteceği işlemlere ilişkin usul ve esaslar ile ŞÖNİM’de çalışacak personelin görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemektir*” (madde 1).

237 RG, 5/1/2013, S. 28519.

238 RG, 13/7/2005, S. 25874.

239 RG, 17/3/2016, S. 29656.

Yönetmelik şiddeti gerek özel alanda gerekse kamusal alanda öngörerek tanımlamıştır. Buna göre şiddet “*Kişinin, fiziksel, cinsel, ekonomik veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, ekonomik, psikolojik veya sözlü her türlü tutum ve davranıştır*” (madde 3/n). Bu tanımda dijital şiddete yer vermemiş olması bir eksiklik olarak düşünülebilir.

Yönetmeliğin temel ilkeleri arasında temel insan hakları, kadın erkek eşitliği, sosyal devlet, insan onuru, çocuğun yüksek yararı, ayrımcılık yasağı, gizlilik, başvuranın beyanının esas alınması gibi hususlar sıralanmaktadır (madde 4). Uzlaşmanın ve arabuluculuğun önerilmediğinin, ancak çatışma çözme yöntemlerine ilişkin danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilebileceği hususunun da altı çizilmiştir (madde 4/g).

Yönetmeliğin, ŞÖNİM binalarının fiziki altyapısının engelliler ve hareket kısıtlılığı olanlar için erişilebilirlik hususunu göz önünde bulundurması gerektiğini (madde 6/3) belirtmesi önemlidir.

Tedbir kararlarına ilişkin olarak elde edilebilirlik, erişilebilirlik ve uyarlanabilirlik ilkelerinin gözetilmeye çalışıldığı söylenebilir. Zira tedbir kararları “en çabuk ve en kolay ulaşılabilecek hâkim, mülki amir veya gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde kolluktan” talep edilebileceği gibi “şiddet mağdurunun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, şiddet veya şiddet uygulama tehlikesinin devam edeceğinin anlaşıldığı hâllerde veya tedbir kararı süresinin veya şeklinin değiştirilmesi ya da aynen devam etmesine karar verilmesi” şeklinde de talep edilebilir (madde 15/1a-b).

Adalet erişim açısından ilgili olabilecek hususlar yönetmeliğin “Adli destek hizmetleri” başlıklı 24. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre “şiddet mağduru ve beraberindeki çocuklara hukuki danışmanlık, adli yardım ve diğer hukuki destek hizmetleri yürütülür. Bakanlıkça sunulamayan hizmetler için barolar ile iş birliği gerçekleştirilir. Şiddet veya şiddet tehlikesi dolayısıyla açılan cezai, hukuki her tür davaya ve çekişmesiz yargıya Bakanlığın müdahil olarak katılması talebinde bulunulabilir.”

18. İlgili Genelgeler

Uluslararası belgeler ışığında devletin kadına yönelik şiddete ilişkin pozitif yükümlülüğü “engel olma-önleme, koruma-destekleme ve kovuşturma-cezalandırma” ilkeleri kapsamındadır.²⁴⁰ Bu ilkeleri somutlaştırmak adına devlet organlarının ilgili genelgeleri önem arz etmektedir.

18.1. 2006/17 Başbakanlık Genelgesi²⁴¹

“Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık genelgesi devletin önlemeye, korumaya ve desteklemeye yönelik pozitif yükümlülüğünü yansıtan ilk hukuki belgelerdendir.²⁴²

240 Gülriz Uygur, “2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Işığında Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Devletin Ödevi: Değişen Devlet Anlayışı mı?”, *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Giderken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan içinde, ss. 859-891. Der. Serpil Sançar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 867.

241 RG: 26218, Tarih: 4/7/2016.

242 Uygur, 2011, s. 876.

Genelge, kadına ve çocuğa yönelik şiddet ve töre ve namus cinayetlerinin önlenmesine ilişkin devletin sorumluluğunu vurgulamaktadır. Ayrıca çözüm önerilerinin yaşama geçirilmesiyle ilgili olarak koordineli çalışması gereken kurum ve kuruluşlar da belirtilmiştir.

“Politika belgesi” niteliğinde sayılabilecek olan söz konusu genelge sorumlu kurumları belirtmesinin sonucu olarak ilgili kurumların bu doğrultuda çıkardığı genelgeler de (örneğin İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü 2007/6 sayılı genelgesi, 19 Şubat 2010 Tarih ve 10 Sayılı İçişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları başlıklı genelgesi veya 25 Mayıs 2010 Tarihli ve 27591 Sayılı Başbakanlık Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması genelgesi) 2006/17 Başbakanlık genelgesinin önemini ortaya koymaktadır.

18.2. Adalet Bakanlığı İlgili Genelgeleri

Adalet Bakanlığının konuyla ilgili en güncel genelgesi Ceza İşleri Genel Müdürlüğü’nün 17/12/2019 tarihli “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Uygulanması” konulu genelgesidir.²⁴³ Söz konusu genelge, 20/02/2015 tarihli ve 154 sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Uygulanması” konulu genelgenin güncellenmesidir. Genelgeye göre aile içi ve kadına karşı şiddet suçlarına ilişkin yürütülen soruşturmalarda;

- 1- Cumhuriyet başsavcılıkları bünyesinde, “Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddet Bürosu” kurulması ve bu bürolarda çalışan Cumhuriyet savcılarının uzmanlaşmalarının sağlanarak zorunlu durumlar dışında farklı işlerde görevlendirilmemesi ve sık işbölümü değişikliği yapılmaması,
- 2- Cumhuriyet başsavcılıklarına yapılan şikâyet başvurularında gerekli soruşturma işlemlerinin ikmali için müracaat evrakının doğrudan kolluğa havalesinden kaçınılması, müracaat sahibinin Cumhuriyet savcısı tarafından ayrıntılı şekilde ifadesi alınarak şikâyet ve delillerinin açıklattırılması ve buna göre ikmali istenilen hususlar açıkça bildirilerek kolluk birimlerinin talimatlandırılması,
- 3- Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca verilen yetkilerin maddi gerçeğe ulaşmak için etkili şekilde kullanılması, soruşturma konusunu aydınlatmaya yarayacak her türlü bilgi, belge ve delilin zamanında, eksiksiz ve ayrıntılı şekilde toplanması,
- 4- Eylemle orantılı ceza muhakemesi koruma tedbirlerine başvuru hususunun değerlendirilmesi; mağdurun daha önce başka şikâyetinin bulunup bulunmadığının mutlaka kontrol edilmesi, süregelen şiddet vakalarının tespiti halinde şüpheli hakkında zincirleme eylemlerle orantılı koruma tedbirlerine başvuru hususunun da göz önünde bulundurulması,
- 5- Kural olarak gizli olan soruşturma evresiyle ilgili ifade, tutanak, belge, ses ve video kaydı gibi delillerin internet ve sosyal medya gibi platformlarda paylaşılmasının önüne geçilmesi, kanuni zorunluluk nedeniyle gizli tutulan bilgilerin üçüncü kişilere verilmesinin, Türk Ceza Kanununun 285 inci maddesi uyarınca “Gizliliğin ihlali” suçundan sorumluluk doğuracağına bilinmesi,
- 6- Özel hayatın gizliliği, mahremiyet hakkı, lekelenmeme hakkı, kişisel verilerin korunması gibi temel hakların korunmasına önemle riayet edilmesi,

243 Genelgenin tamamı için bkz. <http://www.adalet.gov.tr/pdf/154-1.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.07.2020).

7- Mağdurun hayatî tehlikesinin bulunması halinde, talebinin bulunup bulunmadığına bakılmaksızın yaşama hakkının korunmasını sağlamak amacıyla 6284 Sayılı Kanunun 3’üncü maddesi uyarınca geçici koruma altına alma tedbiri hususunda karar verilmek üzere gereğinin takdiri için mülkî amire bildirilmesi hususları sıralanmıştır.

Ayrıca tedbir karar ve uygulamalarında yukarıda belirtilen uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat hükümleri gözetilerek:

- 1- 6284 Sayılı Kanun kapsamındaki şiddet mağdurlarının vakanın özelliğine göre kaygı düzeylerinin yüksek olduğu durumlarda beyanlarının uzman eşliğinde adli görüşme odalarında alınması,
- 2- Şiddet gördüğü iddiası ile;
  - a) Cumhuriyet savcılığına müracaat eden kişilerin ayrıntılı beyanları alındıktan sonra, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünden 6284 Sayılı Kanun madde 15 uyarınca ayrıntılı sosyal araştırma raporu talep edilmesi, bu aşamada alınan beyan dikkate alınarak uygun koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının istenilmesinde tereddüt edilmemesi,
  - b) Kolluk birimlerine müracaat eden kişiler hakkında “Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddet Olay Kayıt Formu”nun eksiksiz şekilde ve titizlikle düzenlenmesinin istenilmesi ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünden ayrıntılı sosyal araştırma raporu talep edilmesi, bu aşamada olay kayıt formu dikkate alınarak uygun koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının istenilmesinde tereddüt edilmemesi,
  - c) Cumhuriyet savcılığı veya kolluk birimlerine müracaat eden kişinin beyanları alındıktan sonra talebi hâlinde kolluk marifeti ile ŞÖNİM’e gönderilmesi,
- 3- 6284 Sayılı Kanun madde 15/2-3 uyarınca şiddet mağduru ve şiddet uygulayana yönelik; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, ekonomik ve psikolojik durumu ile şiddet uygulayanın toplum açısından taşıdığı riski de ortaya koyan ayrıntılı sosyal araştırma raporlarının mahkemeye sunulması uygun tedbirlere hükmedilmesi hususunda talepte bulunulması,
- 4- Şiddet mağduru hakkında koruyucu tedbirler yanında, şiddet uygulayana yönelik önleyici tedbirlerin de gözetilmesi; özellikle öfke kontrolü, stresle başa çıkma, şiddeti önlemeye yönelik farkındalık sağlayarak tutum ve davranışları değiştirmeyi hedefleyen eğitim, danışmanlık, rehabilite, tedavi ve muayene gibi alternatif tedbirlerin de talep edilmesi,
- 5- Kişiyi güvenliğinden endişe etmesini gerektirecek şekilde korku ve çaresizlik içinde bırakacak ısrarlı bir takip söz konusu ise, mutlaka vakaya uygun tedbir istemlerinde bulunulması,
- 6- 6284 Sayılı Kanun kapsamında taraflar hakkında tedbir isteminde bulunulurken, çocuğun üstün yararı ilkesi uyarınca çocukların psikolojisi, sosyal yaşamı, eğitim hayatı ve ebeveynleri ile uygun ortamlarda ilişki kurabilmeleri de gözetilerek 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununa göre de başta danışmanlık tedbiri olmak üzere uygun tedbir kararlarının talep edilmesi,
- 7- a) 6284 Sayılı Kanun kapsamında korunan kişiler bakımından hayatî tehlikenin bulunması ve bu tehlikenin önlenmesi için diğer tedbirlerin yeterli olmayacağının anlaşılması hâlinde anılan Kanunun 4 üncü maddesi uyarınca ilgilinin aydınlatılmış rızasına bağlı olarak kimlik ve ilgili diğer bilgi ve belgelerinin değiştirilmesi tedbiri hususunda bir karar verilmek üzere hâkimden talepte bulunulması, bu kararın sadece korunan kişiye tebliğ edilmesi,

- b) Kimlik ve ilgili diğer bilgi ve belgelerin değiştirilmesi kararından beklenen amaç ve faydanın gerçekleşebilmesi için, kararın uygulanmasında gizlilik kuralına riayet edilmesi konusunda ilgililerin uyarılması, aksine davranışın Türk Ceza Kanununun 258 inci maddesi uyarınca "Göreve ilişkin sırrın açıklanması" suçundan sorumluluk doğuracağına hatırlatılması,
- 8- Koruyucu ve önleyici tedbir taleplerinde bulunulurken, tedbir talep eden ve edilen hakkında daha önce başkaca bir tedbir kararı verilip verilmediği konusunda UYAP taraf tedbir kayıtlarının mutlaka sorgulanması,
- 9- a) Korunan kişiye yapılacak tebligatlarda ŞÖNİM'e ait adres bilgilerinin kullanılması hususunun dikkate alınması,
- b) 6284 Sayılı Kanun madde 8/6 uyarınca, gerekli bulunması hâlinde, tedbir kararı ile birlikte talep üzerine veya resen, korunan kişi ve diğer aile bireylerinin kimlik bilgileri veya kimliğini ortaya çıkarabilecek bilgilerin ve adresleri ile korumanın etkinliği bakımından önem taşıyan diğer bilgilerin resmi kayıtlarda gizli tutulması hususuna riayet edilmesi,
- 10- Hakkında tedbire hükmedilen kişilerin varsa yeni adres kayıtlarının alınması, vakanın özelliği ve tedbir kararlarının vasıf ve mahiyeti gözetilerek başta Tebligat Kanununun 2 nci maddesinde belirtilen "tehirinde zarar umulan iş" kapsamında kolluk vasıtası ile tebligat olmak üzere, usulüne uygun şekilde farklı tebliğ yöntemlerine başvurulabileceğinin göz önünde bulundurulması,
- 11- Tedbir yükümlüsüne tedbire uyması gerekliliği ve tedbir kararının ihlâli durumunda zorlama hapsi gibi neticelerin hatırlatılarak, bu süreçte ayrı bir sosyal araştırmanın da yapılarak mahkeme tarafından verilen kararın gözden geçirileceği hususlarının bildirilmesi,
- 12- 6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen tedbir kararlarının, Kanunun amacı dikkate alınarak ivedilikle ve etkin bir şekilde uygulanması için;
- a) Cumhuriyet savcılığınca önleyici ve koruyucu tedbir talebinde bulunulması hâlinde, mahkemece verilen tedbir kararlarının takip ve denetimi açısından ilgili kurumlara ve kolluğa iletilmesi için Cumhuriyet savcılığına gönderilmesi,
- b) Kolluk birimleri, ilgili şahıs ya da mülkî amir tarafından doğrudan hâkim ya da mahkemeden talep edilen önleyici ve koruyucu tedbir taleplerinin Cumhuriyet savcılığı aracılığıyla kılınmaksızın gereği için doğrudan hâkim ya da mahkemeye gönderilmesi,
- c) Önleyici tedbir kararlarının uygulanmasının kolluk birimleri marifeti ile izlenmesi,
- ç) Tekrarlanan şiddet olaylarına karşı gerekli önleyici ve adli müdahalelerin yapılması bakımından, soruşturmanın başlangıcından infazın tamamlanmasına kadar tedbir uygulamalarının takibinin etkin bir şekilde yapılması,
- d) Verilen tedbirlerin kararda öngörüldüğü şekilde yerine getirilip getirilmediğinin, sürenin bitimi beklenmeden 6284 Sayılı Kanun İlişkin Uygulama Yönetmeliğinin 35 inci maddesinin beşinci fıkrası uyarınca titizlikle incelenmesi ve gereğine tevessül edilmesi,
- e) Koruyucu ve önleyici tedbir taleplerinin kabulüne dair kararların, mahkeme tarafından şiddet uygulayana ve korunan kişiye tebliğ edilmesi, talebin reddine dair kararların ise yalnızca talepte bulunana tebliğ edilmesi,

- f) Korunan kişi hakkında barınma tedbirine hükmedilmesi hâlinde tebliğin yapılması için kararın ŞÖNİM’e gönderilmesi,
- g) Tedbirlere ilişkin başvurular ile bu başvuruların kabul ya da reddine dair kararların ŞÖNİM’e UYAP üzerinden bildirilmesi,
- 13- Hâkim tarafından verilen önleyici tedbir kararlarının tefhim veya tebliğ edilmemesi kararın uygulanmasına engel teşkil etmeyeceğinden, kararın infaz edecek birime teslim edildiği tarihte infazına başlanması,
- 14- Tedbir kararlarının ihlali nedeni ile zorlama hapsi kararı verilebilmesi için tebliğ evrakında “kararın gereklerine aykırı hareket edildiğinde zorlama hapsi uygulanacağı” yönünde meşruhata yer verilmesi,
- 15- Zorlama hapsi kararlarının;
- a) İtiraz kanun yoluna tabi olması ve kesinleşmeden infaz edilememesi hususları dikkate alınarak mahkeme tarafından ilgisine tebliğ edilmesi,
- b) Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliğinin 8 inci maddesi uyarınca, kapalı ceza infaz kurumlarında infaz edilmesi gerektiği,
- c) Koşullu salıverme ve denetimli serbestlik gibi infaz uygulamalarına konu edilemeyeceği,
- 16- 6284 Sayılı Kanun’un 15’inci maddesi uyarınca ŞÖNİM’lerden, tedbir kararlarının uygulanma sonuçları ve ilgililer üzerindeki etkilerine dair rapor tanzim edilerek gönderilmesinin istenebileceği hususları ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Söz konusu genelge, 6284 Sayılı Kanun’un usul ve esaslarına ilişkin hususları belirtmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından özellikle Opuz/Türkiye’ye atıfta bulunması açısından önem arz etmektedir.

18.3. İçişleri Bakanlığı İlgili Genelgeleri

İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 1/1/2020 tarih, 23635644-249-E.1 sayılı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele konulu genelgesi²⁴⁴önemlidir. Devletin özen yükümlülüğüne atıf yapan genelge, “mevzuat ile verilen görev/sorumlulukların gecikmeksizin uygulanması, alınan tedbirlerde etkinliğin artırılması, kurumsal kapasitenin, koordinasyon ve işbirliğinin geliştirilmesi, toplumsal farkındalık artırma ve bilinç yükseltme hedeflerine yönelik aşağıda belirtilen hususların uygulanması”na yönelik birtakım genel esaslar ve uygulamaya ilişkin hususları ortaya koymuştur. Genelgenin ele aldığı hususlar kısaca şu şekilde belirtilebilir:

- 2020-2021 yılları arasında çok sayıda kolluk personeli kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda hizmet içi eğitime tabi tutulması
- Kolluk birimlerinde kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik, ilgili mevzuatı da kapsayan zorunlu derslerin verilmesi
- İllerde oluşturulan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon, İzleme, Değerlendirme Komisyonlarının valiler başkanlığında; ilçe düzeyindeki toplantılar ise kaymakamlar başkanlığında düzenli olarak toplanması ve bu toplantılara üniversiteler,

244 Genelgenin tamamı için bkz. https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/icerikYonetimi/haberler/2020/01/_Kadina-Yonelik-Siddetle-Mucadele.pdf, (Erişim Tarihi: 13.07.2020).

sivil toplum kuruluşları, kadın dernekleri, barolar vb. kurum ve kuruluşlardan etkin katılımın sağlanması

- *Aile içi ve kadına yönelik şiddet olaylarının daha çok özel alanda yaşanması ve yaşanan olayların çoğunun kamu birimlerine yansımaması dolayısıyla il/ilçelerde muhtarlar, rehber öğretmenler/diğer öğretmenler, aile hekimleri, din görevlileri başta olmak üzere tüm kamu görevlilerine gerekli eğitimlerin verilmesi ve kamu görevlilerinin etkin rol almalarının sağlanması. Ayrıca beyanlara yansımaya bile şiddet şüphesi içeren durumların gerekli birimlere bildirilmesi*
- *Şiddeti önleme çalışmaları kapsamında il/ilçelerde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının etkinliklerinin artırılması ve bütünleşik bilgi sisteminden yararlanılması*
- *Kadın Acil Destek (Kades) uygulamasının yaygınlaştırılması*
- *Aile İçi Ve Kadına Karşı Şiddet Olayları Kayıt Formu”nun şekil ve içerik olarak bilimsel standartlara daha uygun bir hale getirilmesi*
- *UYAP/POLNET/JABS/ŞÖNİM ortak portalının kurulmasının ivedilikle tamamlanması*
- *6284 Sayılı Kanun madde 8/6 kapsamındaki korunan kişi ile birlikte diğer aile bireylerinin kimlik ve adres bilgilerinin tüm kurumlara ait resmi kayıtlarda gizli tutulmasına ilişkin gerekli alt yapının kurulması*
- *Polis Akademisi Başkanlığı ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi tarafından 6284 Sayılı Kanun kapsamında kolluğun yetki ve sorumluluklarının ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi konularının eğitimin bir parçası olması adına müfredatın hazırlanması*
- *Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı bünyesindeki er ve erbaşlara “ailenin önemi, erken yaşta ve zorla evlilikler, kadına yönelik şiddetin sonuçları ve bu durumun engellenmesine yönelik” eğitimler verilmesi*
- *Elektronik kelepçe uygulamasına yönelik alt yapının ivedilikle tamamlanması ve bu uygulamanın yaygınlaştırılması*
- *Belediye Kanunu gereğince büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000 üstü olan ilçelerde kadın konukevleri açılıp açılmadığının denetlenmesi*
- *Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 6284 Sayılı Kanun kapsamında yürütülen tüm işlemlerin tek elden takibinin yapılması için gerekli idari yapılanmanın sağlanması*
- *Aile içi ve kadına yönelik şiddet kapsamındaki ihbar ve olaylarda şiddet mağdurunun yazılı/sözlü başvurusunun olup olmadığına bakılmaksızın genel hükümlere göre gerekli işlemlerin yapılması*
- *Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair mevzuat kapsamında mülki makamlara ve kolluk birimlerine verilen görev, yetki ve sorumlulukların gecikmeksizin yerine getirilmesi*
- *“Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddet Olay Kayıt Formu”nun eksiksiz şekilde ve titizlikle düzenlenmesi*
- *Şiddet mağdurunun hayati tehlikesinin bulunması halinde bu hususta bir talebinin olup olmadığına bakılmaksızın mağdurun yaşam hakkının korunmasını sağlamak amacıyla*

6284 Sayılı Kanun madde kapsamında mülkî amirler ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk amirleri tarafından delil veya belge aranmaksızın ve resen koruyucu tedbirlerin verilebileceği hususu dikkate alınarak geçici koruma altına alma tedbiri başta olmak üzere gerekli koruyucu tedbirlerin alınması

- 6284 Sayılı Kanun kapsamındaki koruyucu veya önleyici tedbir kararlarına ilişkin şiddet mağduru ile şiddet uygulayan arasında kesinlikle uzlaşma ya da arabuluculuk faaliyetinin yapılamayacağına dair gerekli tedbirlerin alınması
- Kadına yönelik şiddetle daha etkin mücadele edilebilmesi ve kadın cinayetlerinin önüne geçilebilmesi amacıyla silah taşımaya ilişkin mevzuatta yapılan değişikliklerle birlikte 6284 Sayılı Kanun kapsamında haklarında tedbir kararı verilenlere “tabanca, yivsiz av tüfekleri, spor ve nişan tüfek ve tabancaları” taşıma/bulundurma izni verilmemesi; önceden verilen taşıma/bulundurma silah ruhsatlarına istinaden tabanca ve tüfekleri olanların haklarındaki tedbir kararı kaldırılıncaya kadar tabanca ve tüfeklerinin muhafaza altına alınması
- Koruma tedbirlerinin etkinliği için şiddet mağdurunun daha önce şikâyetinin, soruşturma ve/veya davasının bulunup bulunmadığının kontrol edilerek, süregelen şiddet vakalarının tespit edilmesi halinde şüpheli hakkında mükerrer olaylarla orantılı koruma tedbirlerine başvurulması
- Riskli durumların tespiti ve ek tedbirler için hakkında önleyici tedbir kararı verilen şiddet uygulayanın geçmiş suç ve mükerrer şiddet kayıtlarının analiz edilerek vaka bazlı çalışılması
- Kolluk birimlerine başvuran mağdur kadınların mahremiyetine ve gizliliğine özen gösterilerek, kendilerini rahat hissedebilecekleri, üçüncü kişilerin bulunmadığı, fiziken uygun ortamlarda, mağdura yaklaşım ve uygun iletişim yöntemleri başta olmak üzere çocuk ve kadının insan hakları, kadın-erkek eşitliği ile 6284 Sayılı Kanun kapsamındaki yetki ve sorumluluklar konularında eğitim almış kadın personel tarafından gerçekleştirilmesinin sağlanması
- Fiziksel şiddet barındırmasa bile kadına yönelik şiddetin “adli olay” sayılması
- Kadına yönelik şiddete ilişkin ihbar/şikâyet/haber alındığında konunun kriminal bir vaka olarak ele alınıp adli/önleyici kolluk görevinin bir arada ve gecikmeksizin yürütülmesi; soruşturmanın etkinliği açısından her türlü bilgi, belge ve delilin zamanında, eksiksiz ve ayrıntılı bir şekilde toplanması
- Kadına yönelik şiddet vakalarında kolluk birimlerinin “kontrol çizelgesi” hazırlaması ve işlemlerin bu çizelgeye uygun ve tam şekilde yerine getirildiğinden emin olunması
- Şiddet öyküsü olan ve boşanma davasına dönüşen vakalarda, boşanma sürecindeki mükerrer şiddetin önlenmesi açısından ŞÖNİM’lerde görev alan ilgili uzmanların kollukla iş birliği içerisinde dava takibi yapması; kolluğa başvuran kadınların ŞÖNİM destek hizmetleri hakkında bilgilendirilmesi ve şiddet mağdurunun bu hususta bir talebi olması halinde kolluk tarafından ŞÖNİM’lere götürülmesi, aile içi ve kadına yönelik şiddete ilişkin başvuruların kolluk tarafından ŞÖNİM’lere bildirilmesi, valilikler tarafından ŞÖNİM’lerin 7/24 görev yapmalarının sağlanması için yerel imkanlar dahilinde personel ve idari kapasitelerinin desteklenmesi ve 7/24 esasına göre görev yapan ŞÖNİM’lerde kolluk personeli görevlendirilmesi

- *Şiddet mağdurları ve şiddet uygulayanlara yönelik koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının doğru belirlenebilmesi/verilebilmesi için muhakkak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünden 6284 Sayılı Kanun’un 15 inci maddesi uyarınca ayrıntılı “sosyal araştırma raporu” talep edilmesi, bu raporun gecikmeksizin düzenlenmesi için valilikler tarafından sürecin takip edilip gerekli tedbirlerin alınması*
- *Çocuğun yüksek yararı ilkesi uyarınca kolluk birimleri tarafından aile içi şiddete vakasının özelliğine göre ailedeki çocukların psikolojisi, sosyal yaşamı, eğitim hayatı, ebeveynleri ile ilişkisi vb. konulara ilişkin olarak 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında gerekli tedbirlerin alınması hususunda yetkili makamların bilgilendirilmesi*
- *6284 Sayılı Kanun’un Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 35/5 maddesi kapsamında önleyici tedbir kararlarının yerine getirilip getirilmediğinin kontrol edilmesi, bu kontrollerde aykırılık tespit edilmesi halinde zorlama hapsine esas teşkil edecek bilgi, belge ve delillerin tüm detayları ile toplanarak konu hakkında tutanak tutulması ve bunun Cumhuriyet Başsavcılıkları ve ŞÖNİM’lerle yazılı olarak paylaşılması*
- *Kolluk tarafından yapılan kontroller sırasında 6284 Sayılı Kanun 15/2-c uyarınca ilgili amir hüküm kapsamında tedbir kararlarının kişiler üzerindeki etkisinin izlenmesi için ŞÖNİM’ler tarafından imkanlar ölçüsünde uzman görevlendirilmesi*
- *Öfke kontrolü ile rehabilitasyon programlarına ve stresle başa çıkma eğitimlerine gerekli yönlendirmelerin yapılması destek hizmetinin sağlanması*
- *6284 Sayılı Kanun 5/h ve 5/ı uyarınca şiddet uygulayan kişilere yönelik verilen alkol veya uyuşturucu ya da uyarıcı madde kullanmama ve bağımlılık halinde hastaneye başvurmak/ yatmak, muayene ve tedavi olmak tedbirleri ŞÖNİM tarafından ilgili kurum veya kuruluş ile koordinasyon içinde yerine getirilirken kolluktan yardım istenildiğinde ilgili kurumlarla işbirliği yapılarak sürecin takip edilmesi*
- *Adli makamlarca Tebligat Kanununun 2. maddesi uyarınca kolluk vasıtası ile tebligat yapılması kararların ivedilikle yerine getirilmesi*
- *Aile içi ve kadına yönelik şiddet kapsamında tutuklu veya hükümlü şahısların takibinin ilgili kurumla koordine kurularak yapılması, firar ya da tahliye bilgisi alındığı takdirde mağdurları korumaya yönelik koruyucu/önleyici tedbirlerin ivedilikle alınmasının sağlanması*

19. Arabuluculuk Mevzuatı (Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Yönetmeliği)

Adalete erişim hakkının gerçekleşebilmesinin en temel unsurlarından birisi hukuki sorunların makul bir sürede çözüme kavuşturulmasıdır. Mahkemelerin işgücü göz önünde tutulduğunda alternatif çözüm yöntemleri adalete erişim hakkının gereği olarak karşımıza çıkabilir. Ancak sosyal gerçeklikteki güç ilişkileri ve özellikle dezavantajlı bireylerin daha zayıf olan pazarlık gücü hesaba katılarak alternatif çözüm yöntemleri ele alınmalıdır.

Bu kapsamda Türkiye’de, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Yönetmeliği²⁴⁵ alternatif çözüm yöntemlerinden arabuluculuğun hukuki temelleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁴⁵ Hukuk Uygulamalarında Arabuluculuk Kanunu: RG, 22/6/2012, S. 28331; Hukuk Uygulamalarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği RG, 02.06.2018, S.30439.

Kanunun amacı *“hukuk uyumsuzluklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesinde uygulanacak usul ve esasları düzenlemektir”*. Yabancılaşma unsuru taşıyanları da kapsayan kanun, sadece tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerle ilgili olan özel hukuk uyumsuzluklarına uygulanır. Kanunun 1. maddesi aile içi şiddet içeren uyumsuzlukların arabuluculuğa elverişli olmadığını altını çizmiştir. Bu husus, güç ilişkilerinde çoğunlukla zayıf tarafta bulunan şiddet mağduru kadınları korumak ve aile içi şiddetin *“üzerinde tasarrufa elverişli”* bir özel hukuk meselesi olmadığını vurgulamak bakımından önemlidir. Keza İstanbul Sözleşmesi madde 48 de buna ilişkin bir yasak getirmektedir:

“Madde 48: Zorunlu alternatif uyumsuzluk çözüm usulleri veya hükümlerinin yasaklanması: Taraflar, işbu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddete ilişkin olarak arabuluculuk ve uzlaştırma da dahil olmak üzere, zorunlu alternatif uyumsuzluk çözüm süreçlerini yasaklamak üzere gerekli hukuki veya diğer tedbirleri alır.”

Arbulucuya başvurma kuralı olarak iradidir ve bütün süreç eşitlik prensibi ışığında ilerler. Kanunun 3/2.maddesine uyarınca *“taraflar, gerek arabulucuya başvururken gerekse tüm süreç boyunca eşit haklara sahiptirler.”* Eşit olma ve iradilik yönetmeliğinin 5. maddesinde daha detaylı belirtilmiştir:

“Taraflar, arabulucuya başvurmak, süreci devam ettirmek, sonuçlandırmak veya bu süreçten vazgeçmek konusunda tamamen serbest olup, öncelikle uyumsuzluğu arabuluculuk yoluyla sonuçlandırma konusunda anlaşılır. Taraflar, bu sürecin içine zorla dâhil edilemeyecekleri gibi her aşamada uyumsuzluğu arabuluculuk yoluyla çözmekten de vazgeçebilirler. Ancak dava şartı olarak arabuluculuğa ilişkin özel hükümler saklıdır.(2) Taraflar, gerek arabulucuya başvururken gerekse süreç boyunca eşit haklara sahiptirler. Taraflardan biri arabuluculuk sürecinin dışında bırakılmayacağı gibi söz hakkı da diğere göre kısıtlanamaz.”

20. Türkiye Barolar Birliği ve Baroların Adli Yardımla İlgili Mevzuatı

1136 Sayılı Avukatlık Kanunu²⁴⁶ adli yardımın esaslarını genel olarak (madde 176-181) belirlemiştir. Kanuna göre adli yardım, *“avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılamak üzere bulunmayanlara bu Kanunda yazılı avukatlık hizmetlerinin sağlanmasıdır”*. Kanun, adli yardımın yapılışı, adli yardım bürosu ve yapısına ilişkin teknik hususları belirtmiş, diğer usul ve esaslar Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği²⁴⁷ kapsamında düzenlenmiştir. Yönetmeliğe göre adli yardımın amacı, *“bireylerin hak arama özgürlüklerinin önündeki engelleri aşmak ve hak arama özgürlüğünün kullanımında eşitliği sağlamak üzere, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılamak üzere bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlandırılmasıdır.”*

Her iki düzenlemede de dezavantajlı bireyler açısından açık bir vurgu olmadığı gibi, bu bireylerin adli yardım almasına ilişkin ayrı bir düzenleme yer almamaktadır.

246 RG: 13168, Tarih: 7./4./1969.

247 Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği, Tam metin için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1675>

Türkiye Barolar Birliği bünyesinde çalışan çeşitli merkez, kurul ve komisyon mevcuttur. Bunlardan İnsan Hakları Merkezi, Çocuk Hakları Kurulu ve Adli Yardım Komisyonu bu çalışma kapsamında ele alınabilir.

İnsan Hakları Merkezi, “1136 sayılı Avukatlık Kanununun 110/17. maddesi ile Türkiye Barolar Birliğinin görevleri arasında yer alan, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak ve korumak, bu kavramlara işlerlik kazandırmak amacıyla” kurulmuştur (İnsan Hakları Merkezi Yönetmeliği²⁴⁸ madde 1). Merkez, insan haklarına ilişkin yayın yapmak ve etkinlik düzenlemenin yanı sıra, insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek, bu konulara ilişkin ulusal ve uluslararası işbirlikleri yapmak, avukatlara özel meslek içi eğitimler düzenlemek, projeler üretmek ve en önemlisi uluslararası insan hakları belgelerinde benimsenen insan haklarına ilişkin ihlallere dair ulusal ve uluslararası yargı mercilerine başvurmak gibi görevlere sahiptir (Yönetmelik madde 3).

Merkezin çeşitli çalışma grupları bulunmaktadır. Örneğin Engelli Çalışma Grubu, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışma Grubu, Mülteci Hakları Çalışma Grubu, Adil Yargılama Çalışma Grubu, Cinsel Kimlik Ayrımcılığı Çalışma Grubu bunlardan bazılarıdır. Söz konusu çalışma grupları, insan haklarına ilişkin hususlara dikkat çekmek ve özellikle avukatların bu konulardaki eksiklikleri gidermedeki rolünü vurgulamak için çalışmalar yürütmektedir. Örneğin Çocuk Hakları Komisyonu, “baroların çocuk hakları kurul, komisyon ve merkezleri arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, çocuk adalet sistemine yönelik çalışmaları desteklemek üzere çocuk haklarının tanınması, korunması, uygulanması, geliştirilmesi ve izlenmesine yönelik mesleki ve kuramsal çalışma yapmak” amacına yönelik faaliyetler yürütmektedir (Çocuk Hakları Komisyonu Yönergesi²⁴⁹ madde 2). Yine, İnsan Hakları Merkezi, “100 Soruda Engelli Hakları”²⁵⁰ başlıklı yayınında engellilerin eğitim, sağlık veya çalışma gibi pek çok temel hakla ilgili olarak hukuki düzenlemeleri açıklamaktadır.

Türkiye Barolar Birliği yanı sıra, baroların da insan hakları ve toplumsal cinsiyet alanlarında faaliyet gösteren merkez ve kurullar vardır. Örneğin Ankara Barosu bünyesinde Adli Yardım, Çocuk Hakları, Gelincik, İnsan Hakları, Kadın Hakları, Engelli Hakları, Mülteci Hakları LGBTİ+ Hakları Merkezleri ve bunlara ek olarak Engelli Avukatlar Kurulu da mevcuttur.

21. Yargıya (HSK ve Yargıtay) İlişkin Etik İlke Metinleri

Adalete erişimde yargılamanın bağımsız ve tarafsız olması önem arz eder. Bu kapsamda Yargıtay Yargı Etiği İlkeleri²⁵¹ önemli bir belgedir.

Söz konusu ilkeler yargıçların ve savcılarının öngarısız ve tarafsız bir şekilde yargılama yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda eşitlik değeri yargıçlar önemli bir ilke olarak düzenlenmiştir:

248 Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı İnsan Hakları Merkezi Yönetmeliği, Yönetmeliğin tamamı için bkz: <http://insanhaklari.barobirlik.org.tr/Yonetmelik.html>, (Erişim Tarihi: 14.07.2020).

249 Türkiye Barolar Birliği Çocuk Hakları Komisyonu Yönergesi, <http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/chkyonergeri.html>, (Erişim Tarihi: 14.07.2020).

250 Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, 100 Soruda Engelli Hakları, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1676>

251 Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, 100 Soruda Engelli Hakları, <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/607.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.7.2020).

- 5.1 Hâkim, görevini yerine getirirken toplumdaki ırk, renk, siyasi görüş, cinsiyet, din, vicdan, inanç, kültür, giyim, dil, doğum yeri, etnik veya sosyal köken, engellilik, yaş, medeni hal, cinsel yönelim, sosyal veya ekonomik durum farklılıkları ve benzeri diğer çeşitli kaynaklardan doğan, davaya mesnet olmayan farklılıkları bilir, anlar ve bu farklılıkların kararını etkilemesine izin vermez.
- 5.2 Hâkim, yargı görevinin ifasında, söz veya davranışlarıyla, anılan nedenlerden dolayı, herhangi bir kişi veya gruba karşı yanlı veya önyargılı davranışlar sergilemez.
- 5.3 Hâkim, taraflara, tanıklara, avukatlara, yargı personeline, yargıdaki meslektaşlarına ve ilgili tüm kişilere karşı gereken duyarlılığı eşit şekilde göstererek yargılama faaliyetini yürütür.
- 5.4 Hâkim, önünde olan bir konuda yargı personelinin ilgili kişiler arasında ayırım yapmasına izin vermez.
- 5.5 Hâkim, görülmekte olan bir davada, tarafların veya vekillerin, yukarıdaki nedenlere dayalı olarak, yasal iddia ve savunma sınırlarını aşacak şekilde söz ve/veya davranışlarıyla, yanlılık veya önyargılı tavır sergilemelerini engeller.

Benzer bir şekilde eşitlik kavramı, savcılar için de “herkesin kanun önünde eşit muamele görme hakkına riayet ederler; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, mezhep, siyasi veya diğer görüş, cinsel yönelim, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, refah, doğum yeri, sağlık, engellilik veya başka bir nedenle ayrımcılık yapmaktan kaçınırlar” (1.9) şeklinde düzenlenmiştir.

Belgede adalete erişimin açık olarak vurgulandığı hususlar mevcuttur. Örneğin ceza yargılamasında Yargıtay savcılarına ilişkin “adalete erişim konusunda arabuluculuk, uzlaşma, uzlaştırma gibi alternatif uyuşmazlık çözüm seçenekleri olduğu konusunda tarafların bilgilendirilmesini” gözetecekleri belirtilmiştir (4.10). Ayrıca, yargıçların ehliyet ve özen ilkesi doğrultusunda hareket etmelerine yönelik olarak, “adalete erişim, hukukun üstünlüğü için vazgeçilmez önemde olduğundan, hâkim, kendi yetkileri dâhilinde, bu erişimi kolaylaştıracak ve artıracak usulleri benimser” denmektedir.

Toplumsal cinsiyet bakımından en önemli nokta, yukarıda belirtilen beşinci maddede ayrımcılık nedenleri arasında cinsiyet yanında, cinsel yönelimin açıkça belirtilmesidir. Toplumsal cinsiyet bakımından diğer bir önemli nokta ise Yargı Etiği Danışma Kurulu üyeleriyle ilgilidir. Bu kurul, Yargıtay Yargı Etiği İlkeleri kabulünden sonra kurulmuştur. Kurulun kararları etik ilkelerin uygulanması bakımından önem taşımaktadır. Kurulun kurulmasıyla ilgili yer alan hükümden en az iki üyenin kadın olması şartı getirilmiştir. Yargı Etiği Danışma Kurulu’nun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Karar belgesinde yer alan ilgili madde şu şekildedir:

MADDE 6 - (1) Kurul’da görev alan yedi Yargıtay üyesinden en az ikisinin kadın olması zorunludur.

Kurulun verdiği kararlar incelendiğinde henüz toplumsal cinsiyetle ilgili bir kararın bulunmadığı görülmektedir. Yargıtay’ın ardından HSK’nın kabul ettiği Türk Yargı Etiği Bildirgesi de özellikle insan onuru, tarafsızlık ve eşitlik değerlerine uygun davranmayı hâkim ve savcılarda araması bakımından önem taşımaktadır. Bu bildirmedeki çalışma konusuyla ilgili maddeler şu şekildedir:

Hâkimler ve savcılar,

1. *İnsan onuruna saygılıdır, insan haklarını korur ve herkese eşit davranırlar.*
- 1.4. *Görevlerini yerine getirirken dil, din, mezhep, ırk, etnik köken, uyruk, cinsiyet, siyasi düşünce, sosyal ve ekonomik durum, hemşehrilik, yaşam biçimi, yaş, sağlık durumu, dış görünüş, medeni hâl ve benzeri sebeplerle ayrımcılığı kesin bir biçimde reddeder ve ayrımcı bir dil kullanmazlar. Anayasada yer verilen pozitif ayrımcılığın, eşitlik ilkesinin ihlali anlamına gelmediğini bilirler.*
- 1.5. *Adalet hizmetinden faydalanmak isteyenler başta olmak üzere, meslektaşları, avukatlar, adalet personeli, tanık, bilirkişi gibi yargısal sürece dâhil olanlara ve topluma eşitlik ilkesinin uygulandığına dair güven verirler. Görev ve yetki alanı içerisinde, bu güveni zedeleyebilecek her türlü davranışı önlerler.*
3. *Tarafsızdırlar.*
- 3.1. *Adil yargılamanın gereği olarak, herhangi bir tarafa iltimas göstermeden ve ayrımcılık yapmadan tarafsız bir şekilde hareket ederler.*
- 3.3. *Meslekî ve sosyal hayatlarında tarafsızlık ilkesine aykırı düşebilecek her türlü ayrımcı söylem ve davranıştan kaçınır ; konuşma ve beden dilini tarafsızlıklarını ihlal etmeyecek biçimde kullanmaya özen gösterirler.*
- 3.5. *Kişisel kanaat ve düşüncelerinin, tarafsızlıklarına gölge düşürmesine izin vermez ve önyargılı şekilde hareket etmezler. Görevlerini yürütürken önyargı ve tercihlerinden etkilenip etkilenmediklerini sorgularlar.²⁵²*

Yukarıda belirtilen hükümler, toplumsal cinsiyet bakımından önem taşımaktadır. Etik ilkeler yanında hâkimler ve savcılarla ilgili disiplin kanunu, hâkimlerin ve savcılarının keyfi bir şekilde hareket etmelerini önlemek bakımından ve yargının hesap verebilirliği bakımından önemlidir. Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında ise kanun nötr olup uygulanması bakımından oldukça problemlidir. Bunun en temel örneğini Arzu Özpınar davası oluşturmaktadır. Bu kararla kadın hâkimlerin yargı içinde cinsiyetçi tutumla nasıl karşılaştıklarını ve bunun sonucunda görevlerinden nasıl ihraç edildiklerini görmek mümkündür. HSYK tarafından ihraç edilen Arzu Özpınar AİHM’e başvurmuş ve mahkemenin kararı sonucunda görevine dönmüştür. Özpınar’ın karşılaştığı davranışlar, uygunsuz giyinmesi, evlilik dışı ilişki yaşaması gibi cinsiyetçi tutumlara sahne olmuş, yürütülen soruşturmada ileri sürülen idiaların yerinde olup olmadığı araştırılmamış ve hatta Özpınar kendini savunmak adına kendisini “bekaret raporu” almak zorunda hissetmiş ve bu raporu da almıştır. Özpınar, bazı tanıkların kendisine iffetsiz kadın dediklerini de belirtmiştir. AİHM özel yaşam ve etkili soruşturmaya aykırılıktan dolayı Özpınar’ı haklı bulmuştur²⁵³.

252 Türk Yargı Etiği Bildirgesi, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/41eae89-7c48-44ac-b3de-575ee357691c.pdf>, (Erişim Tarihi:25.09.2020).

253 Özpınar’ın ifadeleri, HSYK’nın tutumu ve AİHM’in kararı için bkz. Özpınar-Türkiye, Başvuru no: 20999/04, 19 Ekim 2010.

B. İLGİLİ POLİTİKALARIN HARİTALAMASI: POLİTİKA BELGELERİNİN İNSAN HAKLARI BELGELERİYLE UYUMUNUN TESPİTİ (YAPISAL İZLEME)

Bu bölümde incelenecek politika belgeleri şunları içermektedir:

1. Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejileri

- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009²⁵⁴

Avrupa Komisyonu uzmanları ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ile görüşmeler sonucunda oluşturulan 2009 stratejisi, yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının geliştirilmesi, yargıda verimliliğin, etkinliğin, mesleki yetkinliğin ve yargıya güvenin artırılması, yargı örgütü yönetim sisteminin, ceza infaz sisteminin ve alternatif çözüm yollarının geliştirilmesi, uyumsuzlukları önleyici tedbirlerin etkin hale getirilmesi, adalete erişimin kolaylaştırılması ve Avrupa Birliği müktesebatına uyum süreci doğrultusunda mevzuat çalışmalarına devam edilmesi hedeflerini esas almıştır.²⁵⁵

Yargı etiğine ilişkin Bangalore Yargı Etiği İlkeleri ve Budapeşte İlkelerine atıf olmakla birlikte yargı mensupları için etik ilkeleri ve davranış kurallarının derli toplu bir şekilde bir araya getirip önemini vurgulayan bir düzenleme olmadığı gerekçesiyle “Yargısal Etik ve Davranış İlkeleri”ne ilişkin bir belge oluşturulacağı belirtilmiştir²⁵⁶.

Uluslararası belgeler ışığında çocuk adalet sisteminin geliştirilmesine ilişkin hususlar özellikle belirtilmiştir²⁵⁷. Belgede konuyla ilgili en önemli başlıklardan biri adalete erişimdir. Buna ilişkin olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

“Adalet hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerine eksiksiz ve adil olarak ulaştırılmasını sağlayacak bir sistemin oluşturulması hukuk devletinin gereklerinden biridir. Özellikle dezavantajlı (çocuklar, kadınlar, engelliler, yaşlılar ve yoksullar) kesimlerle ilgili uyumsuzlukların amacına uygun bir şekilde çözülmesi için geliştirilen önlemler adalete erişimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.”²⁵⁸

Bu kapsamda adli yardımın iyileştirilmesi, adliyelerin internet sitelerinin etkinleştirilmesi, elektronik ortamda dava açma alt yapısının oluşturulması, yargı yerlerindeki tercüme hizmetlerinin standarda bağlanması gibi hususlar özellikle vurgulanmıştır²⁵⁹.

Bunların dışında belgede toplumsal cinsiyet veya kadına yönelik şiddete ilişkin herhangi bir özel vurgunun olduğu söylenemez.

254 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009, Metnin tamamı için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1677>

255 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009, s. 3.

256 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009, s. 11.

257 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009, s. 23.

258 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009, s. 35.

259 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009, s. 36.

- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015²⁶⁰

2015 Yargı Reformu Stratejisi, bir önceki stratejide belirtilen hususlara ilişkin durum tespiti yapıp uzun vadeli hedefleri tekrarlamakla birlikte, ondan farklı olarak dezavantajlı gruplara daha fazla atıfta bulunmuştur. Rapor, dezavantajlı grupları “kadınlar, çocuklar, yoksullar, yaşlılar ve engelliler gibi (Kırılgan ve Savunmasız Gruplar)” gruplar olarak tanımlamaktadır²⁶¹. Stratejik hedeflerden yedincisi “çocuklar, kadınlar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaları geliştirmek” olarak belirtilmiştir²⁶². Söz konusu hedef başlığı altında çocuklara yönelik adalet hizmetlerinin geliştirilmesinin çocuğun yüksek yararı ilkesi gözetilerek ve uluslararası belgeler ışığında olacağı belirtilmiş, kadın ve engelli haklarına ilişkin şu ifadelere yer verilmiştir:

“Kadına yönelik ve aile içi şiddetle mücadele konusunda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından yeni ve önemli bir adım atılmıştır. Konsey tarafından 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açılan “Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme” kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet konusunda uluslararası hukukta yaptırım gücü olan ilk sözleşme niteliği taşımaktadır. İlk defa bağlayıcı ve kadına yönelik şiddetin insan hakları ihlali olduğunun vurgulandığı bu sözleşme de, ayrıca bağımsız bir denetim mekanizması kurulmasına ilişkin düzenleme de yapılmıştır. Türkiye, Sözleşme’yi imzalayan ve onaylayan ilk ülke olmuştur. Sözleşme’de kadına karşı şiddetle mücadele için kapsamlı bir hukukî çerçeve oluşturmak üzere önleme, koruma, kovuşturma ve mağdur destek mekanizmaları oluşturma politikaları konularına yer verilmiştir. İstanbul Sözleşmesi’nin imzalanmasıyla birlikte yeni uygulama ve kurumları beraberinde getiren 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun 08/03/2012 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kapsamda Kanun’da öngörülen önleme ve koruma tedbirlerinin etkin olarak uygulamaya geçirilmesi hedeflenmektedir. Hedef doğrultusunda Bakanlık, kurum, kuruluş ve üniversitelerle ortak çalışmalar yapılmasının da sağlanması planlanmaktadır. Engellilerin de adalet hizmetlerinden yararlanmaları hususundaki güçlüklerin giderilmesi önem taşımakta olup önümüzdeki dönemde bu konu üzerindeki çalışmalar da hızlandırılacaktır.”²⁶³

Bu kapsamda belirtilen hedefler şu şekildedir:

- Çocuk adalet sisteminde çocuğun etkin korunması için gerekli önlemlerin alınması ve kurumlararası işbirliğinin güçlendirilmesi
- Çocuklara yönelik adli süreçlerde özel önlemlerin etkin hâle getirilmesi
- Çocuk mahkemelerinin yaygınlaştırılması, yapısal ve fiziksel sorunlarının giderilmesi
- Aile içi şiddetle mücadelede koruma ve soruşturmanın etkinliğinin artırılması
- Adliye ve ceza infaz kurumlarında dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaların geliştirilmesi

Ayrıca adalete erişimi güçlendirmek amacı kapsamında hukuk kliniği yöntemlerinin geliştirilmesi, adli yardım sisteminin etkinleştirilmesi, adalet hizmetlerinden yararlananların

260 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015, Metnin tamamı için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1678>

261 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015, s. 4.

262 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015, s. 15.

263 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015, s. 82.

bilgilendirilmesi, adliye internet sitelerinin ve hukuki himaye sigorta sisteminin geliştirilmesi, *pro-bono* uygulamaların sağlanması ve mağdurların adalete erişiminin güçlendirilmesi gibi hedefler sıralanmıştır. Mağdurların adalete erişiminin güçlendirilmesi kapsamında çocuk ve kadın hakları tekrar vurgulanmış, bu bağlamda Adalet Bakanlığı bütçesi ve sorumluluğuyla İçişleri Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliği yapılacak kurumlar olarak belirtilmiştir²⁶⁴

- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019²⁶⁵

2019 Strateji raporu toplumsal cinsiyet perspektifiyle gözden geçirildiğinde, şu hususlara yer verildiği görülmektedir: İnsan kaynaklarının niteliğinin ve niceliğinin artırılması amacı kapsamında iş yükü oranının dengelenmesi hedeflenmiş ve *“hâkim, savcı ve personel alımında kadın-erkek eşitliği ilkesinin gözetilmesine devam edilecektir”* denmiştir²⁶⁶. Adalet erişim konusunda kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık öngören düzenlemelerin önem taşıdığı belirtilerek *“kadın hakları, ailenin korunması ve kadına karşı şiddet ve aile arabuluculuğu konusunda dikkate alınacak en önemli bağlayıcı Belge İstanbul Sözleşmesi’dir”* denmektedir²⁶⁷.

Adalet erişiminin kolaylaştırılması ve adalet hizmetlerinden memnuniyetin artırılması amacı altında da adalet sisteminde kadın haklarına ilişkin uygulamaların getirileceği ve bu kapsamda adli yardım sisteminde kadın haklarının daha etkili korunmasını sağlayan uygulamaların geliştirilmesi ve hizmet içi ve hizmet öncesi eğitimlerde kadın haklarına yönelik programların uygulanması hedeflenmiştir²⁶⁸.

Strateji, yargılamanın sadeleştirilmesi ve etkinliğinin artırılması amacına yönelik yargısal çözüm sürecinde aile hukuku uyuşmazlıklarını derinleştiren uygulamaların kaldırılmasına ilişkin *“Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un uygulanmasından kaynaklanan sorunların giderilmesine yönelik”* çalışmalar yapılacağına altını çizmiştir²⁶⁹.

Yine, alternatif çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi amacı kapsamında *“mahkeme temelli aile arabuluculuğunun”* getirilmesi öngörülmüş, ancak bu uygulamada İstanbul Sözleşmesinin dikkate alınacağı belirtilmiştir²⁷⁰.

Engelli hakları da belgede zikredilen diğer dezavantajlı grup haklarından biridir. Engelli haklarının korunması demokratik toplumun gerekliliklerinden biri olarak belirtilmiş, engellilerin adalete erişimini kolaylaştıran uygulamaların yaygınlaştırılması hedeflenmiştir²⁷¹. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’ne de atıfta bulunan rapor, söz konusu sözleşme ve ilgili kanunda belirtilen ilkelerin gözetileceğini vurgulamıştır²⁷².

264 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015, s. 98. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1678>

265 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, Metnin tamamı için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1657>

266 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, s. 44.

267 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, s. 67, dipnot 50.

268 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, s. 69.

269 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, s. 87.

270 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, s. 92.

271 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, s. 66.

272 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, s. 69.

- 2010/2015-2015/2019- 2019/2023 Adalet Bakanlığı Stratejik Planı²⁷³

2010/2015 Stratejik Planı yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını güçlendirerek adalete erişimin etkinleştirilmesi hedefine yer vermiştir²⁷⁴. Planda dezavantajlı gruplar kadınlar, çocuklar, yoksullar, yaşlılar ve engellileri kapsar şekilde tanımlanmıştır²⁷⁵.

Durum tespitinde kadın ve çocuk haklarını koruma mekanizmalarının etkinliğinde sorunlar olduğu söylenmiş²⁷⁶ adalete erişimde dezavantajlı grupların sorunlarını çözmeye ilişkin uygulamalar getirilmesi gerektiği belirtilmiştir²⁷⁷. Yine engelli bireylerle de ilgili olarak, adalet teşkilatı binaları yapılırken sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği halinde engellilerin ihtiyaçlarının dikkate alınacağı vurgulanmıştır²⁷⁸.

2015/2019 Stratejik Planı’nda, dezavantajlı teriminin “kadınlar, çocuklar, yoksullar, yaşlılar, engelliler ve mülteciler gibi grupları” ifade ettiği belirtilmiştir²⁷⁹. Söz konusu planın da amaçları arasında “adalet erişimi ile mağdurlara ve dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaları geliştirmek” olduğu ifade edilmiştir²⁸⁰. Bu bağlamda “aile içi şiddet suçları konusunda adalet sisteminin kapasitesinin güçlendirilmesi” hedefi altında şu stratejiler sıralanmıştır²⁸¹:

- Mevzuatın ve uygulamanın analizi yapılacak ve ihtiyaç duyulması halinde mevzuat değişikliği taslağı hazırlanacaktır.
- Aile ve Sosyal Politikalar ve İçişleri Bakanlıkları ile etkili eşgüdüm sağlanacaktır.
- Aile içi şiddet kapsamındaki suçlarda aile mahkemesi uzmanlarından etkin ve verimli şekilde yararlanılması sağlanacaktır.
- Tedbir kararları yönünden aile mahkemesi uzmanlarının çalışma standartları belirlenecektir.

Dezavantajlı gruplara duyarlı bir sistem oluşturulmasına yönelik stratejiler ise şu şekildedir²⁸²:

- Dezavantajlı grupların adliyeler ile ceza infaz kurumlarında karşılaştıkları sorunlar tespit edilecek ve çözümü için çalışmalar yapılacaktır.
- Dezavantajlı gruplara özel yol gösterici dokümanlar hazırlanacak ve internet sitelerinde bilgilerin yer alması sağlanacaktır.
- Bakanlık merkez teşkilatında, dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikalar üretecek bir birim kurulacaktır.

273 Planların tam metinleri için bkz. <http://www.sgb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/stratejik-plan>, (Erişim Tarihi: 23.07.2020).

274 Adalet Bakanlığı 2010/2015 Stratejik Planı, s. 42. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1685>

275 Adalet Bakanlığı 2010/2015 Stratejik Planı, s. 9.

276 Adalet Bakanlığı 2010/2015 Stratejik Planı, s. 35.

277 Adalet Bakanlığı 2010/2015 Stratejik Planı, s. 124.

278 Adalet Bakanlığı 2010/2015 Stratejik Planı, s. 121.

279 Adalet Bakanlığı 2015/2019 Stratejik Planı, s. 4.

280 Adalet Bakanlığı 2015/2019 Stratejik Planı, s. 64.

281 Adalet Bakanlığı 2015/2019 Stratejik Planı, s. 96.

282 Adalet Bakanlığı 2015/2019 Stratejik Planı, s. 97.

Hedefler kapsamında mağdur odaklı bir adalet sistemi oluşturulacağı da belirtilmiş ve buna yönelik stratejiler hedeflenmiştir²⁸³:

- Mağdur hakları kanun taslağı hazırlanacaktır.
- Mağdur hakları konusunda merkez dışı birimlerde kurumsal yapılanma oluşturulacaktır.
- Kolluk ve diğer kamu görevlileri için mağdura yaklaşım kılavuzu hazırlanacaktır.
- Suça maruz kalan mağdurların bilgilendirilmesi amacıyla mağdur hakları kılavuzu hazırlanacaktır.
- STK, barolar ve üniversitelerin mağdur hizmetlerini verebilmesi için çalışmalar yapılacak ve bu alanda standartlar belirlenecektir.
- Mağdur hizmetlerinde çalışacak uzmanların eğitimi için üniversitelerle ortak eğitim programları düzenlenecektir.
- Suçların mağdur üzerindeki etkisini azaltmak için sosyal rehabilitasyon programları geliştirilecektir.
- Cinsel suç mağdurlarına yönelik koruyucu düzenlemeler yapılacaktır.
- Çocuk ve kadınlara yönelik Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nca oluşturulan telefon hatları birleştirilerek etkinliği artırılmak suretiyle hizmet veren tek bir mağdur hattı oluşturulacaktır.

2019-2023 Stratejik Planı en güncel belgedir ve dezavantajlı grup tanımına yer vermemiştir. Stratejik Plan, yeni plan döneminde ceza adaleti sisteminin kalitesi için kovuşturma öncesi çözüm araçlarının ve soruşturma süreçlerinin güçlendirilmesine yönelik; hukuk yargılamalarının makul sürede tamamlanmasına yönelik, suça sürüklenen çocuklara özgü, temel hak ve özgürlüklerin korunarak geliştirilmesine yönelik, yargı teşkilatının verimliliğine ilişkin, savunma hakkının etkin kullanılmasına yönelik, vatandaşların adliyedeki işlerinin kolaylaştırılmasına yönelik ve mağdur haklarının korunmasına yönelik vb. pek çok hususta iyileştirme planlamaktadır²⁸⁴. Örneğin mağdur hakları mevzuatının geliştirilmesi, adli görüşme odalarının yaygınlaştırılması, adli yardıma başvuru prosedürünün basitleştirilmesi, adliyelerde önbüroların oluşturulması, yeni bir insan hakları eylem planının hazırlanması, suça sürüklenen çocukların davalarının öncelikli görülmesinin sağlanması veya şiddet içermeyen bazı suçlardan hükümlü yaşlıların, kadınların ve çocukların cezalarının elektronik izleme merkezi aracılığıyla evde infazının sağlanması gibi hususlar bu politikaların daha somut hedefleri arasında sıralanmaktadır²⁸⁵.

Planda yer alan toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya ve dezavantajlı grupların adalet erişimini kolaylaştırmaya ilişkin hususlardan başlıcaları şu şekilde sıralanabilir:

- Hâkim, savcı ve personel alımında kadın-erkek eşitliği ilkesinin gözetilmesine devam edilmesi²⁸⁶

283 Adalet Bakanlığı 2015/2019 Stratejik Planı, s. 98.

284 Adalet Bakanlığı 2019/2023 Stratejik Planı, ss. 8-10. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1656>

285 Adalet Bakanlığı 2019/2023 Stratejik Planı, ss. 8-10.

286 Adalet Bakanlığı 2019/2023 Stratejik Planı, s. 45.

- Ceza infaz yöntemlerine yönelik politikalarda şiddet içermeyen bazı suçlardan hükümlü olan yaşlı, kadın ve çocukların cezalarının elektronik izleme merkezi aracılığıyla evde infazının sağlanması²⁸⁷
- Adliyelerde yaşlıların ve engellilerin fiziksel erişimini kolaylaştıran uygulamaların yaygınlaştırılması²⁸⁸.

- Adalet Bakanlığı Mültecilerin Adalet Erişiminin Kolaylaştırılması Projesi

Bakanlık, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) işbirliğinde 2018-2019 yıllarında yürüttüğü projeye Suriyeliler, geçici konuma altındaki diğer kişiler ve ev sahibi toplulukların üyeleri için adli güçlendirme ve adalete erişimin artırması; toplum güvenliği ve sosyal uyumun güçlendirilmesi; adalet, güvenlik ve insan hakları kurumlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile mücadele ederek kadın ve kız çocukları için adalet ve güvenliğin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Konuyla ilgili mültecilere yönelik hukuki yardım ve diğer uyumsuzluk çözüm yolları hakkında haklar, yükümlülükler ve mevcut hizmetler hakkında bilinçlendirme ve bilgilendirme kampanyalarının yürütülmesi yapılması ve yargının etkinliğinin artırılmasını sağlayan yargıya yönelik eğitim modülleri çalışması da hedeflenmiştir²⁸⁹.

2. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Ulusal Eylem Planları

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2007-2010; 2012-2015; 2016-2020; 2020-2021 kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planları mevcuttur.²⁹⁰

2007-2010 Eylem Planı’nda toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu göze çarpmaktadır. Söz konusu plan hedeflerini şu şekilde sıralamıştır²⁹¹:

1. *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele konularında yasal düzenlemeler yapılması ve uygulamadaki aksaklıkları ortadan kaldırmak,*
2. *Aile içi şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratmak ve zihinsel dönüşüm sağlamak,*
3. *Kadının sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesine yönelik düzenlemeleri yapmak ve uygulanmasını sağlamak,*
4. *Aile içinde şiddet gören kadına ve varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu hizmetlerin düzenlemesi ve uygulanmasını sağlamak,*
5. *Aile içinde şiddet gören kadına ve şiddet failine yönelik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini düzenlemek ve uygulanmasını sağlamak,*

287 Adalet Bakanlığı 2019/2023 Stratejik Planı, s. 8.

288 Adalet Bakanlığı 2019/2023 Stratejik Planı, s. 42.

289 Proje için bkz. <https://magdur.adalet.gov.tr/maek-nedir-01811>, (Erişim tarihi: 23.11.2020).

290 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2007-2010 Eylem Planı, Tam metinler için bkz. <https://ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planlari/>, (Erişim Tarihi: 24.7.2020).

291 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2007-2010 Eylem Planı, s. 21. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/111>

6. Aile içinde şiddet gören kadına ve varsa çocuk/çocuklarına yönelik hizmet sunumunda kurum/kuruluş ve ilgili sektörlerarası işbirliği mekanizmasını kurmak.

Planda “toplumsal cinsiyet eşitliği kurumu modeli” ve TBMM’de “toplumsal cinsiyet eşitliği komisyonu” oluşturulmasına ilişkin faaliyetler öngörülmüş, bundan sorumlu kurumlar olarak KSGM (Adalet Bakanlığı, İlgili kamu kurum ve kuruluşları, Üniversiteler, STK’lar işbirliğinde) ve TBMM olarak belirlenmiştir²⁹².

2012-2015 eylem planında belirlenen hedefler şu şekildedir:

1. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadele konularında yasal düzenlemeler yapmak ve uygulamadaki aksaklıkları ortadan kaldırmak,
2. Kadına yönelik şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratmak ve zihinsel dönüşüm sağlamak,
3. Şiddete uğrayan kadına, varsa çocuk/çocuklarına ve şiddet uygulayan ve uygulama ihtimali bulunanlara yönelik sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve uygulanması,
4. Şiddete uğrayan kadına, varsa çocuk/çocuklarına yönelik hizmet sunumunu gerçekleştirmek üzere kurum/kuruluş ve ilgili sektörler arası işbirliği mekanizmasını güçlendirmek.

Bir önceki plan gibi, 2015 Planı’nda da toplumsal cinsiyet eşitliğine yapılan vurgu göze çarpmaktadır.

2016-2020 Planı, tanımlar arasında toplumsal cinsiyet kavramını “belli bir toplumun kadınlar ve erkekler için uygun gördüğü sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, etkinlikler ve yaklaşımlar” olarak tanımlamıştır²⁹³. Planda belirtilen amaç ve hedefler şu şekildedir ²⁹⁴:

1. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadele konularında mevzuatta düzenlemeler yapmak ve uygulama alanındaki aksaklıkları ortadan kaldırmak.
2. Kadına yönelik şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet konularında toplumsal farkındalık, duyarlılık, bilinç kazandırmak ve zihniyet dönüşümünü sağlamak.
3. Şiddete uğrayan ve uğrama tehlikesi bulunan kadınlara, varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu ve önleyici hizmetlerin daha etkili verilmesi ve yaygınlaştırılması ile bu kişilerin sosyoekonomik olarak güçlenmelerini sağlamak.
4. Şiddete uğrayan kadına, varsa çocuk/çocuklarına ve şiddet uygulayan ve uygulama ihtimali bulunanlara yönelik sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamak.
5. Kadına yönelik şiddetle mücadelede etkin hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi amacıyla kurum/kuruluş ve ilgili sektörler arası işbirliği mekanizmasını güçlendirmek ve politika geliştirmek.

292 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2007-2010 Eylem Planı, s. 25.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/111>

293 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2016-2020 Eylem Planı, s. v. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/113>

294 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2016-2020 Eylem Planı, s. 43.

Eylem Planlarından en günceli 2020-2021 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı’dır. Planın hedefleri şu şekilde sıralanmıştır²⁹⁵:

1. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınması
2. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Adalet Bakanlığı görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınması
3. Kadına yönelik şiddetle mücadelede İçişleri Bakanlığı görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınması
4. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Milli Eğitim Bakanlığı görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınması
5. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Sağlık Bakanlığı görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınması
6. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Diyanet İşleri Başkanlığı görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınması
7. Kadına yönelik şiddetle mücadelede ilgili tüm kurumlar tarafından görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınması olarak belirtilmiş ve her bir hedefin alt hedefleri ve sorumlu kuruluşları ortaya konmuştur. Planda toplumsal cinsiyet kavramına herhangi bir vurgu yapılmamıştır.

Ulusal Eylem Planı çerçevesinde iller düzeyinde eylem planları yapılmaktadır. Örneğin Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ankara İl Eylem Planı (2017-2020) hedeflerini şu şekilde sıralamıştır:

Hedef 1: Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadele konularında yerel düzenlemelerin ilgili mevzuatla uyumlaştırılması

Hedef 2: Kadına yönelik şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumsal farkındalık, duyarlılık, bilinç kazandırmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğine hizmet edecek zihniyet dönüşümünü sağlamak

Hedef 3: Koruyucu ve önleyici hizmet sunumunun geliştirilmesi ve şiddete maruz kalan kadınların güçlenmesi

Hedef 4: İl genelinde etkin bir işbirliğinin çok sektörlü yaklaşım çerçevesinde güçlendirilmesi ve sürdürülmesi

Bakanlık tarafından hazırlanmış olan diğer bir eylem planı, 2018-2023 dönemlerini kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı’dır. Bu planda, beş temel politika eksenine eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmalarına katılım, medya, konuya ilişkin mevcut durum, temel amaç, hedefler, stratejiler ve faaliyetler düzenlenmiştir. Eğitim başlığında yapılacak çalışmalar arasında ilgili kurumlarda ve kuruluşlarda yer alanlara kadının insan hakları konusunda eğitim vermek ve şiddet konusunda farkındalık kazandırmak, ders kitaplarında cinsiyetçi ögelere yer vermemek yer aldığı gibi, kadınlara hakları konusunda bilgilendirme çalışmaları

²⁹⁵ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2020-2021 Eylem Planı, ss. 8-35.

yapmak da bulunmaktadır²⁹⁶. Bakanlık ayrıca “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı” yönünde çalışma yapmaktadır.

3. Avrupa Konseyi Adalet Erişim Projelerinin Raporları²⁹⁷

Avrupa Konseyi’nin devam eden projelerinde konuya ilişkin iki proje göze çarpmaktadır: “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddette Karşı Kapsamlı Müdahale Geliştirme Projesi” ve “Türkiye’de Ceza Adalet Sisteminin Güçlendirilmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesi için Yargı Mensuplarının Kapasitesinin Artırılması Ortak Projesi”.

İlk proje, İstanbul Sözleşmesi standartlarının yerel makamlarca etkili bir şekilde uygulanması ve koordinasyonuna yönelik kurumsal mekanizmaları güçlendirmeyi; kadına yönelik ve aile içi şiddeti önlemeyi, mağdurları korumak ve şiddet faillerini kovuşturmadan sorumlu önemli makamların bilgi ve becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yüzde 85’i Avrupa Birliği, yüzde 15’i Avrupa Konseyi tarafından finanse edilen ve 800 bin Avro tutarında bütçeye sahip olan projenin Mayıs 2022’de tamamlanması hedeflenmektedir. Projenin sonuçları arasında “Avrupa standartlarının, özellikle İstanbul Sözleşmesi’nin etkili şekilde uygulanması ve koordinasyonuna yönelik kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi” ve “cinsel şiddet de dahil olmak üzere, kadına yönelik şiddet vakalarını ele alırken ilgili makamlarca artan bilgi ve becerilerin kullanılması” sayılmaktadır.

Ceza adaletinin güçlendirilmesine ilişkin ikinci proje, “Türk yargısını daha da güçlendirmek ve ceza adaleti alanında uluslararası standartlar ve Avrupa standartları ile uyumunu sağlayarak yargıyı daha verimli, etkili ve görünür kılmayı” amaçlamaktadır. Mart 2022’de bitmesi hedeflenen projenin toplam bütçesi 5 milyon Avro olup yüzde 95’i Avrupa Birliği, yüzde beşi ise Avrupa Konseyi tarafından karşılanmaktadır. Projeye ulaşılmak istenen temel sonuçlar arasında, “Türk yargı kurumları ve diğer kurumların ceza adaletini AIHS standartlarına uygun olarak uygulamasına ilişkin kurumsal kapasitesini güçlendirmek”, “Türk hukukçuların ceza adaleti alanında Avrupa insan haklarını uygulama bilgi ve becerileri geliştirmek” ve “ilgili kurumlar arasında işbirliği ve farkındalık ile tüm vatandaşların ceza adaletine erişim imkânı iyileştirmek” hususları belirtilmiştir.

4. UNDP Adalet Erişim/Adli Yardım Projeleri Raporları

UNDP Türkiye’de Adalet Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi²⁹⁸ kapsamında Türkiye’de adli yardımın daha koordineli, nitelikli ve sistematik bir şekilde uygulanmasına ve adalet erişiminin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmaların artırılması için performans yönetimi araçlarının ve mekanizmalarının faaliyet göstermesine ilişkin farkındalık oluşturulmasını amaçlamaktadır. Türkiye Barolar Birliği, barolar ve avukatlar gibi adli yardım

296 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), Planla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/887>

297 Tüm projelere şu adresten erişebilirsiniz: <https://www.coe.int/tr/web/ankara/programmes-in-turkey>, (Erişim Tarihi: 24.7.2020).

298 UNDP, Türkiye’de Adalet Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/projects/sila-2.html>, (Erişim Tarihi: 25.7.2020).

hizmeti sağlayıcıları ile kadın dernekleri ve sivil toplum arasında daha iyi koordinasyon sağlanmasına yönelik mekanizmalar geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Proje, Türkiye’de kadın dernekleri, avukatlar ve barolar arasında adli yardım sistemini geliştirmek için koordinasyonu artırmak, adli yardım sistemleri için sistemli ve yapılandırılmış bir yaklaşımın pilot baro kuruluşlarında en iyi uygulamaların gerçekleştirilmesini sağlamak, ihtiyaca özel eğitim programlarıyla adli yardım hizmeti veren avukatların bu alandaki kapasitesini artırmak ve Türkiye’deki barolarda performans kriterleri, adli yardım hizmetleri için değerlendirme mekanizmaları ve CMK avukatlarının görevlendirilmesi için var olan otomasyon sistemleriyle ilgili farkındalığı artırmak gibi sonuçları hedeflemektedir. Türkiye Barolar Birliği partnerliğinde yürütülen projenin Haziran 2022’de bitirilmesi planlanmaktadır.

5. UNICEF Türkiye Raporu

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) 2018 Türkiye raporunda çocukların haklarının kullanımı ve engelleri konusuna yer vermiştir. Bu rapora göre 6-13 yaşları arasındaki çocuklar arasında okullaşma oranı %98’in üzerindedir. Ancak raporda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin varlığının ve bunun yanı sıra bölgesel ve sosyoekonomik eşitsizliklerin çocukların hem yaşam koşullarını hem de kaliteli ve kapsayıcı hizmetlere erişimini etkilediği; engeli olan, ebeveyn bakımından yoksun, kanun ile ihtilafa düşmüş, çalışan ve mülteci olan çocuklar gibi dezavantajlı çocuk gruplarının haklarının korunmasına yönelik çalışma yapılması gerekliliğinin altı çizilmektedir²⁹⁹. Raporda, “Kız Çocukları için Güvenli Alan” adlı iki merkezde, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları da dâhil olmak üzere 8.082 Suriyeli ve Türk kız çocuğuna ve kadına destek” sağlandığı yer almaktadır³⁰⁰. Raporda zorla evlendirme ve erken evlilikleri önlemeyle ilgili çalışmalara da yer verilmektedir:

“Çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik ulusal kapasiteyi güçlendirmek amacıyla Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanmış ve 1.900 hizmet sağlayıcıya, uyumlaştırılmış rehberler dağıtılmıştır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı personeli, STK saha çalışanları ve öğretmenler de dâhil olmak üzere 1.000 hizmet sağlayıcı, BM’nin ortak bir programı kapsamında eğitim almıştır.”³⁰¹

6. Üniversitelerin Adalet Erişim Projeleri Raporları

Kadınların Adalet Erişiminin Güçlendirilmesi Projesi (Temmuz 2018-Temmuz 2019) Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi ortaklığında ve Sabancı Vakfı’nın desteğiyle yürütülmüş bir projedir³⁰². Proje, kadın avukatların kadına yönelik şiddete ve ayrımcılığa karşı uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat ile uygulamalar konusundaki bilgi, beceri ve farkındalığının artırılması, şiddet ve

299 UNICEF, *Türkiye 2018 Raporu*, s. 5, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1687>

300 UNICEF *Türkiye 2018 Raporu*, s. 3.

301 UNICEF *Türkiye 2018 Raporu*, s. 10.

302 Burcu Yeşiladalı, *Kadınların Adalet Erişiminin Güçlendirilmesi Projesi* (Temmuz 2018-Temmuz 2019), raporun tam metni için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1688>

ayrımcılığa maruz kalan kadınların avukatlardan alınacak adli yardımın kalitesinin artırılarak adalete erişim mekanizmalarının güçlendirilmesini amaçlamıştır (s. 7).

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından genel olarak adalete erişimle ilgili raporlar hazırlandığı görülmektedir. Merkezin, toplumsal cinsiyet temelinde hazırladığı diğer bir rapor, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkindir. “Türkiye’de Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi” başlığını taşıyan 2010 tarihli rapor LGBTİ+ bireylerle ilgili ayrımcılıkla ilgili hukuki mevzuata yer ayırdığı gibi, yargı kararlarından ayrımcılığı yansıtanlara da yer vermektedir.³⁰³

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün özellikle 2008 ve 2014 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmaları³⁰⁴ oldukça önemlidir. 2008 araştırma sonuçlarına göre şiddete maruz kalan kadınların yüzde 51’i bunu kimseyle paylaşmadığını söylemektedir, bu da şiddet konusunda destek alabileceklerine inandıklarını göstermektedir³⁰⁵. Fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalan kadınların yüzde 92’si herhangi resmi bir kuruma veya STK’ya başvurmamaktadır³⁰⁶. Bu veriler kadına yönelik şiddet konusunda adalete erişime ilişkin düşündürücü bir tablo ortaya koymaktadır. 2014 araştırması da kadına yönelik şiddete ilişkin benzer bir sonuç sunmaktadır. Her gruptan kadının şiddet tehdidi altında olduğu ve kadınların şiddetle yalnız başına mücadele ettiği bu çalışmada da belirtilmiştir³⁰⁷. Kadınların yüzde 11’i şiddetin artık tahammül edilemeyecek bir noktaya gelmesi üzerine kurumsal mekanizmalara başvurmaktadır³⁰⁸.

Raporda adalete erişim açısından önem arz eden bir diğer mesele kadına yönelik şiddet konusunda hizmet veren kurumlar arasında en çok bilinen iki kurumun karakol/polis ve konukevi/sığınmaevi olduğudur³⁰⁹. Bu kurumlara ilişkin süreçlerde polise yapılan başvurularda kadınların ifadesinin alınmaması, ifade sırasında kadının yalnız olmaması karşılaşılan sorunlar arasında sıralanmıştır. En az bilinen kurum ise ŞÖNİM olarak belirtilmiştir³¹⁰.

7. Sivil Toplum Kuruluşlarının Hazırladığı Raporlar

- Ayrımcılık İzleme Platformu

Platformun engelli bireylerin adalete erişimiyle ilgili hazırladığı rapor söz konusudur. 2011’de yayınlanan raporda başlıca belirtilenler şunlardır:

“2011 yılında en az 11 engelli birey ihmaller nedeniyle, en az dört engelli saldırı ve şiddet nedeniyle hayatını kaybetti. Bir engelli birey, adalete erişim sorunları nedeniyle tutuklandı, on engelli kayboldu, üçü işkenceye, onu aşağılayıcı muamele ve cezaya maruz

303 Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu, Haz. Umut Güner, Pelin Kalkan, Yasemin Öz, Elif Ceylan Özsoy, Fırat Söyle, Bu rapor için bkz. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1038>

304 Araştırma raporlarına şu adresten erişilebilir: <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/yayin.shtml>, (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

305 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2008 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, s. 188. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1689>

306 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2008 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, s. 188.

307 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2014 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, s. 331. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/136>

308 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2014 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, s. 332.

309 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2014 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, s. 333.

310 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2014 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, s. 333.

kaldı. Engellilere karşı 24 sömürü, şiddet ve istismar vakası yaşandı. 15’i tecavüze, üçü cinsel istismara, üçü cinsel tacize uğradı, biri şiddet gördü. Beş engelli eğitim alanında, beşi istihdam, üçü sağlık alanında ayrımcılığa uğradı.Yaşam hakkı ihlallerinde hayatını kaybeden 15 kişiden 14’ü; sömürü, şiddet ve istismara maruz kalanların hepsi zihinsel engelli bireylerdi.”³¹¹

Raporda, ayrımcı pratikler ve ayrımcılığın önlenmesi konusunda engelliler, engelli aileleri ve kamu görevlileri arasında farkındalık düzeyinin düşük olduğu söylenirken, kadın engelliler ile bazı engelli gruplarının daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı belirtilmektedir:

Özürüllüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması bulgularına göre, örneklem grubunun yüzde 52,5’i ayrımcılığın TCK’ya göre suç olduğunu; yüzde 56,9’u ise ayrımcılığa uğradığında nereye başvuracağını bilmiyor. Nereye başvuracağını bilenlerin (%43.1) sadece yüzde 35,6’sı adli yerlere, yüzde 5,6’sı ise emniyete başvuruyor.³¹²

- Engelli Kadın Derneği

Engelli Kadın Derneği, adaletle erişimle ilgisinde daha çok engelli kadınların haklarının bilgilendirilmesi konusunda projeler yapmaktadır. Bu projeler arasında kadınlara ayrımcılık ve hak temelli destek, eğitici eğitimi programı ve engelli kadınların hak temelli mücadele adımları yer almaktadır³¹³.

- Eşit Hakları İzleme Derneği

Dernek, diğer faaliyetlerinin yanında engellilerin adaletle erişimiyle ilgili çalışmalar da yapmaktadır. Engelliler konusunda adli yardımda düzenleme olmaması ve mahkemelerin erişilebilirliği konusundaki sıkıntılar, engellilerin adaletle erişiminde önemli engeller oluşturmaktadır. Bu hususlar derneğin hazırladığı “Engellilerin Adaletle Erişimi” başlıklı raporda şu şekilde ifade edilmektedir:

“İnisiyatif kullanan barolar denetim esnasında sıkıntı yaşadıklarını da ayrıca belirtmişlerdir. Dolayısıyla yapılan tartışmalar sonucunda adli yardım konusunda engelliler özelinde bir standardın getirilmesinin önemli olduğu sonucu çıkmıştır. Adli yardım kapsamında atanmış avukatın engelli bireyler konusundaki donanımı da bir diğer problemidir. Çok az baronun konuda yetkin avukatlara yönlendirme yaparken bazı baroların adli yardım kapsamında atanması gereken avukat sırasını takip ettiği ifade edilmiştir. Derinlemesine görüşme yaptığımız fiziksel engelli görüşmecimiz de adli yardımın engelli bireylere ilişkin bir düzenleme içermemesinden kaynaklı sorun yaşadığını ve başvurusunun reddedildiğini dile getirmiştir: “Adli yardım için bir sürü prosedür var. Onları yerine getiremiyorsunuz ki. Avukat tutuyorlarmış. Nerede tutuyor. Yok öyle bir şey. Onun için muhtardan yazı, sosyal yardımlaşma fonundan yazı. Siz çalışıyorsunuz zaten diyorlar. Kabul etmiyorlar ki. Yani engellisiniz diye yardım etmiyorlar. Şartları sağlarsanız ediyorlar. Kime yardım ediyorlar bilmiyorum. Ben başvurduğum ama şartlarımı uymadığı için kabul etmediler. Dava açma yoluna gidilmesinin engelliliğe dair haklar ve hak arama mekanizmaları hakkında bilgi

311 Türkiye’de Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Hak İhlalleri Raporu, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/451>

312 Türkiye’de Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Hak İhlalleri Raporu, s. 7.

313 Bu çalışmalar için bkz. <http://engellikadin.org.tr/projelerimiz/>, (Erişim Tarihi: 03.11.2020).

sahibi olunmasıyla ilişkili olduğu sorulara verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak derinlemesine mülakat yaptığımız bir görüşmecimiz dava açmanın maddi külfetinden bahsetmiştir: “Dolayısıyla da madden kuvvetli olacaksınız, zamanınız bol olacak, mevzuata hakim olacaksınız ve tüm bunlara rağmen ben bunları değiştirebileceğime inanıyorum diye yola çıkmanız lazım. Bunlar tamsa ava açabiliyorsunuz ama değilse açamıyorsunuz.” Adliye erişimde problem yaşadığını belirten 4 görüşmeciden ikisi görme engelliler için yapılan kabartmalı sarı şeritlerin eksikliğini; ikisi ise başvurulacak kişileri bulmakta zorluk yaşadıklarını dile getirmiştir. Adliye görevlileriyle ilgili sıkıntı yaşayan bir görüşmeci ise işaret dili bilen personel olmaması nedeniyle anlaşmakta zorluk çektiğini aktarmıştır. Adliyelerin engelliler bakımından fiziksel erişimi odak gruplarda da tartışılmıştır. Yeni yapılan adliye binalarının engelli erişimine uygun olarak tasarlandığı ancak eski binaların engelli erişimine uygun hale getirilmesi çabasına rağmen yeterince uygun olmadığı gündeme gelmiştir. Derinlemesine görüşme yaptığımız fiziksel engelli görüşmecimiz adliyelerin fiziksel erişimine ilişkin şunları dile getirmiştir: “Adliye inanılmaz kalabalık. Engellilere normal vatandaşlardan bir fark tanınmıyor. Bir kere girişte rezil oldum. Çok sıkıntı çektim. Ameliyat olmuştum. Değnekle gittim. Ayağımda kocaman demirler vardı. Görünüyordu. Adam değneği oradan geçirdi beni başka yerden geçirdi. Çıkış değil ama girişte sıkıntı var.” Derinlemesine görüşme yaptığımız fiziksel engelli bir diğer görüşmecimiz Belediye’ye vermek istediği şikâyet dilekçesini erişim sıkıntısıyla kendisi verememiş ve başkasından yardım almış, daha sonra belediyeden başvurusuna herhangi bir cevap alamaması üzerine gittiği adliyede de erişim sıkıntısı yaşamıştır. Yaşadığı sorunu şu şekilde aktarmıştır: “Mekanik bir tekerlekli sandalye ile gittim. Aslında akülü tekerlekli sandalye kullanıcısıyım ama oraya mekanikle gittim çünkü girişte 7-8 basamak vardı. Bir güvenlik görevlisi, halktan birkaç kişi işte eşimle beraber o merdivenleri eşimle beraber taşınarak aşabildim. Öğrendim ki, müracaat savcısının odası üst kattaymış ve asansör arızası varmış. Dolayısıyla dilekçeyi vermek ve dilekçe hakkında konuşmak için savcıyla doğrudan bir temas kuramadım. Aşağıdaki görevlilerden biri benim evrakımı aldı yukarda kaydettirdi ve yine bana tarih ile sayı numarası verildi.” Adliye’ye erişimde sorun yaşayan görüşmecimiz benzer şekilde mahkemeye erişimde de sorun yaşamış ve dava dosyasını kendisi verememiştir. “Dava dosyasının da ben içeriye veremedim. Çünkü mahkemenin erişilebilirliği de sorunlu. Ben arabada bekledim biri içeriye gitti, dosyayı teslim etti. Yine sayı numarasını aldım.

Odak grup toplantılarında farklı engel gruplarının aslında ihtiyaçlarının aynı olduğu yönündeki inanış nedeniyle adalet erişimde yeterince etkili çözüm önerilerinin sunulmadığı da tartışılmıştır. Farklı engel gruplarından bireylerin de birbirlerinin ihtiyaçlarından yeterince haberdar olmadığından, bu durumun toplumsal açıdan ihtiyaçların farklı farklı değil benzer şekilde algılanmasının önünü açtığı dile getirilmiştir. Farklı engel gruplarının özgün ihtiyaçlarını dile getirmesinin engel grupları açısından bireylerin avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya çıkartabileceği ve engelli bireylerin hangi alanlarda daha fazla ayrımcılığa uğrayabilecekleri konusunda dayanışma ve destek ortamı oluşma ihtimalinin artabileceği tartışılmıştır.”³¹⁴

314 Eşit Hakları İzleme Derneği, *Engellilerin Adalet Erişimi*, 2018, ss. 18-19.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1690>

- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, yargıda cinsiyetçilik raporları yayınlamaktadır. Bu raporlar platformun izledikleri kadınlarla ilgili davalara ilişkindir. Kasım-Ocak 2018 tarihli raporda 2018 yılı içerisinde sonuçlanan kadın cinayeti davalarının onunda iyi hal veya tahrik indirimi uygulanarak faillere indirimli bir şekilde ceza verildiği, 14’ünde ise indirim uygulanmadığı belirtilmektedir. Raporda erkekler tarafından gerçekleştirilen kadınlara yönelik yaralama, tehdit ve hakaret suçları hakkında kadınlar polis merkezlerinde sanıklar hakkında şikayetçi olmak istediğinde polisin durumu zorlaştırdığını, 6284 Sayılı Kanun’a dayanarak kararını koruma zorluklarla birçok vazgeçirme çabasına rağmen aldıkları belirtilmektedir. Rapora göre yaralama ve cinsel saldırı suçlarından dolayı görülen davalarda sanıkların tutuksuz yargılandığı davaların çok sayıda olduğu ve bu durumun kadınları tehlikede bırakıp duruşmaya gitmelerine engel olduğu ileri sürülmektedir. Rapor ayrıca yargılama süresinin uzun sürmesinin kadınları yıpratıldığını ve 6284 Sayılı Kanun’un etkin uygulanmaması nedeniyle kadınların güvenliklerinin sağlanamadığını belirtmektedir.³¹⁵

- Kadın Dayanışma Vakfı

Kadın Dayanışma Vakfı tarafından 2016-2017 döneminde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Mekanizmalarının Güçlendirilmesi Projesi ile 2017-2019 yıllarında Şiddete Maruz kalan Kadınların Mahkemelerdeki Temsillerinin Güçlendirilmesi Projesi yapılmıştır. Bu projeler sonucunda kadınlar için hukuk sitesi (<http://kadinlaricin hukuk.org/>) hazırlanarak temel hukuki mevzuat ve ilgili mahkeme kararlarına yer verilmiştir³¹⁶. Ayrıca “Şiddete Maruz kalan Kadınların Mahkemelerdeki Temsillerinin Güçlendirilmesi Projesi” kapsamında hazırlanan “Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları: Avukatlar İçin Kılavuz” başlıklı kitapta, ceza ve hukuk davalarında söz konusu olan cinsiyetçi uygulamalara yer verilmiş, adalet erişimiyle ilgili cinsiyetçiliğin farkında olmayı sağlayan göstergeler listesi hazırlanmıştır. Bu liste üzerinde iyi uygulamalar kısmında durulmuştur. Kadın Dayanışma Vakfı tarafından yapılan diğer bir proje nafakayla ilgili olup, Türkiye’de son yıllarda ve halen tartışılmakta olan bir konudur. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UNWOMEN) işbirliğiyle yürütülen “Kadınların, Kadına Yönelik Şiddet ve Ayrımcılık Alanında Mevcut Destek Hizmetleri Hakkında Bilgi Alma ve Bu Hizmetlere Erişme Haklarının Güçlendirilmesi” projesi kapsamında vakıf gönüllüsü avukatlardan oluşan çalışma gurubu, 11 ilde nafaka talepli 140 nafaka ve boşanma davası incelemiş ve nafaka uygulamalarında karşılaşılan sorunlar ele alınarak, yoksulluk nafakası konusunda yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olup olmadığının tespiti yapılmıştır. Bu çalışma çerçevesinde hükmedilen nafakanın yüzde 66,4’ünün 0- 500 TL arasında olup ortalamasının 262 TL ve en en üst sınırdan verilen nafaka miktarının ortalamasının ise 370 TL olduğu ortaya konmuştur. Nafakaların ödenmesiyle ilgili de problem olduğunu belirten Rapor, mahkemeler tarafından hükmedilen nafakaların yüzde 20,7’sinin nafaka yükümlüleri tarafından ödenirken, söz konusu nafakaların yüzde 0,7’sinin kısmen ödenmiş, yüzde 50,7’sinin ise hiç ödenmemiş olduğunu belirlemiştir. Nafakaların ödenmemesinin nedeni olarak yüzde 40 oranında ise nafaka ödemeyi istememe olarak belirtilmiştir. Nafaka talebinin kabul edilmesi ise daha çok çocukların olduğu durumlarda söz konusudur. Bu hususla ilgili raporda şu ifadelere yer verilmiştir:

315 2018 Ocak-Kasım Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Davaları Yargıda Cinsiyetçilik Raporu, <http://kadincinayetlerindurduracagiz.net/davalarimiz/2865/2018-ocak-kasim-kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-davaları-yargıda-cinsiyetçilik-raporu>, (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

316 Hukuk Sitesi için bkz. <http://kadinlaricin hukuk.org/>, (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

“Davalara taraf kadın ve erkeklerin yüzde 72,2’sinin bir ila beş müşterek çocuğu var. Müşterek çocukların velayeti yüzde 79 oranında kadınlara verilirken erkeklere ise sadece yüzde 7,40 oranında velayet verilmiştir. Mahkemelerce en yüksek oranda kabul edilen nafaka türü yüzde 69,73 ile müşterek çocuklara bağlanan iştirak nafakasıdır. Genellikle yoksulluk nafkasının kabul oranı yüzde 48.83’tür.”³¹⁷

Bu çalışma aynı zamanda kadınlık ve erkeklik rolleri bakımından boşanma davalarının incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı

Mor Çatı, 15 Nisan 2013-15 Nisan 2014 tarihleri arasında, 6284 Sayılı Kanun Uygulamaları ve Yaygın Olumlu Örnekler projesini yapmış; proje süresince 1377 kadın ve çocuğa destek verilmiştir. 6284 Sayılı Kanun’un uygulamalarının izlenmesiyle ilgili hazırlanan rapor, daha çok sığınakta kalan kadınların deneyimlerine ve kanunun uygulanmasıyla ilgili sorumlu kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelere dayanılarak hazırlanmıştır. Raporda tedbir kararlarının verilmesine ve uygulanmasına ilişkin problemler belirtilip, kurumların yetersizliğine dikkat çekilmiştir³¹⁸.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı tarafından yürütülmüş olan diğer proje yukarıda bahsi geçen Kadınların Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi Projesi (Temmuz 2018-Temmuz 2019), olup, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi ortaklığında tamamlanmıştır.

- Pembe Hayat-KAOS-GL

Türkiye’de Trans Mahpus Kadınlar (2017) başlıklı Pembe Hayat-KAOS-GL tarafından hazırlanan rapor, Türkiye’deki trans mahkum kadınların ayrımcılığa ve şiddete uğramalarına yöneliktir ve bu çerçevede trans kadınlar bakımından adalete erişimin ayrımcılık temelli olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’nin imzaladığı uluslararası sözleşmelerin gerektirdiği eşitlik ve insan onuruna uygun davranma ve Anayasa’nın eşitlik ilkesine aykırı olarak trans kadınların eşit bir şekilde adalete erişimi söz konusu olmamaktadır. Bu konuda rapor şunları belirtmektedir:

“Söz konusu trans kadınlar olduğunda, ayrımcılık uygulamada bir kural haline gelmiş ve yasal olarak yasaklanmamıştır. Trans kadınların fail olduğu davalar emsallerine göre daha hızlı sonuçlanmakta; karakol ve mahkemelerde hukuki olarak temsil edilememekte; erkek cezaevlerinde kalmaya mecbur bırakılmakta; cezaevi girişlerinde yasalara aykırı olarak çıplak aramaya maruz kalmakta; güvenlik nedeniyle yasalara aykırı olarak tecrit edilmekte; diğer mahpuslarla aynı haklardan yararlandırılmamakta ve diğer mahpuslar, cezaevi personeli ve idaresinin sözel ve fiziksel şiddetine maruz kalmaktadırlar.”³¹⁹

Raporda trans kadınların adalete erişimle ilgili yaşadıkları güçlükler şu şekilde belirtilmektedir:

“Trans kadın mahpusların adalete erişim sorunları ceza-adalet sistemine girmeden başlar. Trans kimliği nedeniyle “suçlu” dur trans kadınlar. Türkiye’de yasal olarak LGBTİ kimliklerine sahip olmak suç olmasa da, genel olarak LGBTİ bireylere özelde trans kadınlara

317 Kadın Dayanışma Vakfı, *Yoksulluk Nafakası Raporu*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/426>

318 Mor Çatı, *6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu*, Rapor için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/145>

319 *Türkiye’de Trans Mahpus Kadınlar*, Hazırlayan: Selin Berghan, Ankara 2017, s. 2, Şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1691>

karşı ayrımcılık hayatın her alanında elle tutulur bir somutluk taşır. Yapılan araştırmalar da trans kadınların bu ülkede ötekinin ötekisi olduğunu göstermektedir. Ailenin reddi, okulda yaşanan zorbalık ve dışlanma, iş yaşamındaki ayrımcılık trans kadınları riskli davranışlar içeren hayat tarzlarına zorlar. Dolayısıyla trans kadınların fail oldukları olaylar, yaşadıkları ayrımcılıkla doğrudan ilişkilidir ve hapsedilmelerine sebep olan fiillerinin başlıca nedenleri can güvenlikleri ve geçim kaynaklarından mahrum bırakılmalarıdır.

Trans kadınlara karşı şiddet haklı görülürken, trans olma halinin kendisi cinayet davalarında bile ceza indirimine gerekçe olmaktadır). Trans kadınların fail olarak yer aldığı davalar, benzerlerine oranla daha hızlı sonuçlanmaktadır. Bir başka deyişle, trans kadınların suçu, bu ülkede herkesinkinden daha hızlı kanıtlanmaktadır.

Dava sürecinden önce ise, karakollarda polis tarafından kötü muamele görerek ikinci kez mağdur edilirler. Sözlerinin ciddiye alınmaması, güvenlik güçleriyle ilgili şikayetlerinin sonuçsuz kalması, avukat tutamayanlar için atanan baro avukatlarının davalarda bulunmaması, hakimlerin ayrımcı tavırlarının hapis cezası kararını etkilemesi, cezaevi idaresine yapılan şikayet başvurularının sonuçsuz kalması adalete erişimde yaşadıkları sorunlar olarak sıralanabilir.

Ayrıca trans mahpusların hapis haneye girişte kurum içi hak ve sorumlulukları hakkında, devam eden ya da Yargıtay’a giden dosyaları ile ilgili olarak ve cezaevinde yaşadıkları hak ihlalleri ve ayrımcılık ile ilgili nasıl şikayette bulunacaklarına ilişkin hukuki bilgilendirme ve destek ihtiyaçları vardır. Bu bilgilendirme keyfi olarak yapılmakta ya da yapılmamaktadır.”³²⁰

Hapishane içinde LGBTİ+ bireylere özgü Adalet Bakanlığının pembe hapishane önerisine ise cinsel yönelimini ailesine açmamış olanlar açısından ve tek bir cezaevinin ziyaretçiler bakımından problemlili olması ve damgalanmaya yol açabileceği endişeleri nedeniyle karşı çıkmaktadır³²¹.

- Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği

Dernek tarafından hazırlanan Türkiye’de LGBTİ+ Hakları için Deneyimler, İlgörüler, Sonraki Adımlar Stratejik Davalama LGBTİ’lerin Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi Raporu, “bir yandan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye’deki yargı sisteminin LGBTİ davalarındaki yaklaşım farklarının bir kesitini ortaya koymaya çalışırken bir yandan da örnek vakalar üzerinden yargı sistemi içerisinde LGBTİ davalarında etkin soruşturma yürütülmeyerek faillerin cezasız bırakılması, homofobi / transfobiye dayalı nefretin ve ayrımcı davranışın görmezden gelinmesi, LGBTİ derneklerinin davayı etkin şekilde takip etmek için davaya katılımının engellenmesi ve temelsiz gerekçelerle davaların kamuoyunun bilgisine kapatılması gibi yapısal sorunlar”³²² üzerinde durmaktadır. Rapor Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına yer vererek konuyla ilgili temel kavramlar bakımından AİHM’nin yaklaşımını ortaya koymakta, ardından Türk yargısındaki bazı

320 *Trans Mahpus Kadınlar*, s. 13. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1691>

321 *Trans Mahpus Kadınlar*, s. 23. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1691>

322 2015 *LGBTİ’lerin Hukuk ve Adalete Erişimi*, Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, 2016, s. 6. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/415>

kararlara ve Türkiye’deki hak ihlalleri ve nefret söylemine yer vermektedir. Rapor esas itibarıyla yargının LGBTİ+bireylere nasıl yaklaştığını ortaya koymaktadır:

“Yargı sistemimiz ne yazık ki cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kavramlarına kördür. Cinsel yönelim cinsiyet kimliği temelli birçok davada Anayasa’nın 90’ıncı maddesiyle iç hukumuza dâhil edilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları görmezden gelinmektedir. Hukukçuların cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kavramlarına gözlerini kapayarak vakaları ele alması, en temel haklar olan yaşam ve barınma hakları konusunda LGBTİ’leri savunmasız bırakmakta, kimi zaman sağlık hakkına erişmek isteyen mağduru kendisini cezalandırmaya kadar götürürken kimi zaman bir LGBTİ’nin eğitim hayatı boyunca emek verdiği mesleğini yapmasının önüne geçmektedir. Homofobi / transfobiyi yok sayan, cinsel yönelim cinsiyet kimliği kavramlarını görmezden gelen bir yargının tarafsız ve adil şekilde davrandığından söz etmek mümkün değildir.”³²³

Öte yandan raporda belirtildiği üzere yüksek mahkemelerin kararlarında AİHS’ne atıfla cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine bağlı hak ihlallerinin korunmadığını görmek mümkündür. Bu durumun örneklerinden biri Danıştay 12. Dairesi tarafından verilen esas 2013/1582 ve karar 2014/5373 sayılı 14.5.2014 tarihli karardır. Kararla ilgili olay eşcinsel bir öğretmen hakkında disiplin soruşturması açılması ve soruşturma sonucunda, Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Disiplin Kurulu tarafından, öğretmenin meslekten çıkarılmasına karar verilmesidir. Davacı sözkonusu kararın iptali için dava açmıştır. *“Yerel mahkeme, davacının işlediği fiilin öğretmenlik mesleğinin önem ve özelliği birlikte göz önünde tutulduğunda davacı hakkında verilen kararın hukuka uygun olduğu gerekçesiyle davayı reddetmiştir. Danıştay, uyuşmazlığı, somut olayda, davacının özel hayatında rızaen eşcinsel ilişki kurması fiilini, anayasanın 20’inci maddesinin 1’inci fıkrası ve AİHS’in 8’inci maddesi uyarınca “özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı” kapsamında değerlendirmiş ve eşcinsel kişilerin salt cinsel yönelimlerinden dolayı ordudan ihraç edilmesini AİHS’in 8’inci maddesinin ihlali olarak değerlendiren kararlara atıfta bulunmuştur. Danıştay, olayda davacının eşcinsel eğilimlerini okul içerisinde yansıttığına veya okul dışında olsa bile öğrencileriyle bu şekilde bir ilişkiye girdiğine dair bir delil, tespit veya tanık bulunmadığını, disiplin soruşturması aşamasında ifadeleri alınan ve davacıyla aynı okulda görev yapan öğretmenlerin ve yöneticilerin, davacının herhangi olumsuz bir hareketini görmediklerini ve disiplin soruşturmasına konu olayla ilgili bir duyularının olmadığını beyan ettiklerini belirtmiş; “mahremiyet alanı içerisinde rızasıyla eşcinsel ilişkiye girme fiilinin”³²⁴ Anayasaya ve AİHS’ne aykırı olduğunu belirtmiştir.*

- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

TESEV’in 2012 yılında yayınladığı “Türkiye’de “Adalet Erişim”: Göstergeler ve Öneriler” başlıklı raporu³²⁵ İstanbul Barosu’nun 2008-2010 arası döneme ilişkin verileri kapsamında adli yardım talebiyle başvuran kadın sayısının erkek başvurucuların sayısının üç katı olduğunu belirtmektedir³²⁶. Rapor kapsamında ayrıca LGBTİ+ bireylerin “devlet eliyle yürütülen herhangi bir iyi-

323 2015 LGTBİ’lerin Hukuk ve Adalet Erişimi s. 6. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/415>

324 2015 LGTBİ’lerin Hukuk ve Adalet Erişimi, ss. 65-67. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/415>

325 Seda Kalem Berk, Türkiye’de “Adalet Erişim”: Göstergeler ve Öneriler, raporun tamamına şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1692>

326 Türkiye’de “Adalet Erişim”: Göstergeler ve Öneriler, s. 38. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1692>

leştirme ya da güçlendirme çabasının öznesi olmadıkları” ifade edilmektedir³²⁷. Sadece devlet kurumları kanalıyla değil, toplumsal şiddetin ve nefret söyleminin sıklıkla odağında yer alan söz konusu bireyler yaşadıkları hak ihlallerini resmi kurumlara taşımaktan da çekinmektedirler³²⁸.

Rapor ücretsiz avukatlık hizmetlerinin daha erişilebilir ve verimli şekilde uygulanmasının, hukuk destek yollarının çeşitlendirilerek alternatif çözüm yöntemlerinin kurumsallaştırılmasının ve adalete erişim süreçlerinde tercüme hizmetlerinin etkinleştirilmesinin önemini vurgulamaktadır³²⁹.

Yine, TESEV tarafından 2015’te “Adalet Erişim İçin Yerelden Öneriler” başlıklı bir rapor hazırlanmıştır.³³⁰ Söz konusu rapor Konya ili kapsamında kadın; İstanbul ili kapsamında çocuk ve Trabzon ili kapsamında çevre alanında adalete erişimi konu etmektedir. Özellikle kadınların adalete erişimine ilişkin raporda iki husus tespit edilmiştir. Bunlardan ilki baronun adli yardım hizmetinin yetersizliği, ikincisi ise adli yardım konusunda kadınlara bilgi ve destek sağlayan diğer kurumların hukuki altyapı ve kurumlar arası işbirliğinin eksik oluşudur³³¹. Adli yardımın yetersizliği bağlamında liste usulü avukat atanması, başvuru belgeleri ve görevli avukatlara ilişkin sorunlara yönelik Konya ili kapsamında Adli Yardım Bürosu’nun açılması, telefonla hizmet verilmesi, hukuk kliniği uygulamasının hayata geçirilmesi ve baronun üniversitelerle işbirliği önerileri getirilmiştir³³².

8. Türkiye İstatistik Kurumu Verileri

TÜİK 2008 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İstatistiklerine³³³ göre adalete erişim ve kadına yönelik şiddetle ilgili olarak birtakım verileri ele almak önemlidir. İstatistiklere göre kadının eşiyile tartışmaması gerektiği görüşüne Türkiye genelinde kadınların %49,3’ü katılmaktadır. Bazı durumlarda erkeklerin eşlerini dövebileceği görüşüne katılan kadın oranı ise %14,2’dir.

Evlenmiş kadınların bugün eşleri veya birlikte oldukları kişi(ler)den herhangi bir şiddetle karşılaşmaları durumunda benimseyebilecekleri davranışların yüzde dağılımına bakıldığında ise Türkiye genelinde kadınların yüzde 22,2’sinin sessiz kalıp susmayı seçtiği görülmektedir. Yüzde 10’u alttan alacağını, yüzde 26,6’sı sözle karşılık vereceğini beyan etmiştir. Yüzde 10,1’i hiçbir şey yapmayacağını belirtirken resmi kurumlara veya STK’lara başvuracak kadın oranı sadece yüzde 10’dur. Eğitim durumu arttıkça resmi kurumlara veya STK’lara başvuru oranı da artış göstermektedir.

Söz konusu istatistik göstermektedir ki evli kadınların şiddet karşısındaki tutumu öncelikli olarak sözle karşılık verme (%26,7), eşini terk etme (%25,7) ve sessiz kalma/ağlama/susma (%22,2) olarak belirlemektedir.

327 Türkiye’de “Adalet Erişim”: Göstergeler ve Öneriler, s. 39.

328 Türkiye’de “Adalet Erişim”: Göstergeler ve Öneriler, s. 40.

329 Türkiye’de “Adalet Erişim”: Göstergeler ve Öneriler, s. 78, ss. 81-82 <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1692>

330 Adalet Erişim İçin Yerelden Öneriler, raporun tamamı için bkz. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1693>

331 Adalet Erişim İçin Yerelden Öneriler, s. 59. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1693>

332 Adalet Erişim İçin Yerelden Öneriler, s. 59. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1693>

333 TÜİK 2008 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İstatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/kadinasiddetdagitim/kadin.zul>, (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

C. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN VE DİĞER KAMUSAL AKTÖRLERİN KAPASİTELERİNİN HARİTALAMASI

1. İlgili Kamusal Aktörler

Bu başlık altında toplumsal cinsiyet temelinde adalete erişimle ilgili çalışmalar yapan kamusal aktörlere yer verilmiştir. Konuyla ilgili çalışması bulunan aktörlerin başında Türkiye Barolar Birliği ve barolar gelmektedir.

- Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve Barolar

Türkiye Barolar Birliği’nin kapasite bakımından toplumsal cinsiyetle ilgili grubu ve komisyonu bulunmaktadır. Avukatlara yönelik toplumsal cinsiyet eğitimi konusunda Türkiye Barolar Birliği’nin İnsan Hakları Merkezi’nin bünyesinde yer alan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışma Grubu ile Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM) bünyesinde ulusal düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Yönergesinde TÜBAKKOM’un amacı şu şekilde belirtilmektedir:

Madde:2- Komisyonun Amacı:

- A- Ulusal ve Uluslar arası mevzuatta kadının insan haklarına ilişkin düzenlemelerin yaşama geçirilmesi, eşit ve adil uygulanmasının sağlanması.
- B- Evrensel hukuk ölçeğinde adalet ve eşitlik prensibine aykırı mevcut düzenlemeleri ve uygulamaları değiştirecek çözüm önerilerinin saptanması ve savunulması.
- C- Kadınların haklarını öğrenmeleri ve kullanmalarını sağlamaya yönelik eğitim çalışmaları yapılması ve gönüllü danışmanlık hizmeti verilmesi.
- D- Kadının insan hakları mücadelesine kamuoyu desteği sağlamak amacıyla TÜBAKKOM aracılığıyla baroların kadın hakları kurulları/komisyonları ile ortak eylem planlarının oluşturulup, uygulamaya konulması.
- E- Baroların kadın hukuku kurulları/ komisyonları arasında koordinasyon, işbirliği ve dayanışmanın sağlanması doğrultusunda yapılacak çalışmaların yapılması.
- F- Mesleki anlamda kurumsal ve uygulamaya yönelik yayınlar yapılmasıdır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışma Grubu da 28 Eylül 2019’da 52 baronun katılımıyla yaptığı toplantıda adalete erişimle ilgili aşağıdaki konuları kararlaştırmıştır:

- Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin zorunlu bir şekilde barolarla birlikte yürütülmesi için TBB’nin ilgili bakanlıkların tamamı ile iletişime geçmesi ve bakanlıkların il ve ilçe müdürlüklerine bir genelge yazmasının sağlanması gerektiği belirtildi.
- Özellikle kolluk kuvvetlerine, adliye personeline, il milli eğitim müdürlüklerine, belediyelere, üniversitelere, meslek odalarına, ticaret ve sanayi odalarına eğitimler verilmesi bu eğitimlerin barolar aracılığıyla yapılması; eğitimcilerin uzman kişilerden seçilmesi, eğitimlerin düzenli ve sürekli olması, katılımın takibinin sağlanması gerektiğinin altı çizildi.
- İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun’a aykırılıkların kural haline geldiğine dikkat çekilerek, hâkim ve savcıların bu konuda etkili ve yeterli bir eğitime tabi tutulmasının önemi

vurgulandı. Bu çerçevede HSK ile TBB’nin iş birliği ile bir çalıştay düzenlemesi ve bu çalıştayın sonuçlarının yine ilgili tüm başsavcılıklara bir genelge şeklinde gönderilmesinin sağlanması gerektiği belirtildi.

- *Cinsiyet ayrımcılığından kaynaklı suç duyurularında mağdurlara ve şikayetçilere istemi aranmaksızın barodan bir vekil görevlendirmesi yapılması için CMK’da düzenleme yapılması için gerekiyorsa TBB ve/veya baroların kanun taslağı hazırlanmasının gerekliliğine dikkat çekildi.*
- *TBB ve baroların meslek içi eğitimlere öncelik vermesi gerektiği yine tüm katılımcıların ortak fikri olarak ileri sürüldü.*
- *TBB ve tüm barolarda staj eğitim merkezlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği dersinin zorunlu tutulması için gerekli düzenlemelerin yapılmasının, staj kredisinin artırılmasının, çözümlenmeli vaka çalışmaları ve yarışmaları ile stajyer avukatların konuya olan ilgisinin artırılmasının önemine dikkat çekildi.*
- *Yine baroların adli yardım koşullarının şiddete veya ayrımcılığa uğrayan kadın ve LGBTİ’ler yönünden kolaylaştırılması gerektiğinin altı çizildi. Zaten mağdur olan başvuru sahiplerinin adli yardım hizmetine ulaşması zorlaştıkça adalete erişim imkanının da azaldığı belirtildi.*
- *Adli yardım ve CMK hizmetlerine yapılan cinsiyet ayrımcılığından kaynaklı her türlü başvurulara atanacak avukatların, toplumsal cinsiyet eğitimi almış olması şartı getirilmelidir. Bu düzenlemenin hayata geçmesi uzun olabileceğinden mümkünse, adli yardım ve CMK hizmetlerinde çalışan baro personelinin bu tür başvuruları ayrıca baroların varsa kadın hakları ve insan hakları merkezlerine veya komisyonlarına bildirmesinin sağlanması ve atanmış avukat yanında ilgili komisyon ve merkezlerde çalışan avukatların da bu davalara katılımının sağlanması gerektiği belirtildi.*
- *TBB de dahil olmak üzere baroların özellikle yönetim kurullarına kadınlar için kota konulması ileri sürüldü.³³⁴*

Türkiye Barolar Birliği’nin yararlanıcıları arasında olduğu “Türkiye’de Adli Yardımın Güçlendirilmesi Projesi”, tam anlamıyla toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımı yansıtmasa da özellikle kadına yönelik şiddet açısından gerektirdikleriyle adalete erişim bakımından önemli bir projedir.

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi tarafından hazırlanan Cezaevleri Raporu (2015-2016) başlıklı raporda erkek, kadın ve çocuklar ile öğrenciler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Raporda kadınlarla ilgili olarak 5275 Sayılı Kanun’un 2. maddesinin cinsiyet bakımından ayrımı yasaklamasının ve infazla ilgili cinsiyet bakımından nötr ifadelerin kadınların aleyhinde olduğu, cezaevlerinin kadınların ihtiyaçlarına göre düzenlenmediği, hapis cezalarının infazındaki mevzuatın fiziki mekânlar ve uygulama bakımından kadın tutuklu ve hükümlülerin de kadın olmaktan kaynaklanan farklı sorunları olabileceği gerçeğinden hareket edilmediği, çocuklarıyla birlikte cezaevinde kalan kadınların sorunları olduğu, infaz koruma memurlarının erkek olması durumunda sorunlar oluştuğu ve Şakran Cezaevi’nde kalan kadınların çıplak olarak aranıp taciz edildikleri belirtilmiştir³³⁵. Bu raporda savunma hakkının ihlali ve adil yargılanma hakkının ihlalleri Anayasa ve AİHS çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak kadınların cinsiyetleri nede-

334 <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/tbb-insan-haklari-merkezi-ve-baro-temsilcileri-cinsiyet-ayrimciligini-masaya-yatirdi-80866>, (Erişim Tarihi: 24.09.2020).

335 TTB, *Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Cezaevleri Raporu (2015-2016)*, Ankara: TTB Yayını, 2017, ss. 58-57.

niyle uğradığı adalete erişim bakımından engeller ele alınmamıştır. Bu anlamda, raporda her ne kadar kadınların ihtiyaçlarının farklılığına dikkat çekilse de, hak ihlalleri değerlendirilirken toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimsenmemiştir. Bu bağlamda özellikle hapishane- de mahkum ve tutukluların cinsiyet bakımından etkili başvuru haklarına dair inceleme yapılması gerekmektedir.

TBB, mülteciler konusunda da çalışmalar yapmakta ve *Türkiye’de Mülteci, Sığınmacı, Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Adalet Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi’*nde cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele ederek kadın ve kız çocukları için adalet ve güvenliğin geliştirilmesini hedeflemektedir.

TBB’nin yanı sıra barolar da kendi yapıları çerçevesinde kurullara veya kadın hakları merkezleri gibi merkezlere yer vermekte ve en çok da kadına yönelik şiddeti önlemek konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu çerçevede baroların kadın merkezleri veya kurulları, kadına yönelik şiddet davalarında müdahil veya izleyici olarak katılarak, bu tür davalarda hak savunuculuğu konusunda aktif bir tutum sergilemektedirler.

2. İlgili Uluslararası Örgütler

Türkiye’de toplumsal cinsiyetle ilişkili adalete erişim konusunda çalışmalar yapan örgütler şunlardır:

- Uluslararası Af Örgütü

Türkiye’de 2002 yılında kurulmuş olan örgütün merkezi İstanbul’dadır. İnsan hakları ihlalleri arasında toplumsal cinsiyet eşitliğine yer veren örgütün, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddete ilişkin çalışmaları bulunmaktadır³³⁶.

- UNDP

UNDP “Türkiye’de Adalet Erişim İçin Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesini Destek Projesi”ni 2016 yılından itibaren yürütmektedir. Bu projeyi Adalet Bakanlığı işbirliğiyle ve Türkiye Barolar Birliği yararlanıcısı olacak şekilde iki aşamalı olarak yürütülmektedir. 2018 yılından itibaren projenin ikinci aşaması söz konusudur. Proje toplumsal cinsiyet bakımından kırılgan gruplar üzerinde durmakta ve projenin ikinci aşaması adli yardım uygulamalarını kadına yönelik şiddet bağlamında değiştirmeyi hedeflemektedir³³⁷.

- UNICEF

UNICEF, çocuklarla ilgili çalışmalarında erken evlilik ve zorla evlendirme konusuna da yer vermektedir. UNICEF, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı işbirliğiyle “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı”nın hazırlanması ve uygulanması bakımından teknik destek sunmaktadır. UNICEF Gaziantep ve Kilis’te ‘çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi için müdahale modeli’ni uygulayarak, çocuk yaşta evlilikleri önlemek ve bunlara etkili şekilde müdahale etmeyi amaçlamaktadır. Bunlar arasında çocuk yaşta evliliklere yol açan

336 Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.amnesty.org.tr/#>, (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

337 Projeye ilgili ayrıntılı bilgi yukarıda projeler kısmında ve aşağıda mevcut durum analizinde ayrıntılı olarak verilmektedir.

ana faktörleri tespit etmek, çocuk yaşta evliliklerin ortadan kaldırılmasının önündeki engelleri tespit etmek, risk altındaki ve/veya evlendirilmiş çocukların tespit edilmesi için gerekli mekanizmaları desteklemek, vaka yönetimi sağlamak; mevcut hizmetleri haritalandırmak ve çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi ve bunlara müdahale edilmesi için yerel hizmet sağlayıcılarının kapasitelerini artırmaktır. Din görevlilerine, muhtarlara ve çeşitli sektörlerde çalışan kamu görevlilerine, öğretmenlere yönelik eğitim programları geliştirilmiştir. UNICEF, toplumsal farkındalığı artırmak için annelere, babalara ve ergen kız ve oğlan çocuklarına yönelik toplumsal dönüşümü amaçlayan programlar düzenlemektedir. “Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi BM Ortak Programı” UNICEF koordinasyonunda Uluslararası Göç Örgütü (IOM), UNFPA, UN Women ve UNHCR tarafından yürütülmekte, çocuk yaşta evliliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır³³⁸.

- UN Women

UN Women’ın toplumsal cinsiyet bakımından adalete erişimle ilgili çalışmaları söz konusu olup, bununla ilgili yayınlar yapmakta ve projeler desteklemektedir. Özellikle Türkiye’de kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti önleme kapsamında çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar arasında kadına yönelik şiddetle ilgili normları uygulama ve zihinsel dönüşümü sağlama çalışması da yer almaktadır³³⁹.

- UNFPA

UNFPA nın çalışmaları arasında ilgili toplumsal normları, örneğin kadın sünneti gibi değiştirme ve engelli kadın ve kız çocuklarının uğradıkları şiddeti engellilik ve toplumsal cinsiyet bakışı açısından bir arada ele alma yer almaktadır³⁴⁰.

- UNHCR

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (UNHCR), temel amacı mültecilerin haklarını ve refahını korumaktır. UNHCR, Türkiye Barolar Birliği’yle adalete erişimle ilgili “Mültecilerin Adalet Erişimi: Hukuki Yardım ve Adli Yardım” projesini yürütmektedir. UNHCR, Adalet Bakanlığı’yla birlikte “Mültecilerin Adalet Erişiminin Kolaylaştırılması Projesi”ni yürütmüştür. UNHCR, mülteci kadınların ve kız çocuklarının hakları ve haklarının korunması için de çalışmalar yapmaktadır³⁴¹.

3. İlgili Ulusal Sivil Toplum Örgütleri

- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği

Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği 2014 yılında kurulmuş olup, göçmenler, hayvanlar, LGBTİ’ler, seks işçileri ve engelli bireylerin maruz bırakıldığı daha az görünen/görünmeyen cinsel şiddet biçimleri üzerinde çalışmaktadır. Dernek, “toplumsal algının dönüşmesi ve önleme

338 UNICEF, “Çocuk Yaşta Evlilik”, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik>, (Erişim Tarihi: 26.10.2020).

339 Bu çalışma için bkz. UN Women, *Ending Violence Against Women in the Western Balkans and Turkey: Implementing Norms, Changing Minds*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1697>

340 Bu ve diğer çalışmalar için bkz. UNFPA Turkey, <https://turkey.unfpa.org/tr/>, (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

341 UNHCR hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.unhcr.org/tr/>, (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

çalışmalarının yaygınlaşması amaçlı faaliyetlerinin yanı sıra, şiddet sonrası gelen taleplere yönelik sınırlı yönlendirme ve danışmanlık faaliyeti de yürütmektedir³⁴². Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği 2015 yılından beri cinsel şiddete uğrayanların yönlendirme ve desteğe ilişkin soru ve taleplerini de almaktadır.

- Engelli Kadın Derneği

Engelli Kadın Derneği 2011 yılında Ankara’da kurulmuş olup, engelli kadınların mevcut durumlarını ve problemlerini araştırmaktadır. Bunlar arasında engelli kadınların hak arama mekanizmalarına erişimlerinin yaşama geçmesi için yapılan çalışmalar da yer almaktadır. Engelli Kadın Derneği, engelli kadınların adalete erişimle ilgili hakları konusunda bilgilendirme çalışma yapmakta ve ayrıca mevcut kadın örgütlerinin engelli kadınların farkındalığına ilişkin çalışmaları yürütmektedir³⁴³. Dernek, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde de Engelliler Hukuk Kliniği çalışması gerçekleştirerek engelli hakları konusunda hukuk öğrencilerinde farkındalık yaratmaktadır.

- Eşit Hakları İzleme Derneği

Dernek 2010 yılında İstanbul’da kurulmuş olup, insan hak ve özgürlüklerinin tanınmasına ve korunmasına yönelik izleme, savunma ve destekleme odaklı faaliyetlerde bulunmakta, adalete erişim ve özellikle engellilerin adalete erişimi için çalışmalar yapmaktadır. Bunun dışında adalete erişimle ilgili derneğin başka çalışmaları da vardır. Bunlardan biri halen yürütmekte olan ayrımcılıkla ilgili projedir ve proje, mevcut hukuki mevzuatın uygulanmasıyla ilgili ayrımcılık veya nefret suçlarıyla ilgili Türkiye’deki soruşturma ve yargılama aşamasına yönelik araştırma yapmayı hedeflemektedir³⁴⁴.

- Eşitlik İçin Kadın Platformu

Eşitlik İçin Kadın Platformu (EŞİK), 2020 yılında kurulmuş olup günümüzde kadın haklarının ihlali ve saldırıya uğramasına karşı sosyal medyada farkındalık yaratmayı ve ilgili kurumlara başvurarak hakları korumayı amaçlamaktadır. Yapılan çalışmalarda nafaka hakkına saldırı, çocuk istismarcılarına yönelik af talepleri ve İstanbul Sözleşmesi’nden Türkiye’nin imzasının çekilmesi gibi taleplere karşı kazanılmış hakları korumak amaçlanmaktadır. Platform 310’u aşkın kadın ve LGBTİ+ örgütünden oluşmakta ve 150’ye yakın sivil toplum örgütü, meslek odası ve sendika tarafından desteklenmektedir³⁴⁵.

- Hayata Destek Derneği

İstanbul’da kurulan Hayata Destek Derneği, afetlerden etkilenmiş toplulukların temel hak ve ihtiyaçlarına erişimlerini sağlamayı amaçlayıp çalışma konuları arasında mültecilere destek olmak yer almaktadır. Dernek, Birleşmiş Milletler Kadın Birimi destekli “Mülteci Kadınların Adalet Hizmetlerine Erişimde Farkındalıkların Artırılması” projesini yürütmüş, 2018 yılında *Medeni Haklar ve Hizmetlere Erişimle İlgili Mülteci Kadınların Güçlendirilmesi Raporu*’nu yayınlamıştır.

342 Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, *Cinsel Şiddet Mücadele Raporu 2019*, s. 4, <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1698>

343 Derneğin yaptığı bu çalışmalardan bir kısmına yukarıda yer verilmiştir. Diğer çalışmalar için bkz. Engelli Kadınlar Derneği, “Projelelerimiz”, <http://engellikadın.org.tr/projelerimiz/>, (Erişim Tarihi: 25.10.2020).

344 Dernek hakkında bilgi için bkz. Eşit Haklar için İzleme Derneği, <https://www.esithaklar.org/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

345 Platform hakkında bilgi için bkz. Eşitlik için Kadın Platformu, <https://esikplatform.net/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

Bu raporda, medeni haklar yanında toplumsal cinsiyet şiddeti de ele alınarak farkındalık sağlanmak istenmiş ve şiddet mağdurlarına destek verilerek *“Hayata Destek koruma ekipleri 2017 yılında toplam 135 cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakasını adli yardım birimlerine yönlendirmiş; koruyucu barınak, psikolojik destek, çocuk koruma, kadın koruma, geçici barınma, temel ihtiyaçların karşılanması gibi çeşitli müdahalelerde bulunmuştur”*³⁴⁶ ifadesine yer verilmiştir..

- İnsan Hakları Ortak Platformu

2005 yılında Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD), İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları ve Mazlumlarla Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) ve Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi tarafından kurulmuş olan platform, dezavantajlı grupların adalete erişimle ilgili yaşadıkları zorluklara ilişkin ve toplumsal cinsiyet bağlamında adalete erişimle ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalardan biri, Kadın Dayanışma Vakfı ortaklığında yürütülmüş olan ve şiddete uğrayan kadınların aktif bir şekilde savunulmasını sağlamayı amaçlanmıştır Kadın Avukatların Güçlendirilmesi çalışmasıdır³⁴⁷.

- İstanbul Sözleşmesi Türkiye İzleme Platformu

2017 yılında kurulan platform, kadın ve LGBTİ+ örgütlerinden oluşmakta ve Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin hükümlerinin uygulanmasını izlemeyi ve raporlamayı amaçlamaktadır³⁴⁸.

- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu

Platform şiddete uğrayan kadınlara yönelik çalışmakta olup, öldürülen kadınlara ilişkin veri sağlamaktadır. 2020 Ağustos ayıyla ilgili veriler şu şekilde belirtilmektedir:

*“27 kadın cinayeti işlenmiş, 23 kadın şüpheli bir şekilde ölü bulunmuştur. Öldürülen 27 kadından 16’sının neden öldürüldüğü tespit edilemedi, 4’ü ekonomik bahaneyle, 7’si de boşanmak istemek, barışmayı reddetmek, ilişkiyi reddetmek gibi kendi hayatına dair karar almak isterken öldürüldü. 16 kadının hangi bahaneyle öldürüldüğünün tespit edilememesi, kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerinin görünmez kılınmasının bir sonucudur. Kadınların kim tarafından, neden öldürüldüğü tespit edilmedikçe; adil yargı-lama yapılmayıp şüpheli, sanık ve katiller caydırıcı cezalar almadıkça, önleyici tedbirler uygulanmadıkça şiddet boyut değiştirerek sürmeye devam ediyor”*³⁴⁹.

Platformun ayrıca şiddet uğrayanlarla ilgili destek hattı da bulunmaktadır. Platform, 02129124243 no’lu başvuru hattı, 05050041198 no’lu Whatsapp destek hattı ve sosyal medya aracılığıyla kendisine ulaşanlara destek sağlamaktadır. Platform bu başvurularla ilgili veri kaydı tutmaktadır. Örneğin 2020 Nisan ayında Türkiye’nin 28 farklı ilinden kadınlar başvurmuş olup, en çok başvuru fiziksel şiddet nedeniyle gelmiştir. Dijital şiddet nedeniyle başvuranların da

346 Hayata Destek, *Medeni Haklar ve Hizmetlere Erişimle İlgili Mülteci Kadınların Güçlendirilmesi Raporu*, 2018, s. 9, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1508>

347 Bkz. İnsan Hakları Ortak Platformu, <https://ihop.org.tr/adalete-erisim-calismalari/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

348 Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, <https://www.kadinininsanhaklari.org/clients-view/siddete-son/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

349 Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Ağustos 2020 Raporu*, <http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2927/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-agustos-2020-raporu>, (Erişim Tarihi: 27.09.2020).

sayısının arttığı belirtilmektedir. Nisan ayında başvuran kadınların adalete erişimle ilgili bildirdiği sorunlar, platform tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

1. Kadınlar koronavirüs nedeniyle hukuki süreç başlatmayı erteliyor.
2. Şiddete uğradıkları evden ayrılarak şehir dışındaki yakınlarının yanına gitmek isteyen kadınlar seyahat yasağı engeline takılıyor.
3. 155, 183 gibi acil destek hatlarına ulaşmakta zorluk yaşıyor.
4. Tahliye edilen ve cezaevinden izne çıkan kadına yönelik şiddet failer hakkında kadınlar bilgilendirilmiyor.
5. Hakkında uzaklaştırma kararı verilen failer bu kararı ihlal ettiklerinde uygulanması gereken zorlama hapsi cezası çoğu kez uygulanmıyor.
- 6 Şiddete uğrayan kadınlar virüs nedeniyle karakola, adliyeye, hastaneye, sığınmaevine gitmeye çekiniyor. 350

Platform, kadın cinayetleri davalarını izlemekte ve Yargıda Cinsiyetçilik Raporu yayınlamaktadır. Bu bağlamda platform şiddete uğrayan kadınlara yönelik kamu ve yargı farkındalığını artırıcı şekilde faaliyetlerde bulunmaktadır.

- Kadın Dayanışma Vakfı

Kadın Dayanışma Vakfı, kurulduğu 1993’ten bugüne, kadına yönelik her türlü şiddetle mücadele etmeyi amaçlayan ve şiddete maruz kalan kadınlarla dayanışma kuran bir örgüt olup şiddete uğrayan kadınlara hukuki destek de sunmaktadır³⁵¹.

- Kadınlara Hukuki Destek Merkez Derneği (KAHDEM)

Dernek, kadınların insan haklarının fiilen gerçekleşmesi, geliştirilmesi, araştırılması ve değerlendirilmesi, hak ihlallerinden korunması, ihlalin önlenmesi, ihlallerin tespiti, ihlal gerçekleştiğinde ve gerekli diğer hallerde hukuki destek ve yardımda bulunulması için kurulmuştur. Dernek kadınlarla ilgili hukuki mevzuatını ve yargı kararlarını incelemek, kadınlarla ilgili davalara müdahil olarak katılma talebinde bulunmak, dava açmak, hukuki destek vermek ve hukuki bilgilendirme yapmak gibi oldukça geniş bir alanda adalete erişimle ilgili çalışmalarda bulunmaktadır. KAHDEM’in hukuk sitesi başlıca bilgilendirme kaynağı düzeyindedir³⁵².

- Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği

1993 yılında kurulmuş olan dernek, kadının insan hakları alanında toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde daha çok bilgilendirme, hak savunuculuğu yapma, farkındalık yaratma, izleme ve raporlama çalışmaları yapmaktadır.

- Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL)

Türkiye’de tüzel kişilik kazanan ilk LGBTİ+ derneği olan Kaos GL, LGBTİ+ bireylerin adalete erişimle ilgili haklarına dair çalışmalarda bulunmaktadır. Dernek adalete erişim bakımından Türkiye’de LGBTİ+ haklarının durumu, homofobi ve transfobi temelli nefret suçları hakkında

350 Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, *Nisan 2020 Başvuru Karşılama Raporu*, <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/aciklamalar/2912/nisan-2020-basvuru-karsilama-raporu>, (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

351 Kadın Dayanışma Vakfı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.kadindayanismavakfi.org.tr/pages/1>, (Erişim Tarihi: 25.10.2020).

352 Bkz. Kadınlara Hukuki Destek Merkez Derneği Kurumsal Sitesi, https://www.kahdem.org.tr/?page_id=65, (Erişim Tarihi: 4.11.2020).

raporları hazırlamaktadır. Dernek ayrıca LGBTİ+ mülteci bireyler konusunda da çalışmalar yürütmektedir³⁵³.

- Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği

Kısa adıyla Kırmızı Şemsiye adalete erişim bakımından seks işçilerinin hakları üzerine çalışma yapan dernektir. Derneğin çalışma konuları arasında toplumsal cinsiyet eşitliği, adalete erişim ve nefret suçlarına karşı savunuculuk yapmak yer almaktadır³⁵⁴.

- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 1990 yılında kadına yönelik şiddetle mücadele etmek amacıyla feministler tarafından kurulmuş olup, kadına yönelik şiddet konusunda, kadınları güçlendirici çalışmalar yapmaktadır. Vakıf, şiddetle mücadele etmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için ulusal ve uluslararası sözleşmelerin, kanunların ve yönetmeliklerin uygulanmasını izleyip raporlar hazırlamakta ve önerilerde bulunmaktadır³⁵⁵.

- Pembe Hayat

Türkiye’nin ilk trans hakları derneği olan Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği’nin transların adalete erişimi konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Dernek bu çalışmalarla ilgili raporlar yayınlamaktadır. Bunlar arasında 2019 yılında Translara Yönelik Gerçekleşen Hak İhlalleri Raporu, Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye Eşitlik Kurumu Raporu, Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu (2013-2014-2015-2016) Türkiye’de Trans Kadın Mahkum olmakla ilgili rapor ve intersekslerle ilgili hak çalışmaları yer almaktadır³⁵⁶.

- Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği

2011 yılında kurulan dernek, LGBTİ+’ların yaşadığı sorunlara kalıcı ve kapsamlı çözümler üretmek ve yine LGBTİ+’ların maruz kaldığı baskı, şiddet ve ayrımcılığı azaltmak için çalışmakta, hukuki, sosyal ve psikolojik danışmanlık, dava takibi yapmakta ve eğitimler vermektedir. Dernek, hukuk ve adalete erişim alanındaki çalışmalar yapmaktadır: Avukatlara yönelik yapılan eğitimle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru süreçleri, ayrımcılık ve nefret suçları gibi konularda teknik bilgiler verilmekte, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin farkındalık yükseltici, mesleki paylaşımı artırıcı çalışmalar yapılmakta, hak ihlaline uğrayan LGBTİ’lere hukuki destek sağlanmakta ve LGBTİ’lere yönelik çeşitli hak ihlalleri davalarını takip edilerek içtihat oluşmasına katkıda bulunmaktadır³⁵⁷. Derneğin hukuki destek ağı mevcuttur ve LGBTİ Hak İhlalleri Emsal Dava Analizleri, 2012 Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Hak İhlalleri Raporu ve LGBTİ Davaları: AİHM, Yargıtay, Danıştay içtihatları, 2015 tarihli LGBTİ’lerin Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi raporu ve 2020 tarihli Türkiye’de LGBTİ+ Hakları için Stratejik Davalama: Deneyimler, İçgörüler, Sonraki Adımlar başlıklı çalışmaları bulunmaktadır³⁵⁸.

353 Dernek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://kaosglderneği.org/>, (Erişim Tarihi: 26.9.2020).

354 <http://www.kirmizisemsiye.org/TR/sayfalar/tuzuk>, (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

355 Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, <https://morcati.org.tr/neler-yapiyoruz/biz-kimiz/>, (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

356 Pembe Hayat, “Yayınlar ve Raporlar”, <http://www.pembehayat.org/yayinlar/liste/2/yayinlar-ve-raporlar>, (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

357 Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, 2015 LGBTİ’lerin Hukuk ve Adalete Erişimi, Haz. Ezgi Şeref, İstanbul 2016, s. 4, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/415>

358 Bkz. Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, Türkiye’de LGBTİ+ Hakları için Stratejik Davalama: Deneyimler, İçgörüler, Sonraki Adımlar, Haz. Güley Bor-Polat Yamaner-Hatice Demir, 2020, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1730>

- Türk Ceza Kanunu 103 Çocuk Cinsel İstismarı Affına Karşı Kadın Platformu

TCK-103 kapsamında çocuk istismarcılarına af getirilmesine karşı olmak amacıyla 2016 yılında kurulmuş olan platform, kız çocuklarına yönelik erken yaşta evlendirmelerin son bulmasını ve çocuk istismarcılarını koruyacak düzenlemelere karşı hareket etmeyi amaçlamaktadır³⁵⁹.

- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) 1994 yılından bu yana politika önerileri geliştirmeyi hedefleyen bağımsız bir düşünce kuruluşu olup, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışmaları bulunmakta ve bu çerçevede yukarıda belirtilen adalete erişimle ilgili proje raporları hazırlamaktadır.

- Türk Kadınlar Birliği

Türk Kadınlar Birliği 1924 yılında kurulmuştur. Birliğin kadına yönelik şiddet konusunda çalışmaları bulunmaktadır. 2019 yılından CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi’ni Yaygınlaştırma Projesi’nde çalışmalarını sürdürmektedir.

- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu

Gönüllü kadın kuruluşları arasında koordinasyon sağlamak amacıyla kurulan federasyona 11 dernek üyedir. Federasyon kadına yönelik şiddete ilişkin çalışmalar yapmakta olup Aile İçi Acil Şiddet Hattı’na gelen aramaların sayısı ile ilgili ve kadına yönelik şiddet olaylarıyla ilgili veri sağlamaktadır³⁶⁰. Örneğin 2020 yılının Ağustos ayında kadın cinayetleri sayısı 28, şiddet hattına gelen çağrı sayısı 923’tür³⁶¹.

- TÜSİAD

İş yaşamına ilişkin işverenlerden oluşan kuruluşun toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmaları da bulunmaktadır. 2019 TÜSİAD raporunda kadına yönelik şiddete karşı ve kadının güçlenmesine dair çalışmalarda buldukları ve İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı projesini destekledikleri belirtilmektedir³⁶². Bunun dışında TÜSİAD’ın adil yargılanma hakkıyla ilgili kapsamlı bir çalışması bulunmaktadır³⁶³.

- Uçan Süpürge

1996 yılında Ankara’da çalışmalarına başlayan Uçan Süpürge, çocuk yaşta erken ve zorla evliliklere dair farkındalık yaratma çalışmalarıyla ön plandadır. Uçan Süpürge diğer faaliyetlerinin yanı sıra avukatlara yönelik toplumsal cinsiyet bakımından bilgilendirme, kız çocuklarına yönelik kalıp yargıları kırma çalışmalarında da bulunmaktadır³⁶⁴.

359 Kadın Platformu için bkz. <https://www.tck103kadinplatformu.net/hakkimizda/>, (Erişim Tarihi: 4.11.2020).

360 Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu hakkında bkz. <https://tkdf.org.tr>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

361 Veriler için bkz. Acil Yardım Hattı İnfografikleri, <https://tkdf.org.tr/ayh#prettyPhoto>, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

362 TÜSİAD Faaliyet Raporu için bkz. <https://tusiad.org/tr/faaliyet-raporlari/item/10523-tusi-ad-faaliyet-raporu-2019>, (Erişim Tarihi: 27.10.2020).

363 TÜSİAD’ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu başlıklı çalışması için bkz. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1694>

364 Dernek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://ucansupurge.org.tr/>, (Erişim tarihi: 23.11.2020).

V. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET BAKIMINDAN ADALETE ERİŞİM GÖSTERGE VE VERİ KAYNAKLARI

UN Women tarafından kadınların adalete erişimini içerecek şekilde hazırlanan göstergelerde öncelikle adalete erişimle ilgili olarak genel göstergeler belirtilmektedir. Bunlar şu şekildedir:

1. Haklar
2. Adli yardım
3. Hukuka ilişkin farkındalık
4. Ceza yargılaması bakımından vatandaşların yaşadıkları temel problemler
5. Yargıya güven
6. Yargı kurumlarına erişebilirlik
7. Prosedürler ve başvuru mekanizmaları
8. Yargı bağımsızlığı
9. Yolsuzluk
10. Şeffaflık ve hesap verilebilirlik
11. Yargı kararlarının uygulanması
12. Yargı kurumlarının kapasitesi
13. Uzmanlık mahkemeleri ve alternatif uyuşmazlık çözümü.³⁶⁵

Bu bölümde hazırlanan göstergeler verisi olan çalışmalara dayanarak belirlenmiştir. Verisi olmayan konularda göstergeler ortaya konmadığı için, ele alınan göstergeler yukarıdaki bütün konu başlıklarını kapsamaktadır. Bu çalışmada ilgili kurum ve kuruluşların hazırladıkları raporlara dayanarak LGBTİ+ bireyleri kapsayacak ve kesişimselliğe yer verecek göstergeler belirlenmeye çalışılmıştır. Ek olarak, her bir göstergeyle ilgili mevcut duruma 2019 yılı çerçevesinde yer verilmiş ve göstergesi olmayan konularla ilgili araştırma başlıkları önerilmiştir.

365 UN Women, *Guidance Note Framework For Measuring Access To Justice Including Specific Challenges Facing Women*, 2016, s. 12, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1699>

Tablo 1: Adalete Erişime İlişkin Mevcut Göstergeler					
Konu	İlgili İnsan Hakları/ Hukukları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.1.Ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki suçtan zarar görenler ve müştekilerin cinsiyete ve uyuşuna göre sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.1.1.Cinsiyete ve uyuşuna göre ceza yargılamasında yer alan suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı (Türk)	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.1.2.Cinsiyete ve uyuşuna göre ceza yargılamasında yer alan suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı (Yabancı)	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.2.Ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki şüphellilerin cinsiyete ve uyuşuna göre sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.2.1. Cinsiyete göre ceza soruşturması evresindeki şüphellilerin sayısı (Türk)	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.2.1. Cinsiyete göre ceza soruşturması evresindeki şüphellilerin sayısı (Yabancı)	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.3.Cinsiyete ve yaş grubuna göre ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.3.1.Cinsiyete ve yaş grubuna göre (12-14 yaş) ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.3.2.Cinsiyete ve yaş grubuna göre (15-17 yaş) ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.3.3.Cinsiyete ve yaş grubuna göre (18+ yaş) ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.4.Cinsiyete ve uyuşuna göre ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.4.1. Cinsiyete ve uyuşuna göre ceza yargılamasında yargılananların sayısı (Türk)	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık

Tablo 1: Adalet Erişime İlişkin Mevcut Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı/ Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.4.2. Cinsiyete ve uyuşuna göre ceza yargılamasında yargılananların sayısı (Yabancı)	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.5. Cinsiyetine ve uyuşuna göre ceza yargılamasında yer alan suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.6. Cinsiyetine ve yaş grubuna göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.6.1. Cinsiyetine ve (12-14) yaş grubuna göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.6.2. Cinsiyetine ve (15-17) yaş grubuna göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.6.3. Cinsiyetine ve (18+) yaş grubuna göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, Ayrımcılık, Yasağı, Kesişimsellik	1.7. Cinsiyetine ve yaş gruplarına göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar- Erişebilirlik	Eşitlik, İnsan Onuru ve Yeterli Yaşam, Adil Yargılanma	1.8. Cinsiyetine ve yaşa göre kasten öldürme suçlarında şüpheli sayısı	İçişleri Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar, Erişebilirlik	Eşitlik, İnsan Onuru ve Yeterli Yaşam, Adil Yargılanma	1.9. Cinsiyetine göre kasten öldürme suçlarında maktul sayısı	İçişleri Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Haklar, Erişebilirlik	Eşitlik, İnsan Onuru ve Yeterli Yaşam	1.10. Türlerine göre aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddetin sayısı	İçişleri Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık

Tablo 1: Adalete Erişime İlişkin Mevcut Göstergeler (Devam)						
Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı	
	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme	2.1. 6284 Sayılı Kanun'a göre verilen kararların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme	2.1.1. 6284 Sayılı Kanun'a göre koruma kararı talebi toplam sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme, Adil Yargılanma Hakkı	2.1.2. 6284 Sayılı Kanun'a göre koruma kararı talebinin toplam reddi sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme	2.1.3. 6284 Sayılı Kanun'a göre koruma kararıyla taleplerin tam kabul sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme, Adil Yargılanma Hakkı	2.1.4. 6284 Sayılı Kanun'a göre koruma kararıyla ilgili verilen kararların toplam sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme, Erişebilirlik, Adil Yargılanma Hakkı	2.1.5 6284 Sayılı Kanunla ilgili zorlama hapsi kararına itiraz edenlerin toplam sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme	2.1.6. 6284 Sayılı Kanunla ilgili zorlama hapsi kararına itirazların reddine ilişkin toplam sayı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme	2.1.7 6284 Sayılı Kanunla ilgili zorlama hapsi kararına itirazların kabulüne ilişkin toplam sayı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Onurlu ve Yeterli Yaşam, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, Özen Gösterme	2.1.8. 6284 Sayılı Kanun kapsamında hayatımı kaybeden toplam kadın sayısı	İçişleri Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Haklar-Koruma	Adalet ve Hakkaniyet, Eşitlik, Ayrımcılık Yasası, Özen Gösterme, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	2.2. Erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele il eylem planlarının yapıldığı toplam il sayısı	AÇSHB	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık	
Yargıya Güven	Erişebilirlik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	3.1.Yargıya güven konusunda toplumsal cinsiyet temelli farklılıkların ortaya konduğu araştırma sayısı	Araştırma	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Araştırma Periyodu	

Tablo 1: Adalete Erişime İlişkin Mevcut Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Kapasite	Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci mağduriyete Uğratmama	4.1. Ülkedeki mevcut ŞÖNİM sayısı	AÇSHB	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Eşitlik, Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama	4.2.Cinsiyete ve yaşa göre ŞÖNİM’e başvuruların sayısı	AÇSHB	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Özen Gösterme, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	4.3.ŞÖNİM’lerde yer alan görevli personele verilen toplam eğitim sayısı	AÇSHB	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Araştırma Periyodu
Kapasite	Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci mağduriyete Uğratmama	4.4. Ülkedeki mevcut toplam konukevi sayısı	AÇSHB	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı,	4.5.Konukevinden yararlanların toplam sayısı	AÇSHB	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama	4.6. Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında teknik yöntemlerle takip sistemlerinin kullanıldığı il sayısı	AÇSHB	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama	4.7. Cinsiyete göre yargıda görev yapanların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.1.Cinsiyete göre adli yargıda görev yapan hâkim sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.2.Cinsiyete göre idari yargıda görev yapan hâkim sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.3.Cinsiyete göre bölge adliye mahkemelerinde görev yapan hâkim sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.4.Cinsiyete göre bölge idare mahkemelerinde görev yapan hâkim sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.5.Cinsiyete göre Anayasa Mahkemesi’nde görev yapan hâkim sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık

Tablo 1: Adalete Erişime İlişkin Mevcut Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı	
4	Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.6.Cinsiyete göre Danıştay'da görev yapan hâkim sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
	Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.7.Cinsiyete göre adli yargıda görev yapan Cumhuriyet başsavcısı sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
	Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.8.Cinsiyete göre adli yargıda görev yapan Cumhuriyet savcısı sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
	Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.9.Cinsiyete göre bölge adliye mahkemelerinde görev yapan Cumhuriyet savcısı sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
	Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.10.Cinsiyete göre Yargıtay'da görev yapan Cumhuriyet savcısı sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
	Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı	4.7.11.Cinsiyete göre Danıştay'da görev yapan Cumhuriyet savcısı sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
	Kapasite	Eşitlik, Ayrımcılık Yasağı				

Tablo 2: Adalet Erişime İlişkin Önerilen Göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Erişebilirlik	Ayrımcılık Yasası, Eşitlik, kesşimsellik, Erişebilirlik	1.1.Cinsiyete, cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine, engelliliğe, uyuğa yaşa göre ve dava konuları dağılımına yer veren hukuk davası açmaların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Erişebilirlik	Ayrımcılık Yasası, Eşitlik, kesşimsellik, Erişebilirlik	1.2.Cinsiyete, cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine, uyuğa, yaşa, engelliğe göre ve dava konuları dağılımına yer veren hakkında hukuk davası açmaların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Erişebilirlik	Ayrımcılık Yasası, Eşitlik, kesşimsellik, Erişebilirlik	1.3. Cinsiyete ve uyuğa göre dağılımda kadın ve erkek yanında diğer bireyler kategorilerine, engelliliğe ve dava konuları dağılımına yer veren hakkında ceza davası açmaların sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Erişebilirlik	Ayrımcılık Yasası, Eşitlik, kesşimsellik, Erişebilirlik	1.4.Cinsiyete ve uyuğa göre dağılımda kadın ve erkek yanında diğer bireyler kategorilerine, engelliliğe ve dava konuları dağılımına yer veren suçtan zarar görenlerin sayısı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Erişebilirlik	Ayrımcılık Yasası, Eşitlik, kesşimsellik, Erişebilirlik	1.5.6284 Sayılı Kanun’la ilgili koruma tedbirine başvuruların toplam sayısının cinsiyete, cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine, yaşa, engelliliğe, uyuğa ve alınan koruma tedbiri kararının türüne göre dağılımı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Erişebilirlik	Ayrımcılık Yasası, Eşitlik, kesşimsellik, Erişebilirlik	1.6.6284 Sayılı Kanun’la ilgili önleyici tedbire başvuruların toplam sayısının cinsiyete, cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine, yaşa, engelliliğe, uyuğa ve alınan koruma tedbiri kararının türüne göre dağılımı	Adalet Bakanlığı	İdari kayıt veri inceleme/analiz	Yıllık
Erişebilirlik	Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etklilik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama	1.7. ŞÖNİM’lere başvurulara ilişkin profili ve verilen desteklerin dağılımı ve sayısı	AÇSHB	Araştırma	Yıllık

Tablo 2: Adalete Erişime İlişkin Önerilen Göstergeler (Devam)						
Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı	
1	Erişebilirlik	Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama	1.8.Adli Destek ve Mağdur Hakları Müdürlüklerine başvuranlara ilişkin profil ve verilen desteklerin dağılımı ve sayısı	Adalet Bakanlığı	Araştırma	Yıllık
	Erişebilirlik	Özen Gösterme, Erişebilirlik, Etkililik ve Etkili Başvuru Hakkı, İkinci Mağduriyete Uğratmama	1.9.Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddet Bürolarına başvuranlara ilişkin profil ve sayıları	Adalet Bakanlığı	Araştırma	Yıllık
	Adli Yardım	Adil Yargılanma Hakkı, Adli Yardım, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Erişebilirlik	2.1. Ceza yargılamasında adli yardımdan yararlanan suçtan zarar görenlerin cinsiyete, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine yaşa, uyuşma ve engelliğe göre dağılımı ve sayısı	TBB	Araştırma	Yıllık
2	Adli Yardım	Adil Yargılanma Hakkı, Adli Yardım Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Erişebilirlik	2.2. Ceza yargılamasında adli yardımdan yararlanan hakkında dava açılanların cinsiyete, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine, yaşa, uyuşma ve engelliğe göre dağılımı ve sayısı	TBB	Araştırma	Yıllık
	Adli Yardım	Adil Yargılanma Hakkı, Adli Yardım Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Erişebilirlik	2.3. Hukuk yargılamasında adli yardımdan yararlanan dava açılanların cinsiyete, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine, yaşa, uyuşma ve engelliğe göre dağılımı ve sayısı	TBB	Araştırma	Yıllık
	Adli Yardım	Adil Yargılanma Hakkı, Adli Yardım Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Erişebilirlik	2.4. Hukuk yargılamasında adli yardımdan yararlanan hakkında dava açılanların cinsiyete, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine, yaşa, uyuşma ve engelliğe göre dağılımı ve sayısı	TBB	Araştırma	Yıllık
3	Kapasite	Adil Yargılanma Hakkı, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	3.1.Hâkim ve savcılara yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı ve kesşimsellik ilkesini içeren düzenli eğitim sayısı	Adalet Bakanlığı	Araştırma	Araştırma Periyodu

Tablo 2: Adalete Erişime İlişkin Önerilen Göstergeler (Devam)

Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları ve Normlar	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Kapasite	Acil Yargılanma Hakkı, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	3.2. Avukatlara yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı ve kesşimsellik ilkesini içeren düzenli eğitim sayısı	TBB	Araştırma	Yıllık
Kapasite	Acil Yargılanma Hakkı, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	3.3. Adli Destek ve Mağdur Hakları Müdürlüklerinde yer alanlara yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı ve kesşimsellik ilkesini içeren düzenli eğitim sayısı	Adalet Bakanlığı	Araştırma	Yıllık
Kapasite	Acil Yargılanma Hakkı, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	3.4. Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddet Büroalarında görev yapanlara toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı ve kesşimsellik ilkesini içeren düzenli eğitim sayısı			
Kapasite	Acil Yargılanma Hakkı, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	3.5. Aile İçi Şiddet Büroalarında görev yapanlara toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı ve kesşimsellik ilkesini içeren düzenli eğitim sayısı	İçişleri Bakanlığı	Araştırma	Yıllık
Kapasite	Acil Yargılanma Hakkı, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	3.6. Aile (veya asiye) mahkemesinde görev yapan psikolog ve sosyal çalışmacılara toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımı ve kesşimsellik ilkesini içeren düzenli eğitim sayısı	Adalet Bakanlığı	Araştırma	Yıllık
Kapasite	Acil Yargılanma Hakkı, Ayrımcılık Yasağı, İkinci Mağduriyete Uğratmama, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Yapısal Adaletsizlik	3.7. Aile (veya asiye) mahkemelerinde yer alan toplam psikolog ve sosyal çalışmacı sayısı	Adalet Bakanlığı	Araştırma	Yıllık

Tablo 3: Adalete Erişime İlişkin Göstergelerin Elde Edilmesine Yönelik Araştırma Konusu Önerileri			
Konu	Araştırma Kapsamı	Hedef Grup	Veri Üretme Yöntemi
Bütüncül politikalar oluşturmaya yönelik nitel veri	Toplumsal cinsiyet temelinde adalete erişime ilişkin adalete erişimin geniş anlamını kapsayacak şekilde ilgili alanlarda bilgi üretmek (haklara ilişkin bilgi sahibi olma, kolluk-hakim-savcı-avukatlar gibi uygulayıcılara ilişkin toplumsal cinsiyet eğitimleri, adli yardımda toplumsal cinsiyet farklılıklarına göre hizmet dağılımı, toplumsal cinsiyet farklılıklarına göre mahkemelere katılım gibi)	Kadınlar-Kız Çocukları, Erkekler-Oğlan Çocukları, LGTBI+, Hukuk Uygulayıcıları	Derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmeleri
Erkeklik araştırması	Toplumsal cinsiyet bakımından yargılamada erkeklige odaklanan nitel ve nitel araştırma	15 yaş üstü oğlan çocukları ve erkekler	Anket (nitel) ve derinlemesine görüşmeler (nitel)
Kız çocuklarına yönelik araştırma	Toplumsal cinsiyet bakımından kız çocuklarına odaklanan nitel araştırma, Kız çocuklarına yönelik yargılamanın nasıl olduğuna dair nitel ve nitel araştırma	15-18 yaş arası şiddete uğrayan ve şiddet uygulayan ve haklara erişimle ilgili diğer konularda yargılamada yer alan kız çocukları (engelli ve mülteci olanları da kapsayacak şekilde) Avukatlar İlgili STK'lar	Anket (nitel) ve derinlemesine görüşmeler (nitel)
Engelli kadınlara yönelik araştırma	Toplumsal cinsiyet bakımından engelli kadınlara odaklanan nitel araştırma.	18 yaş ve üstü şiddete uğrayan ve adalete erişimle ilgili başvuruları olan engelli kadınlar (mülteci ve LGTBI+ bireyleri kapsayacak şekilde) Engelli Kadın Derneği ve diğer ilgili STK'lar Engelli kadın avukatlar	Anket
Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarna yönelik araştırma	Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarında Bakanlığın katılan olarak yer aldığı dava sayısı, dava sonuçları ve dava türleri üzerine araştırma	Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarında Bakanlığın katılan olarak yer aldığı dava dosyalarının araştırılması	Dava dosyası inceleme
Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarna yönelik araştırma	Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarında baroların ve STK'ların katılan olarak yer aldığı dava sayısı, dava türleri ve sonuçları araştırılması	Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarında baroların ve STK'ların katılan olarak yer aldığı dava dosyalarının araştırılması	Dava dosyası inceleme
İntersekslere yönelik araştırma	Toplumsal Cinsiyet Bakımından İnterseksler Üzerinde Duran Araştırma Nitel ve/veya nitel	18 yaş üstü interseks bireyler ile yapılacak nitel araştırma ilgili STK'larla yapılacak nitel araştırma ilgili avukatlarla yapılacak nitel araştırma	Derinlemesine görüşme (nitel) ve anket (nitel)

Tablo 3: Adalete Erişime İlişkin Göstergelerin Elde Edilmesine Yönelik Araştırma Konusu Önerileri (Devam)

Konu	Araştırma Kapsamı	Hedef Grup	Veri Üretme Yöntemi
Çoklu ayrımcılık üzerine araştırma	Yargıya güven konusunda çoklu ayrımcılığı gözönünde tutan araştırma	18 yaş üstü çoklu ayrımcılığa uğrayanlar, ilgili STK ile yapılacak nitel araştırma	Derinlemesine görüşme (nitel) ve anket (nicel)
Erişebilirlik	Mahkemelere ekonomik erişim	18 yaş üstü kadınlarla yapılacak nitel araştırma ilgili STK'larla yapılacak nitel araştırma ilgili avukatlarla yapılacak nitel araştırma	Derinlemesine görüşme (nitel) ve anket (nicel)
Mahkemelere erişebilirlik	Mahkemelerde cinsiyetçi söz ve tavırlar sebebiyle hâkimin reddi talebinde bulunmayla ilgili araştırma	Dava dosyası inceleme, 18 yaş üstü kadınlarla yapılacak nitel araştırma ilgili STK'larla yapılacak nitel araştırma Avukatlarla yapılacak nitel araştırma	Derinlemesine görüşme (nitel) ve dosya inceleme

VI. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ HARİTALAMASI

Bu bölümde Türkiye’de toplumsal cinsiyet temelinde adaletle erişimle ilgili genel bir değerlendirme yapılarak, proje kapsamında yer alan illerde bu konuda yapılan çalışmalara değinilecektir.

A. MEVCUT DURUM

Türkiye’de genel olarak adaletle erişimle ilgili güçlükler söz konusudur. 2020 Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu, adaletle erişimle ilgili problemleri belirtmektedir. Rapor çerçevesinde Türkiye’deki yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığıyla ilgili endişeler dile getirilmekte, Adalet Akademisi başkanının Cumhurbaşkanı tarafından atanması, HSK tarafından hâkim ve savcıların görev yerlerinin sıklıkla eleştirilmesi, yargı kararlarının özellikle terörizmle ilgili davalarda yeterli delile dayanmadan verilmesi, adaletle erişim ve savunma haklarının gereği gibi kullanılmaması üzerinde durulmaktadır. COVID-19 nedeniyle duruşmaların ve diğer yargı işlemlerinin 16 haziran 2020’ye kadar ertelenmesinin olumsuz etkisi belirtilmekte ve 2019 yılı için yargıya ayrılan 18 milyon liralık bütçenin etkili kullanılması gerektiğine dikkat çekilmektedir³⁶⁶. Öte yandan Türkiye’de adli yardım sistemi, adli yardıma ayrılan bütçeden başlayıp avukatların uzmanlıklarına kadar çeşitli problemleri içermektedir.

Genel olarak adaletle erişimle ilgili sistemde mevcut olan bu tür yapısal adaletsizlikler, toplumsal cinsiyet temelinde ortaya daha da fazla eşitsizlik çıkarmaktadır. Aşağıda da belirtileceği gibi hukuk kuralları henüz tümüyle ayrımcı olmaktan uzaklaşmış değildir. Bu durum kendini özellikle LGBTİ+ bireylerde göstermektedir. Hukuk kurallarının ayrımcı olmadığı durumlarda da, onların uygulanması bakımından problem söz konusudur. Burada da karşımıza toplumsal cinsiyet önyargıları çıkmaktadır. Bunun dışında kadınların ve erkeklerin yargılama sürecinde yaşadıkları deneyimler farklılaşmakta; kadınlar arasında da, erkekler arasında da farklılıklar söz konusu olmaktadır. Bu tür problemler, adaletle erişimde neden toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım olması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu tür bir yaklaşım cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde mevcut olan adaletle erişimle ilgili eşitsizlikleri ortaya koymayı sağlamakta, mahkemelere erişebilirlik ve adil ve hakkaniyete uygun yargılamayı sağlamak bakımından önem taşımaktadır.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet bakımından adaletle erişimin daha çok kadınlarla ilgili olduğu ve özellikle de kadına yönelik şiddet çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Uygulamadaki durum saptamasını daha çok bu araştırmalar belirlemektedir. Diğer gruplara yönelik araştırmalar sınırlı sayıda da olsa mevcuttur ancak aşağıda da belirtileceği üzere, LGBTİ+ bireyler üzerinden konunun çok az ele alındığı görülmektedir. Öte yandan kadınlar hakkında yapılan araştırmalarda kadınlar arasındaki farklılıklara yer verilmemekte ve farklı erkeklikler göz önünde bulundurulmamaktadır. Bunun dışında toplumsal cinsiyetle ilgili yapılan araştırmalarda kesişimsellik ilkesi

366 Turkey 2020 Report, European Commission, 2020, s. 25. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1255>

çerçevesinde problemlerin ele alınmadığı da görülmektedir. Dolayısıyla mevcut durum saptamasında bu gruplarla ilgili yaşanan eksiklikler mevcut olduğu gibi, her alanda veri eksikliği de söz konusudur. Benzer hususlar kız çocukları için de geçerlidir.

Bu bölümde Türkiye’yle ilgili mevcut durum saptaması, ana başlıklar halinde UN Women’ın yukarıda aktarılan çalışmasında belirttiği adalete erişimle ilgili kriterlerden hareketle yapılacaktır.

1. Haklar Bakımından

- Mevzuat Bakımından Durum ve Eksiklikler

Haklar bakımından mevcut mevzuat toplumsal cinsiyet açısından incelendiğinde eksik düzenlemeler göze çarpmaktadır. İlk olarak cinsel yönelimin ve cinsiyet kimliğinin hukuki metinlerde yer almasıyla ilgili problem, hukuk sistemimizde toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından kendisini göstermektedir. Esasen cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği terimlerinin hukuk sistemimizde olmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Bu terimler İstanbul Sözleşmesi’nde açıkça yer almaktadır. Bunun dışında Yargıtay Etik İlkeleri’nden eşitlik ilkesinin başlığı altında da cinsel yönelim açıkça yer almaktadır. Bu madde şu şekildedir:

5.1 Hâkim, görevini yerine getirirken toplumdaki ırk, renk, siyasi görüş, cinsiyet, din, vicdan, inanç, kültür, giyim, dil, doğum yeri, etnik veya sosyal köken, engellilik, yaş, medeni hal, cinsel yönelim, sosyal veya ekonomik durum farklılıkları ve benzeri diğer çeşitli kaynaklardan doğan, davaya mesnet olmayan farklılıkları bilir, anlar ve bu farklılıkların kararını etkilemesine izin vermez.

5.2 Hâkim, yargı görevinin ifasında, söz veya davranışlarıyla, anılan nedenlerden dolayı, herhangi bir kişi veya gruba karşı yanlı veya önyargılı davranışlar sergilemez.

5.3 Hâkim, taraflara, tanıklara, avukatlara, yargı personeline, yargıdaki meslektaşlarına ve ilgili tüm kişilere karşı gereken duyarlılığı eşit şekilde göstererek yargılama faaliyetini yürütür.

5.4 Hâkim, önünde olan bir konuda yargı personelinin ilgili kişiler arasında ayırım yapmasına izin vermez.

5.5 Hâkim, görülmekte olan bir davada, tarafların veya vekillerin, yukarıdaki nedenlere dayalı olarak, yasal iddia ve savunma sınırlarını aşacak şekilde söz ve/veya davranışlarıyla, yanlılık veya önyargılı tavır sergilemelerini engeller.³⁶⁷

Eşitlik ilkesiyle ilgili getirilen bu kurallar, hâkimlerin toplumsal cinsiyet önyargılarına dayalı hareket etmemelerini sağlamak açısından oldukça önemlidir. Ancak bu hükümlere rağmen 2019 Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporu’nda belirtildiği gibi ayrımcılık yapmama ilkesi yasal zeminde yeterince korunmamaktadır³⁶⁸. Benzer şekilde Avrupa Komisyonu’nun 2020 tarihli

³⁶⁷ Yargıtay Etik İlkeleri için bkz. <https://www.yargitay.gov.tr/documents/yargitayEtikIlkelerTurkce.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

³⁶⁸ Avrupa Komisyonu, 2019 Türkiye Raporu, s. 42, <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1700>

raporunda da yasamayla ilgili ayrımcılık yapmama ilkesinin Avrupa düzeyinde istenen standartları taşımamakta olduğu ve nefret suçunun LGBTİ bireyleri kapsamadığı belirtilmektedir. AİHS 12 Numaralı Protokolünün Türkiye tarafından onaylanması ve buna göre düzenleme yapılması, İstanbul Sözleşmesi gereğince cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine yönelik ayrımcılık yapmayı yasaklamakla ilgili hukuki düzenleme yapılması gerektiği ileri sürülmektedir³⁶⁹. Bu bağlamda özellikle Anayasa’daki eşitlik ilkesinin kapsamına cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin eklenmesi ve Ceza Kanunu’ndaki nefret ve ayrımcılık yapma suçunun kapsamının genişletilmesi önem taşımaktadır. Bu suçun Ceza Kanunu’ndaki mevcut düzenleme şekli şöyledir:

Madde 122- (Değişik: 2/3/2014-6529/15 md.) (1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır

Bu maddedeki ayrımcılık nedenleri arasına toplumsal cinsiyet bakımından cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği eklenmelidir. Yukarıda belirtildiği gibi, AİHM’in, AİHS’de cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği terimleri olmamasına rağmen cinsiyeti bunları da kapsayacak şekilde yorumlamasına rağmen, bu tür bir yorum henüz Türk hukuk sisteminde genel kabul görmemektedir. Diğer yandan İstanbul Sözleşmesi’nde de açıkça cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği yazmasına ve Anayasa 90. madde gereğince bu sözleşme kanunların üstünde olmasına rağmen, bu durum varlığını sürdürmektedir. Örneğin İnsan Hakları Derneği’nin (İHD) 22 Eylül 2020 tarihli “Türkiye’de Nefret Suçları ve Son Dönemde Yaşanan İrkçi Saldırıları Özel Raporu”nda belirtildiği gibi, “Türkiye’de nefret suçlarının oldukça dar bir şekilde tanımlanması nedeniyle etnik köken temelli ırkçılık ve toplumsal cinsiyet ile cinsel yönelim temelli ayrımcılık/nefret olayları suç konusu olarak görülmemektedir”³⁷⁰. İHD’nin hazırladığı rapordaki öneri çerçevesinde nefret suçu tanımı AGİT’in belirttiği şekilde olmalıdır. Bu tanıma göre nefret suçu “mağdurun, mülkünü ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek ya da hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir grupta gerçek ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her tür suç.” şeklindedir³⁷¹. Bunun dışında yine ilgili raporda da belirtildiği gibi, “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun gerek kuruluş kanununda gerek uygulama yönetmeliğinde de cinsel yönelim dayalı ayrımcılık kapsam dışında bırakılmıştır”³⁷².

369 Turkey 2020 Report, s. 38.

370 İnsan Hakları Derneği, Türkiye’de Nefret Suçları ve Son Dönemde Yaşanan İrkçi Saldırıları Özel Raporu, 2020, s. 2, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1701>

371 Türkiye’de Nefret Suçları, s. 6.

372 Türkiye’de Nefret Suçları, s. 2.

Ayrıca Avrupa Komisyonu’nun LGBTİ+ bireylerle ilgili 2020 tarihli raporunda askerlikle ilgili disiplin sisteminde homoseksüelliği “psikolojik hastalık” olarak tanımlayan düzenlemelerin de-ğişmediği de vurgulanmaktadır³⁷³.

Hukuki mevzuat bakımından kadın-erkek eşitliği Anayasa bakımından ifadesini şekli ve maddi eşitlik bakımından bulsa da kanunlar ve diğer mevzuat bakımından tam olarak bulduğunu söylemek mümkün değildir. Şekli eşitlik bakımından, yani haklara aynı şekilde sahip olmak bakımından tam olmasa bile eşitliğin kanunlar düzeyinde nisbeten karşılandığı söylenebilir. Ancak hâlâ şekli anlamda eşitliğe aykırı hükümler söz konusudur ve bunun başlıca örneğini Medeni Kanun’daki daha önce bahsi geçen soyadı ve iddet müddetiyle ilgili hükümler oluşturmaktadır. Maddi anlamdaki eşitlikle ilgili olarak ise kadın ve erkek eşitliğinin sağlandığını söylemek mümkün değildir. Bununla ilgili ev yaşamı, çalışma yaşamı, siyasi yaşam gibi alanlarda kadınların siyasi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerini gidermeye yönelik hukuki düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Kadına yönelik şiddetle ilgili hukuki mevzuatın ülkemiz düzeyinde oldukça gelişmiş bulunduğunu söylemek mümkündür. İstanbul Sözleşmesi, 6284 Sayılı Kanun ve uygulama yönetmeliği, ŞÖNİM yönetmeliği ve ilgili bakanlıkların yukarıda belirtilen genelgeleri ve ilgili diğer mevzuat bu konudaki en önemli hukuki dayanakları oluşturmaktadır. Bunlar dışında özellikle alınan yargı kararlarının yerine getirilmesi ve yargılamayla ilgili suçtan zarar gören kişileri korumaya yönelik yukarıda belirtilmiş olan 10 Haziran 2020 tarihli çıkarılmış Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hakların korunması bakımından önem taşımaktadır. Bu kararname henüz çok yeni olduğundan uygulanmasına yönelik sonuçlar konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak bu kararnameyle aşağıda uygulamada belirtilen sorunların bir kısmının çözülebileceği öne sürülebilir. Kararnamenin aşağıda belirtilen hükümleri kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önlemek ve hakları korumak bakımından oldukça önem taşımaktadır. Bunlardan 6. maddede yer verilenler şu şekildedir:

b) Tutuklu veya hükümlülerin ceza infaz kurumlarından tahliyesine veya firarına ilişkin bilgiler ceza infaz kurumu müdürlüğünce mağdurun bulunduğu yer kolluk birimine bildirilir. Kolluk birimince yapılan değerlendirme sonucunda gerekli koruyucu ve önleyici tedbirler alınır, mağdur için tehlike oluşturabilecek hallerde mağdura bilgi verilir.

c) Mağdurların meslek edinmeleri amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı veya Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler veya sivil toplum kuruluşları tarafından kurslar düzenlenebilir ve mevcut kurslara katılmalarında mağdurlara öncelik tanınır.

ç) Mağdurlar, kamu kurum ve kuruluşları ile belediyelerin ekonomik ve sosyal desteklerinden öncelikli olarak yararlandırılır.

d) Yaşadığı mağduriyet nedeniyle:

373 Turkey 2020 Report, s. 40. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1255>

- 1) Yerleşim yerini değiştirmek zorunda kalan mağdurların talepleri halinde, kendilerinin ya da birlikte ikamet ettikleri aile bireylerinin çalıştıkları kamu kurum ve kuruluşlarının kadro, pozisyon ve teşkilat durumu gözönünde bulundurularak görev yerleri değiştirilir.
- 2) Yerleşim yerini değiştirmek zorunda kalan özel hukuk hükümlerine tabi çalışan mağdurların talepleri halinde, kendilerinin ya da birlikte ikamet ettikleri aile bireylerinin aynı işverene ait başka işyerlerinde çalışmaları sağlanabilir.
- 3) Yerleşim yerini veya okulunu değiştirmek zorunda kalan mağdurların talepleri halinde, kendilerinin ya da bakmakla yükümlü oldukları kişilerin veya birlikte ikamet eden altsoyunun eğitim gördüğü kurumların aynı türde eğitim veren okullarına devam etmeleri, ilgisine göre Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu veya yükseköğretim kurumlarının öncelikli olarak sağlanır. Ayrıca, yeni eğitim kurumunda ihtiyaç duyulması halinde mağdura rehberlik hizmetleri verilir. Buna ilişkin usul ve esaslar, Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu tarafından birlikte çıkarılan yönetmelikle düzenlenir.

Esasen yukarıdaki hüküm belirli suçlardan mağdur olanlara yöneliktir. Kararnamenin 6. maddesine göre bunlar kasten öldürme ve bu suça teşebbüs, neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama, çocuğun cinsel istismarı, nitelikli cinsel saldırı ve neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence suçlarından mağdur olanlardır. Bu suçlardan, özellikle cinsel şiddet mağdur olanların daha çok kadınlar olduğu düşünüldüğünde ve 6284 Sayılı Kanun çerçevesinde değerlendirildiğinde kararnamenin yukarıdaki hükmü son derece önemlidir. Ayrıca kararnamenin 7. maddesinde kırılğan gruplara sağlanacak hizmetler yer almaktadır. Kararnamenin 2. maddesinde belirtilen tanıma göre kırılğan grup, "adli destek görevlileri tarafından yapılan bireysel değerlendirme sonucunda suçtan daha fazla etkilendiği ve korunması gerektiği tespit edilen mağdurlar ile adli sisteme dâhil olan çocuklardır". Bu tanım kırılğan grup tanımını belirsiz kılar gözükse de kararnamenin 7. maddesi bu belirsizliği kısmen gidermektedir. Bu şekilde kırılğan grup değerlendirilmesine alınacaklar çocuklar, terör ve insan ticareti suçlarından mağdur olanlar, cinsel şiddete uğrayanlar, aile içi şiddete uğrayanlar, kadınlar, yaşlılar ve engellilerdir. Bu tanımlama toplumsal cinsiyet bakımından eksiklikler içermekte, örneğin mülteciler ve LGBTİ+ bireyler zikredilmemektedir. Ancak bu gruplarında da 7. maddenin 1. bendinde belirtilen suçların mağduru olmaları ve talep etmeleri durumunda adli destekten yararlanmalarına ilişkin engel yoktur. Kararnamenin ilgili hükmü ve konu çerçevesinde önemli bentleri şu şekildedir:

MADDE 7- (1) Adli sisteme dahil olan çocuklar ile cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlardan veya aile içi şiddet, terör ve insan ticareti suçlarından mağdur olanların başvurmaları halinde müdürlük bünyesinde çalışan adli destek görevlileri tarafından bu maddedeki hizmetlerin sunulması amacıyla bireysel değerlendirme yapılır.

(2) Kadın, yaşlı ve engelli mağdurlar başta olmak üzere, mağdurun kişisel özellikleri, suçun niteliği ve ağırlığı, suçun işlendiği şartlar dikkate alınarak suçtan daha fazla etkilendiği ve korunması gerektiği yapılacak ön değerlendirme ile anlaşılan mağdurlara yönelik olarak da birinci fıkra uyarınca değerlendirme yapılabilir.

(4) Soruşturma veya kovuşturma sürecinin tamamlanmasından sonra destek ihtiyacı devam eden mağdurlar, ilgili kurumlara yönlendirilir.

(5) Müdürlüğe başvuruda bulunan mağdurlardan korunma ihtiyacı olan çocuk, kadın, yaşlı ve engelliler, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının il müdürlüğüne veya sosyal hizmet merkezlerine bildirilir.

(6) Haklarında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilemeyen mağdurlara yönelik olarak kolluk veya Cumhuriyet başsavcılığının bildirim üzerine ya da resen mülkî idare amiri tarafından gerekli tedbirler alınır.

(7) Gerek görülmesi halinde bu maddedeki hizmetler, suçtan zarar görenlere de sağlanabilir.

Kararnamenin bir diğer önemli hükmü, İstanbul Sözleşmesi’nde belirtilen cinsel şiddetle ilgili merkezlerin kurulmasıyla ilgilidir:

MADDE 9- (1) Ceza Muhakemesi Kanununun 236’ncı maddesinin beşinci ve altıncı fıkralarının uygulanması bakımından cinsel suç mağdurlarının tekrarlanan mağduriyetini önlemek, adli ve tıbbî işlemlerin bu alanda eğitilmiş görevliler tarafından tek seferde gerçekleştirilmesini temin etmek amacıyla Bakanlığın talebi üzerine Sağlık Bakanlığı tarafından cinsel suç mağdurlarına yönelik hizmet veren merkezler kurulur. Üniversiteler tarafından da bu merkezler kurulabilir.

Bu bağlamda kararnamenin, 6284 Sayılı Kanun, daha önce mevzuat kısmında belirtilen ilgili yönetmelikler ve genelgelerin İstanbul Sözleşmesini uygulamak bakımından önemli olduğu belirtilebilir. Öte yandan, İstanbul Sözleşmesi gereğince bazı hükümlerin Ceza Kanunu’na, Ceza Muhakemesi Kanunu’na ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na eklenmesi gerekmektedir.

GREVIO raporunda bu doğrultuda önerileri görmek mümkündür. Rapora göre Ceza Kanunu’na eklenecek hükümler zorla evlendirmenin ve tek taraflı ısrarlı takibin suç sayılmasına ilişkin hükümlerdir. Bunların dışında rapor, yine İstanbul Sözleşmesi gereğince tecavüzle ilgili suçun tanımına rızanın olmamasının eklenmesi gerektiğini ve 15 yaşından büyük çocuklara yönelik cinsel istismarın, rızası olmadan gerçekleştirilen her türlü cinsel nitelikli eylemin suç sayılması şeklinde düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine rapora göre Türkiye’nin göçmen alan ülke oluşundan dolayı Ceza Kanunu’na kadın sünnetini suç sayan bir hükmün eklenmesi gerekliliği önerilmektedir. Bunun dışında İstanbul Sözleşmesi’nin namus kisvesi altında işlenen suçlar da dahil olmak üzere, suçlar için kabul edilemez gerekçeler (Madde 42) olarak belirttiği maddeden hareketle Ceza Kanunu’ndaki töre saikinin cezayı arttırıcı neden olarak düzenlenmesi ve namusun eklenmesi önerilmektedir³⁷⁴. İstanbul Sözleşmesi gereğince hukuk yargılamasında ve ceza yargılamasında mağdurun cinsel geçmişinin delil olarak kabul edilmesinin (davayla doğrudan ilgisi yoksa) yasaklayıcı hüküm olarak düzenlenmesi gerekliliği belirtilmektedir³⁷⁵. Bu

374 GREVIO, *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)’nin hükümlerinin hayata geçirilmesini sağlayan yasal ve diğer tedbirlere ilişkin GREVIO(İlk)Değerlendirme Raporu TÜRKİYE*, 2018, ss. 107-108. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

375 GREVIO(İlk)Değerlendirme Raporu TÜRKİYE, s. 112.

hükümler dışında yine İstanbul Sözleşmesi gereğince yargılamaya ilişkin özen gösterme, ikincil mağduriyetin önlenmesi ve kesişimsellik ilkelerine yer verilmesi de gerekmektedir.

İstanbul Sözleşmesi kadınlara ve kız çocuklarına yönelik olduğu için belirtilen hükümler kız çocukları için de geçerlidir. GREVIO raporunda Türkiye’deki kız çocuklarının evlilik yaşı ve zorla evlendirilmelerine ilişkin aşağıdaki ifadeler yer vermektedir:

2001’den bu yana, Türkiye’de kız çocuklarının evlilik yaşı, erkek çocukların evlilik yaşına uygun olarak artırılmıştır. Bu yaş sınırı ebeveyn izni dahilinde 15’ten 17’ye veya ebeveyn izni olmadan 18’e yükseltilmiştir. 16 yaşındaki çocuklar mahkemeler tarafından sadece “istisnai koşullar altında ve yaşamsal gerekçelerle” evlenmeye yetkili olabilirler. Evlenmek için yasal yaşın yükseltilmesi, yetkililerin çocuk evliliğini durdurmak için aldıkları önemli tedbirlerden biridir. Bu amaçla, toplumlar ve aileler arasında farkındalık yaratmak ve kızları güçlendirmek gibi çeşitli önleyici faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Mülteci nüfusu dahil olmak üzere erken ve / veya zorla evliliklerin önlenmesi, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı’nın hedeflerinden biridir. Ayrıca, 2018-2023 dönemini kapsayan Türkiye’nin ilk Erken Yaşta ve Zorla Evlilikle Mücadele Ulusal Eylem Planı’nı hazırlamak için hazırlıklar sürmektedir.

Yetkililer tarafından sağlanan veriler, Türkiye’de reşit olmayan ve zorla evliliklerin azaltılmasına yönelik çabaların belirli bir ilerlemeye yol açtığını göstermektedir. Halen, reşit olmayan ve zorla evlilikler yaygın olmaya devam ediyor. En son yaygınlık çalışmalarına göre, Türkiye’de kadınların %25’inden fazlası, 18 yaşından önce evlendiğini bildirmiştir ve bu oran kırsal alanda %32’ye yükselmektedir. Bu kadınların %19,9’u bir aile kararıyla rızası olmadan evlendiğini belirtirken, bu evliliklerin %46,8’inin aile kararı içermekte ve sadece kadının rızasına dayanmamaktadır. Anlamlı olarak, vakaların %45’inden fazlasında, reşit olmayan kız kendinden 5 ila 9 yaş büyük bir erkekle evliydi ve bu vakaların %23’ünden fazlasında yaş farkı 10 ya da daha fazlaydı. Dahası, küçük bir kız çocuğuyla yapılan evliliklerin yaklaşık beşte biri başlık parası ödenmesi gerektiriyordu ve bu evliliklerin %13’ünde kızların yaşı hakkında yalan söylenmesini içeriyordu. Bu bağlamda, GREVIO özellikle son yaygınlık anketinin ruhsal / cinsel şiddete maruz kalma ile reşit olmayan evlilik arasındaki güçlü ilişkiyi açıkça doğruladığını vurgulamaktadır: özellikle 18 yaşından önce evlenmiş kadınların %19’u yaşamları boyunca en az bir kez cinsel şiddete maruz kaldığını bildirmişken, aynı durum 18 yaşından sonra evlenmiş kadınlarda çok daha az oranda (%10) bildirilmiştir. Benzer şekilde, fiziksel şiddetin yaşam boyu yaygınlığına, erken yaşta evlenmiş (18 yaşından önce) kadınlarda %48 gibi yüksek bir oranda rastlanırken, 18 yaşından sonra evlenmiş kadınlar arasında %31 oranında bulunmuştur.³⁷⁶

GREVIO raporunda dini nikahlı evliliklerin erken yaşta evliliklere neden olduğu belirtilmekte, 18 yaşının altındaki evliliklerin yüzde 60’ının resmi imamlar tarafından kıyıldığı ileri sürülmektedir³⁷⁷. GREVIO raporuna göre İstanbul Sözleşmesi’ne dayanarak sadece Ceza Kanunu’nda

376 GREVIO(İlk)Değerlendirme Raporu TÜRKİYE, ss. 69-70. <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1134>

377 GREVIO(İlk)Değerlendirme Raporu TÜRKİYE, s. 71.

değil, Medeni Kanun’da da zorla evlendirmenin hukuki sonuçları yer almalıdır. Raporunda bu konudaki ifade şöyledir:

İstanbul Sözleşmesi, tarafların zorla evliliklerin hem cezai hem de hukuki sonuçlarını düzenlemelerini şart koşturmuştur. Medeni hukuk düzleminde, zor kullanarak yapılan evliliklerin mağdurlar üzerinde herhangi bir maddi ya da idari yük olmaksızın temyiz edilebilecek, iptal edilebilecek ya da ertelenebileceği önlemler alınmalıdır. Türkiye’de, Türk Medeni Kanunu’nda zorla evlendirmelerle ilgili açık hükümler bulunmamaktadır. Zorla evliliğin iptal edilmesi, hata sonucu evlilik ya da kişinin “kendisinin veya yakınlarından birinin hayatı, sağlığı veya namus ve onuruna yönelik pek yakın ve ağır bir tehlike ile korkutulmuş” rıza alınmış evlilikle ilgili hükümler altında aranabilir. Bununla birlikte, bu hükümlerin sınırlı uygulanabilirliği, bir eşin, psikolojik ve / veya fiziksel şiddete bağlı olarak gönüllü olarak izin vermediği tüm evlilik vakalarını ele alma konusunda yetersizdir. Bu durum mağdurları zorla evliliğin bağlarını çözmek konusunda yeterli bir çareden yoksun bırakır. Dahası, GREVIO, mahkemelerin zorla evliliği iptal etmek için bu hükümlere başvurduğuna dair hiçbir kanıt bulamamıştır.³⁷⁸

GREVIO Raporunda kriz zamanlarında kız çocuklarının evlendirilmesinin daha sık görüldüğü belirtilerek, Türkiye’deki mülteci Suriyeli kız çocuklarının evlilik yaşı aralığının 13-20 olduğunu belirtmektedir³⁷⁹.

KSGM tarafından hazırlanan ve ancak henüz ilan edilmemiş olan erken evlilikler ve zorla evlendirmeye dair ulusal eylem planının tamamlanması bu anlamda oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca bu konuda KSGM-UNICEF işbirliğinde yapılan çalışmalar da önem taşımaktadır. KSGM’nin *Türkiye’de Kadın* başlıklı raporunda bu husus şu şekilde belirtilmektedir:

“Bakanlığımız ile Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) arasında dezavantajlı çocukların korunması, gelişim ve katılım haklarından yararlanabilmelerinin güçlendirilmesi amacıyla hazırlanan “2018-2019 Ortak Çalışma Planı” 25 Nisan 2018’de imzalanmıştır. Söz konusu çalışma planını içeren işbirliği kapsamında erken yaşta ve zorla evliliğin önlenmesi için çalışan kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları bünyesinde görev yapan hizmet sağlayıcılara (kolluk görevlileri, sağlık personeli, sosyal hizmet görevlileri, yargı personeli, mülki idare personeli, vb.) yönelik çalıştaylar, seminerler ve eğitimler düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, kadına karşı şiddetle mücadele alanında hizmet sunan Aile, Çalışma, Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlüğü, ŞÖNİM, Kadın Konukevi ve SHM’lerde görev yapan mesleki ve idari personele yönelik Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadelede Meslek Elemanlarına Yönelik Eğitici Eğitimleri; Kasım 2018- Ocak 2019 dönemi içerisinde 81 ilden 300 meslek elemanının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 250 kuruluş müdürüne yönelik erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele semineri düzenlenmiştir. 2019 yılı içerisinde İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünde görevli toplam 650 kolluk personeline yönelik kadının güçlenmesi ve kadına yönelik şiddet ile erken yaşta ve zorla

378 GREVIO(İlk)Değerlendirme Raporu TÜRKİYE, s. 71.

379 GREVIO(İlk)Değerlendirme Raporu TÜRKİYE, s.70.

evliliklerle mücadele kapsamında eğitim seminerleri gerçekleştirilmiştir. 2019 yılında çalışma planı kapsamında, Bakanlığımız Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinde görev yapan 150 meslek elemanına yönelik “Kadına Yönelik Şiddet ve Erken Yaşta Evliliklerle Mücadelede Toplumla Çalışma Becerilerinin Geliştirilmesi Eğitimi” düzenlenmiştir.”³⁸⁰

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğiyle ilgili ayrımcılık, homofobi ve transfobiyle ilişkili olarak intersekslerin de hukuki durumunu saptamak ve adalete erişim bakımından durumlarını görmek gerekmektedir. 2013 yılında çıkarılan Malta Deklarasyonu’nda cinsel kimlik farklılıklarıyla alakalı nefret suçlarına ve ayrımcılığa karşı koruyucu yasalar getirilmesi, böylece intersekslerin çok yönlü ayrımcılıktan korunması istenmektedir. Evlenme ve aile kurma hakkı, yasalarda kendi tanımladığı cinsiyetle temsil edilme hakkı, geçmişte yaşanan adaletsizlik ve hasarların düzeltme, tıbbi kayıtlarına erişme, onarım, bilgiye ve adalete erişim yoluyla telafi edilmesi gerekliliği yer almaktadır³⁸¹. Avrupa İnsan Hakları Komiserliği de hazırladığı 2015 tarihli raporda interseks bireylerin yargıya başvurularıyla ilgili davaların ve Avrupa ülkelerindeki eşitlik ve diğer ilgili kurumlara da başvuruların sayılarının çok az olduğunu belirtmektedir. İntersekslerin insan haklarını koruyucu ve onları bilgilendirmeye yönelik düzenlemeler yapılması gerekliliğini de vurgulamaktadır³⁸².

Avrupa Birliği Temel Haklar Birimi hazırladığı 2015 tarihli raporda, intersekslerin hukuki durumu üzerinde durmuş, Avrupa’da birçok ülkenin cinsiyeti kadın ve erkek olarak tanımları nedeniyle cinsiyet temelinde ayrımcılık yaptıkları belirtilmiştir. Avrupa’nın 21 ülkesinde interseks çocukların, ameliyatla cinsiyetlerinin “normalleştirildiği”, 18 ülkenin ailenin rızasını ameliyat için arandığı belirtilmektedir. İntersekslerin toplumsal cinsiyet göstergeleri arasında yer alması ve ameliyat için rızanın aranması önerilen çözüm yolları arasındadır³⁸³.

2802 Sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu’nun hakim ve savcı adaylarına ilişkin 8. maddesi g bendinde yer alan “*Hakimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği, alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli bulunmamak*” hükmü başta olmak üzere, engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin adalete erişimi engellediği belirtilmektedir. Raporda ayrıca engelli kadınların, engelli LGBTİ+ bireylerin durumlarının göz önünde tutulması gerektiği belirtilmektedir³⁸⁴. Bunun dışında raporun tümünde toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım ve öneriler kısmında da toplumsal cinsiyete ilişkin bir öneri bulunmamaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2020 tarihli raporda da benzer hususlara dikkat çekilmekte ve ayrıca çoklu ayrımcılıkla ilgili olarak, örneğin engelli kadınlara ilişkin ayrımcılığa dair kriterlerin söz konusu olmadığı belirtilmektedir³⁸⁵. Raporda ayrıca yukarıda belirtilen engellilere yönelik düzenleme yapılması ve örneğin engellilerin belirli meslekleri yapmamlarıyla ilgili

380 *Türkiye’de Kadın*, s. 65.

381 Dan Christian Ghattas, *İnterseks Bireylerin Haklarını Savunmak*, Çev.Belgin Günay, Ankara 2016, s.18.

382 Commissioner for Human Rights, *Human Rights and Intersex People*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1702>

383 The Fundamental Rights Situation of Intersex People, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1703>

384 *Engellilerin Adalete Erişimi*, s. 88. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1690>

385 *Turkey 2020 Report*, s. 40. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1255>

(diplomatlık, hâkimlik, valilik ve savcılık gibi) ayrımcı düzenlemelerin kaldırılması gerektiği dile getirilmektedir. Ayrıca rapora göre, Birleşmiş Milletlerin Engelli Hakları Sözleşmesi’nin izlenmesi de yerine getirilmemekte, engellilere yönelik mevzuat hazırlama, politika yapma ve süreci izlemede çok sınırlı sayıda kuruluş yer almaktadır³⁸⁶.

- Uygulama Bakımından Durum ve Eksiklikler

6284 Sayılı Kanun, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin önlenmesi bakımından önemli bir kanundur. Ancak bu kanunun uygulanmasıyla ilgili problemler söz konusudur. Bu problemler, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle ilgili uzmanların yeterli sayıda olmamasından kaynaklandığı gibi, yetkililerin önlerine gelen şiddet olaylarıyla ilgili yeterince inceleme yapmadan ezberle bir şekilde tedbir kararı vermelerinden de kaynaklanmaktadır. Kanunun uygulanmasındaki problemleri gidermek için, aile mahkemelerinin iş yükünün fazla olması nedeniyle tedbir kararı verecek mahkemelerin ayrı olması gerektiği düşüncesi ileri sürülmüş ve buna ilişkin HSK, tedbir kararı vermekle ilgili ayrı aile mahkemelerinin görevlendirilmesine 27.12.2019 tarihinde karar verilmiştir. Bu kararın verilme gerekçesi de şu şekilde belirtilmiştir:

“Aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkları çözmekle görevli ihtisas mahkemeleri olarak mezkûr Kanun uyarınca aile mahkemeleri kurulmakla birlikte aile içi ve kadına yönelik şiddet eylemlerinde ve buna bağlı olarak 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında verilen önleyici ve koruyucu tedbir kararlarının sayısında yaşanan artış gözetildiğinde, mahkemelerin verimliliği ve etkinliği ile bu konuda alınacak tedbir kararları yönünden ivediliğin sağlanması amacıyla, 5235 Sayılı Kanun’un 5. maddesinin beşinci fıkrası gereğince, aile mahkemesi bulunan yerlerde 6284 Sayılı Kanun uyarınca gelecek işlere o yerdeki belirli aile mahkemelerinin bakması, aile mahkemesi bulunmayan yerlerde ise gerek aile mahkemelerinin görev alanında olan dava ve işlere gerekse 6284 Sayılı Kanun uyarınca gelecek işlere bakmak üzere o yerdeki belirli asliye hukuk mahkemelerinin bakması hususunda ihtisas mahkemeleri belirlenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmiştir.”³⁸⁷

6284 Sayılı Kanun’daki tedbir kararlarının uygulanmasıyla ilgili uzman birimlerin mevcudiyeti (ŞÖNİM, aile içi şiddet büroları ve birimleri gibi) önem taşımaktadır. Yine bu yönde sığınakların sayılarının artması ve ilk kabul merkezleri oldukça önemli gelişmelerdir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesiyle ilgili Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün illerde valilikler aracılığıyla yaptığı koordinasyon çalışmaları da oldukça önemlidir. Bunun yanında müdürlük, şiddete uğrayanların can güvenliğine yönelik risk durumunu değerlendirme çalışmaları da yapmaktadır. 2020-2021 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı kapsamında Aile Bilgi Sistemine (ABS) entegre edilmek üzere Risk Analiz ve Yönetim Modülü’nün geliştirmesine yönelik başlanan çalışmalarda risk ölçeği ve sosyal hizmet müdahalesi adımlarını barındıran modül geliştirilmiş olup, elektronik izleme ve yönetim bilgi sistemi de yer alarak 18 ilde uygulanmaya başlanmıştır. Bu şekilde ŞÖNİM mesleki personelince şiddet mağduruna sunulacak hizmetler, risk odağına

386 Turkey 2020 Report, s. 39. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1255>

387 Hâkimler ve Savcılar Kurulu Birinci Dairesinin Kararı, Karara şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1704>

göre mesleki müdahale yapmayı amaçlamaktadır³⁸⁸. Bunun dışında şiddete uğrayan kadınların ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak ve tedbir kararlarının etkili bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak üzere 2020 yılı itibarıyla 81 ŞÖNİM ve 347 Sosyal Hizmet Merkezi’nde *Kadın Hizmetleri İrtibat Noktaları* oluşturulmuştur³⁸⁹. Şiddete uğrayana yönelik koruma ve önleme tedbirleri bağlamında elektronik kelepçe uygulaması ve uyarı butonunun etkili olduğu belirtilmektedir. Bunun dışında 2009 yılından itibaren kullanılan Aile İçi Şiddet formları da şiddet olayının bilgisini edinmek ve o olaya ilişkin etkili tedbir almak bakımından önemlidir³⁹⁰.

Kadına yönelik şiddeti önlemekle ilgili en önemli problemlerden birini yetkili birimler arasında koordinasyonun olmaması oluşturmaktadır. Bu problemi çözmek için Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2020-2021 yıllarına ilişkin Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı oluşturmuştur. Bu plan ilk defa beş bakanlık tarafından (Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar-Adalet-İçişleri-Milliği Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları) ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından imzalanan plan olma özelliğini taşımaktadır. Bu koordinasyon planıyla ilgili bakanlıklar ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nda mevzuatın etkin uygulanması, kapasitenin güçlendirilmesi ve farkındalık artırılması ve bilinç yükseltme olmak üzere üç ana başlıkta hedefler belirlenmiştir. Planda ayrıca koordinasyonla ilgili hükümler de belirtilmiştir. Planda koordinasyonun etkin bir şekilde uygulanması için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda oluşturulacak “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Teknik Kurulu” vasıtasıyla üçer aylık dönemlerde toplantı yapılacağı ve teknik kurul tarafından hazırlanan izleme ve değerlendirme raporunun yılda bir kez toplanan Kadına Yönelik Şiddet İzleme Komitesi’ne sunulacağı belirtilmektedir³⁹¹. Bu planın uygulanması kurumlararası koordinasyon anlamında önemli bir adımdır.

Ancak bu gelişmeler yanında, 6284 Sayılı Kanun’un hem kolluk, hem savcılık ve hem de hâkim kararıyla ilgili problemleri söz konusudur. Bununla ilgili 2018 yılında Polis Akademisi tarafından hazırlanan raporda, mevzuatın uygulanmasına dair problemlere dikkat çekilmekte ve kanunda belirtilen tedbirlerin mülki amirler tarafından verilmesinde onların aktif olarak hareket etmesi gerektiği, önleyici tedbir kararlarında hakimlerin her ilde farklı uygulamalar gerçekleştirdiği ve yaygınlaştırılacak eğitimler ve bilgilendirme toplantılarıyla standart süreç ve prosedür uygulamasına gidilmesi üzerinde durulmuştur³⁹². GREVIO raporunda da 6284 Sayılı Kanun’un uygulanmasıyla ilgili problemlere ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir. Kolluk aşamasında şiddete uğrayanların yeterince bilgilendirilmediği, yetkili kurumlara yönlendirilmediği, suçlayıcı tavırlarla karşılaşım ikincil mağduriyete uğradıkları aktarılmakta ve ayrıca şiddete uğrayanlarla ilgili veri eksikliği belirtilmektedir. 6284 Sayılı Kanun gereğince alınan tedbir kararlarının etkili bir şekilde uygulanmamasının şiddetin devamına yol açtığına dikkat çekilmektedir³⁹³.

388 Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Bakan Selçuk: Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede “Risk Analiz ve Yönetim Modülünü” 18 Pilot İlde Başlattık”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/bakan-selcuk-kadina-yonelik-siddeti-onlemede-risk-analiz-ve-yonetim-modulunu-18-pilot-ilde-baslattik/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

389 Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Bakan Selçuk: “81 ŞÖNİM ve 347 SHM’de ‘Kadın Hizmetleri İrtibat Noktaları’ Oluşturduk”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/bakan-selcuk-81-sonim-ve-347-shm-de-kadin-hizmetleri-irtibat-noktalari-olusturduk/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

390 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, s. 20. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

391 Kadına Yönelik Şiddet Koordinasyon Planı, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/935>

392 Anadolu Ajansı, “Polis Akademisi ‘Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele’ raporu hazırladı”, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1672>

393 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, ss.19-20. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

Öte yandan koronavirüs sürecinde 6284 Sayılı Kanun’un uygulanmasıyla ilgili güçlükler daha da fazlalaşmıştır. Mor Çatı tarafından hazırlanan Haziran 2020 dönemine ilişkin raporda sığınakların yetersizliği, adli yardımda görevlilere ulaşamama ve yetkililerin ilgilenmemesi gibi problemlere dikkat çekilmiştir³⁹⁴.

Bunlar dışında, toplumsal cinsiyete duyarlı personel konusunda yaşanan sıkıntılar, bu yönde eğitimlerin yetersiz kalması, ŞÖNİM’lerin kapasitesinin yetersiz olması ve özellikle ceza davalarında cinsiyetçi önyargılar uygulamadaki başlıca güçlüklerin nedenlerini oluşturmaktadır. Bu durum 2019 AB İlerleme Raporunda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ancak, mevzuatın yeterince etkin bir şekilde uygulanmaması ve mevcut destek hizmetlerinin kalitesinin düşük olması sebebiyle, karar alma, istihdam, eğitim ve sağlık gibi alanlarda toplumsal cinsiyet farklılığı varlığını sürdürmektedir. Hükûmet; eğitim, istihdam ve şiddet konularındaki eylem planlarında belirtildiği üzere, toplumsal cinsiyet eşitliğinin artırılması yönünde olumlu bazı adımlar atmıştır. Bununla birlikte, bu eylem planları tam anlamıyla uygulanmamıştır ve düzenli bir biçimde denetlenmemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik güçlü bir siyasi taahhüt bulunmamaktadır: ders kitaplarında ve medyada yer alanlar da dâhil olmak üzere, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin basmakalıp düşünceler, Türk toplumunda yayılmaya ve kadınların hâlihazırda düşük olan sosyal statüsünü ve kadına yönelik şiddeti teşvik etmeye devam etmektedir. Aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla kadın ve erkeklerin eğitilmesine yönelik daha fazla çaba harcanması gerekmektedir. 2018’de, 440 kadın cinsiyet temelli şiddet nedeniyle hayatını kaybetmiştir ve yalnızca 317 kadın cinsel şiddete uğradığı için şikâyette bulunmuştur. Cinsiyetçi önyargının ve mağduru suçlu ilan eden bir anlayışın yansımaları olabilecek erken yaşta ve zorla yaptırılan evlilikler ve kadına yönelik şiddet davalarında uygulanan takdire bağlı ceza indirimleri ile ilgili ciddi endişe bulunmaktadır. Olağanüstü hâl ilan edilmesinin ardından kadın derneklerinin ve bazı merkezlerin kapatılması, destek hizmetlerinden yoksun kalan kadınlar için ilave güçlükler yaratmıştır.”³⁹⁵

Aynı raporda hak ihlalleri bakımından şu ifadeye yer verilmektedir:

“Pek çok insan hakları savunucusu, sivil toplum aktivisti, basın mensubu, akademisyen, siyasetçi, doktor, avukat, hâkim ile lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel ve interseks birey (LGBTI), kimi zaman bir iddianame olmadığı halde, tutuklu bulunmakta ve basın ve üst düzey siyasetçiler tarafından karalama kampanyalarına maruz kalmaktadırlar. Temel haklar ve özgürlükler alanında faaliyetlerini sürdüren sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanı daha da daralmıştır. Özellikle idari engellerin artırılması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Olağanüstü hâl kapsamında kapatılan hak temelli örgütlere yönelik olarak gerçekleştirilen el koymalar ile ilgili olarak hiçbir hukuk yolu sunulmamıştır.”³⁹⁶

394 Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Koronavirüs Salgını ve Kadına Yönelik Şiddet / Mor Çatı Haziran 2020 Raporu <https://morcati.org.tr/izleme-raporlari/koronavirus-salgini-ve-kadina-yonelik-siddet-mor-cati-kasim-aralik-2020-raporu/>

395 2019 Avrupa Birliği İlerleme Raporu, s. 42.

396 2019 Avrupa Birliği İlerleme Raporu, s.4.

LGBTİ+ bireylerin durumu da raporda şu şekilde belirtilmektedir:

“Lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel ve interseks bireylerin (LGBTİ) temel haklarının korunması konusunda ciddi endişeler bulunmaktadır. Eşcinselliği, “psikoseksüel bir rahatsızlık/hastalık” olarak tanımlayan askerî disiplin sistemi ya da Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği’nde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ocak 2018’de çıkarılan yeni Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkındaki Kanun’da, “anormal/sapık” davranışların güvenlik personelinin görevden alınması için gerekçe oluşturduğu ifade edilmektedir. “İzinsiz gösteriye katıldıkları” gerekçesiyle aktivistler hakkında dava açılmıştır. Aralarında Ankara, Adana ve İstanbul’un da bulunduğu çeşitli illerde, LGBTİ etkinlikleri ve onur yürüyüşleri yasaklanmış ya da polis tarafından engellenmiştir. LGBTİ etkinlikleri resmi izin alınmaksızın sadece kapalı yerlerde yapılabilmektedir. 2018’de Yargıtay, LGBTİ bireylerinin “sapık” olarak nitelendirilmesini ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirerek, nefret söylemi konusunda 2015’te oluşturduğu olumlu içtihadını değiştirmiştir. Devlet yetkililerinin ve medyanın, LGBTİ bireyler aleyhindeki nefret söylemleri rapor döneminde devam etmiştir. LGBTİ bireylere karşı sindirme ve şiddet eylemleri büyük bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir ve LGBTİ bireylere karşı nefret söylemi, çoğunlukla ifade özgürlüğü sınırları içinde değerlendirildiğinden, etkili bir şekilde kovuşturulmamaktadır. Bu tür suçların ele alınmasına 44 yönelik özel bir mevzuat bulunmamaktadır. Tehdit edilen LGBTİ örgütlerine sınırlı koruma sağlanmaktadır. LGBTİ bireylere karşı ayrımcılık hâlâ yaygındır”³⁹⁷

Rapor, sığınma evlerinin sayısı ve kapasitesiyle ilgili de eksiklik olduğunu belirtmektedir:

“Sığınma evlerinin azlığı (toplam 42 mağdur kapasitesi olan sadece iki sığınma evi bulunmaktadır), sığınma evlerine erkek mağdurların erişimi (iş gücü sömürüsü), mağdur tespiti, mağdurlara yönelik adli yardım ve sivil toplum kuruluşlarını içeren yönlendirme sistemine ilişkin sorunlar belirlenen temel eksikliklerdir.”³⁹⁸

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2020 tarihli raporda da uygulamayla ilgili benzer problemlere dikkat çekilmektedir. Raporda toplumsal cinsiyet bakımından toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, nefret söylemi ve LGBTİ+ bireylere yönelik hak ihlallerinin altı çizilmektedir. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun tarafsızlık ve insan hakları ilkelerine bağlı şekilde çalışması bakımından problemlili olması ve kurumun toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve LGBTİ+ bireylerle ilgili yaklaşımının ayrımcılık içermesi eleştirilmektedir. Kurumun İstanbul Sözleşmesi’ne aile değerlerine aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkışı da kabul edilmez bulunmaktadır³⁹⁹.

Avrupa Komisyonu’nun raporunda kadın ve erkek arasındaki eşitlik ilkesinin hukuki mevzuatta yer almasına rağmen, bu ilkenin çok zayıf uygulandığı ve kadına yönelik şiddet konusunda hukuk uygulayıcılarının farkındalığı olmadığı belirtilmektedir. Örneğin Civek/ Türkiye (55354/11 numaralı 23.02.2016 tarihli) davasında AIHM kadına yönelik şiddete maruz kalanları korumaya yönelik yetkililerin yükümlülüklerini yeterince yerine getirmedikleri belirtilmiştir. Kadın cinayetlerine ilişkin güvenilir veri bulunmamaktadır. 2010’dan itibaren Türkiye’de 2600’den fazla

397 2019 Avrupa Birliği İlerleme Raporu, ss. 43-44.

398 2019 Avrupa Birliği İlerleme Raporu, s. 49.

399 Turkey 2020 Report, s. 30. <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1255>

kadının öldürüldüğü ve 2019 yılında bu sayının 476 olduğu belirtilmektedir. Kadınları desteklemeye yönelik hizmetlerin de oldukça sınırlı olduğu ve Aralık 2019 itibarıyla kadın sığınaklarının sayısının sadece 146 olduğu belirtilmektedir⁴⁰⁰. Zorla evlilikler ve çocuklar konusunda endişeler olduğu, kadına yönelik şiddet davalarında takdiri indirimin yapıldığı, cinsiyetçi önyargının ve mağduru suçlayıcı tutumun hüküm sürdüğü belirtilmektedir. Raporda altı çizilen noktalardan biri de resmi dokümanlarda toplumsal cinsiyet eşitliği terminin kullanılmasından kaçınılmasıdır. Bununla ilgili Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının toplumsal cinsiyet eşitliği yerine “Kadının Güçlendirilmesi” ifadesinin kullanıldığı Strateji Planı (2018-2023) zikredilmektedir. Kadınların haklarıyla ilgili hukuki düzenlemeler yapma çalışmalarına bağımsız kadın örgütlerinin çağırılmadığı, daha çok muhafazakar grupların çağırıldığı belirtilmektedir. Çocuklarla ilgili az da olsa gelişme olduğu son adalet strateji planında bununla ilgili erken yaşta ve zorla çocuk evliliği, çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, çocuklara ve engelli çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi gibi hususların düzenleme yapılacak konular arasında yer alması vurgulanmaktadır. Çocukların haklarıyla ilgili adalet erişimde problemler söz konusudur. Bunun yanında çocuklarla ilgili kurumlar da yetersizlik göstermektedir. Çocuklara yönelik adli yardım hizmetleri de sorunludur. Rapor, LGBTİ+ bireylerin haklarını kullanmalarıyla ilgili problemleri de dile getirmekte LGBTİ+ sivil toplum örgütlerinin toplanma özgürlüklerinin engellendiği, nefret söyleminin medya ve kamu otoriteleri tarafından yapıldığı belirtilmekte ve LGBTİ+ bireylere yönelik koruyucu düzenlemelerin yapılmadığı belirtilmektedir. Raporda Türkiye’nin trans bireylere karşı işlenen cinayet bakımından yüksek oranlara sahip ülkeler arasında yer aldığı, ancak bu cinayetleri açıklamayla ilgili herhangi bir raporun söz konusu olmadığı da ortaya konmaktadır⁴⁰¹. Benzer şekilde GREVIO raporunda da kadın ve kız çocuklarının intihara zorlanmasından veya baskı altında tutulmalarından endişe eden raporlara rastlandığı, ancak bununla ilgili herhangi bir kaydın olmadığı belirtilmektedir. Bu durumun Ceza Kanunu’nda töre saikiyle insan öldürme suçunun cezasının ağırlaştırılmasından kaynaklanmış olduğunun altı çizilmekte ve bu nedenle intihara zorlama gibi farklı uygulamalara gidildiği belirtilmektedir⁴⁰².

Engelli kadınların uygulamada karşılaştıkları problemler GREVIO raporunda da yer almaktadır:

“Yürürlükteki düzenlemelerde, engeli bulunan mağdur kadınların durumunu ele alan farklı hükümler mevcuttur. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM), engelli mağdurlar durumunda müdahaleleri, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un hükümleri doğrultusunda çıkartılan koruyucu veya önleyici tedbir kararlarının veya uzaklaştırma kararının takibi ile sınırlıdır. Diğer durumlarda, engelli mağdurlar, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı, şiddet mağdurları için özel hizmetler bulunmayan kurumlara yönlendirilmektedir. Engelli mağdurlar, konukevlerine erişememekte ve şiddet mağdurları olarak ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte tasarlanmamış olan rehabilitasyon merkezlerinde misafir edilmektedir. Aynı kısıtlama, beraberinde engelli çocuğu olan kadın mağdurlar için de geçerlidir. STK’lar, engelli mağdurların, kapalı kurumlara yerleştirilerek tekrar mağduriyete açık hale getirildiği durumlar olduğunu da belirtmektedir.”⁴⁰³

400 Turkey 2020 Report, s. 38.

401 Turkey 2020 Report, s. 40.

402 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, s. 74. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

403 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, s. 17. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

2. Adli Yardım

Ülkemizdeki adli yardımla ilgili problemler söz konusudur. Bu problemleri aşağıdaki alıntı şu şekilde ifade etmektedir:

“Türkiye’de devlet tarafından vatandaşlar için ücretsiz sunulan hukuki hizmet mekanizmalarının iyi işlemediği de ortadadır. Bunlardan ilki, 1992’den beri benimsenmiş olan, ceza soruşturmaları ve yargılamaları kapsamında sunulan müdafilikdir. İstanbul Ceza Mahkemeleri tarafından yapılmış olan bir saha araştırması, zorunlu müdafilik dışındaki hallerde müdafiliğin erişilebilirliğinin ancak % 10 civarında kaldığını göstermektedir. Hukuk davaları açısından ise hak arama özgürlüğüne, sosyal devlet ilkesine vurgu yapılarak adli yardım getirilmiştir. Ceza davalarının aksine hukuk davalarında adli yardım uyarınca ücretsiz avukat tutabilmenin yolu, başvuran vatandaşın kanundaki “fakirlik” ve taleplerinin “açıkça dayanaktan yoksun olmaması” gibi iki kritere sahip olmasına bağlıdır. Her ne kadar 6459 Sayılı Kanun’un 22. maddesi uyarınca değiştirilen “açıkça dayanaktan yoksun olmama” kriteri, eski kriter olan “haklı oldukları yönünde kanaat uyandırmak”a göre daha esnek olsa da birçok Baronun ilk kriter bakımından farklı uygulamaları olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda fakirliğini ispat etmesi için vatandaşlardan çeşitli belgeler istenmesinin hak aramada caydırıcı bir nitelik arz ettiği ifade edilmektedir. Sonuç olarak, her iki hizmetin de vatandaşlar tarafından pek bilinmediği, devlet tarafından yeterince tanıtılmadığı ve kullanım kolaylığı sağlanmadığı düşünülebilir.”⁴⁰⁴

Avrupa Birliği raporlarında düzenli olarak ülkemizdeki adli yardım sisteminin karmaşık ve sorunlu yapısına ve sunulan hizmetlerin kalitesine yönelik eleştiriler yapılmakta, ancak 2019 tarihli raporda sistemi yeniden yapılandırmak amacıyla 2018-2021 dönemine ilişkin eylem planının da yer aldığı bir strateji planı oluşturulması olumlu karşılanmaktadır⁴⁰⁵. Toplumsal cinsiyet bakımından adli yardımla ilgili problem de, bu yönde herhangi bir düzenlemeye adli yardımla ilgili mevzuatta yer verilmemesidir. Bu bağlamda öncelikle kadınları, engelli kadınları, mülteci kadınları ve LGBTİ+ bireyleri ve çoklu ayrımcılığı göz önünde tutan adli yardımla ilgili bir düzenlemenin yapılması gerekmektedir.

Avrupa Birliği ve Türkiye tarafından finanse edilen ve Adalet Bakanlığı ile Türkiye Barolar Birliği’nin yararlanıcıları olarak yer aldığı “Türkiye’de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi” başlıklı projede hazırlanan Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi Stratejik Plan ve Eylem Planı’nda Türkiye’de adli yardım sisteminin güçlü yanları olarak şunlar belirtilmektedir:

- Ülke genelinde işleyen bir adli yardım sisteminin olması
- Tüm dava türlerinde adli yardım verilmesi
- Adli yardıma ayrılan bütçenin sürekli artıyor olması
- Ceza soruşturma ve kovuşturmalarında şüpheli, sanık ve mağdurlara yönelik kapsamlı bir adli yardım sistemi bulunması

404 İdil Elveriş, *Adalet Erişimde Yeni Bir Yol*, TESEV Yayını, 2014, s. 6.

405 2019 Avrupa Birliği İlerleme Raporu, s. 44.

- Ceza soruşturma ve kovuşturmalarında mali durum analizi yapılmaksızın talep eden şüpheli veya sanıklara ve belli suç mağdurlarına avukat atanması
- Ceza soruşturma ve kovuşturmalarında talep olmaksızın belli kırılgan gruplara zorunlu müdafî ve vekil atanabilmesi
- Zorunlu müdafî ve vekil atamalarının gecikmeksizin yapılması
- Zorunlu müdafî ve vekillere ödenen ücretlerde mali kaynak sıkıntısı yaşanmaması

Zayıf yanlar olarak ise aşağıdakiler belirtilmektedir:

- Adli yardım istatistiklerinin yetersiz olması
- Uzmanlaşmanın öngörülmemiş olması
- Hukuk yargılamasında adli yardım başvuruçularının mali durum analizinde objektif kriterlerin belirlenmemiş olması

Yargılama öncesi danışmanlık hizmetlerinin ve arabuluculuk hizmetlerinin adli yardım kapsamında olmaması

- Baroların verdiği adli yardım kararının ayrıca yargılama giderlerinden muafiyeti kapsamaması
- Uzun ve karmaşık yargısal süreçlerde daha fazla ücret ödenmesinin öngörülmemiş olması
- Avukatlara yapılan ödemelerde gecikmeler yaşanması
- Performans ölçüm ve değerlendirme sisteminin bulunmaması.⁴⁰⁶

Planda güçlü yan olarak belirtilen zorunlu müdafîlikle ilgili kırılgan gruplar Ceza Muhakemesi Kanunu 150. madde 2. bendinde belirtilmektedir. Bu bende göre “Müdafî bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafî görevlendirilir”. Bu madde de kırılgan grupların çok sınırlı sayıda olması nedeniyle yeterli değildir. Raporda zayıf yan olarak belirtilen husus, toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın aranmamasıdır. Rapor kırılgan grupları ayrı bir grup olarak belirtmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımdan uzak olması nedeniyle de eleştiri konusudur. Bu durum genelde insan haklarına dair yapılan raporlarda ve adalete erişimle ilgili stratejilerde ve eylem planlarında da gözlenen bir husustur. Bu tür raporlarda benimsenen yaklaşım daha çok özel ihtiyacı olanlar veya kırılgan gruplar ya da dezavantajlı gruplar olarak nitelendirip, sınırlı sayıda problemi belirtmekle yetinmektedir.

Plan, BM Ceza Adaleti Sisteminde Adli Yardıma Erişim Prensipleri ve Kılavuz İlkeleri’nin adli yardımda uluslararası standartlar belirlediğini ve adli yardımın “erişilebilir, etkin, sürdürülebilir, kapsamlı ve güvenilir olmasını” teşvik ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda plana göre:

Özel ihtiyaçları bulunan grupların adli yardıma anlamlı bir şekilde erişebilmeleri için özel tedbirler alınmalıdır. Devletler ayrıca adli yardımın kırsal, uzak ve ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı bölgelerde yaşayan ve ekonomik ve sosyal yönden dezavantajlı

406 Türkiye’de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi Stratejik Plan ve Eylem Planı, ss. 25-26. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1706>

gruplara mensup kişilere de verilebilmesini sağlamalıdır. Çocuklar adli yardıma yetişkinler ile aynı ya da onlardan daha elverişli koşullarda erişebilmeli, adli yardım çocuğun en yüksek yararı gözetilerek verilmelidir. Kolluk birimleri, savcı ya da hâkimler; karşılarında maddi gücü bir avukat tutmaya yetmeyen bir kişi ya da kırılgan gruplara dâhil bir kimse bulunduğu takdirde bu kişilerin adli yardıma erişimini sağlamalıdır⁴⁰⁷.

Planda adli yardımla ilgili geliştirilecek beşinci amaç olarak kırılgan gruplara yönelik tedbirler yer almaktadır. Bu başlık altında yapılacaklar ise şu şekilde belirtilmektedir:

Kırılgan gruplar; kullanıcı dostu bir sistemde, öngörülebilir, hızlı, yalın ve ücret gerektirmeyen işlemlerin tarafı olmalıdır. Bu nedenle, engelliler, yaşlılar, çocuklar, şiddet mağduru kadınlar, yoksullar, hükümlüler, sığınmacı ve mülteciler ile kırsal kesimde yaşayan kişilere yönelik olarak adli yardım sisteminin kolaylaştırılmasına yönelik tedbirler alınacaktır. Ceza yargılamasında adli yardım kırılgan gruplar dikkate alınarak dizayn edilmiştir. CMK’daki zorunlu vekil ve müdafî uygulaması pek çok Avrupa ülkesinde bulunmamaktadır. Hukuk yargılamasında adli yardım başvuruçularının mali durum analizi için uygulanacak objektif kriterler, kırılgan gruplar için sadeleştirilecektir. Bu kişilerin daha az bilgi belge talebi ile daha hızlı bir şekilde adli yardımdan faydalanması sağlanacaktır. Uyuşmazlık öncesi hukuki yardım ve arabuluculuk hizmetlerinin de adli yardım kapsamına dahil edilmesi de kırılgan grupların adalet ve adli yardıma erişimini güçlendiren uygulamalar olacaktır. Yine adli yardım hizmeti sunan avukatların düzenli olarak alacakları meslek içi eğitim programlarında; kırılgan grupların özel ihtiyaçları dikkate alınacaktır. TBB’nin, adli yardım hizmetlerinde tercüme sisteminin güçlendirilmesine yönelik çalışmaları ülke geneline yaygınlaştırılacaktır. Kırılgan gruplara yönelik bilgilendirici rehberler hazırlanarak; adliyelere, barolara, valiliklere, kaymakamlıklara, belediyelere, hastanelere ve okullara dağıtılacaktır. Bu rehberler ve adli yardımla ilgili bilgilerin ve başvuru formlarının yer aldığı internet siteleri erişime açılacaktır. Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulan Mağdur Hakları Daire Başkanlığı’nın, kırılgan grupların ihtiyaçlarına karşılık verecek kanun tasarıları hazırlanması, bu kişilerin istihdamına ve zararlarının tazminine yönelik çalışmalar yürütülmesi, bilgilendirici faaliyetler yürütülmesi, kolluk ve diğer kamu görevlilerinin görevlerini ifa ederken mutlak surette uymak zorunda olacakları mağdur hakları kılavuzu oluşturulması gibi görevleri vardır. Bu çalışmalar şüphesiz adli yardım faydalanıcılarının adalet erişimine de katkı sunar. Adliyelerde kurulan ve mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların ve cinsel suç ile aile içi şiddet suçu mağdurlarının, ifade ve beyanının alınmasında kullanılan adli görüşme odaları bu katkının somut örneklerindedir.⁴⁰⁸

Planda bu şekilde kırılgan gruplara duyarlı adli yardım sistemi oluşturulacağı ve avukatların meslek için eğitiminde de bu yaklaşımın benimseneceği belirtilmektedir. Ancak burada daha çok toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımın egemen olması gerekmektedir. Raporda belirtilen amaç çerçevesinde kırılgan gruplar arasında LGBTİ+ bireylerin belirtilmemesi de bariz bir şekilde görünür olup, planın eleştirilecek noktalarından başlıcasını oluşturmaktadır.

407 Türkiye’de Adli Yardım Hizmetlerinin, s. 23. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1706>

408 Türkiye’de Adli Yardım Hizmetlerinin, s. 47. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1706>

Bu planı uygulamakla ilgili Türkiye’de Adalete Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi’nin ikinci aşamasında ise kadına yönelik şiddet üzerinde yoğunlaşmaktadır. Projede Türkiye Barolar Birliği, barolar ve avukatlar, kadın dernekleri ve sivil toplum arasında daha iyi koordinasyon sağlanması ve ağların kurulmasına ve genişletilmesine ilişkin mekanizmalar geliştirilmesi ve çevrimiçi eğitim aracılığıyla avukatların kapasitesinin artırılması amaçlanmakta ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet mağdurlarına yönelik özel adli yardım hizmetlerine ilişkin pilot uygulamalar yapılması hedeflenmektedir. Proje kapsamında Ankara Barosu Gelincik Merkezi örneğinden hareketle seçilen barolarda Şiddet Önleme Merkezleri (ŞÖM) kurulması hedeflenmektedir. Projede şiddete maruz kalan kadınların güçlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede yapılması planlananlar arasında şunlar yer almaktadır:

1. *Yönetmelik Çalışmaları: Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Adli Yardım Yönetmeliği Düzenlemesinin Gözden Geçirilmesi, Pilot Baroların Seçilmesi ve Düzenlemelerin Pilot Barolarda Adaptasyonu:*
  - Eğitim müfredatı, programı, modülleri ve materyalleri
  - Tüm pilot illerde eğitim verilmesi
2. *Eğitim Modüllerinin Geliştirilmesi ve Eğitimlerin Düzenlenmesi: Hem eğitici eğitimleri hem de avukatlara yönelik profesyonel eğitimler*
3. *Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Adli Yardım Hizmetlerinin Sağlanabilmesi için Pilot Barolarda Ofis Altyapısının Kurulması:*
  - Tüm pilot barolar için Altyapı Destek Paketleri
  - Yenileme, teknik ekipman ve diğer ofis ekipmanı, lojistik tesislerin düzenlenmesi dahil olmak üzere altyapı ihtiyaçlarının sağlanması ve 7 pilot baro dahilinde ŞÖM kurulması.
4. *Kamuoyunda Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Adli Yardım Hizmetinin Farkındalığının Artırılmasına Yönelik İletişim Stratejisi ve Faaliyet Planının Geliştirilmesi: Tüm pilot barolar için basılı görünürlük ve promosyon materyalleri ve bilgilendirici videolar dahil olarak üzere PR kampanyaları geliştirilmesi ve yürütülmesi*
5. *Şiddet Önleme Merkezlerinde Yerel Gelincik Uygulamalarının İzlenmesi ve İncelenmesi: Tüm pilot baroların altı aylık faaliyet raporları*
6. *Yönetmelik Çalışmaları: Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Adli Yardım Yönetmeliği Düzenlemesinin Gözden Geçirilmesi, Pilot Baroların Seçilmesi ve Düzenlemelerin Pilot Barolarda Adaptasyonu:*
  - Eğitim müfredatı, programı, modülleri ve materyalleri
  - Tüm pilot illerde eğitim verilmesi
7. *Eğitim Modüllerinin Geliştirilmesi ve Eğitimlerin Düzenlenmesi: Hem eğitici eğitimleri hem de avukatlara yönelik profesyonel eğitimler*
8. *Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Adli Yardım Hizmetlerinin Sağlanabilmesi için Pilot Barolarda Ofis Altyapısının Kurulması:*

- Tüm pilot barolar için Altyapı Destek Paketleri
  - Yenileme, teknik ekipman ve diğer ofis ekipmanı, lojistik tesislerin düzenlenmesi dahil olmak üzere altyapı ihtiyaçlarının sağlanması ve 7 pilot baro dahilinde ŞÖM kurulması.
9. Kamuoyunda Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Adli Yardım Hizmetinin Farkındalığının Artırılmasına Yönelik İletişim Stratejisi ve Faaliyet Planının Geliştirilmesi: Tüm pilot barolar için basılı görünürlük ve promosyon materyalleri ve bilgilendirici videolar dahil olarak üzere PR kampanyaları geliştirilmesi ve yürütülmesi
- 10.Şiddet Önleme Merkezlerinde Yerel Gelincik Uygulamalarının İzlenmesi ve İncelenmesi: Tüm pilot baroların altı aylık faaliyet raporları⁴⁰⁹

3. Hukuka İlişkin Farkındalık

Hukuka ilişkin farkındalık kapsamında Adalet Bakanlığı’nın koruyucu hukuk uygulamaları önem taşımaktadır. Bakanlık ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında Türkiye’de Adaletle Daha İyi Erişim İçin Koruyucu Hukuk Uygulamalarının Geliştirilmesi Projesi kapsamında yapılan protokol gereğince, 6, 7 ve 8. sınıflarda “Hukuk ve Adalet” dersi verilmeye başlanmıştır. Bu dersle öğrencilerin hukuka ve haklara ilişkin farkındalık sağlaması amaçlanmaktadır. 2019-2020 eğitim öğretim yılında toplam 198.929 öğrenci bu dersi seçmiştir⁴¹⁰.

Esasen CEDAW, İstanbul Sözleşmesi, 6284 sayılı Kadına Karşı Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulanması Yönetmeliği’nde eğitimlerin yapılması gerekliliğine yer verilmiştir. 6284 Sayılı Kanun’da 16. maddesinde şu şekilde belirtilmektedir:

(5) Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, personel ve üyelerinin bu Kanunun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla Bakanlığın hazırlayıp koordine edeceği, kadının insan hakları ile kadın erkek eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlar.

(6) İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın erkek eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulur.

Öte yandan bu hükümlerin uygulamaya nasıl yansıtıldığına dair elde veri bulunmamaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet bakımından adaletle erişime yönelik farkındalığa ilişkin, kadına yönelik şiddetle önlemekle ilgili farkındalık kampanyalarının yapıldığı görülmektedir. GREVIO raporunda da bu hususla ilgili şunlar belirtilmektedir:

GREVIO devlet raporunda belirtilen ve kadına yönelik şiddet konusunda farkındalık artırmayı amaçlayan çeşitli kampanya ve faaliyetleri olumlu karşılar. ASPB, Adalet Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve eski İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu gibi birçok devlet kurumu, kadına yönelik şiddete karşı sıfır tolerans mesajını desteklemek için kampanyalar, yayınlar, konferanslar, çalıştaylar ve kamuoyu açıklamaları desteklemede aktif olarak yer almaktadır. GREVIO, ayrıca yetkili makamların, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal

409 <https://ilaprojesi.org/tr/faaliyetler/>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020).

410 Adalet Bakanlığı 2019 Faaliyet Raporu, ss. 70-71. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1707>

*Eylem Planı’na “Kadına yönelik şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumsal farkındalık, duyarlılık, bilinç kazandırmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğine hizmet edecek zihniyet dönüşümünü sağlamak” hedefini ekleyerek siyasi gündemlerinde farkındalık artırmayı öncelikli olarak tutma kararını takdir etmektedir.*⁴¹¹

Ancak yapılan bu çalışmaların kadınlara yönelik mevcut önyargıları ve klişeleri değiştirmede yeterli olmadığı da raporda ortaya konmaktadır. Bunların yeterli olmaması da farkındalığın sağlanmasının önündeki en önemli engeldir. Öte yandan yapılan kamu farkındalık kampanyaları 6284 Sayılı Kanun’un duyulmasını sağlamışsa da, kanunun anlamına ilişkin, örneğin tedbir kararlarının anlamı konusunda, bilinirlik sağlanamamıştır. 2014 tarihli Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, bu hususu ortaya koyduğu gibi, kanununun bilinmesiyle ilgili erkekler ile kadınlar arasında fark olduğunu ve erkeklerin kanunu daha az bildiklerini ortaya koymuştur⁴¹².

Adalete erişim, sadece hakların bilgisi değil, adli süreç hakkında da bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. 2017 yılında Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından yapılan *Adli Süreçte Mağdur Kadınlar* başlıklı araştırma, kadınların adli süreç hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ortaya koymaktadır:

*Kadınlar adli süreçle ilgili çoğunlukla hiçbir bilgiye sahip bulunmamaktadırlar. Adliye onlar için bilin-medik bir dilin konuşulduğu bilinmedik bir dünyadır. Yaşadıkları olayla ilgili ne anlatmaları gerektiği, nasıl bir sürecin onları beklediği, sürecin nasıl işleyeceği hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir. Ayrıca bazen fiziksel yaralı çoğunlukla da psikolojik travmanın etkisiyle adliyeye gittikleri için süreç kadınlar bakımından daha da karmaşık algılanabilmekte, zaman zaman kolaylıkla yapabildikleri dilekçe yazmak gibi işlemleri dahi yapmakta zorlanmaktadırlar. Dilekçe yazmak özellikle de okuma yazma bilmeyen ya da ilkokul mezunu olan kadınlar için oldukça zorlayıcı olabilmektedir.*⁴¹³

Öte yandan Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı bünyesinde kurulan ve bütün illere yaygınlaştırılması hedeflenen Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin kırılgan gruplarla ilgili adli süreç hakkında bilgilendirme yapacak çalışmalarda bulunması uygulamadaki bu eksikliği gidermek bakımından önem taşımaktadır. Bu müdürlükler bünyesinde kırılgan gruplara destek bürosu bireysel değerlendirme, adli destek planı, vaka yönetimi ve takip programı yapmayı amaçlamaktadır. Kararnamenin 2. maddesinin başlığı bilgilendirmez ve başlık altında mağdurların talepleri halinde kolluk veya Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri tarafından hakları ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirileceği ve bilgilendirme yapılırken mağdurun durumunu dikkate alan (engellilik gibi) bir usulün izleneceği ve anlaşılır bir dil kullanılacağı yer almaktadır. Bu anlamda müdürlüklerin adalete erişime ilişkin adli süreç hakkında bilgilendirmede önemli rol oynayacağı belirtilebilir.

411 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, s. 36. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

412 Gülriz Uygur, “Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ev-İçi Şiddetle Mücadelede Hukuk Yetersiz midir? : 4320 Sayılı Kanun ve 6284 Sayılı Kanun Bakımından Bir İnceleme”, *Kişisel Olan Politikadır: Kadınlara Yönelik Eviçi Şiddet Veirisi ve Politika* içinde, Haz. İ.Y.Kaptanoğlu, İstanbul: Nota-Bene, 2020, ss. 94-95.

413 *Adli Süreçte Mağdur Kadınlar Araştırma Raporu*, Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, Ankara 2017, s. 31.

Kadınların ve kız çocuklarının hukuktaki haklarına ilişkin farkındalığını sağlayan eğitimlerin yeterli olmaması LGBTİ+ bireyler, mülteciler ve engelli bireyler için de geçerlidir. Örneğin engelli bireylerin adalete erişimiyle ilgili, “engellilerin adalete erişim noktasında kendi yasal haklarını öğrenebilme imkanları kısıtlıdır. Hukuki bilgiye erişen engellilerin ise hukuk dilini anlayabilmeleri oldukça güçtür. Engellilere yönelik hukuki danışmanlık hizmeti verilmesini öngören herhangi bir yasal dayanak bulunmamaktadır”⁴¹⁴ denmektedir. Bu durum diğer raporlarda da ortaya çıktığı gibi, kadınlar, LGBTİ+ bireyler ve mülteciler için de söz konusudur. GREVIO raporunda engelli kadınlarla ilgili aşağıdaki ifadelere yer verilmektedir:

*Türkiye’de, engelli kadınlar, şiddet, özellikle aile içi şiddet ve kapalı kurumlarda gerçekleşen şiddet riski ile karşı karşıyadır. Zihinsel engelli kadınlar, özellikle cinsel şiddet karşısında savunmasızdır ve tecavüz sonucu hamile kalan engelli mağdurların, zorla kürtaj yaptırmak zorunda kaldıklarını belirten raporlar vardır. Bu raporlar, engelli kadınların karşılaştıkları ekstra zorlukları belirtmektedir. Bu zorluklar, hakları konusunda bilgiye erişim, yardım isteme, yeterli destek almada yaşanan zorluklardan şiddet mağduru kadınlar için mevcut uzmanlaşmış hizmetlerden faydalanma, adalete erişim haklarını kullanırken yaşadıkları ayrımcılığa kadar uzanmaktadır.*⁴¹⁵

Ayrıca hukuk uygulayıcıları bakımından toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımın henüz yerleştiğinden söz etmek mümkün değildir. KSGM tarafından bu konuda yapılan eğitimler olsa da, bunlar daha fazla yaygınlaştırılmalıdır. Aşağıda görüleceği gibi hukuk uygulayıcılarının problemlere toplumsal cinsiyet önyargılarıyla yaklaşmaları adalete erişim bakımından önemli bir engeldir. CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi, uzmanların eğitimiyle ilgili hükümler içermesine rağmen, henüz bu farkındalık sağlanmamıştır. Bu yöndeki sonuçlara yukarıda belirtilen CEDAW 35 sayılı tavsiye kararı, Avrupa Birliği İlerleme Raporu, GREVIO raporu ve sivil toplum örgütlerinin raporları da işaret etmektedir.

4. Yargılama Bakımından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Ceza yargılaması bakımından toplumsal cinsiyete ilişkin önyargılar ve klişeler söz konusudur. Bu tür önyargılar özellikle cinsel suçlarda ön plana çıkmaktadır. Bunun başlıca örneği Şule Çet davasında görülmüştür. GREVIO raporu da bu tür suçlarla ilgili kadın ve erkeğin rollerine ilişkin kalıp yargılardan etkilenilmemesi gerektiğini belirtmektedir⁴¹⁶. Raporda hâkimlerin bu yargıların etkisinde kalarak mevzuatta öngörülenden daha az cezaya hükmedebilmelerini önleyici eğitim almaları gerektiği ileri sürülmektedir⁴¹⁷. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun yargıda cinsiyetçilikle ilgili hazırladığı ve yukarıda belirtilen raporlarında bu durum ortaya konmaktadır. Bunun dışında “Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları” başlıklı avukatlar için hazırlanan kılavuzda ceza yargılamasında daha çok erkekler tarafından kadınlara karşı işlenen kasten öldürme, yaralama, cinsel şiddet, eziyet gibi suçlarda toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımın olmadığı belirtilmektedir. Kılavuz ceza yargılamasında soruşturma

414 Engellilerin Adalete Erişimi, s. 68. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1690>

415 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, s. 65. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

416 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, s. 67. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

417 GREVIO (İlk) Değerlendirme Raporu-Türkiye, s. 75. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1134>

ve kovuşturmada hakların korunmadığını ve ikincil mağduriyetin söz konusu olduğunu, yargılama aşamasında dosyanın incelenmesinde yeterli özenin gösterilmeyip toplumsal cinsiyete dayalı önyargılarla akıl yürütüldüğünü ve yargılamanın sonucunda da özellikle cinsel şiddetle ilgili davalarda cezasızlığa gidildiğini belirtmektedir. Bu davalarla ilgili failerin cinsiyetçi savunmalarının haksız tahrik indirimiyle ceza indirimine yol açtığı da ileri sürülmektedir. Kılavuz ayrıca, hukuk yargılamalarında da cinsiyetçiliğe dikkat çekmekte, dosya incelemelerinin özenli yapılmadığı ve cinsiyetçi kalıplardan hareket edildiği, üst mahkemelere itirazda da gerekçelerin cinsiyetçi olduğu ve yargılamaların uzun sürdüğü söylenmektedir. Kılavuzda son olarak kadınların lehine olan kararlarda tazminat ve nafaka ödenmesiyle ilgili güçlükler yaşandığı yer almaktadır⁴¹⁸.

5. Yargıya Güven

Yargıya güvenle ilgili olarak uygulamada kadınların karşılaştıkları problemler başlıca engeli oluşturmaktadır. Yukarıda 6284 Sayılı Kanun’un uygulanmasıyla ilgili problemler bu engelleri göstermektedir. Bunlar dışında Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından yapılan şiddet mağduru kadınlara yönelik araştırma da benzer hususları ortaya koymaktadır. Yukarıda belirtilen raporlarda yer alan adli süreçte yaşananlar ve yargı kararlarında cezasızlık veya ceza indirimlerinin de yargıya güvenin azalma nedenleri arasında oldukları belirtilebilir.

KAOS GL Derneği’nin Mayıs 2020’de yayınladığı “Homofobi ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporuna” göre, sadece 2019 yılı içerisinde 150 nefret suçu vakası yaşanmış ve bunların çoğu okullar, toplu taşıma araçları, sokaklar gibi kamusal alanlarda meydana gelmiştir. Raporda bu hususla ilgili şunlar belirtilmektedir:

150 vakadan sadece 26’sının polise bildirildiği belirtilmektedir: “Bildirmeme gerekçesi olarak ise en çok “başvurunun işe yarayacağına inanmama”, “polis tarafından aileye ya da medyaya ifşa edilmekten sakınma” ve “polis tarafından ayrımcılığa uğratılmak istememe” dile getirilmiş. Bu yanıtlar LGBTİ+ hak sahiplerinin polis özelinde devlet organlarına duydukları güvensizliği resmediyor. Türk Ceza Kanunu’nda geçen fiziksel şiddet, cinsel taciz, tehdit, şantaj, alıkonulma ve hatta tecavüz gibi apaçık suçlara maruz kaldıklarında dahi adalet aramak yerine daha da fazla “hak ihlaline uğramamak” için polise gitmemeyi tercih ediyorlar. Maalesef ihbar edilen vakalarda polisin nasıl bir tepki verdiği sorusuna verilen yanıtlar da bu tercihi kısmen anlaşılır kılar nitelikte. 2019 yılında ihbar edilen 26 vakanın yaklaşık yarısında polis “ilgisiz” ve yaklaşık üçte birinde “aşağılayıcı ya da ters” davranmış.⁴¹⁹

6. Yargı Kurumlarına Erişebilirlik

Yargı kurumlarına erişebilirlik hakların bilinmesinden başlayıp, maddi, fiziksel anlamda erişebilirlikleri de kapsayıcı şekilde anlaşılmaktadır. Yukarıda hakların bilinmesiyle ilgili yaşanan

418 Kadın Dayanışma Vakfı, *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları-Avukatlar İçin Kılavuz*, 2018, ss. 41-44, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/452>

419 Kaos GL, *2019 Yılında Türkiye’de Gerçekleştirilen Homofobi ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu*, <https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/2019-homofobi-ve-transfobi-temelli-nefret-suclari-raporu-onsoz>, (Erişim Tarihi 21.09.2020).

problemler belirtilmişti. Yargı kurumlarına erişebilirlik karakoldan başlayıp, duruşmalara katılımı da içeren adli süreç ve yargı kararları hakkında bilgi sahibi olmayı kapsamaktadır. Yargı kararlarına erişebilirlikle ilgili UYAP sisteminin olması bu kararlara erişebilmeyi sağlamaktadır. Bunun dışında kişi davasını sistem aracılığıyla takip edebilmektedir. Diğer yandan adli süreçle ilgili problemler söz konusudur. Bu konuda Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı’nın hazırladığı raporda kadınların karakollarda yaşadığı problemlere yer verilmekte, ifade alan polislerin erkek olmasının, polislerin şikayetleri ciddiye almamasının ve karakol aşamasının yavaş ilerlemesinin başlıca problemleri oluşturduğu belirtilmektedir. Mahkeme ortamıyla ilgili bilgisizlik, mahkemede güvenlik sorunlarının olmasının, şiddet uygulayanla aynı ortamda ifade verilmemesinin, mahkeme sürecinin yavaş ilerlemesinin başlıca engelleri oluşturduğu söylenmektedir⁴²⁰.

Öte yandan şiddet mağdurlarının yaşadıkları güçlüklerin bazılarını giderici nitelikte düzenlemelerin de yapıldığı görülmektedir. Henüz çok yeni olan 10 Haziran 2020 tarihli Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Kararname’nin aşağıdaki hükmü bu bakımdan oldukça önemlidir:

MADDE 6- (1) Kasten öldürme ve bu suça teşebbüs, neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama, çocuğun cinsel istismarı, nitelikli cinsel saldırı ve neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence suçlarından mağdur olanlara aşağıdaki hizmetler sunulur:

a) Ceza muhakemesinin zorunlu kıldığı durumlar hariç olmak üzere, soruşturma veya kovuşturma işlemlerinin yapıldığı yerlerde, şüpheli veya sanıkla mağdurun temasını önleyici tedbirler alınır

Bu maddede yer alan şiddet filleri, özellikle cinsel şiddet bakımından düşünüldüğünde kadınların ve çocukların şiddet uygulayanla karşılaşmaması bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan kararnamede kırılğan gruplarla ilgili getirilen ve yargı kurumlarına erişebilirlikte önem taşıyan 6. madde söz konusu olup, bu madde gereğince adli destek görevlisinin bireysel değerlendirme sonucunda kırılğan gruba girdiği tespit edilen mağdurlara sunacağı hizmetler şu şekilde sıralanmaktadır:

a) Mağdurun, Cumhuriyet savcısının veya hâkimin isteği üzerine, mağdurun dinlenilmesinden önce kaygı düzeyini düşürmek amacıyla içinde bulunduğu ortamı, ilgili kişileri ve süreci açıklamak.

b) Mağdurun kendini rahat ifade edebilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını Cumhuriyet savcısı veya hâkime bildirmek ve mağdur dinlenirken yanında bulunmak.

c) Cumhuriyet savcısı veya hâkimin isteği üzerine sosyal inceleme raporu hazırlamak.

ç) İfade ve beyan işlemlerinin adli görüşme odasında gerçekleştirilmesini Cumhuriyet savcısı veya hâkime önermek.

d) Tedavi veya rehabilitasyona ihtiyaç duyan mağdurları yönlendirmek.

e) Adli süreç boyunca etkin desteğe ihtiyaç duyduğu değerlendirilen mağdurlara yönelik hizmetlerde vaka yönetimi uygulamak.

420 Adli Süreç, s. 21 vd.

Bunun dışında yargı kurumlarına erişebilirlikte adli yardım önemli bir fonksiyon göstermesine rağmen burada da karşımıza problemler çıkmaktadır. Ceza davalarında müdafisi olmayan kadına müdafi atanabilmekte, ancak hukuk davalarında adli yardım sınırlı kalmaktadır. Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları başlıklı kılavuzda hukuk davalarında adli yardımın çok sınırlı olduğu, yargılama masraflarının mağdurlara aşırı yük getirdiği, mevzuat dilinin anlaşılmadığı ve dava açma sürelerinin bilgisine sahip olunmadığı için hak kayıpları yaşandığı belirtilmektedir⁴²¹.

Öte yandan ceza davalarında da avukatla ilgili yaşanan problemler yine adli yardım bakımından kendini göstermektedir. Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı’nın hazırladığı raporda adli süreçte yer alan kadınlar avukatların geç atanması, davayla ilgilenmemesi ve kendi imkanlarıyla avukat bulduklarında da avukatlık ücretini karşılamadaki zorlukları belirtmişlerdir. Aynı araştırma adalete erişimdeki en büyük engelin kadınların maddi zorlukları olduğunu da ortaya koymaktadır. Özellikle mahkeme masrafları, nafaka meblağlarının çok düşük olması, erkeğe verilen para cezasının kadını da etkilemesi başlıca problemleri oluşturmaktadır. Bazı vakanlarda erkeğin kendisine verilen para cezasını kadına ödettiği belirtilmektedir. Ayrıca avukata para ödenmese bile dosya parası ve vekalet ücretinin kadınların ödemek zorunda olduğu ve sığınmaevinde kalan kadınlar için bunun büyük bir zorluk olduğu da ifade edilmektedir⁴²².

Engellilerle ilgili yargı birimlerine erişimle ilgili ise Engelliler Hakkında Kanunun 3. maddesinin f bendinde belirtilen “*Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması*” şeklindeki erişebilirlik tanımına uygun düzenleme yapılmasını gerektirmektedir. Bu düzenlemenin de yine aynı maddenin j bendinde belirtilen “*Engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirleri*” içererecek şekilde makul düzenleme olması gerekmektedir. Oysa uygulamada bu bentlere uygun olarak yargıya erişim sağlanmamaktadır. Hazırlanan rapor çerçevesinde karakollar, adliye sistemi ve infaz sisteminde gerekli düzenlemelerin olmadığı saptanmıştır:

*En önemlisi etkin duruşmaların takibi hususunda engellilere yönelik alınacak tedbirleri içeren herhangi bir düzenleme yoktur. Örneğin işitme cihazı kullananlar için indüksiyon döngü sisteminin bulundurulması, görme engellilerin duruşma zaptını takip edebilmeleri için gerekli teknolojik altyapının oluşturulması, yine görme engellilere gerekli durumlarda betimleme yapabilecek bir mahkeme görevlisinin bulundurulması(özellikle keşif sırasında),fiziksel engellilerin duruşmalarına gelip gitmesini kolaylaştıracak servis hizmetlerinin sağlanması gibi tedbirler engellilerin mahkemelerle aralarındaki bariyerleri ortadan kaldıracaktır.*⁴²³

Raporda engellilerin adalete erişiminde meselenin salt fiziksel erişim değil, etkin bir erişim olduğu ve engellilerin hak arama sürecinde ve adalet erişiminde etkin bir şekilde yer alması gerektiği de belirtilmektedir.

421 Cinsiyete Dayalı, s. 43.

422 Adli Süreç, ss. 35-36.

423 Engellilerin Adalete Erişimi, s. 67 <https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/1690> .

VII. PROJE İLLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYETLE İLGİLİ ADALETE ERİŞİM ÇERÇEVESİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Proje illerinin de dahil olduğu Türkiye’de Adalet Erişim İçin Adli Yardım Hizmetlerinin Geliştirilmesine Destek Projesi (SILA) kapsamında genel olarak adli yardım ve özelde de kırılğan grupların (kadınlar, çocuklar, engelliler ve LGBTİ+ bireyler) adli yardımla ilgili problemleri çerçevesinde toplantılar yapılmış ve hangi tür düzenlemelerin yapılması gerektiği tartışılmıştır. Bu toplantılara Türkiye Barolar Birliği temsilcisi, ilgili illerin baro temsilcileri ve Adalet Bakanlığı temsilcileri katılmıştır. Adli yardım dışında baroların toplumsal cinsiyet şiddetiyle ilgili davaları izledikleri ve gerektiğinde müdahil olarak davalara katıldıkları görülmektedir. İstanbul Sözleşmesi’nin 55. maddesine göre baroların bu şekilde yargılama sürecinde yer alması mümkünken, uygulamada birlik olmadığı, bazı mahkemelerin bu talebi kabul ettikleri ve bazılarının ise kabul etmedikleri görülmektedir. Örneğin öğrencisi tarafından öldürülen akademisyen Ceren Damar davasında Ankara’daki ceza mahkemesi baroların müdahillik taleplerini kabul etmemiş, ancak çok sayıda baro davayı izlemiş ve gönüllü avukatlar yetki belgesi alarak davaya katılım sağlamışlardır. Bu tür toplumsal cinsiyet şiddetiyle ilgili davalara katılım bakımından barolar arasında proje illeri bakımından Ankara Barosu ve İstanbul Barosu ön plana çıkmaktadır.

Baroların toplumsal cinsiyet şiddetiyle ilgili davalara katılmaları ve bu davaları izlemeleri, yargılamanın toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Baroların bu görevi yerine getirmeleri için de toplumsal cinsiyetle ilgili komisyon veya kurul ya da merkezlerinin olması ve burada yer alacak kişilerin de toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım konusunda eğitim almaları gerekmektedir. Bunun için avukatlık staj programına toplumsal cinsiyetle ilgili ders konması gerekmektedir. Ancak genellikle barolarda bu dersin olmadığı veya varsa da içeriğinin yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle baroların ilgili komisyonları çok sayıda bilgilendirme semineri düzenlemektedir.

Proje illeri bakımından toplumsal cinsiyetle ilgili adalet erişim açısından barolardaki mevcut yapı şu şekildedir:

Adana Barosunda adli yardım komisyonu yanında kadın hakları, mülteci hakları, çocuk hakları ve engelli hakları komisyonları bulunmaktadır. Adana Barosu Kadın Hakları Komisyonu şiddete uğrayan kadınlara ücretsiz danışmanlık yapmakta ve kadına karşı şiddete ilişkin bilgilendirme toplantıları düzenlemektedir. Kadın hakları komisyonu dışında, çocuk hakları, engelli hakları, insan hakları ve mülteci hakları komisyonları da mevcuttur.

Ankara Barosu, kadınların adalet erişimlerinde en etkin rol oynayan barolardan biridir. Ankara Barosunda Kadın Hakları Merkezi ve sadece kadına yönelik şiddet vakalarına yönelik kurulmuş

olan Gelincik Merkezi bulunmaktadır. Bu merkeze LGBTİ+ bireyler de başvurmaktadır. Diğer yandan Baro bünyesinde Engelli Hakları Merkezi, LGBTİ+ Hakları Merkezi, Mülteci Hakları Merkezi, Çocuk Hakları Merkezi ve İnsan Hakları Merkezi mevcuttur.

Eskişehir Barosu'nda Kadın Hukuku, Çocuk Hakları, Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu ve Engelli Hakları Komisyonu yer almaktadır.

Gaziantep Barosu'nda Kadın Hakları Kurulu ile Çocuk Hakları Merkezi ve İnsan Hakları Merkezi yer almaktadır.

İstanbul Barosu'nda Kadın Hakları, Çocuk Hakları, İnsan Hakları ve Engelli Hakları Merkezleri yer almaktadır.

İzmir Barosu'nda Kadın Hakları ve Hukuk Araştırma Merkezi, Çocuk Hakları Merkezi ve İnsan Hakları Merkezi yer almaktadır. Ayrıca İzmir Barosunda Engelli Hakları Komisyonu ve LGBTİ+ Hakları Komisyonu da vardır.

Mersin Barosu'nda Kadın Hakları, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları Merkezleri Bulunmakta, ayrıca Engelli Hakları Komisyonu yer almaktadır.

Samsun Barosu'nda Kadın Hakları, Çocuk Hakları, Engelliler, Mülteci Hakları ve İnsan Hakları Komisyonları bulunmaktadır.

Trabzon Barosu'nda Kadın Hakları, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları Komisyonları bulunmaktadır.

Barolar dışında proje illerindeki adalete erişimle ilgili en önemli kurum ŞÖNİM'lerdir. Bunun dışında proje illeri kapsamında valilikler düzeyinde yapılan kadına karşı şiddetle ilgili il eylem planları önem taşımaktadır. Valilikler kadına karşı şiddeti önlemekle ilgili komisyonlar kurmakta ve genelgeler yayınlamaktadır. Örneğin Ankara Valiliği 13.07.2020 tarihli Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Genelgesi bulunmaktadır⁴²⁴. Ayrıca proje illerindeki üniversitelerin hukuk fakülteleri, kadın araştırma merkezleri ve ilgili birimleri adalete erişimle ilgili çalışmalarda önem taşımaktadır. Hukuk fakültelerinde hukuk kliniği programları adalete erişim bakımından son derece önemli olmalarına rağmen sayıları oldukça sınırlıdır. Bunlar arasında toplumsal cinsiyet konulu en kapsayıcı klinik Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yer almaktadır⁴²⁵.

Proje illeri düzeyinde emniyet (aile içi şiddet büroları), savcılıklardaki ilgili birimler (aile içi şiddet büroları ve ayrımcılık ve cinsel dokunulmazlıkla ilgili bürolar) ve adli destek büroları önemlidir. Yeni kurulan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nün de proje illerinde yaygınlaştırılması söz konusudur. Bunun yanında belediyelerin kadın komisyonları veya merkezleri de ilgili illerde yer almaktadır. Son olarak proje illeri kapsamında sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin kadın araştırma merkezleri ile CTS'ler adalete erişim bakımından önem taşımaktadır.

424 Genelge için bkz. <http://www.ankara.gov.tr/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-genelgesi>, (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

425 Avrupa Adaletinin Etkinliği Komisyonu (CEPEJ) tarafından hazırlanan Türkiye 2018 raporunda da bu çalışmaların bazılarında yer verilmiştir. Bkz. CEPEJ, Evaluation of the Judicial Systems (2016-2018 Cycle), <https://rm.coe.int/turkey/16808d02a5>, (Erişim Tarihi: 29.10.2020).

Adana ilinde Adana Kadın Danışma Merkezi ve Sığınmaevi Derneği (AKDAM), Queer Adana Oluşumu, Türk Kadınlar Birliği Adana Şubesi, Adana Çocuk ve Kadın Hakları Derneği, Çukurova Üniversitesi Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi yer almaktadır.

Ankara ilinde Kadın Dayanışma Vakfı, Engelli Kadın Derneği, KAOS-GL, Pembe Hayat, Kırmızı Şemsiye, Uçan Süpürge gibi çok sayıda sivil toplum kuruluşu yer almaktadır. Üniversite bölümlerinden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Klinikleri, Ankara Üniversitesi KASAUM, Ankara Üniversitesi CTS, Atılım Üniversitesi Hukuk Klinikleri, Atılım Üniversitesi KASAUM, Atılım Üniversitesi CTS, ODTÜ CTS, Hacettepe Üniversitesi KASAUM, Hacettepe Üniversitesi CTS, Başkent Üniversitesi CTS ilgili konuda çalışmalar yapmaktadır.

Eskişehir ilinde KADEM temsilciliği, Eskişehir Kadın Dayanışma Derneği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, Anadolu Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi bulunmaktadır.

Gaziantep ilinde KAMER Vakfı, Türk Kadınlar Birliği, KADEM gibi sivil toplum kuruluşları ile Gaziantep Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (GÜKAMER) yer almaktadır.

İstanbul ilinde Kadın Dernekleri Fedarasyonu, Mor Çatı, Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV), Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ), Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği gibi çok sayıda sivil toplum kuruluşu yer almaktadır. Üniversiteler düzeyinde adalet erişim bakımından toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmalar yapanlar arasında Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bilgi Üniversitesi CTS, Özyeğin Üniversitesi CTS, Koç Üniversitesi KOÇKAM, Koç Üniversitesi CTS, İstanbul Üniversitesi KASAUM, Sabancı Üniversitesi CTS, Boğaziçi Üniversitesi CTS, Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi ve CTS belirtilebilir.

İzmir ilinde Ege Kadın Dayanışma Vakfı, Eşit Yaşam Derneği, Siyah Pembe Üçgen Derneği, LGBTİ dernekleri ve Dokuz Eylül Üniversitesi CTS birimi bulunmaktadır.

Mersin ilinde Mersin Bağımsız Kadın Derneği, Günebakan Kadın Derneği ve diğer dernekler yanında Mersin Üniversitesi CTS Birimi bulunmaktadır.

Samsun ilinde Samsun Engelli Kadınlar Derneği, Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), Amazon Kadın ve Yaşam Derneği gibi sivil toplum kuruluşları ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Toplum Uygulama ve Araştırma Merkezi bulunmaktadır.

Trabzon ilinde Karadeniz Kadın Yaşam Derneği, Karadeniz illeri Kadın Platformu Derneği, Kadın-Erkek Birlikte Sosyal Eşitlik Derneği, Trabzon Türk Kadınlar Birliği, Trabzon Mor Balık LGBT Oluşumu, Trabzon Hukuk Fakültesi Hukuk Klinikleri Kulübü yer almaktadır.

VIII. İLGİLİ TEMATİK ALAN İÇİN KAVRAMLAR VE TEKNİK TERİMLER LİSTESİ

Adalet erişim: Tarihsel olarak adil yargılanma hakkıyla ortaya çıkan adalet erişim 2000’li yıllarla birlikte hukuki belgelerde kullanılmaya başlanmıştır. Genel anlamda adalet erişim sadece yargılamaya veya mahkemelere erişim olarak anlaşılmaktadır. Daha geniş anlamda ise yargılamada sesin duyurulmasını sağlamaya ilişkin koşullardan başlayıp, hakkaniyet ve adaletin diğer gereklerinin karşılanması olarak tanımlanmaktadır. Daha dar anlamda adalet erişim ise adli yardıma erişmeyle ilgilidir.

Adil bir şekilde dinlenme hakkı (Hakkaniyete uygun ve aleni surette dinlenme): Adil yargılanmanın çekirdek haklarından olan adil bir şekilde dinlenme hakkı suç isnat edilmiş kişinin yargılamaya etkili katılım ve yargılama sürecinde yargılamaya ilişkin diğer haklarını etkin bir şekilde kullanabilmesiyle ilgilidir.

Adli yardım: Yargısal süreçlere katılım için yeterli mali imkana sahip olmayan kişilere sağlanan yardımdır. Hak arama özgürlüğü ve adalet erişim bakımından önemli olan adli yardım dezavantajlıların adalet erişimi bakımından elzemdir.

Adli pasifliğin olmaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin geliştirdiği standartlardan biri olan adli pasifliğin olmaması, adalet erişim açısından önemli bir husustur. Adli pasiflik yetkililerin harekete geçmemesi ve harekete geçse bile özenli ve etkili davranmamasıyla ilgilidir ve bu anlamda koruyucu etkili önlemler standartının olmamasına işaret ettiği kadar etkili bir soruşturmanın yapılmamasını da kapsar.

Ayrımcılık yasağı: Adil yargılanmaya ilişkin temel değerlerden biri olan ve eşitlik ilkesinin bir diğer yüzü olarak tanımlanabilen ayrımcılık yasağı, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, ve benzeri bir ayırım gözetmeksizin herkese eşit muamele etmeyle ilgilidir. CEDAW kadınlara karşı ayrımcılığı siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan hakları ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya bu hakları kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama olarak belirtmiş ve devletlere bu ayrımcılıkları ortadan kaldırmalarına ilişkin yükümlülükler öngörmüştür.

Dönüştürücü adalet: Yerel ve global düzeyde dışlamaya yol açan eşit olmayan güç ilişkilerini dönüştürmeyi ve sürecin kendisine yoğunlaşmayı ön planda tutan eşitliktir. Sadece hukuki değil, sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkiler üzerinde de durmak gerektiğinin altını çizer.

Erişilebilirlik: Adalet erişimde önemli bir unsur olan erişilebilirlik, CEDAW Komitesi’nin kadınların adalet erişimine ilişkin 33 no’lu tavsiye kararında “hem resmi hem de yargı benzeri

(quasi-judicial) tüm adalet sistemlerinin güvenli, uygun fiyatlı ve fiziksel olarak kadınlar tarafından erişilebilir olmasını ve kesişimsel veya bileşen ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kalanlar da dahil olmak üzere kadınların ihtiyaçlarına uyarlanmış ve uygun olması" olarak açıklanmaktadır.

Eşitlik: Eşitliğin farklı anlamları söz konusudur.

Şekli Eşitlik: Şekli veya biçimsel anlamda eşitlik, aynılığı veya uygulamada benzer muameleyi esas alır. Ancak özellikle eşit koşullara sahip olmayan dezavantajlı bireyler açısından benzer muameleye odaklanan bir anlayışın her zaman için elverişli bir karşılaştırma ve sonuç ortaya koymadığından ötürü maddi anlamda eşitlik anlayışı geliştirilmiştir.

Maddi eşitlik: Bu anlamda eşitlik, koşulları farklı olan bireyleri eşit kılabilmek için farklı muameleye odaklanan ve eşitliğin içeriksel anlamını esas alan bir yaklaşımdır.

Dönüştürücü eşitlik: Eşitliğin yeni gelişen anlamı olarak dönüştürücü eşitlik, zihniyetlerin ve tutumların insanları sosyal gerçeklikte eşit kılabilmek adına değişimini hedefler. Bu anlam maddi ve şekli açıdan eşitliklerin bir yana bırakılmasını gerektirmemekte, aksine özellikle maddi anlamda eşitliğin dönüştürücü eşitlikle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dönüştürücü eşitlik yapısal adaletsizliği gidermede de önemli bir adımdır.

Etkililik: Etkililik, adalete erişim sürecinin parçası olan tüm kişi, kurum ve kuruluşların hukuka uygun, zamanında, adalete ve hakkaniyete uygun, hesap verebilir şekilde davranmasıyla ilgilidir.

Hakkaniyet: Hukuk literatüründe yaygın olarak, hakkaniyetin karar alıcıya yönelik anlamı kastedilmektedir. Adil bir sonuç için hâkimin kararının hakkaniyete uygun olması gerekliliği vurgulandığında, hakkaniyet iki anlama gelir. İlk anlamı, benzer durumlarda benzer karar almakla ilgilidir ve karar alıcıların bireysel özelliklere bağlı olmadan genel ve soyut hukuk normları hakkında bilgilendirilmede bulunmalarına ilişkindir. İkinci anlamda ise karar alıcıların spesifik durumlara yoğunlaşp tek durumun özelliklerini göz önüne alarak hukuki uyumsuzluğu çözmelerine ilişkindir. Hakkaniyetin ikinci anlamı, yargılama sürecinin daha çok prosedürel formuna yöneliktir ve bu anlamda uyumsuzluk taraflarının eşit fırsatlara sahip olması önemlidir. Söz gelimi ceza yargılamasındaki silahların eşitliği ilkesi bu anlamdaki hakkaniyetle ilgilidir.

İkincil mağduriyet: Özellikle taciz ve tecavüz mağdurlarının yargılanma esnasında karşılaştıkları travmatik deneyimler onları ikinci kere mağduriyete uğratma riskini barındırmaktadır. Bu kavram, adalete erişimin herhangi bir aşamasında uzman kişilerin eylem ve tutumlarıyla mağdur bireyleri yargı süreci içerisinde ikinci kere mağduriyeti deneyimlemelerine sebep olabildiklerine işaret eder.

Kadına yönelik şiddet: İstanbul Sözleşmesi kadına yönelik şiddeti bir insan hakları ihlali ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak betimlemiştir ve ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma olarak tanımlamıştır.

Kadının beyanı esastır: Özellikle cinsel dokunulmazlığa karşı suçların mahiyeti itibarıyla delil ve tanık yetersizliğine sahip olması ve de bu suçlar kapsamında adalete erişim süreçlerinde cinsiyetçi tutumlar yargı içtihatlarında kadının beyanının esas alınmasına ilişkin bir ilkenin tartışılmasına vücut vermiştir. Ancak bu, kadının beyanının esas alınıp suçlamaların olduğu gibi kabul edileceği anlamına gelmez; örneğin özellikle şiddete yönelik alınan tedbirlerde kimi zaman “delil veya belge aranmaksızın” karar verilebileceği anlamını taşır.

Kesişimsellik: Çoklu ayrımcılıkları anlamak bakımından önemli olan kesişimsellik, bireyin aynı anda ve etkileşimsel olarak sahip olduğu kişisel özellikleri ve kimlikleri vesilesiyle ortaya çıkan ayrımcılık deneyimlerini ele alıp buna ilişkin çözüm geliştirmek için kullanılan “analitik bir araç”tır.

Mahkemeye erişim hakkı: Mahkemeye erişim, mahkemeye ilgili bilgilendirmeye, yargı kararına ve diğer ilgili hukuki belgelere erişim, mahkemenin coğrafi olarak da erişilebilir olması, yargılamanın ucuz olması gibi birtakım hususları içeren ve bu anlamda adalete erişimin önemli bir unsuru olan bir haktır.

Özen gösterme: Özen gösterme, devlet dışı aktörlerden kaynaklanan insan hakkı ihlallerine ilişkin devletlerin sorumluluk üstlenmemek istemesine karşı geliştirilen bir ilkedir. Mağdur merkezli bir yaklaşımı esas olan bu ilke feminist hukuk literatüründe özellikle kadına yönelik şiddet davalarında tüm kamu kurum, kuruluş ve kişilerin, şiddeti önlemede ve şiddetle mücadelede etkili bir şekilde hareket etmesi gerektiğine ilişkin bir yükümlülük olarak geliştirilmiştir. Somut olaydaki mağduriyeti etraflıca ve bütünsel bir şekilde anlamak ve süreci etkili bir şekilde yönetmek açısından önemli bir ilkedir.

Prosedürel adalet: Sosyal adaletin gerekleriyle bağlantılı olarak karar almaya ilişkin prosedürün adilane olmasıyla ilgilidir. Karardan çok prosedürün kendisi üzerinde yoğunlaşır, onur sahibi varlıkları olarak insanlara kararın sonucunu etkileme ve seslerini duyurma fırsatı verir.

Toplumsal cinsiyet: Bu kavramı tanımlayan ilk uluslararası belge olan İstanbul Sözleşmesi’ne göre toplumsal cinsiyet “kadınlar ve erkekler için uygun görülen ve sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler” anlamına gelmektedir.

Yapısal adaletsizlik: Iris Marion Young’a göre yapısal adaletsizlik, “sosyal süreçlerin bir grup insanların kapasitelerini geliştirmelerini ve kullanma yollarını sistematik olarak tahakküm veya yoksunluk tehdidi içerisine sokarken, aynı süreçlerin başka birtakım grupları tahakküm uygulayan kılması veya onların kapasitelerini geliştirmek için çok çeşitli fırsatlar sunması durumunda ortaya çıkar”.

EK 1: Türkiye’de Mevcut Göstergeler - 2019

Gösterge	Veri Kaynağı	Kadın	Erkek	Toplam
1. Haklar-Erişilebilirlik				
4.1. Cinsiyete göre ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki suçtan zarar görenler ve müştekilerin toplam sayısı	Adli İstatistik ⁴²⁶ -2019	2.917.943	7.125.058	10.504.922
1.1.1. Cinsiyete ve uyuğua göre ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı (Türk)	Adli İstatistik-2019	2.770.720	6.831.212	9.601.932
1.1.2. Cinsiyete ve uyuğua göre ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı (Yabancı)	Adli İstatistik-2019	147.223	228.509	375.732
1.2. Cinsiyete göre ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki şüphelilerin sayısı	Adli İstatistik-2019	1.396.519	7.884.855	9.281.374
1.2.1. Cinsiyete ve uyuğua göre ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki şüphelilerin dağılımı (Türk)	Adli İstatistik-2019	1.349.66	7 656.3468	7.791.312
1.2.2. Cinsiyete ve uyuğua göre ceza yargılamasıyla ilgili ceza soruşturması evresindeki şüphelilerin dağılımı (Yabancı)	Adli İstatistik-2019	46.851	293.846	340.697
1.3. Cinsiyete ve yaş grubuna göre ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adli İstatistik-2019	461.236	3.787.815	4.246.051
1.3.1. Cinsiyete ve yaş grubuna göre (12-14 yaş) ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adli İstatistik-2019	10.183	88.020	98.203
1.3.2. Cinsiyete ve yaş grubuna göre (15-17 yaş) ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adli İstatistik-2019	10.982	125.894	136.876
1.3.3. Cinsiyete ve yaş grubuna göre (18+ yaş) ceza yargılamasında yargılananların sayısı	Adli İstatistik-2019	440.071	3.570.901	4.010.972
1.4. Cinsiyete göre ceza yargılamasında yer alan suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı	Adli İstatistik-2019	642.150	1.325.353	2.462.912
1.4.1. Cinsiyete ve uyuğuna göre ceza yargılamasında yer alan suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı (Türk)	Adli İstatistik-2019	599.017	1.234.156	1.833.173
1.4.2. Cinsiyete ve uyuğuna göre ceza yargılamasında yer alan suçtan zarar görenler ve müştekilerin sayısı (Yabancı)	Adli İstatistik-2019	91.197	43.133	134.330
1.5. Cinsiyetine göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adli İstatistik-2019	123.458	1.958.916	2.082.374
1.5.2. Cinsiyetine ve uyuğuna göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı (Yabancı)	Adli İstatistik-2019	32.068	3.776	35.844

426 Adli İstatistikler 2019, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359HizmeteOzel-2019-bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf> (Erişim Tarihi 01.11.2020)

Tablo 4: Adalet Erişimle İlgili Türkiye’deki Mevcut Gösterge Verileri- 2019

Gösterge	Veri Kaynağı	Kadın	Erkek	Toplam
1.6. Cinsiyete göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adli İstatistik-2019	119.682	1.926.848	2.046.530
1.6.1. Cinsiyete ve yaş grubuna (12-14) göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adli İstatistik-2019	1.596	28.752	30.348
1.6.2. Cinsiyete ve yaş grubuna (15-17) göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adli İstatistik-2019	1.969	45.490	47.459
1.6.3. Cinsiyete ve yaş grubuna (18+) göre TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerinde, sanıklar hakkında verilen mahkûmiyet karar sayısı	Adli İstatistik-2019	116.117	1.852.606	1.968.723
1.7. Cinsiyetine ve yaşa göre kasten öldürme suçlarında şüpheli sayısı	İçişleri Bakanlığı-2019 ⁴²⁷			
1.7.1. Cinsiyetine ve yaşa göre (18+) kasten öldürme suçlarında şüpheli sayısı	İçişleri Bakanlığı-2019	366	3.739	4.105
1.7.2. Cinsiyetine ve yaşa göre (18-) kasten öldürme suçlarında şüpheli sayısı	İçişleri Bakanlığı-2019	30	90	120
1.8. Cinsiyetine göre kasten öldürme suçlarında maktul sayısı	İçişleri Bakanlığı-2019	83	3199	3.282
1.9. Türlerine göre aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet olaylarının sayısı	İçişleri Bakanlığı-2019			186556
1.9.1. Kasten yaralama	İçişleri Bakanlığı-2019			85645
1.9.2. Tehdit	İçişleri Bakanlığı-2019			55295
1.9.3. Hakaret	İçişleri Bakanlığı-2019			15613
1.9.4. Kötü muamele	İçişleri Bakanlığı-2019			8025
1.9.5. Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali	İçişleri Bakanlığı-2019			2236
1.9.6. Cinsel saldırı	İçişleri Bakanlığı-2019			2142
1.9.7. Cinsel taciz	İçişleri Bakanlığı-2019			2086
1.9.8. Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	İçişleri Bakanlığı-2019			1900
1.9.9. Konut dokunulmazlığının ihlali	İçişleri Bakanlığı-2019			1095
1.9.10. Kasten öldürme	İçişleri Bakanlığı-2019			443
1.9.11. Genel güvenliğin kasten tehlikeye sokulması	İçişleri Bakanlığı-2019			325
1.9.12. Diğer	İçişleri Bakanlığı-2019			11.751

427 İçişleri Bakanlığı, *Aile İçi Şiddet ve Kadın Cinayetlerinin Önlenmesinde Kolluğun Önemi ve Rolü*, Ankara 2020, s.30 vd.

Gösterge	Veri Kaynağı	Kadın	Erkek	Toplam
2.1. 6284 Sayılı Kanun’a göre verilen kararların sayısı		-	-	743.338
2.1.1. 6284 Sayılı Kanun’a göre koruma kararı talebi toplam sayısı	Adli İstatistik-2019	-	-	264.660
2.1.2. 6284 Sayılı Kanun’a göre koruma kararıyla taleplerin reddi sayısı	Adli İstatistik-2019	-	-	41.383
2.1.3. 6284 Sayılı Kanun’a göre koruma kararıyla taleplerin tam kabul sayısı	Adli İstatistik-2019	-	-	169.992
2.1.4. 6284 Sayılı Kanun’a göre koruma kararıyla ilgili verilen kararların toplam sayısı	Adli İstatistik-2019	-	-	264.753
2.1.5. 6284 Sayılı Kanun’a ilişkin zorlama hapsi kararına itiraz edenlerin toplam sayısı	Adli İstatistik-2019	-	-	1.304
2.1.6. 6284 Sayılı Kanun’la ilgili zorlama hapsi kararına itirazların reddine ilişkin toplam sayı	Adli İstatistik-2019	-	-	962
2.1.7. 6284 Sayılı Kanun’la ilgili zorlama hapsi kararına itirazların kabulüne ilişkin toplam sayı	Adli İstatistik-2019	-	-	284
2.1.8. 6284 Sayılı Kanun kapsamında hayatını kaybeden toplam kadın sayısı	İçişleri Bakanlığı-2019	336	-	336
2.2. Erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele ile eylem planlarının yapıldığı toplam il sayısı	AÇŞHB (2019)	-	-	19
3. 1. Yargıya güven konusunda toplumsal cinsiyet temelli farklılıkların ortaya konduğu araştırma sayısı	Araştırma	-	-	5
4.1. Ülkedeki mevcut ŞÖNİM sayısı	AÇŞHB ⁴²⁸ (2019)	-	-	81
4.2. Cinsiyete göre ŞÖNİM’lere başvuranların sayısı	AÇŞHB (2019)	-	-	193.451
4.3. ŞÖNİM’lerde yer alanlara verilen toplam eğitim sayısı	AÇŞHB (2019)	-	-	23
4.4. Ülkede bulunan toplam konukevi sayısı	AÇŞHB (2019)	-	-	145
4.5. Konukevinden yararlananların toplam sayısı	AÇŞHB (2019)	-	-	73.001
4.6. Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında teknik yöntemlerle takip sistemlerinin kullanıldığı toplam il sayısı	AÇŞHB (2019)	-	-	15

428 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019 yılı Faaliyet Raporu <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1114>

Tablo 4: Adalete Erişimle İlgili Türkiye’deki Mevcut Gösterge Verileri- 2019

Gösterge	Veri Kaynağı	Kadın	Erkek	Toplam
4.7. Cinsiyete göre yargıda yer alanların sayısı		7.152	12.015	19.167
4.7.1. Cinsiyete göre adli yargıda yer alanların sayısı	Adli İstatistik 2019	4.298	4.274	8.572
4.7.2. Cinsiyete göre idari yargıda görev yapan hâkim sayısı	Adli İstatistik 2019	9.35	410	1.345
4.7.3. Cinsiyete göre Bölge Adliye mahkemelerinde görev yapan hâkim sayısı	Adli İstatistik 2019	570	1.077	1.647
4.7.4. Cinsiyete göre Bölge İdare mahkemelerinde görev yapan hâkim sayısı	Adli İstatistik 2019	121	236	357
4.7.5. Cinsiyete göre Anayasa Mahkemesinde görev yapan hâkim sayısı	Adli İstatistik 2019	25	94	119
4.7.6. Cinsiyete göre Danıştay’da görev yapan hâkim sayısı	Adli İstatistik 2019	254	319	573
4.7.7. Cinsiyete göre adli yargıda görev yapan Cumhuriyet başsavcısı sayısı	Adli İstatistik 2019	885	5.019	5.904
4.7.8. Cinsiyete göre Bölge Adliye mahkemelerinde görev yapan Cumhuriyet savcısı sayısı	Adli İstatistik 2019	15	186	201
4.7.9. Cinsiyete göre adli yargıda görev yapan Cumhuriyet başsavcısı sayısı	Adli İstatistik 2019	1	222	223
4.7.10. Cinsiyete göre Yargıtay’da görev yapan Cumhuriyet savcısı sayısı	Adli İstatistik 2019	31	167	198
4.7.11. Cinsiyete göre Danıştay’da görev yapan Cumhuriyet savcısı sayısı	Adli İstatistik 2019	17	11	28

EK 2: Toplumsal Cinsiyet Temelinde Adalete Erişimle İlgili Ulusal Bazı Veri Kaynaklarının Listesi

Tablo 5: Toplumsal Cinsiyet Temelinde Adalete Erişimle İlgili Ulusal Bazı Veri Kaynaklarının Listesi

Veri Kaynağı	Konu	Erişim	Veri
TÜİK	Adalet İstatistikleri	http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070	Var
TÜİK	Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri	http://www.resmiistatistik.gov.tr/detail/subject/toplumsal-yapi-ve-cinsiyet-istatistikleri/	Yok
TÜİK	Kadına yönelik aile içi şiddet	https://biruni.tuik.gov.tr/kadinasiddetdagitim/kadin.zul	Var
Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü	Adli İstatistikler	https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adli-istatistikler-2019-kitab12062020095712	Var
Adalet Bakanlığı	Türkiye'de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi	https://adliyordim.adalet.gov.tr/	Eksik veri
Adalet Bakanlığı	Adalet Bakanlığı Yıllık Raporları	https://www.adalet.gov.tr/faaliyet-raporlari	Eksik veri
Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Ulusal Eylem Planları	https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planlari/	Var
Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Türkiye'de Kadın	https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/44013/02-03-2020-tr-de-kadin-donusturuldu.pdf	Var
Hâkimler ve Savcılar Kurulu	Hâkimler ve Savcılar Kurulu İstatistikleri	https://www.hsk.gov.tr/istatistikler.aspx	Eksik veri
Türkiye Barolar Birliği	Adli Yardım Komisyonu	http://adliyordim.barobirlik.org.tr/	Eksik veri
BİANET	Erkek Şiddeti Çetelesi	https://bianet.org/bianet/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor	Var.
Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu	Kadın Cinayetleri	http://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/kategori/veriler	Var
KAOS_GL	LGBTİ bireylerin uğradıkları hak ihlalleri Raporu	https://kaosgldernegi.org/e-kutuphane	Var
İçişleri Bakanlığı	Kadın Cinayetleri	https://www.icisleri.gov.tr/icguvenlik/aile-ici-siddet-ve-kadin-cinayetlerinin-onlenmesinde-kollugun-onemi-ve-rolu	Var

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Aolain, Fionnuala Ni. “Transformative Gender Justice”, *From Transitional to Transformative Justice* içinde, Ed. Paul Gready-Simon Robins, ss. 150-171. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Bakırcı, Kadriye. *Uluslararası Hukuk, AB ve ABD Hukuku İle Karşılaştırmalı Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği Arayışı: Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı ve Türkiye*, Ankara: Seçkin, 2012.
- Biholar, Ramona, “Challenging the Barriers to Real Equality: Transformative Equality”, 2014, Şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1666>
- Buckley-Zistel Susanne; Zolkos, Magdelana, “Introduction: Gender in Transitional Justice”, *Gender in Transitional Justice* içinde, ss. 1-33, Eds. S. Buckley-Zistel, R. Stanley, Hampshire: Macmillan, 2012.
- Canikoğlu, Seher Kırbas, “Kadının Beyanı Esastır”: Çok Bilinmeyenli Bir Denklem, *Ankara Barosu Dergisi*, 2015/4, ss. 229-253.
- Chamallas, Martha, *Introduction to Feminist Legal Theory*, New York: Wolters Kluwer, 2013.
- Crenshaw, Kimberlé, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum*: Vol. 1989 (1989), ss. 139-167, şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1668>
- Curran, Liz; Noone, Mary Anne, “Access to Justice: a New Approach using Human Rights Standards”, *International Journal of the Legal Profession*, Vol. 15, No. 3 (November 2008), ss. 195-229.
- Çağlar Gürgey, İrem; Yücel Dericiler, Özge, “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Özen Yükümlülüğünün Dönüşümünün Bir Örneği Olarak CEDAW Komitesinin 35 Sayılı Tavsiye Kararı”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2019/ 1, ss. 231-266.
- Demirel, Fatmagül, “Osmanlı Hukuk Sisteminde Adli Yardım Kurumu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 29/Bahar (2011), ss. 83-92.
- Evans, Matthew. *Transitional and Transformative Justice: Critical and International Perspectives*. New York: Routledge, 2019.
- Erdoğan, Çağla, “İş Hukuku ve Toplumsal Cinsiyet”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde, Ed. G. Uygur-N. Özdemir, Ankara: Seçkin, 2019, ss. 433-512.
- Flynn, Asher; Hodgson, Jacqueline. “Access to Justice and Legal Aid: A Mismatch Concepts in the Contemporary Australian and British Legal Landscapes”, *Access to Justice and Legal Aid: Comparative Perspectives on Unmet Legal Need* içinde, Ed. editör: Asher Flynn, Jacqueline Hodgson, ss. 1-22. Oxford: Hart Publishing, 2017.

- Francioni, Francesco “The Rights of Access to Justice under Customary International Law”, *Access to Justice as a Human Right* içinde, ss. 1-56, Ed. Francesco Francion, Oxford: Oxford University Press.
- Fredman, Sandra, *Discrimination Law*, New York: Oxford University Press, 2011.
- Ghattas, Dan Christian, *İnterseks Bireylerin Haklarını Savunmak*, Çev. Belgin Günay, Ankara 2016.
- Hochreiter, Susanne, “Race, Class, Gender - Intersectionality Troubles”, *4 J. Res. Gender Stud.* 401 (2014).
- İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 4*,
- <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1708>
- İnceoğlu, Sibel, *Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik*, 2012, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/6048-devlette-etikten-etik-devlete-yargida-etik>, (Erişim tarihi: 7.4.2020).
- Karan, Ulaş, “Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik”, *Anayasa Yargısı* 32 (2015), <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1665>
- Klaming, Laura; Giesen, Ivo, “Access to Justice: The Quality of the Procedure”, 2013, Makaleye şu adresten erişilebilir: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1091105, (Erişim tarihi: 07.05.2020).
- Kuçuradi, İoanna. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2011.
- Lombardo, Emanuela; Meier, Petra; Verloo, Mieke, “Stretching and bending gender equality” *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking* içinde, Ed. Emanuela Lombardo, Petra Meier, Mieke Verloo, New York: Routledge, 2009.
- Mayo, Marjorie, Gerald Koessl, Matthew Scott, and Imogen Slater. “Concepts of Justice and Access to Justice.” *Access to Justice for Disadvantaged Communities* içinde, 19-34. Bristol: Bristol University Press, 2014. doi:10.2307/j.ctt9qgzg3.7, (Erişim tarihi: 8.7.2020).
- Öntan, Yaprak, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik*, Ankara: Yetkin, 2014.
- Özdemir, Nadire, “Iris Marion Young Teorisine Genel Bir Bakış: Yapısal Adaletsizlik ve Adaletsizlikten Sorumluluğa İlişkin Sosyal Bağlantı Modeli”, *TBB Dergisi* 146 (2020), ss. 247-267.
- Rhode, Deborah L., *Access to Justice*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Settem Ola Johan, *Applications of the ‘Fair Hearing’ Norm in ECHR Article 6(1) to Civil Proceedings*, Cham: Springer, 2016.
- Sancar, Serpil, *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*, <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/176/ekutuphane6.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 16.1.2021).
- Sancar, Türkan Yalçın, *Türk Ceza Hukukunda Kadın*, Ankara: Seçkin, 2013.

- Shikhelman, Vera, "Access to Justice in the United Nations Human Rights Committee", *Michigan Journal of International Law* 39 (2017), ss. 1-76.
- Summers, Sarah J. *Fair Trials: The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*, Portland: Hart Publishing, 2007.
- Sunstein, Cass R. , "Two Conceptions of Procedural Fairness", *Social Research*, Fairness: Its Role in Our Lives, Vol. 73, No. 2 (Summer 2006), ss. 619-646.
- Taylor, Yvette; Hines, Sally, Casey Mark, "Introduction", *Theorizing Intersectionality and Sexuality* içinde, ss. 1-12, Ed. Yvette Taylor, Sally Hines ve Mark Casey, London: Palgrave Macmillan, 2010.
- Uygur, Gülriz. "2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Işığında Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Devletin Ödevi: Değişen Devlet Anlayışı mı?", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan içinde, ss. 859-891. Der. Serpil Sancar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Uygur, Gülriz. "John Rawls", *Siyaset Felsefesi Tarihi*, Ed. A.Tunçel-K.Gülenç, Ankara: Doğu Batı, 2013.
- Uygur, Gülriz; Çağlar Gürgey, İrem, "Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet", *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet* içinde, ss. 9-60, Ed. F. Kaya- N. Özdemir- G. Uygur, Ankara: Savaş Yayınevi, 2014.
- Uygur, Gülriz, "Kadına Yönelik Şiddet Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 19, Sayı 49, 2016, ss. 209-227.
- Uygur, Gülriz "Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ev-İçi Şiddetle Mücadelede Hukuk Yetersiz midir? : 4320 Sayılı Kanun ve 6284 Sayılı Kanun Bakımından Bir İnceleme", *Kişisel Olan Politikadır: Kadınlara Yönelik Eviçi Şiddet Veirisi ve Politika* içinde, Haz.İ.Y.Kaptanoğlu, İstanbul, Nota-Bene, 2020.
- Young, Marion Iris, *Responsibility for Justice*, New York: Oxford University Press, 2011.
- Yuthayotin, Sutatip, *Access to Justice in Transnational B2C E-Commerce*, Cham: Springer, 2015.

Uluslararası Raporlar, Belgeler

- Avrupa Konseyi Projeleri, <https://www.coe.int/tr/web/ankara/programmes-in-turkey>, (Erişim tarihi: 24.7. 2020).
- Avrupa Komisyonu, 2019 Türkiye Raporu, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1700>
- BM (1976). Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/637>
- BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://www.tr-un.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/millennium-development-goals.html>, (Erişim tarihi: 1.6.2020).

- BM, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, paragraf 219. Tam metin için bkz. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/733> , (Erişim Tarihi: 18.1.2021).
- BM, (2009). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. Resmi gazete. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/627>
- CEDAW (1981). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. CEDAW. (<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/611>)
- CEDAW Commission, *Access to Justice - Concept Note for Half Day General Discussion*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1660>
- CEDAW 2015, *General Recommendation No: 33 on women’s access to justice*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1661>
- CEDAW (2017) *General recommendation No. 35*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/688> (Erişim tarihi: 18.1.2021).
- CEPEJ, Evaluation of the Judicial Systems (2016-2018 Cycle), <https://rm.coe.int/turkey/16808d02a5>, (Erişim Tarihi: 29.10.2020).
- Commentary on The Bangalore Principles on Judicial Conduct, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1669>
- Commissioner for Human Rights, *Human Rights and Intersex People*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1702>
- Council of Europe (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. Council of Europe. (<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/614>)
- Council of Europe (2011). Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. Council of Europe. (<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1169>)
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (85) 2, On Legal Protection Against Sex Discrimination*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1663>
- Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. (2002)5, On the Protection of Women Against Violence*, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2612, (Erişim tarihi: 18.3.2020).
- Council of Europe, *Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023*, 2018, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1023>
- Council of Europe, *Equal access to justice in the case law on violence against women before the European Court*, 2015, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1022>
- Council of Europe, *Guaranteeing Equal Access of Women to Justice*, 2016,
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1671>

- Council of Europe, *Compilation of Good Practices to Reduce Existing Obstacles and Facilitate Women's Access to Justice*, 2015, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1145>
- European Commission, (2010). İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi). Avrupa Komisyonu. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/720>
- European Commission, *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*, 2019, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1653>
- European Commission, *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/783>
- European Commission, *Turkey 2020 Report*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1255>
- European Commission. (2020). *European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) 2020, Rev1*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1654>
- European Court of Human Rights, *Articles 2, 3 and 14 Equal access to justice in the case-law of the European Court of Human Rights on violence against women 2015*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1670>
- European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, *Handbook on European Law relating to Access to Justice*, 2016,
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1655>
- Final list of proposed Sustainable Development Goal indicators, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/11803Official-List-of-Proposed-SDG-Indicators.pdf>, (Erişim tarihi: 1.6.2020).
- GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1135>, (Erişim Tarihi: 22.1.2021).
- UN General Assembly, *Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights*, 9 Ağustos 2012, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/A-67-278.pdf>, (Erişim tarihi: 17.3.2020).
- UN Women, *Ending Violence Against Women in the Western Balkans and Turkey: Implementing Norms, Changing Minds*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1697>
- UN Women, *Guidance Note Framework For Measuring Access To Justice Including Specific Challenges Facing Women*, 2016, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1699>
- UNDP, *Toolkit: Women's Access to Justice*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1263>
- United Nations Office on Drugs and Crime, *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*, 2013, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1662>

- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Gender Stereotyping as a Human Rights Violation*, 2014, OHCHR_Gender_Stereotyping_as_HR_Violation_2013_en.pdf, (Erişim Tarihi: 05.07.2020).UNDP, *Türkiye’de Adalet Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi*, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/projects/sila-2.html>, (Erişim tarihi: 25.7.2020).
- UNICEF, *Türkiye 2018 Raporu*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1687>
- UNICEF, “Çocuk Yaşta Evlilik”, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik>, (Erişim Tarihi: 26.10.2020).
- Shazia Choudhry, *Women’s Access to Justice: A Guide for Legal Practitioners*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1652>

Türkiye Hakkında Rapor ve Belgeler

- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2009, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1677>
- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2015, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1678>
- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi 2019, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1657>
- Adalet Bakanlığı. *2019-2023 Stratejik Planı*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1656>
- Adalet Bakanlığı 2010/2015-2015/2019- 2019/2023 Stratejik Planı, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1685>
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/228>
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1656>
- Adalet Erişim İçin Yerelden Öneriler, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1693>
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2007-2010; 2012-2015 ve 2016-2020 kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planları ,
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/935>
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/112>
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/113>
- Aile İçin Kadına Karşı Şiddetle Mücadele, Haz. Aslıhan Küçüker Yıldız-Seda Öz Yıldız, Ankara: Polis Akademisi Yayını, 2016, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1672>
- Burcu Yeşiladalı, Kadınların Adalet Erişiminin Güçlendirilmesi Projesi (Temmuz 2018-Temmuz 2019), <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1688>
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, *Cinsel Şiddet Mücadele Raporu 2019*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1698>

- Eşit Hakları için İzleme Derneği, *Türkiye’de Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Hak İhlalleri Raporu*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/451>
- Eşit Hakları İzleme Derneği, *Engellilerin Adalet Erişimi*, 2018, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1690>
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Yayınlar ve Raporlar*, <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/yayin.shtml>, (Erişim tarihi: 24.7.2020).
- Hayata Destek, *Medeni Haklar ve Hizmetlere Erişimle İlgili Mülteci Kadınların Güçlendirilmesi Raporu*, 2018, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1508>
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, *2018 Ocak-Kasım Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Davaları Yargıda Cinsiyetçilik Raporu*, <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/davalarimiz/2865/2018-ocak-kasim-kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-davaları-yargıda-cinsiyetçilik-raporu>, (Erişim Tarihi: 24.10.2020).
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Ağustos 2020 Raporu*, <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2927/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-agustos-2020-raporu>, (Erişim Tarihi: 27.09.2020).
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, *Nisan 2020 Başvuru Karşılama Raporu*, <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/aciklamalar/2912/nisan-2020-basvuru-karsilama-raporu>, (Erişim Tarihi: 26.09.2020).
- Kadın Dayanışma Vakfı, *Yoksulluk Nafakası Raporu*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/426>
- Kadınların Adalet Erişiminin Güçlendirilmesi Projesi (Temmuz 2018-Temmuz 2019), <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1688>
- Kaos GL, *2019 Yılında Türkiye’de Gerçekleştirilen Homofobi ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu*, <https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/2019-homofobi-ve-transfobi-temelli-nefret-suclari-raporu-onsoz>, (Erişim Tarihi 21.09.2020).
- Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, *Mağdura Yaklaşım Kılavuzu*, 2016, http://www.magdur.adalet.gov.tr/images/magdura_yaklasim_kilavuzu.pdf, (Erişim tarihi: 24.4.2020).
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, *Koronavirüs Salgını ve Kadına Yönelik Şiddet/ Mor Çatı Haziran 2020 Raporu*, <https://morcati.org.tr/izleme-raporlari/koronavirus-salgini-ve-kadina-yonelik-siddet-mor-cati-kasim-aralik-2020-raporu/>
- Mor Çatı, *6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/145>
- Pembe Hayat, “Yayınlar ve Raporlar”, <http://www.pembehayat.org/yayinlar/liste/2/yayinlar-ve-raporlar>, (Erişim Tarihi: 26.09.2020).

- Seda Kalem Berk, “Türkiye’de “Adalet Erişim”: Göstergeler ve Öneriler”, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1692>
- Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, *2015 LGBTİ’lerin Hukuk ve Adalet Erişimi*, Haz. Ezgi Şeref, İstanbul 2016, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/415>
- Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, *Türkiye’de LGBTİ+ Hakları için Stratejik Davalama: Deneyimler, İlgörüler, Sonraki Adımlar*, Haz. Güley Bor-Polat Yamaner-Hatice Demir, 2020, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1730>
- TTB, *Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Cezaevleri Raporu (2015-2016)*, Ankara: TTB Yayını, 2017.
- Türk Yargı Etiği Bildirgesi, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/41eae89-7c48-44ac-b3de-575ee357691c.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020).
- Türkiye’de Adalet Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/projects/sila-2.html>, (Erişim tarihi: 25.7.2020).
- *Türkiye’de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi Stratejik Plan ve Eylem Planı*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1706>
- Türkiye’de Adalet Erişim için Adli Yardım Uygulamalarının Geliştirilmesine Destek Projesi Aşama II, <https://ilaprojesi.org/tr/faaliyetler/>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020).
- Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu, Hazırlayanlar: Umut Güner, Pelin Kalkan, Yasemin Öz, Elif Ceylan Özsoy, Fırat Söyle, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1038>
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, *Yargı Reformu Stratejisi*, Metne şu adresten erişilebilir: https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/23122019162931YRS_TR.pdf, (Erişim tarihi: 8.7.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Eğitimler*, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/faaliyetler/egitimler/>, (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı*, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planlari/>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)*, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planlari-2018-2023/>, (Erişim Tarihi: 11.09.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)*, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planlari-2018-2023/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2020).

- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi*, <https://www.icisleri.gov.tr/kadina-yonelik-aile-ici-siddetin-onlenmesi-projesi>, (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı *Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Eğitimi e-Akademi’de* <https://www.icisleri.gov.tr/egitim/aile-ici-ve-kadina-yonelik-siddetin-onlenmesi-egitimi-e-akademide>, (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, *Hukuk ve Adalet Dersi Eğitim Programı*, Ankara 2017, <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2017111153856850-HUKUK%20VE%20ADALET%20C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%201Kas%C4%B1m2017.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.09.2020).
- *Türkiye’de Trans Mahpus Kadınlar*, Hazırlayan: Selin Berghan, Ankara 2017, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1691>
- TÜİK 2008 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İstatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/kadinasiddetdagitim/kadin.zul>, (Erişim tarihi: 26.7.2020).
- Tüsiad Faaliyet Raporu, <https://tusiad.org.tr/faaliyet-raporlari/item/10523-tusi-ad-faaliyet-raporu-2019>, (Erişim Tarihi: 27.10.2020)
- TÜSİAD, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1694>
- 2013, 2014, 2014, 2015, 2016 Türkiye Göç Raporları, <https://www.goc.gov.tr/yillik-goc-raporlari>, (Erişim tarihi: 24.7.2020).

Haber Kaynakları, Kurum Websiteleri, Mevzuat ve Diğer

- “Adalet Bakanlığı, şiddetle mücadele için genelge yayımladı”, Birgün, 18.12.2019, <https://www.birgun.net/haber/adalet-bakanligi-siddetle-mucadele-icin-genelge-yayimladi-280539> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- “Adalet Bakanlığının Uygulamasına Uluslararası Ödül”, <https://basin.adalet.gov.tr/adalet-bakanliginin-uygulamasina-uluslararasi-odul>, (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, <https://magdur.adalet.gov.tr/ago-nedir-01587>, (Erişim Tarihi: 25.09.2020).
- Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği, <https://magdur.adalet.gov.tr/adli-gorusme-odalari-yonetmeliği-01563>, (Erişim tarihi: 16.10.2020).
- Alo 183, <http://www.alo183.gov.tr/alo183/hizmet-alan%C4%B1.html>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).
- Anadolu Ajansı, “Polis Akademisi ‘Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele’ raporu hazırladı”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/polis-akademisi-aile-ici-ve-kadina-karsi-siddetle-mucadele-raporu-hazirladi/1091160>, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).

- Ankara Barosu LGBTİQ+ Hakları Merkezi Yönergesi, Şu adresten erişilebilir: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1673>
- AÜHF İnsan Hakları Hukuk Klinikler, <http://hukuklinikleri.hukukfelsefesi.org>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Engelli Kadın Derneği, <http://engellikadin.org.tr/projelerimiz/>, (Erişim tarihi: 3.11.2020).
- Eşit Haklar için İzleme Derneği, <https://www.esithaklar.org/>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Eşitlik için Kadın Platformu, <https://esikplatform.net/>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- European Institute for Gender Equality, “Intersectionality”, <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1263>, (Erişim tarihi: 23.4.2020).
- European Institute for Gender Equality, “Intersectional discrimination”, <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1492>, Erişim tarihi: 23.4.2020).
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu Birinci Dairesinin Kararı, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1704>
- İnsan Hakları Ortak Platformu, <https://ihop.org.tr/adalete-erisim-calismalari/>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Kaos GL Derneği: <https://kaosgldernegi.org/> (Erişim tarihi: 26.9.2020).
- Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, <https://www.kadinininsanhaklari.org/clients-view/siddete-son/>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Kadın Dayanışma Vakfı, <http://www.kadindayanismavakfi.org.tr/pages/1>, (Erişim Tarihi: 25.10.2020).
- Kadın Dayanışma Vakfı, *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları-Avukatlar İçin Kılavuz*, 2018, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/452>
- Kadınlara Hukuki Destek Merkez Derneği Kurumsal Sitesi, https://www.kahdem.org.tr/?-page_id=65, (Erişim tarihi: 26.9.2020).
- Kadınlar için Hukuk, <http://kadinlaricin hukuk.org/>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Kadın Platformu, <https://www.tck103kadinplatformu.net/hakkimizda/>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Kırmızı Şemsiye Derneği, <http://www.kirmizisemsiye.org/TR/sayfalar/tuzuk>, (Erişim tarihi: 26.09.2020).
- Mağdur Görüşme Odaları, <https://magdur.adalet.gov.tr/adli-gorusme-odasi-bulunan-adliyeler-01554>, (Erişim tarihi: 25.06.2020).
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, <https://morcati.org.tr/neler-yapiyoruz/biz-kimiz/>, (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

- TBB İnsan Hakları Merkezi ve Baro Temsilcileri Cinsiyet Ayrımcılığını Masaya Yatırdı”, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/tbb-insan-haklari-merkezi-ve-baro-temsilcileri-cinsiyet-ayrimciligini-masaya-yatirdi-80866>, (Erişim Tarihi: 24.09.2020).
- The European Programme for Human Rights Education for Legal Professionals <http://help.elearning.ext.coe.int/login/index.php>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- “Türkiye Barolar Birliği Hukuk Okur Yazarlığı Projesine Başlıyor”, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-hukuk-okur-yazarligi-projesine-basliyor-78105>, (Erişim Tarihi: 14.09.2020).Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Kadın Destek Uygulaması, <https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades>, (Erişim Tarihi: 15.09.2020).
- Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1675>
- Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı İnsan Hakları Merkezi Yönetmeliği, <http://insanhaklari.barobirlik.org.tr/Yonetmelik.html>, (Erişim tarihi: 14.07.2020).
- Türkiye Barolar Birliği Çocuk Hakları Komisyonu Yönergesi, <http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/chkyonerge.html>, (Erişim tarihi: 14.07.2020).
- Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, *100 Soruda Engelli Hakları*, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1676>
- Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Bakan Selçuk: “81 ŞÖNİM ve 347 SHM’de ‘Kadın Hizmetleri İrtibat Noktaları’ Oluşturduk”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/bakan-selcuk-81-sonim-ve-347-shm-de-kadin-hizmetleri-irtibat-noktaları-olusturduk/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2020).
- *Türkiye’de Kadın*, Aile çalışma ve Sosyal Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/44013/02-03-2020-tr-de-kadin-donusturuldu.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2020)
- Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, <https://tkdf.org.tr>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Bakan Selçuk: Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede “Risk Analiz ve Yönetim Modülünü” 18 Pilot İlde Başlattık”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/bakan-selcuk-kadina-yonelik-siddeti-onlemede-risk-analiz-ve-yonetim-modulunu-18-pilot-ilde-baslattik/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2020).
- UNFPA Turkey, <https://turkey.unfpa.org/tr>, (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Yargıtay Etik İlkeleri, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/yargitayEtikIlkelerTurkce.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

“Bu yayın Avrupa Birliği’nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’nin (CEİD) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”

CEİD ADRES

Yıldızevler Mahallesi
721. Sokak, No: 4/9
Çankaya/Ankara - Türkiye
Tel: 0 312 440 04 84
www.ceid.org.tr
www.ceidizler.ceid.org.tr

ISBN: 978-625-7666-15-2